Ш. ЕСЕНОВ АТЫНДАҒЫ КАСПИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ИНЖИНИРИНГ УНИВЕРСИТЕТІ

Э.А. АБДЫКЕРИМОВА

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ

Монография

Алматы, 2024

УДК 378
ББК 74.58
А14

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің Ғылыми кеңесінің шешімімен (26.04.2023 ж. № 11 хаттама) баспаға ұсынылды.

Пікір берушілер:

Ыбыраимжанов К.Т. п.ғ.д., профессор, І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Барсай Б.Т. п.ғ.д., профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті

Егенисова А.К. п.ғ.к., профессор, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

А14 Абдыкеримова Э.А. Жоғары білім беру жүйесіндегі интербелсенді оқыту. Монография. - Алматы: «Отан» баспасы, 2024. - 244 б.

ISBN 978-601-308-811-2

Монографияда жоғары білім беру жнйесіндегі интербелсенді оқытуды зерттеу нәтижелері, оны кәсіби білім берудің педагогикалық үдерісінің тәжірибесіне енгізу ұсынылған. Интербелсенді оқыту тұжырымдамасы, интербелсенді оқытудың формалары мен әдістерінің мәні, жіктелуі ашылады, интербелсенді типтегі білім беру үдерісін модельдеу, авторлық технологиялар мен интербелсенді оқыту формалары ұсынылады. Монография жоғары оқу орындарының оқытушыларына, педагогикалық жоғары оқу орындарының магистранттарына және студенттеріне, оқытудың инновациялық технологияларына қызығушылық танытатын білім беру мекемелерінің қызметкерлеріне арналған.

ISBN 978-601-308-811-2 УДК 378
ББК 74.58

© Абдыкеримова Э.А., 2024
© «Отан» баспасы, 2024

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ 4
1. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ МЕН ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ..... 9
1.1 Әлемдік білім беру кеңестігінде интербелсенді оқыту технологиясын қолдану түрлері мен модельдері..... 9
1.2 Жоғары оқу орнында интербелсенді оқытуды қолдану ерекшеліктері 34
1.3Интербелсенді оқыту үдерісін технологиялық қамтамасыз етуді модельдеу 52
2. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ҚОЛДАНУ..... 74
2.1 Интербелсенді білім беру технологиялары..... 74
2.2Жоғары оқу орнында интербелсенді оқытудың мазмұны мен формалары 171
2.3 Топтық оқытуды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру 188
2.4Жоғары оқу орныбілім алушыларын даярлау үдерісінде интербелсенді оқытуды сынақтан өткізу 207
ҚОРЫТЫНДЫ 232
ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ 235

КІРІСПЕ

Қоғам дамуының қазіргі кезеңі білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технологиялардың қарқынды артуымен сипатталады. Жоғары мектептің алдында тұрған аса маңызды міндет-еңбек нарығында табысты бәсекелестік үшін білім, білік және дағдыларды одан әрі қолдану үшін болашақ мамандардың зияткерлік және практикалық әлеуетін қалыптастыруды қамтамасыз ету.

Кәсіби білім беруді дамытудың жаһандық мақсаты - болашақ маманды өз саласындағы кәсіби қызметтің инновациялық-дамушы әлемімен өз бетінше өзара іс-қимыл жасауға үйрету.

Юнеско жанындағы халықаралық білім беруді жоспарлау институтының директоры Жак Аллак мемлекеттің жетістігі білімге қол жеткізу дәрежесіне байланысты екенін мойындайды, сондықтан әлемнің барлық елдері белгілі бір дәрежеде білім беруді жақсартуға ұмтылады және білім беруді дамытуды болашаққа қосқан үлесі деп санайды. Жак Аллактың пікірінше, адами ресурстардың, демократия мен теңдіктің дамуына ықпал ететін маңызды әлеуметтік институт ретінде білім қоғамдағы келесі маңызды функцияларды орындайды:

- тұлғаның инновациялық дамуына неғұрлым тиімді үлес қосуды қамтамасыз ете отырып, оның қоғамдағы экономикалық, әлеуметтік және мәдени қатынастарға қатысуын тереңдете отырып, адамның шығармашылық қабілеттерін дамытады;
- әлеуметтік прогреске және экономиканың өнімділігіне шешуші әсер етеді;
- технологиялық өзгерістерде шешуші рөл атқарады;
- тұлғаның қазіргі заманғы талаптарға сәйкестік деңгейін, адамның күнделікті өмірде қажетті ұтымдылығын және басқа да қасиеттерін дамытуды қамтамасыз етеді;
- дарынды және алуан түрлі адами капиталдыөндірудің негізі ретінде әлеуметтік функциялар мен мәртебелерді жаңғыртады және жасайды;
- тұлға мен әлеуметтік және табиғи орта арасындағы қарым-қатынасты жақсартады

Жоғары оқу орнының ерекшелігі-ол қазіргі емес, болашақ әлеуметтік тапсырысты ескере отырып, мамандар дайындайды және реформалар жүргізеді. Бұл жоғары мектепте жаңа педагогикалық технологияларды қолдануды қамтиды. ЖООпрофессор-оқытушы құрамының педагогикалық шеберлігі-қажетті мазмұнды таңдау,

бағдарламаға және қойылған білім беру міндеттеріне сәйкес оқытудың оңтайлы әдістері мен құралдарын қолдану. Педагогикалық технологияның қайнар көздері педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік ғылымдардың жетістіктері, озық педагогикалық тәжірибеболып табылады.

Өсіп келе жатқан материалдық-техникалық қажеттіліктер бүгінде адамдардың әлеуметтік және психологиялық жетілу процестерінен, олардың диалог жүргізу қабілетінен, коммуникация мәдениетінен, белсенді өзін-өзі тану мен өзін-өзі көрсетуден озып келеді. Осыған байланысты бүгінде кәсіби білім берудің сипаты мен функциялары өзгеруде: ол тек білім беріп, дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, өзін-өзі анықтау қабілетін дамытып, болашақ мамандарды тәуелсіз іс-әрекеттерге дайындап, өзіне және өз іс-әрекеттеріне жауапкершілікті үйретуі керек. Оқытушы мен білім алушылардың (студенттердің) өзара іс-қимылының сипаты да сапалы өзгеруде. Білім алушы оқу объектісіне емес, осы процестің субъектісіне айналады, ал оқытушы оның ұйымдастырушысы болады. Бұл білім беру жүйесінде жүзеге асырылатын өзара іс-қимылдың мазмұнды процестерін қарастыру қажеттілігіне әкеледі. Мұндай процестердің негізі: оқытушының жоғары психологиялық мәдениетін қалыптастыру, білім алушылармен диалог жүргізу қабілетін дамыту, әр білім алушының шығармашылық өсуін қамтамасыз ете алатын ашық білім беру кеңістігін құру. Оқытушының оқудағы интербелсенді әдістерді қолдана отырып, білім алушының ішкі мүмкіндіктерін ашу қабілеті білім беру үдерісінде сындарлы өзгерістерді қамтамасыз ете алады, өмірдегі орнын дұрыс анықтауға және толыққанды кәсіби мансапқа жету жолдарын ашуға көмектеседі. ЖОО-ныңоқу үдерісін неғұрлым дәйекті түрде қарастыру, бірыңғай интербелсенді оқыту әдістерін әзірлеу әрекеттері бірқатар оқыту теориялары мен тұжырымдамаларын құрудың бастапқы қадамы болды. Бүгінгі таңда ең танымал теориялардың қатарына мыналар жатады: проблемалық оқыту (С.И.Архангельск, Д.Дьюи, И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов); бағдарламаланған оқыту (Ч.Куписевич, Н.Ф. Тализина); дамытушылық оқыту (В.В. Давыдов, Л.В. Занков, Д.Б. Эльконин); контекстік оқыту (А.А. Вербицкий); тұлғалық-белсенділік және тұлғалық-бағдарланған оқыту (И.А. Зимняя, И.С. Якиманская) және басқалар. Бұл қатарда интербелсенді оқытуға арналған

зерттеулер ерекше орын алады. Бірақ интербелсенді оқытудың өзіндік теориясы жоқ.

Интербелсенді оқытудың теориялық тәсілдері көптеген ғалымдардың назарын аударды. Оларды мәселенің психологиялық жағы - адамның белсенділігі, оның оқу-танымдық қызметін белсендіру мәселелері қызықтырды: Б.Г.Ананьев, Л.С. Выготский, Д.Дьюи, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Ж.Руссо және басқалар. Сонымен, педагогикалық оқытудың ең тиімді формалары мен әдістерін іздеуге бағытталған: Я.А. Коменский, А.С. Макаренко, И.Г. Песталоцци, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский және басқалар. Интеракция мәселесін әзірлеуге қатысты: Р.Мертон, Дж.Морено, К. Фопель, Т.Шибутани және басқалар.

Алайда, оқыту практикасында олардың дамуы тарихи дамудың объективті себептері бойынша да, практикалық іске асырудың тиімді, технологиялық әдістері мен тәсілдерінің болмауына байланысты да кең таралмады.

Теориялық тұрғыдан интербелсенді оқыту - оқыту технологиялары мен тұжырымдамаларын әзірлеу кезінде мақсат ретінде қарастырыла бастады. Оқытудың интербелсенді түрлерін енгізу - қазіргі ЖОО-да білім алушыларды даярлауды жетілдірудің маңызды бағыттарының бірі. Жоғары оқу орнында оқу үдерісін ұйымдастыруға қойылатын талаптардың бірі - оқу үдерісінде сабақтардың интербелсенді түрлерін кеңінен қолдану болып табылады.

Интербелсенді оқыту формаларын қолданғаннан бері жағдай айтарлықтай өзгерді, олардың қалыптасуы мен дамуы негізінен педагогикалық тәжірибе арқылы, топтық динамиканы бірлесіп пайдалану, басқару және имитациялық ойындарды кеңінен қолданумен қатар әлеуметтік және мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру жолымен жүрді.

Интербелсенді оқытудың ойын түрлерінің, әсіресе іскерлік ойындардың таралуының арқасында интербелсенді оқыту танымалдылықтың жаңа өрлеуін бастан кешіруде. Көптеген жоғары оқу орындарында сабақтарды өткізудің ойын нысандарын пайдалана отырып, әдістемелік әзірлемелерді ынталандыру бойынша іс-шаралар өткізіледі, оқу үдерісін жандандыруға бағытталған құралдарды, нысандар мен әдістерді пайдалану нұсқалары қарастырылады.

Интербелсенді оқыту нысандарын дидактикалық пайдалануды кеңейтуге айтарлықтай серпін Н.П.Еникеева, И.Г. Абрамова, Л.Г.

Борисова, А.А. Вербицкий, И.П. Иванов, В.Я. Платов, В.В. Подиновский, В.Н. Рыбальский, А.М. Смолкин сияқты мамандардың іскерлік және имитациялық ойындарын зерттеу және әзірлеу болды, И.М. Сыроежин, С.А. Шмаков және басқалар. Интербелсенді оқыту формаларын таратуда осы авторлардың теориялық әзірлемелері ғана емес, сонымен қатар олардың интербелсенді оқытудың негізі ретінде ойын формаларын насихаттаудағы практикалық қызметі, сондай-ақ олардың көпшілігінің ойын қозғалысын құруға және дамытуға жеке қатысуы үлкен рөл атқарды.

Бүгінгі таңда интербелсенді оқыту нысандарын дамыту және тарату процесінде елеулі кемшіліктер байқалды: интербелсенді оқыту нысандары мен әдістерін пайдаланудың теориялық негіздерінің нашар әзірленуі; ЖОО-да интербелсенді оқытуды қолдануды әдістемелік қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі; интербелсенді оқытудың әртүрлі нысандарын, құралдары мен әдістерін дәстүрлілермен үйлесімде кешенді пайдаланудың болмауы; оқытушылардың әлсіз қосылуы, интербелсенді оқыту озық педагогикалық тәжірибе саласы. Нәтижесінде интербелсенді оқытудың тұжырымдамалық негіздерін құру бүгінгі күннің объективті қажеттілігі болып табылады.

Біз жүргізген психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жоғары оқу орындарының тәжірибесіне интербелсенді оқыту формасын енгізу өздігінен жүретінін көрсетеді. Бұрынғысынша, оқу-танымдық үдерісті жандандыру қағидаттарының теориялық әзірлемелері, оларды іске асырудың технологиялары, тәсілдері мен нысандары, жандандырудың дидактикалық тәсілдері мен әдістері интербелсенді оқытудың біртұтас, тұтас психологиялық-педагогикалық тұжырымдамасын құрмайды. Әлі де, олар бір-бірінен байланыссыз қолданылады және жеке оқу мақсаттарын көздейтін әдістемелерді құруға қызмет етеді. Көбінесе бұл әдістер интербелсенді оқытуға жатқызылғанымен, олар интербелсенді оқытуға толық сәйкес келмейтін мақсаттарды көздейді.Осылайша, қарама-қайшылықты анықтауға болады: бір жағынан ЖОО білім алушыларды оқытудың интербелсенді формаларынқолдану қажеттілігі, екінші жағынан, университетте интербелсенді оқытуды қолдану үшін модель, технологияның болмауы.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі-жеке-белсенділік тәсілі, объективтілік ұстанымы, ЖОО оқу үдерісінің әлеуметтік-мәдени шарттылығы; тұтас педагогикалық процестің

тұжырымдамалары (С.И. Архангельский, Ю.К. Бабанский, В.И. Загвязинский, И.А. Зимняя, А.А. Реан, В.А. Сластенин, В.А. Якунин және басқалар); жеке тұлғаны белсендіру теориялары (А.А. Вербицкий, М.В. Кларин, И.Я. Лернер, А.М. Матюшкин, М.И. Махмутов, В. Оконь, П.И. Пидкасистый, Н.Ф. Тализина, И.С. Якиманкая және басқалар); ойын және интербелсенді оқыту теориялары (И.Г. Абрамова, Н.П. Еркеева, Н.В. Борисова, А.А. Вербицкий, Ю.Н. Емьянов, И.П. Иванов, Д.Н. Кавтарадзе, Л.А. Петровская, В.Я. Платов, В.Н. Рыбальский, А.М. Смолкин, И.М. Сыроежин, К. Фопель, Т.Л. Чепель,С.А. Шмаков және басқалар).

Зерттеудің тәжірибелік-эксперименттік базасы Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті. Зерттеу барысында «Ғылым және технологиялар» факультетінің информатика, математикабілім беру бағдарламаларының білім алушылары мен магистранттары, жоғары оқу орнының оқытушылары қамтылды.Зерттеудің практикалық маңыздылығы, оның негізгі идеялары, ережелері, нәтижелері жоғары педагогикалық білім берудің оқу-тәрбие үдерісі жүйесінде,жоғары оқу орны оқытушыларының кәсіби қызметінде қолданылады. Негізгі идеялар, теориялық ережелер, қолданбалы материалдар Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің«Ғылым және технологиялар» факультетінде оқу үдерісіне енгізілген.

Интербелсенді әдістер аудиториялық сабақтарды өткізу кезінде, білім алушылардың өз бетінше жұмыс істеуінде және дайындықтың барлық деңгейлерінде (бакалавр, магистр), сондай-ақ біліктілікті арттыру кезінде оқу сабақтарының басқа да түрлерінде қолданылады. Интербелсенді әдістердің ерекшелігі - өзара әрекеттесу субъектілерінің өзара бағытталған белсенділігінің жоғары деңгейі, қатысушылардың эмоционалды, рухани бірлігі. Білім алушылар оқу үдерісінің толыққанды қатысушылары болады. Сабақтарды өткізудің интербелсенді әдістері білім алушылардың қызығушылығын арттырып, оқу материалын тиімді игеруге ықпал етеді.

1. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ МЕН ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Әлемдік білім беру кеңестігінде интербелсенді оқыту технологиясын қолдану түрлері мен модельдері

Қазіргі жағдайда білім жеке тұлғаны қалыптастыруда, оның дамуында, тәрбиесінде және тұтастай әлеуметтенуінде ерекше рөлге ие бола отырып, өндірістік күштерді дамытудың негізгі құраушысына айналады. Осыған байланысты кәсіптік білім берудің мазмұны мен құрылымы өзгереді: ол тек білім беріп, дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, өзін-өзі анықтау қабілетін дамытып, болашақ мамандарды тәуелсіз іс-әрекеттерге және шешім қабылдауға дайындап, өзіне және өз іс-әрекеттеріне жауапкершілікті үйретуі керек. Оқытудың диалектикалық моделі де сапалы өзгеруде - оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесу сипаты. Білім алушы оқу объектісіне емес, осы процестің субъектісіне айналады, бірақ оқытушы соңғысының ұйымдастырушысы болады. «Фактілерді оқытудан оқиғалардың мағынасын игеруге, дүниетанымға, жинақталған мол әлеуетті өмірде қолдану дағдыларын игеруге трансформациялау басталды» [1].

Сонымен қатар, жоғары оқу орындарында сабақтарды ұйымдастыру мен өткізудің дәстүрлі қалыптасқан формаларын, әдістері мен құралдарын психологиялық-педагогикалық талдау оқу үдерісінде ақпаратты қабылдау мен игеру кезінде репродуктивтілік басым болатындығын көрсетеді. Оқытудың дәстүрлі формалары, әдістері, құралдары негізінен оқытушының ақпарат беру қызметін қамтиды. Сабақты талдау кезінде оқытушыға басты назар аударылады және көбінесе оқу материалын тиімді игеру тек білім алушының ой-өрісіне байланысты болады. Білім алушыларды белсендіру элементтерін енгізу әрекеттері, мысалы, проблемалық оқыту арқылы, көбінесе оқытушының сабақ барысында белгілі бір тапсырманы қойып, оның өзі көтерген мәселені ашуына дейін азаяды [2].

Жоғарыда айтылғандардың барлығы болашақ мамандардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру қажеттілігін анықтайды, ол өз кезегінде оқытудың интербелсенді формаларымен, олардың дамуында жаңа болып қалыптасуы керек, бұл біздің қоғам өмірінің

барлық салаларының өзгеруіне байланысты. Оқытудың интербелсендіформаларын қолдану қажеттілігін ескере отырып, қазіргі білім беру оқытушының алдында теориялық және практикалық мәселелердің шешімдерінің кең таңдауын ашатынын атап өтуге болады. Өмірдің өзі ұсынған білім берудің жаңа ұстанымдары- ізгілендіру және демократияландыру-оқытудың мазмұнын, нысандарын, әдістері мен құралдарын түбегейлі қайта қарауға алып келеді, педагогтың жаңа түрін қалыптастыруды талап етеді [3].

Қазіргі білім беру интербелсенді деп аталатын белсенді педагогикалық технологияның әртүрлі формаларын, құралдарын, әдістерін қолданады.

Интеракционизм (ағылш. Interaction-өзара әрекеттесу) - қазіргі заманғы шетелдік психология мен әлеуметтанудағы бағыт, ол әлеуметтік өзара әрекеттесу контекстінде жеке тұлғаның дамуы мен өмірін қарастырумен сипатталады. [4]. Ч.Кули, Дж.Болдуин, В.Томас (АҚШ), Г.Зиммель (Германия) интеракционизм идеяларына сүйенді, оның негізін қалаушы Дж.Г.Мид.

Интеракцияның мәні-бұл субъектілердің жеке ерекшеліктеріне, әлеуметтік жағдайға, мінез-құлықтың басым стратегияларына, өзара әрекеттесуге қатысушылардың мақсаттарына және бірлескен қызмет пен қарым-қатынас процесінде туындауы мүмкін қарама-қайшылықтарға байланысты өзара әрекеттесу.

Ғалымдар интеракцияны коммуникация үдерісінің синонимы ретінде сипаттайды. Интеракция әрекет барысында, әсіресе диалогтық сөйлесуге үйретуде, субъекттердің белсенділігін, олардың шығармашылығын және бірігіп әрекет етуге ұмтылуын қамтамасыз етеді. Бұл әрекеттің спецификалық сипаттамасын оның қарым-қатынасты ұйымдастырудың бір формасы болуы, онда субъектілердің бір уақытта бірігіп өзара әрекет етуі, нәтижеге жетуге диалогтық дискурс барысында бір-бірін түсініп, жауап беру үдерісіне бағытталуы және оның арнайы мазмұны енеді.

Интеракционизмдегі әлеуметтік өзара әрекеттесу деп тікелей тұлғааралық қарым-қатынас түсініледі, оның ең маңызды ерекшелігі-адамның «басқаның рөлін қабылдау», қарым-қатынас серіктесінің немесе топтың оны қалай қабылдайтынын білдіру және сәйкесінше жағдайды түсіндіру және өз әрекеттерін құру [5].

Бұл тұжырымдаманың этимологиясын әртүрлі ғылыми аспектілерден қарастыру қажет: философия, психология, әлеуметтану

және педагогика.

Философияда интеракция дуализмнің классикалық түрі ретінде қарастырылады. Рене Декарт интербелсенді дуализмнің ең мықты жақтаушысы ретінде айтылады, ол сана мен материя бөлек, бірақ өзара әрекеттесетін құбылыстар, оның идеяларын Кант ұстанады деген идеяны алға тартты.

Интеракционизм біртұтас теория немесе ғылыми мектеп емес, оның бірқатар ережелері басқа ұғымдармен, атап айтқанда психоанализ және бихевиоризммен қиылысады, сондықтан психологиялық ғылымның бұл бағыты көбінесе «интеракционистік бағдар» немесе «интеракционистік тәсіл» ретінде анықталады, негізгі өкілдері - Г.Блумер, Э.Гофман, Г.Келли және басқалар. Олардың идеялары әлеуметтік психологияға негізделген, бірақ интеракционистік тәсіл жас және педагогикалық психологияға айтарлықтай әсер етеді, бұл өз кезегінде тәрбие мен оқыту тәжірибесінде көрінеді.

Әлеуметтануда интеракционизм негіздерін құру Чикаго мектебінің өкілдерімен байланысты.

В. Джеймс өзін-өзі тану контекстінде қарастырылатын жеке тұлғаның «мен» тұжырымдамасын және интегралды «мен»қос табиғаты туралы болжамды жасады. Ч.Кули жеке тұлғаның өзі мүше болып табылатын әртүрлі бастапқы топтармен символдық қарым-қатынасы негізінде пайда болатын «айна және мен» теориясын ұсынды: бұл адамның басқалар ол туралы не ойлайтыны туралы идеясы.

Қазіргі интеракционизмде Чикаго (Г.Блумер, А.Стросс, Т.Шибутани және т.б.) және Айова (М. Кун, Т.Партленд және т.б.) мектептерін бөліп көрсетуге болады. Біріншісі өзара әрекеттесудің процессуалдық аспектілеріне, екіншісі тұрақты, болған символдық құрылымдарды зерттеуге қызығушылықпен сипатталады.

Интеракционизм, әсіресе Чикаго мектебі, әлеуметтік мағыналарды дамыту және өзгерту, олардың қатысушыларының өзара әрекеттесу жағдайларын үнемі анықтау және қайта анықтау процесі ретінде түсіндірілетін әлеуметтік процестің анықталмаған көзқарасымен сипатталады. Осы қайта анықтау барысында әлеуметтік қызметтің объективті (өзара әрекеттесетін адамдар тұрғысынан) ортасы да өзгереді, өйткені интеракционизм идеялары бойынша әлем толығымен әлеуметтік шығу тегіне ие. Әр түрлі топтар әлеуметтік өзара әрекеттесу барысында мағыналардың өзгеру

процесінде өзгеретін әртүрлі әлемдерді дамытады [6].

Дж. Мидтің пікірінше, тұлғаның дамуы жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік топтың мүшелерімен қарым-қатынас процесінде, бірлескен қызмет барысында жүзеге асырылады. Дж. Мид бұл процестің анықтаушысы жеке тұлға емес, қоғам, топ екенін атап өтті.

Дж. Мид адамның іс-әрекетін ақпарат алмасуға негізделген әлеуметтік мінез-құлық ретінде қарастырды. Ол адамдар басқа адамдардың іс-әрекеттеріне ғана емес, олардың алдындағы ниеттеріне де жауап береді деп сенді. «Біз басқалардың ойларын олардың іс-әрекеттерін талдау арқылы және осындай жағдайларда өткен тәжірибемізді ескере отырып шешеміз» [7].

Басқа адамдармен қарым-қатынаста абстрактілі ұғымдарда ойлау қабілеті қалыптасады, ең бастысы-өзін басқалардан ерекшеленетін ерекше тұлға ретінде тану. Адамның «мен» - бұл бастапқыда балалар ойындарында алынған әлеуметтік тәжірибенің өнімі. Ойнау кезінде бала екіге бөлінеді: ол әртүрлі рөлдерді орындайды және осының арқасында өзін басқалардан бөліп, сонымен бірге олардың позициясына айналады, өзіне сырттан қарауды үйренеді. Ережелер бойынша ойындарда ол өзінің жеке басын тек рөлдері бар жеке тұлғалардың көзқарасы бойынша ғана емес, сонымен бірге өзі жататын топтың жалпыланған көзқарастары (нормалары, құндылықтары) тұрғысынан да қабылдайды.

Символдық интеракционизмнің мәні мынада: адамдар арасындағы өзара әрекеттесу үздіксіз диалог ретінде қарастырылады, оның барысында олар бір-бірінің ниеттерін байқайды, түсінеді және оларға жауап береді.

Жеке тұлғаның ішкі әлемі топтық әрекетте пайда болады. Алайда, Дж. Мид теориясы бұл процестерді біржақты түсіндірді. Адамзат қоғамы жеке тұлғалардың әртүрлі рөлдерін атқаратын жиынтық өзара әрекеттесу ретінде қарастырылды. Адамдардың өзара әрекеттесу процесі өзара әрекеттесудің функционалды бірлігі әрекеттерден тұрады. Бұл әрекетті адам мінез-құлқының бірлігі ретінде алғаш рет Дж.Мид зерттеді. Кейіннен ол ұсынған құрылым көптеген психологиялық зерттеулерде, байланыс фазаларын зерттеуде (А.Добрович), топтағы адамның саналы мінез-құлқын ұйымдастыруды талдауда (Т. Шибутани) және басқа мәселелерде қолданылды.

Осылайша, интеракционизм әлеуметтік әлемнің процедуралық көзқарасымен сипатталады: бұл қатысушылардың осы басқалардың

субъективті күйлерін түсіну негізінде олардың мінез-құлқын басқалардың мінез-құлқына бейімдеудің үздіксіз процесін білдіреді.

Р.Сирстің пікірінше, әр адамның іс-әрекеті әрқашан басқа адамға бағытталған және оған тәуелді. Тиісінше, агрессивтілік немесе ізгі ниет сияқты қатаң бекітілген және өзгермейтін жеке қасиеттер жоқ.

Интербелсенділікке байланысты социодрамалық тәсілдің жақтастары (К.Берк, И.Гофман, Х.Данкен) қоғамдық өмірді драма ретінде қарастырады, оның әр қатысушысы өзінің «рөлін» ойнайды, «актер», «маска», «сахна», «сценарий» және т.б. сияқты өзара әрекеттесулерді талдайды, өзіне белгілі бір рөл - психотерапия әдісі, сондай-ақ тұлғаға педагогикалық әсер етудің ерекше құралы ретінде әрекет етеді.

Психодрамалық тұжырымдама Дж.Морено орталық нүкте ретінде адамның ішкі мәнін жүзеге асырудың, стихиялылық пен адам рухының шығармашылығын білдірудің маңызды тәсілі ретінде ойын ұғымын қамтыды. Моренонның пікірінше, қоғамның әлеуметтік ұйымы оның мүшелерінің араласуынан туындайды, ол қоғамның бейнесін белгілі бір оқиғаны бейнелейтін топтық процестерге қатысушылардың идеялары мен әрекеттерінен тұратын «драма» ретінде қалыптастырады. Морено өзінің көзқарасы бойынша ойын ұғымын театрлық әрекет ретінде әлемнің символдық-интеракционистік көзқарасымен үйлестірді, бұл адам шындығын түсінудің ұтымсыз әдісін анықтады [8].

Алайда, бүгінгі таңда интеракционизм тек Дж. Мидидеяларының дамуын ғана емес (екі мектепте жүзеге асырылады: Чикаго - Г.Блумер және Айова - М. Кунмен), сонымен қатар сол атпен біріктірілген бірқатар басқа теориялар, атап айтқанда рөл теориясы (Т.Сарбин) және анықтамалық топтар теориясы (Г.Хаймен, Р.Мертон). Интеракционизм бағытында И. Гофманның әлеуметтік драматургиясы және Г.Гарфинкельдің этнометодологиясы идеялары, әлеуметтік психология мен әлеуметтану үшін шекаралық тұжырымдамалар дамуда.

Интеракционизмде, басқа теориялық бағдарларға қарағанда, адамның мінез-құлқының әлеуметтік детерминанттарын дәл анықтауға тырысады. Ол үшін «өзара әрекеттесу» ұғымы негізгі ұғым ретінде енгізіледі, оның барысында жеке тұлғаны қалыптастыру жүзеге асырылады. Шынайы әлеуметтік себептердің кең спектрі талдаудан алынып тасталады: жеке тұлға мұнда да қоғамдық

қатынастар жүйесіне, қоғамның әлеуметтік құрылымына кірмейді. Сондықтан интеракционистік бағыттың әлеуметтануы негізінен сыртқы болып шығады, зерттеулерге әлеуметтік контекстті енгізудің түбегейлі әдіснамалық мәселелері толық шешілмейді.

Интеракция К.Фопель мен С.Аргиристің еңбектерінде кездеседі, олар оқытудың ерекше түрін -интербелсенді ойынды ажыратады.

Интербелсенді ойын-бұл топ мүшелерінің белсенділігін белгілі бір оқу мақсатына сәйкес құрылымдайтын «мұнда және қазір» топтық жағдайға жетекшілік ететін интервенция (араласу) [9].

К.Фопель бізге интеракцияның анықтамасын ұсынады. «Интеракция» ұғымы жеке тұлғаны және тұлғааралық қарым-қатынасты қамтиды [10].

Интербелсенді ойындардың көмегімен іс жүзінде барлық жеке және кәсіби мінез-құлық тәсілдерін модельдеуге, дамытуға және жетілдіруге болады-қарым-қатынас дағдылары, байқағыштық, өзіңіздің және басқалардың сезімдерін түсіну қабілеті, сондай-ақ шығармашылық пен қиял. Интербелсенді ойындарды топтарды басқаруға, шешім қабылдау процесіне, рөлдік мінез-құлыққа, мәселелерді шешуге, ынтымақтастыққажәне т.б. үйрету үшін пайдалануға болады.

Интербелсенді ойындарды қолдану оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістерінен алыстап бара жатқанын дәлелдейді және жұмыста белсенді, шығармашылық тәсіл таңдалады.

Осылайша, интербелсенділік өкілдері адамның мінез-құлқындағы ерекше адамды бөліп көрсетуге, жеке тұлғаны қалыптастырудың әлеуметтік-психологиялық механизмдерін ашуға, интербелсенді оқытуды ұйымдастыруға қызмет еткен жеке тұлғаның белсенді шығармашылық бастамасын атап өтуге тырысты.

Педагогика саласында «интербелсенді оқыту» ұғымы «белсенді оқыту» терминінен бастау алады. Белсенді педагогика тәжірибесін жинақтауда Г.Гегель, А.Дистервег, Д.Дьюи, Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссо, Ф.Фребель, Н.А. Добролюбов, К.Д. Ушинский, Н.Г. Чернышевский және А.С. Макаренко жетістіктері біріктірілді.

Жоғары оқу орындарындағы педагогикалық үдерістің тәжірибесіне оқытудың мұндай әдістері мен ұйымдастырушылық формалары «оқытудың белсенді әдістері» деген атпен енгізілді, олар әдетте білім алушылардан таза формальды оқу жұмысын (тыңдау,

қайта жазу және т.б.) емес, қандай да бір шығармашылық ізденіс күш-жігерін талап ететін әдістер жүйесін білдіреді [11].

Дамудың қазіргі кезеңіндегі интербелсенді оқыту-бұл оқу үдерісін ұйымдастырудың және оны жүргізу әдістерін қолданудың психологиялық-педагогикалық тұжырымдамасы. Кең мағынада белсенді оқыту ұжымдық, басқарушылық және педагогикалық құралдарды кешенді пайдалану арқылы білім алушылардың оқу-танымдық қызметін жан-жақты жандандыруға бағытталған оқу үдерісін ұйымдастыруды қамтиды [13]. Дидактикалық деңгейде белсенді оқыту білім беру мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған және оған ішкі көзқараспен анықталған шартты, дәлелді, оқу үдерісі субъектілерінің қызметі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Қазіргі жағдайда, кез-келген оқу іс-әрекеті аз болса да, белсенділікті қажет ететіндігін көрсете отырып, бірқатар педагог-ғалымдар «белсенді оқыту» терминін дұрыс емес деп таниды және «интербелсенді оқыту» ұғымын енгізеді.

Дегенмен, интербелсенді және белсенді оқыту оқытудың екі түрі болып табылады және интербелсенді оқытуда білім алушылардың белсенділігі ғана емес, сонымен қатар оқытушылар мен білім алушылардың өзара әрекеттесуінің мүлдем жаңа деңгейі бар.

Білім берудегі интербелсенді оқыту тұжырымдамасы оқыту теориясы мен практикасы үшін жаңа емес (А.А. Вербицкий, И.А. Зимняя, Г.А. Китайгородская, М.В. Кларин, В.В. Сериков, Г.П. Щедровицкий және басқалар), бірақ интербелсенді оқытудың біртұтас теориясы, әсіресе жоғары кәсіби педагогикалық білімге қатысты, әлі күнге дейін толыққанды зерттелген жоқ.

М.В. Клариннің пікірінше, интербелсенді оқыту-бұл өзара әрекеттесуге негізделген оқытуды (стихиялық немесе арнайы ұйымдастырылған) және өзара әрекеттесуге негізделген оқытуды білдіреді [12].

«Интербелсенді өзара әрекеттесу» термині қазіргі уақытта ғылыми педагогикалық еңбектерде жиі қолданылады. Кең мағынада интербелсенді өзара әрекеттесу кез-келген субъектінің қол жетімді құралдар мен әдістерді қолдана отырып, бір-бірімен диалогын қамтиды. Бұл ретте екі тараптың диалогына белсенді қатысу - сұрақтар мен жауаптар алмасу, диалог барысын басқару, қабылданған шешімдердің орындалуын бақылау және т.б. көзделеді. Оқу үдерісіндебұл тараптар педагог және білім алушы (мұғалім мен оқушы - мектепте, оқытушы мен студент - ЖОО-да және т.б.) болып

табылады, ал интеракция негізінде оқыту «интербелсенді оқыту» деп аталды.«Интербелсенді» сөзі бізге ағылшын тілінен interact (inter - өзара, аст - әрекет) сөзінен шыққан. Интербелсенді дегеніміз-өзара әрекеттесу, сөйлесу, бір нәрсемен (мысалы, компьютермен) немесе біреумен (адаммен) диалог режимінде болу. Демек, интербелсенді оқыту, ең алдымен, өзара әрекеттесу жүзеге асырылатын диалогтық оқыту болып табылады. Осы жалпыланған сипаттамадан басқа, интербелсенді оқыту білім алушылардың жеке тұлғалық құндылықтарын қалыптастыруға, олардың рухани әлемін жақсартуға ықпал ететін құралдардың бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін өте маңызды компонентті қамтиды. Бұл компонент ішкі диалог болып табылады, біз алынған ақпараттың экзистенциалды тәжірибесін түсінеміз, оны рефлексия процесінде жеке мағынаға ие боламыз [13]. Бірақ барлық ақпарат ішкі қайта ойлауға түрткі бола алмайды, сондықтан интербелсенді оқыту, ең алдымен, білім алушылардың тәжірибесіне негізделген. Интербелсенді әдістер білім алушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыру үшін ғана емес, сонымен бірге олардың ішкі әлемін үйлестіруге бағытталуы әр білім алушы үшін жеке маңыздылығы болуы керек, қазіргі уақытта ол үшін өзекті экзистенциалды мәселелерді көрсететін оқу материалын таңдауға көп көңіл бөлу қажет.

Интербелсенді оқытудың мәні оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесуінің негізгі формаларын салыстыруда айқынырақ болады. Оқытудың барлық әдістемелік тәсілдерін үш топқа бөлуге болады:

- пассивті әдістер;
- белсенді әдістер;
- интербелсенді әдістер.

Интербелсенді оқыту білім алушылардың оқу ортасымен тікелей өзара іс-қимылына, қатысушылардың өз тәжірибесіне негізделген. Дәстүрлі оқыту оқытушының субъект ретіндегі жағдайына, ал білім алушының педагогикалық процестің объектісіне негізделген. Интербелсенді оқыту тұжырымдамасында бұл ереже білім алушының оқу іс-әрекетінің субъектісі ретіндегі идеясымен ауыстырылады.

Интербелсенді оқыту-коммуникативтік технологиялардың бір нұсқасы, оқыту субъектілері мен объектілерінің жақсы ұйымдастырылған кері байланысы бар оқыту, олардың арасында екіжақты ақпарат алмасу [14].

Интеракцияның мәнін жақсы түсіну экстрактивті және интербелсенді оқыту режимдерімен салыстыруға көмектеседі.

Экстрактивті режимде ақпараттық ағындар субъектіден (оқыту жүйесінен) оқыту объектісіне (білім алушыға) бағытталған, бірақ объектінің ішіне енбейді. Білім алушы пассивті әрекет етеді, субъективті белсенділік көрсетпейді.

Интербелсенді режимде ақпараттық ағындар білім алушыға немесе топқа өтеді, олардың белсенді ақыл-ой әрекеттерін тудырады. Білім алушылар мұнда өздері үшін оқу субъектілері ретінде әрекет етеді (өз бетінше әрекет ету, өзін-өзі оқыту, өзін-өзі тәрбиелеу технологиялары).

Интербелсенді режимде ақпараттық ағындар санаға еніп, оның белсенді қызметін тудырады және білім алушыдан оқытушыға немесе басқа білім алушыға кері ақпарат ағынын тудырады. Ақпараттық ағындар бағыт бойынша ауысып отырады, ақпарат алмасу, диалог жүреді, оның барысында тек оқыту ғана емес, сонымен қатар мағыналарды, құндылық бағдарларын іздеу, білім алушының даралығын қалыптастыру жүзеге асырылады.

Интеракция режимі интербелсенді технологиялардың мақсатты бағыттарына сәйкес келеді:

- білім алушылардың жеке ақыл-ой қарекетін жандандыру;
- білім алушыларда ішкі диалогты қоздыру;
- алмасу нысанасы болып табылатын ақпаратты түсінуді қамтамасыз ету;
- педагогикалық әсерді даралау;
- білім алушыны оқыту субъектісінің позициясына шығару;
- білім алушы мен білім алушының екіжақты байланысына (ақпарат алмасуына) қол жеткізу [15].

Интербелсенді педагогикалық технологиялар рухани бағдарланған білім беру ұстанымдарыне жауап береді:

- экзистенциалды құндылықтар жүйесін құрудың бастапқы мазмұны, жеке мағынасы бар «механизм» болып табылатын кескіндер жүйесіне шығу;
- жалпы мақсатты білім алушының руханиятын дамыту міндетімен байланыстыру, сондай-ақ өмірдің жалпыадамзаттық мәні арқылы тәрбиенің жалпы мақсатын анықтау;
- әртүрлі экзистенциялардың, әртүрлі мағыналардың корреляциясының мағыналы гуманитарлық тепе-теңдігі;

- болмыстың рухани мағынасын игеруге мүмкіндік беретін «рөлдік өмір сүру» арқылы экзистенциалды мәселелерді шешу [16].

Б.М.Бим-Бад өңдеген педагогикалық энциклопедиялық сөздіктің анықтамасы бойынша интербелсенді оқыту-бұл білім алушының оқу ортасымен, меңгерілетін тәжірибе саласы ретінде қызмет ететін оқу ортасымен өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту. Білім алушы оқу үдерісінің толыққанды қатысушысы болады, оның тәжірибесі оқу танымының негізгі көзі болып табылады. Оқытушы дайын білім бермейді, бірақ білім алушыларды өз бетінше іздеуге шақырады.

Дәстүрлі оқытумен салыстырғанда интербелсенді оқытуда оқытушы мен білім алушының өзара әрекеті өзгереді: оқытушының белсенділігі білім алушының белсенділігіне жол береді, ал оқытушының міндеті-олардың бастамаларына жағдай жасау. Оқытушы оқу ақпаратын өзі арқылы өткізетін сүзгі түрінің рөлінен бас тартады және ақпарат көздерінің бірі болып табылатын жұмыста көмекші қызметін атқарады [19].

Осылайша, педагогикадағы оқытудың интербелсенді формалары ұғымына әртүрлі тәсілдерді қарастыру қажет.

Интербелсенді оқыту формалары тобында әлеуметтік өзара әрекеттесу оқу үдерісін күшейтуге мүмкіндік беретін маңызды білім беру ресурсы ретінде қарастырылады. Интербелсенді формаларға белсенді оқытудың барлық формалары мен әдістері кірмейді, тек әр қатысушының өзара әрекеттесу және өзара оқыту тәжірибесін игеру процесіне топтың әсерін күшейтудің психологиялық механизмдеріне негізделген [20].

Е.Е. Лушниковаың зерттеуінде оқытудың интербелсенді формалары деп педагог пен білім алушылардың педагогикалық тиімді танымдық қарым-қатынасқа кепілдік беретін оқу ойындары түрінде өзара әрекеттесуін ұйымдастыру ережелерінің жүйесі түсініледі, нәтижесінде білім алушылардың оқу іс-әрекетіндегі сәттілік жағдайын сезінуіне және олардың мотивациялық, интеллектуалдық және басқа салаларын өзара байытуына жағдай жасалады [17].

Интербелсенді оқыту кезінде білім алушылар тек оқытушымен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен де өзара әрекеттесетінін ескере отырып, біз Г.И. Хархановаың анықтамасын негізге алып: оқытудың интербелсенді формалары-бұл педагогикалық тиімді танымдық қарым-қатынасқа кепілдік беретін оқу ойындары түрінде білім алушылардың өзара және оқытушымен өзара әрекеттесуін

ұйымдастыру ережелерінің жүйесі, нәтижесінде білім алушылардың тәжірибесі үшін жағдайлар жасалады оқу іс-әрекетіндегі сәттілік жағдайлары және олардыңнегізгі салаларын өзара байытуы деп есептейміз. Интербелсенді оқыту формаларының негізгі белгісі- білім алушылардың оқу ойындары түрінде бір-бірімен және оқытушымен өзара іс-қимылын ұйымдастыру, білім алушылардың жаңа білімді зерделеу және игеру бойынша белсенді іс-әрекетінің басым болуы [18].

Сонымен, жекелеген ұғымдарды түсіндірудің осы ерекшеліктерін ескере отырып, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, біз оқытудың интербелсенді формалары мен әдістерін анықтауды ұсынамыз.

Оқытудың интербелсенді формалары деп біз білім алушылардың оқу үдерісін ұйымдастыруды түсінеміз, онда оқытушы фасилитатор позициясында, білім алушылардың оқу материалымен, бір-бірімен және оқытушымен белсенді өзара әрекеттесу процесінде. Педагог-фасилитатор (ауызша және вербалды емес деңгейде) білім алушының өзін-өзі бағалауын арттыруға ықпал етеді, өз қабілеттеріне деген сенімділікті оятады, бұл болашақта білім алушының өзін-өзі анықтауға және қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі. Педагогикалық фасилитацияны біз оқытушыныңбілім алушының санасы мен мінез-құлқына жағымды әсер ету процесі ретінде қарастырамыз, нәтижесінде ақыл-ой әрекетінің өнімділігі артады, адамгершілік әрекеттерінде көрінетін жағымды эмоциялар мен сезімдер белсендіріледі.

Интербелсенді оқыту әдістері деп оқу үдерісін ұйымдастыруға бағытталған және білім алушыларды өзара әрекеттесу және өзара оқыту процесінде және оқытушымен қарым-қатынас процесінде оқу материалын дербес, бастамашыл және шығармашылық игеруге ынталандыратын жағдай туғызатын педагогикалық әрекеттер мен әдістердің жиынтығы түсініледі.

Интербелсенді әдістемелік тәсіл-бұл танымдық және коммуникативті қызметті ұйымдастырудың арнайы формасы, онда білім алушылар тек таным процесіне қатысып қана қоймай, сонымен бірге олар білетін және ойлайтын нәрселер туралы рефлексия жасауға мүмкіндік алады. Интербелсенді оқытудағы оқытушының міндеті-білім алушылардың іс-әрекетін бағыттау. Ол сабақ жоспарын интербелсенді жаттығулар мен тапсырмалардың жиынтығы ретінде жасайды, оның барысында білім алушы материалды оқиды.

Интербелсенді тапсырмалардың әдеттегіден түбегейлі айырмашылығы-оларды орындау барысында білім алушыны ішкі тәжірибеге ынталандырады, бұл материалды тереңірек игеруден басқа, оның құндылығын қайта қарастыруға және одан экзистенциалды бағдарларды бөлуге ықпал етеді. Интербелсенді оқытудың тағы бір айрықша ерекшелігі-оның барысында зерттелген материал ғана емес, жаңа материал да зерттеледі [23].

Қазіргі заманғы білім беру мәселелері интербелсенді оқытудың дәстүрліге қарама-қайшылығын арттырады. Оқытушылардың көпшілігі мойындайтын дәстүрлі білім беру дағдарысы келесі оқу қайшылықтарында байқалады:

- мотивация мен оқытуды ынталандыру арасында: дәстүрлі оқытудағы ынталандыру мотивациядан асып түседі, оқытушылар білім алушылардың оқығысы келмейтініне, ал білім алушылардың зерігуіне, монотондылығына шағымданады;
- пассивті ойлау және белсенді трансформациялық оқу әрекеттері арасында: дәстүрлі оқытудағы пассивті ойлау сабақтың көп бөлігін алады, мысалы, оқытушы жаңа материалды түсіндіргенде, ал қалғандары тыңдап немесе тыңдамайды;
- психологиялық жайлылық пен ыңғайсыздық арасында: дәстүрлі сабақта жанды, жайбарақат қарым-қатынас үшін жағдайлар сирек жасалады;
- тәрбие мен оқытудың арасында: әдеттегі сабақта білім алушылардың тәрбиелік өзара әсерін оқытушы тоқтатады, олардың бір-бірімен сөйлесуге, түзетуге, бағалауға мүмкіндігі жоқ;
- жеке даму мен оқыту стандарттары арасында: дәстүрлі оқытуда әр білім алушыға жеке көзқарас сирек жүзеге асырылады;
- субъект-субъект және субъект-объект қатынастары арасында: классикалық сабақта әрқашан «субъект-объект» қарым-қатынас ұстанымы қолданылады [19].

Интербелсенді оқыту бұл қайшылықтарды жеңуге көмектеседі. Интербелсенді өзара әрекеттесу барысында білім алушылардың танымдық белсенділігі жандана түседі, олардың тәуелсіздігі мен бастамашылдығы артады. Білім алушылардың таным, оқу материалын игеру үдерісіндегі бірлескен қызметі әркімнің осы үдеріске өзінің ерекше жеке үлесін қосатынын, білім, идеялар, іс-әрекет тәсілдері, құндылықтар алмасатынын білдіреді. Сонымен қатар, бұл жаңа білім алуға ғана емес, сонымен бірге танымдық іс-әрекеттің өзін дамытуға, оны ынтымақтастықтың жоғары

формаларына аударуға мүмкіндік беретін мейірімділік пен өзара қолдау атмосферасында болады. Сабақтардағы интербелсенді іс-шаралар өзара түсіністікке, өзара әрекеттесуге, әр қатысушы үшін ортақ, бірақ маңызды міндеттерді бірлесіп шешуге әкелетін диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыруды және дамытуды қамтиды. Интербелсенді оқыту онтайлы оқу жағдайларын құруды қамтиды, онда білім алушы өзінің табыстылығын, зияткерлік қабілеттілігін сезінеді, бұл оқу үдерісінің өзін нәтижелі етеді. Диалогтық оқыту барысында білім алушылар сыни тұрғыдан ойлауға, мән-жайларды және тиісті ақпаратты талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуге, балама пікірлерді саралауға, ойластырылған шешімдер қабылдауға, пікірталастарға қатысуға, басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Интербелсенді өзара әрекеттесу оқу субъектілерінің интеллектуалды белсенділігіне ықпал етеді, сонымен қатар психологиялық құбылыс әрекет етеді және серіктесоппоненті айтқан кез-келген ой осы мәселе бойынша өз реакциясын еріксіз тудыруы мүмкін.

Интербелсенді оқытуды қолдану білім алушыларға бағалау және сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға, нақты міндеттер мен шешімдер әзірлеуге машықтануға, ұқсас мәселелермен әрі қарай тиімді жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларды игеруге көмектесетін әрекеттерді қамтуы керек.

Интербелсенді оқыту білім берудің тәрбиелік функциясын толығымен жүзеге асырады, нәтижесінде ішкі диалогқа, білім алушының психикалық реакциясына айналады, онсыз экзистенциалды бағдарларды алу мүмкін емес. Алынған ақпараттың ішкі тәжірибесі оны білім алушының жеке тәжірибесімен байланыстыруға, одан жеке мағыналарын ажыратуға көмектеседі.

Осылайша, оқытудың интербелсенді формаларының мәнін неғұрлым толық түсіну үшін дәстүрлі және интербелсенді оқыту формаларының салыстырмалы сипаттамасын ұсыну қажет (кесте1).

Оқытудың дәстүрлі және интербелсенді түрлерін салыстыра отырып, негізгі айырмашылықты ажыратуға болады: біріншісі тек білім алушының интеллектісіне жүгінеді, ал екіншісі білім алушының жеке басына әсер етеді - оның ойлары, сезімдері, білімі, қызығушылығы және ойынға деген ұмтылысы. Интербелсенді формалар арқылы оқыту білім берумен бірге жүреді.

Интербелсенді формалар психологиялық әлеуеттіоқу үдерістерінде қолдануға мүмкіндік береді, олар оқу мотивациясын

күшейтеді, күрделі тұлғааралық қатынастарды түсінуге ықпал етеді, жеке мінез-құлықтың ерекшеліктерін зерттеуге көмектеседі. Интербелсенді формаларды қолдану дәстүрлі оқыту формаларына қарағанда оқу мақсаттарының кең спектріне толық қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Интербелсенді оқыту формаларының дәстүрлі формалармен салыстырғанда тиімділігі туралы айтатын болсақ, олар тек қарама-қарсы болмай, бір-бірін толықтыруы керек. Білім алушылардың сабақтағы белсенділік дәрежесін біріктіреді.

Кесте 1- Оқытудың интербелсенді және дәстүрлі түрлерінің салыстырмалы сипаттамасы

Оқытудың дәстүрлі түрі	Оқытудың интербелсенді түрі
1. Физиологиялық даму және әлеуметтік мәжбүрлеу арқылы анықталады. 2. Оқу үдерісін жоспарлауды оқытушы жүзеге асырады. 3. Білім алушылардың оқу қызметі білім беруге бағытталған. 4. Сабақта білім алушылардың қызметін бағалауды оқытушы жүзеге асырады. 5. Топтық және жеке оқыту әдісі. 6. Білім алушының танымдық және жеке эмоционалдық мүмкіндіктері ескерілмейді.	1. Жеке тұлғаны дамыту және кәсіби дағдылар бойынша міндеттермен анықталады. 2. Білім алушылармен бірлесіп оқу іс-әрекетін жоспарлау. 3. Тәжірибе негізінде жаңа білім іздеуге бағдарлану. 4. Білім алушылармен бірлесіп өзін-өзі бағалау және өзара бақылау. 5. Ұжымдық, топтық, жұптық, шағын топтық және жеке оқыту әдісін біріктіру. 6. Танымдық және жеке эмоционалдық мүмкіндіктерініңоқыту тәжірибесіндегі тұрақты үйлесімділігі, диалог жағдайы және жаңа білімнің ашылуы.

Оқытудың белгілі бір түрлерін қолданудан туындаған белсенділік дәрежесін бағалау, біздің ойымызша, негізделген болуы мүмкін. Ол үшін білім алушылардыңбелсенділігінің бірнеше аспектілерін бөліп көрсетейік. Білім беру үдерісінде олардың үшеуі айқын көрінеді: ойлау, әрекет және сөйлеу. Сонымен қатар, ойлау деп шығармашылық ойлауды түсіну керек, іс-әрекет білім алуға бағытталған деп саналады, ал сөйлеу мазмұны оқу үдерісіне немесе нәтижесіне байланысты. Білім беру үдерісіне заманауи көзқарастар тұрғысынан және интербелсенді оқыту ұстанымдарын ескере отырып, белсенділіктің тағы бір көрінісін - әлеуметтік-

психологиялық бейімделуді қосу қажет сияқты. Бұл дегеніміз, дәстүрлі үштіктен басқа - білім, білік, дағдылар, білім алушы университетте кәсіби қызметті эмоционалды-жеке қабылдауды, оны әлеуметтік-қоғамдық және өндірістік байланыстардың барлық түрлерінде жүзеге асыру шарттарын барынша жақын қабылдауы керек. Мұнда біз университетте оқуға байланысты әлеуметтік-психологиялық факторларды және ең алдымен білім беру үдерісінің барлық деңгейлерінің мотивациялық факторларын қосамыз. Белсенділіктің бұл түрінің көрінісі интраперсоналды деңгейде жүреді және көбінесе білім алушы оны түсінбейді, бірақ оқу үдерісінде ол басқалармен қатар жүзеге асырылады.

Білім алушылардың белсенділігі осы төрт белсенділікті жүзеге асыру ретінде көрінеді. Сабақтың құрылысына байланысты түрлердің бірі немесе олардың тіркесімі қолданылуы мүмкін. Кестеде оқытудың негізгі формалары олардың белсенділіктің қандай аспектілері негізінен жүзеге асырылатындығы туралы біздің идеямызға сәйкес келтірілген. Осылайша, белсендіру дәрежесі білім алушылардың сабақтағы белсенділігінің төрт түрінің қайсысы және қаншасы іске асырылатынына байланысты қарастырылуы мүмкін.

Көп жағдайда белгілі бір, әдетте қолданылмайтын факторларды қолдануға мүмкіндік беретін қосымша амалдар немесе ойын әдістері енгізілуі мүмкін. Қосымша әдістер мен амалдарды қолдану, әрине, сабақтың белсенділігін арттырады, бірақ оны түбегейлі өзгерте алмайды. Сонымен қатар, бір жағынан, білім алушының барлық қызмет түрлерін бір уақытта жүзеге асыру мүмкін еместігін ескеру қажет. Шындығында, ол бірден екіден көп емес амалдарды орындай алады (әлеуметтік-психологиялық факторды ескермей). Мысалы, реферат және рефлексия. Екінші жағынан, ішкі белсенділіктің сыртқы белсенділіктен толық бөлінуі қиын.

Оқытудың интербелсенді формаларына талдау жасай отырып, осы мәселені түсінуге байланысты көптеген түсіндірулер, позициялар мен классификацияларды ескеру қажет.

Осыған сүйене отырып, осы абзацта біз оқытудың интербелсенді формаларының әртүрлі түрлері мен жіктемелерін ғана емес, сонымен қатар оларды формада, мазмұнда қолданудың әртүрлі ұстанымдық тәсілдерін қарастыруымыз керек.

Тәсілдердегі айырмашылықты ескере отырып, біз интербелсенді оқытуды үш бағыт бойынша пайдалану мүмкіндігін шартты түрде бөлеміз:

- қызметтік тәсіл негізінде оқытудың дәстүрлі нысандарын жандандыру әдістері;

- оқытудың белсенді әдістері, олардың қолданылуы оқу үдерісінде оқытудың интербелсенді түрлерін қолданумен байланысты;

- психологиялық тренинг ұстанымдарына негізделген белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытуды қолдану.

Кесте 2-Оқытудың әртүрлі интербелсенді формаларында белсенділіктің көрінісі

О	Б	С	ПБ	Интербелсенді оқыту формалары
*	*	*	*	Дипломдық жобалау, оқу іскерлік ойыны, дидактикалық ойын, тағылымдама
*	*	*	-	Зерттеу зертханалық-практикалық жұмыс, шартты материалдағы дидактикалық ойын
*	*	-	*	Ғылыми-зерттеу жұмысы, пікірталассыз нақты материалдағы дидактикалық ойын
*	-	*	*	Ойын жағдайы, рөлдік ойын
-	*	*	*	Зерттеу нәтижелерінің баяндамасы, арнайы тақырыптағы реферат
*	*	-	-	Практикалық сабақ
*	-	*	-	Пікірталас
*	-	-	*	Нақты мәселелерді шешу
-	*	*	-	Есеппен зертханалық жұмыс
-	*	-	*	Педагогикалық тәжірибе
-	-	*	*	Көпшілік алдында сөйлеу
*	-	-	-	Дәріс, өзіндік жұмыс, шығармашылық мәселелерді шешу, ойды қабылдау
-	*	-	-	Үлгі бойынша жұмыс
-	-	*	-	Баяндама, хабарлама
-	-	-	*	Экскурсия, макет көрсету, оқу фильмі

Белгілері: О -ойлау, Б – белсенділік, С -сөйлеу, ПБ -әлеуметтік-психологиялық бейімделу, * - белсенділік түрінің көрінісі.

Қазіргі уақытта педагогикада оқытудың интербелсенді формаларының бірыңғай қабылданған жіктемесі жоқ, өйткені ғалымдар бұл мәселеге әр түрлі көзқараспен қарайды. Сонымен қатар, бұл мәселе бойынша ұқсас ұстанымдар бар, сондықтан бірқатар авторлар оқытудың интербелсенді түрлерін келесідей бөледі:

- имитациялық (ойын және ойын емес), оларды қолдану оқу үдерісінде оқытудың жаңа түрлерін қолданумен байланысты;

- имитациялық емес, яғни оқу іс-әрекетінің дәстүрлі нысандары шеңберінде қолданылады (дәрістер, сабақтар, курстық және дипломдық жобалау және т.б.) [20].

3-кестеде В.Я. Платов пен В.В. Подиновский құрастырған интербелсенді оқыту формаларының оқу-танымдық іс-әрекетінің сипаты және білім алушылардың өзара әрекеттесу формасы бойынша жіктелуі келтірілген [108].

Кесте 3- Интербелсенді оқыту формаларын оқу-танымдық іс-әрекеттің сипаты және білім алушылардың өзара әрекеттесу формасы бойынша жіктеу

Оқытудың имитациялық емес нысандары	**Оқытудың имитациялық формалары**	
	Ойын емес	**Ойын**
Проблемалық дәріс	Нақты жағдайларды талдау	Ойын жобалауы
Пікірталас	Өндірістік міндеттерді шешу	Лауазымдық рөлін орындаумен тағылымдама
Тақырыптық пікірталаспен көшпелі сабақтар	Құжаттаманыталдау	Рөлдерді ойнау
Бағдарламаланған оқыту	Нұсқаулық бойынша әрекет	Іскерлік ойын
Түлектік жұмыс; Лауазымдық рөлді орындамай тағылымдамадан өту		

Егер оқу үдерісінің мақсаты тұрғысынан интербелсенді оқыту формаларының жіктелуін қарастыратын болсақ, онда А.М. Смолкин функционалды түрде: оқу ақпаратын жеткізу, кәсіби дағдыларды қалыптастыру және жетілдіру, озық тәжірибені игеру және оқу нәтижелерін бақылау. Әрбір функция, оның пікірінше, интербелсенді оқытудың белгілі бір формалары қолданылған жағдайда тиімді орындалуы мүмкін.

Оқу-танымдық іс-әрекеттің мотивациясын қалыптастыруды жіктеу В.И. Рыбальский мен Е.А. Литвиненко құрастырған 4-кестеде келтірілген [21].

Оқытудың интербелсенді формаларының келтірілген жіктемелері (кесте 3, 4) мынадай сипаттамаларға негізделген:

модельдің болуы (процесті немесе кәсіби қызметті имитациялау) және рөлдердің болуы (білім алушылардың қарым-қатынас сипаты).

Имитациялық емес сабақтардың тән белгісі-зерттелетін процестің немесе қызметтің имитациялық моделінің болмауы. Оқытуды жандандыру оқытушылар мен білім алушылар арасында тұрақты жұмыс істейтін тікелей және кері байланыс түрінде жүзеге асырылады. В.И. Рыбальский мен Е.А. Литвиненко имитациялық емес сабақтардың түрлерін ұсына отырып, проблемалық оқыту технологиясын қолдану арқылы оларды жаңа мазмұнмен толтыра отырып, оқытудың дәстүрлі түрлерін қарастырады [22].

Кесте 4- Оқу үдерісінің мақсаты мен міндеттерінің сипаты бойынша оқытудың интербелсенді нысандарын жіктеу

Оқытудың имитациялық емес нысандары	**Оқытудың имитациялық формалары**	
	Ойын емес	**Ойын**
Проблемалық дәріс	Нақты жағдайларды талдау	Ойын жобасы (шешім нұсқасын әзірлеу)
Практикалық сабақ	Жеке тренажер	Рөлдерді ойнау
Курстық және дипломдық жобалау	Имитациялық жаттығу	Іскерлік ойын
Семинарлар мен топтық кеңестер; Өндірістік тәжірибе; Оқу бағдарламаларын пайдалану; Олимпиада немесе ғылыми-практикалық конференция; Тәжірибе және зерттеу жұмыстары.		

Сол позициялардан дәстүрлі кәсіптердің түрлері қарастырылады, мысалы:В.И. Рыбальский мен Е.А. Литвиненконың пікірінше, талқылау нысаны ретінде қолайлы семинар және тақырыптық пікірталастар, қандай да бір күрделі мәселе, ортақ пікір жоқ мәселелер. Пікірталас-бұл қатысушыларды өз көзқарастарын мұқият ойластыруға және негіздеуге, материалды өзіндік түсінуге, сыни пайымдау дағдыларын дамытуға, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға мәжбүр ететін ұжымдық ойлау;

- білім алушының белсенділігі жетекші құраушы болған кезде интербелсенді оқыту формасын ала алатын бітіру немесе курстық

жұмыс, оқытушы фасилитатор позициясында болады, бірақ соған қарамастан білім алушылардың өзіндік жұмысына сенімді бақылау қамтамасыз етіледі (оқу орнының қабырғасында жұмыс істеу және т.б. тәсілдер);

- өндірістік тәжірибе немесе тағылымдама интербелсенді оқыту болып табылады, егер белсенділіктің барлық шарттары орындалса және білім алушылар оны нақты білім беру мекемелерінде өтсе;

- оқыту және бақылау бағдарламаларын пайдалану- егер білім алушылардың білімін толықтыруды үнемі бақылауға және оларды толықтыруға ынталандыруға кепілдік берілсе, интербелсенді оқытуды қамтамасыз етеді;

- егер бүкіл оқу тобы қойылған мәселелерді шығармашылық талқылауға қатысса, топтық кеңес интербелсенді болуы мүмкін;

- олимпиада немесе ғылыми-практикалық конференциялар мен жобалар-интербелсенді оқыту болып табылады, өйткені олар білім алушылардың белсенділігі мен шығармашылығына мүмкіндік береді және егер тәуелсіз дайындықты сенімді бақылау қамтамасыз етілсе;

- ғылыми-зерттеу жұмысы (ҒЗЖ) -білім алушылар интербелсенді, егер бұл ретте ҒЗЖ орындалуының дербестігі бақыланып, кепілдендірілсе [23].

Дәстүрлі оқыту негізінде сабақтарды жандандыру мақсатында «дөңгелек үстел», «жоба әдісі» және «миға шабуыл» әдістері сәтті қолданылады.

«Дөңгелек үстел» әдісінің ерекшелігі-тұлғааралық өзара әрекеттесу процесінде белгілі бір тақырып бойынша әңгімеге қатысушылардың белсенді пікір алмасуы. «Дөңгелек үстелдер» әртүрлі оқу семинарларын, пікірталастарды, әңгімелесулерді және т.б. өткізу кезінде қолданылады. Білім алушылардың«дөңгелек үстелде» маманмен, ғалымдармен, экономистермен, мәдениет және өнер қайраткерлерімен, әртүрлі қоғамдық және мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың өкілдерімен мерзімді кездесулері әсіресе білім алушылар үшін тиімді. Кездесуге дайындық кезінде оқытушы білім алушыларға өздерін қызықтыратын мәселені талқылау үшін ұсыныстар жасауды тапсырады және «дөңгелек үстел» қонағына ұсынылатын сұрақтарды дайындайды. Мұндай кездесуді ұйымдастырушылардың міндеті –білім алушыларды еркін пікір алмасуға психологиялық тұрғыдан дайындау.

Жобалар әдісі білім алушылардың білімді өз бетінше құрастыру, ақпараттық кеңістікте бағдарлау, дербес іс-әрекетті ұйымдастыру,

ғылымның әртүрлі салаларындағы білімді интеграциялау қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жоба әдісі жеке немесе топтық болуы мүмкін және сабақ пен сабақтан тыс жұмыстардың міндеттерін шешуде қолданылады. Жобалардың зерттеу, шығармашылық, ойын, ақпараттық, тәжірибеге бағытталған түрлері бар.

Бұл әдістің негізгі идеясы-білім беру мазмұнын зерттеу кезінде білім алушының проблемаларға деген қызығушылығын арттыру және алынған білімді жобалау қызметі арқылы бекіту.

Миға шабуыл әдісі дәстүрлі сабақтарды белсендіреді. Ми шабуылы - ұжымдықидеяларды қалыптастыру әдісі. Ол ойлау процестерінің серпінділігіне, ойлау инерциясынан босатуға, білім алушылардың нақты жағдайлардан абстракциялау қабілетін дамытуға ықпал етеді, кез-келген маңызды мақсатқа назар аудару қабілетін қалыптастырады.

Әрі қарай, интербелсенді оқытудың имитациялық формаларының ерекшеліктерін қарастыру қажет, олар өз кезегінде ойынға жатпайды. Имитациялық сабақтарға тән қасиет-жеке немесе ұжымдық кәсіби қызметке еліктеу: өндірістік-шаруашылық немесе жобалау-конструкторлық. Жеке және кәсіби қызметке еліктеу іс жүзінде әріптестермен өзара әрекеттесуді ескермейді, сондықтан ойынға жатпайды. Ұжымдық кәсіби қызметті имитациялау сабаққа қатысушыларды олардың өзара әрекеттесуін имитациялайтын рөлдерге тағайындауды талап етеді. Бұл алдағы кәсіби іс-әрекеттің ойын имитациясын білдіреді. Имитациялық ойын емес сабақтарға нақты жағдайларды талдау, имитациялық жаттығу және жеке жаттықтырушы кіреді.

Нақты жағдайларды талдау келесі сипаттамалық белгілерге ие: оқытушылар білім алушыларға жеткізетін күрделі тапсырманың немесе проблеманың болуы; оқытушының проблема бойынша бақылау мәселелерін қалыптастыруы; білім алушылардың бәсекелес топтарының мәселені шешудің нұсқаларын әзірлеуі; алдын ала рецензиялау, көпшілік алдында қорғау және т.б. мүмкін болатын шешімдердің әзірленген нұсқаларын талқылау; сабақ жүргізетін оқытушының нәтижелерін қорытындылау және бағалау. Нақты жағдайларды талдаудыңталған белгілері тиімді қолдану аймағын анықтайды. Оқытудың бұл түрі нақты теориялық, өндірістік, экономикалық, ұйымдастырушылық немесе басқарушылық міндеттер қарастырылған жағдайларда өте орынды.

Ақпараттық қамтамасыз ету бойынша төрт деңгейдің нақты жағдайлары ажыратылады:

Жағдай-қандай да бір әрекет механизмін, объектіні немесе процесті көрнекі түрде көрсету үшін қолданылатын иллюстрация;

Жағдай-бұл белгілі бір ережелерді қолдануды үйренуге, типтік, жиі қайталанатын мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін жаттығу;

Жағдай-бұл сәтті (немесе керісінше, сәтсіз) нәтижеге әкелетін тәсілдер туралы түсінік беретін бағалау;

-проблемалық-бағдарланған жағдай әртүрлі жерлерде әр түрлі уақытта болған элементтерден тұратын табиғи жасанды проблеманы қамтиды [24].

Ақпараттық қамтамасыз ету нұсқаларына сәйкес, оқытушы сабаққа дайындалып, жоғарыда аталған нұсқалардың бірін таңдай алады және соған сәйкес өзінің де, білім алушылардың да жұмысының әдістемесін құра алады. Аталған жағдайлардың әрқайсысын таңдау нақты зерттелетін материалды игерудің қажетті деңгейімен анықталады. Сабақтарды ұйымдастырудың бұл әдісі білім алушылардың белсенділігін арттырады, бірақ алдын-ала құрылған ақпараттық сұлбаны қолдану білім алушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін шектейді. Әдетте, шешімнің ең жақсы нұсқасы әрдайым оңтайлы бола бермейді және оны оқытушы білім алушылардың талқылауына ұсынылған материалдарды ескере отырып қалыптастырады.

Қарастырылып отырған оқыту формасы үшін маңыздысы-топтың сабақтардағы қызметінің нәтижелеріне топ қабылдаған шешім нұсқасының салдары әсер етпейді, яғни, іскерлік ойын сияқты форма үшін міндетті «шешімдер тізбегі» деп аталатын нәрсе жоқ. Нақты жағдайларды талдау әдісінде жанжалды жағдай модельденбейді, өйткені топтың шешімдерін әзірлеу қатысушыларды рөлдерге бөлмей жүзеге асырылады.

Имитациялық жаттығу нақты жағдайларды талдау белгілеріне ұқсас белгілермен сипатталады. Имитациялық жаттығудың ерекшелігі-оқытушыға алдын-ала белгілі мәселенің дұрыс, ең жақсы шешімінің болуы, яғни жаттығудың нәтижесі алдын-ала бағдарламаланған. Имитациялық жаттығуларға мыналар жатады: нұсқаулық бойынша әрекет ету, талдау, белгілі бір заңдардың, ережелердің, әдістердің білімін тексеру және т.б.

Имитациялық ойын сабақтарына мыналар жатады: рөлдерді ойнау, ойын дизайны (жобалау, әдістемелік немесе технологиялық

шешімдерді әзірлеу) және іскерлік ойындар. Оқытудың осы интербелсенді түрлерімен байланысты ерекшеліктерді қысқаша қарастырайық: рөлдерді ойнау іскерлік ойындарға қарағанда интербелсенді оқытудың қарапайым түрі болып табылады және сабақтарды әзірлеу мен өткізуге аз уақыт пен күш жұмсауды қажет етеді. Бұл форма: білім алушыларға айтылатын күрделі тапсырманың болуымен; рөлдердің қатысушылар арасында бөлінуімен; әртүрлі рөлдерді орындайтын қатысушылардың мүдделерінің айырмашылығымен сипатталады; қатысушылардың мәселені шешу үдерісіндегі өзара іс-қимылымен; оқытушы тарапынан ойыншылардың ниеттеріне қарсы іс-қимылымен; қабылданған жүйеге сәйкес нәтижелерді бағалаумен және оқытушының қорытындысын шығарумен.

Интербелсенді оқытудың ең танымал және сонымен бірге күрделі түрі - бұл іскерлік оқу ойыны. Іскерлік ойын, А.А. Вербицкийдің пікірінше, «бұл маманның болашақ кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын қайта құрудың, осы қызметке тұтастай тән қатынастар жүйесін модельдеудің бір түрі». Көптеген психологтар мен педагог ғалымдаройын әрекеттерін зерттеді. Іскерлік ойындар әмбебап және оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерінің қасиеттері мен мүмкіндіктеріне ие. Іскерлік ойындар-бұл имитациялық ойын модельдеу. Онда: өндірістің имитациялық моделі және кәсіби қызметтің (сонымен қатар қоғамдық қызметтің) ойын моделі біріктірілген. Іскерлік ойынның мәні, М.М. Крюков атап өткендей, «кәсіби іс-әрекеттерді орындауда және іс-әрекеттер жасауда» [25].

Оқытудың бұл түрі тек тиімді кәсіби дайындыққа ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың өз сенімдерін, оларды қорғай білу қабілеттерін дамытуға және, демек, әлеуметтік белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыруға ықпал етеді, өйткені мұнда білім алушылардың оқу-теориялық және практикалық іс-шараларға жеке қатысуына қол жеткізіледі. Оқытудың өмірмен тығыз байланысы білім алушылардың алған білімінің мазмұнында ғана емес, сонымен қатар олардың құрылымында нақты кәсіби және әлеуметтік қызметке жақындауы керек оқу іс-әрекетінде де көрініс табуы керек.

Педагогикалық тәжірибеде ойын әдістемесінің сипаты бойынша педагогикалық ойындардың әртүрлі типологиялары қолданылады. Біз қолданылатын түрлердің ең маңыздыларын көрсетеміз: пәндік, сюжеттік, рөлдік, іскерлік, имитациялық және драмалық ойындар.

Пәндік сала бойынша барлық оқу пәндері бойынша ойындар ерекшеленеді.

Оқытудың ойын түрлерін қарастыра отырып, ұйымдастырушылық-белсенді ойынға (ҰБО) тоқталу керек, өйткені ол кәсіптік білім беру жүйесінде жиі қолданылады. Ұйымдастырушылық-белсенді ойында проблемалармен ұжымдық жұмыс жүзеге асырылады, оларды шешу жолдары ойын қатысушыларымен де, ұйымдастырушыларымен де алдын-ала белгісіз. Оңтайлы шешімдерді іздеуде білім алушыларға оқытушылар тарапынан қажетті әдістемелік көмек көрсетіледі. Ұйымдастырушылық-белсенді ойынды ұйымдастыру кезінде, сондай-ақ ойындардың басқа түрлерін өткізу кезінде белгілі бір психологиялық-педагогикалық талаптар ескерілуі керек екенін атап өткен жөн.

Осылайша, белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытуды интербелсенді оқытудың бір бағыты ретінде қарастыруға болады. Әлеуметтік-психологиялық оқытуды сипаттайтын негізгі ұстанымдарды атап өтейік. Бұл:

- оқытушының білім алушыныжеке тұлға ретінде толық қабылдауы, онымен өзара сенімге, рухани байытуға және эмпатикалық қабылдауға негізделген бейресми, терең диалогтық қатынастарға түсуі, рефлексия мен өзін сырттан көру қабілетін тудырады;

- сабақтарды өткізу кезінде және одан кейін процестің барлық қатысушыларында тұрақты рефлексия, оның нәтижесі интеллектуалды және эмоционалды деңгейде «өзін» бақылау мүмкіндігі болып табылады;

- білім алушылардың ішкі белсенділігіне бағдарлану, оның оянуы кезінде оның барлық қатысушыларының жоғары креативтілігі мен интеллектуалдық шиеленісімен қатар жүретін өзара энергетикалық алмасу жүреді;

- жағдайды ескере отырып анықталатын педагогикалық процестің импровизациясы (топтың жалпы психологиялық көңіл-күйі, әр қатысушының жеке ерекшеліктерін ескеру, топ ішіндегі өзара әрекеттесу сипаты, осы сабақтың алдындағы іс-әрекет және т.б.) және ассимиляция мен таным процестерінің динамикасы [26].

Әлеуметтік-психологиялық оқытуға деген қызығушылық заманауи дидактикалық жүйені жетілдіруге және оны білім алушылардың шамадан тыс жүктелуінен гөрі оқытушының шеберлігі

арқылы жасауға деген қажеттіліктен туындайды. Біздің ойымызша, педагогикалық қарым-қатынас процесінде оқытудың белсенді әлеуметтік-психологиялық формалары білім беру үдерісіне оқытушылар мен білім алушылар арасындағы жаңа дәстүрлі емес серіктестіктерді, бүкіл білім беру жүйесіне жаңа философия мен құндылықтарды әкеледі. Мұндай оқытумен оқытушы аудиторияға тек дайын жоспармен ғана емес, сонымен бірге өзін де, әр білім алушының да жеке әлеуетін барынша толық іске асыру үшін оны өзгертуге дайын. Бұл жағдайда білім алушының барлық сезім мүшелерін танымдық процеске қосу арқылы ақпарат берудің барлық мүмкін әдістері қолданылады.

Мұндай формаларды оқу үдерісінде, ең алдымен, кәсіптік білім беру жағдайында қолдануды психолог және әлеуметтанушы Ю.Н.Емьянов ұсынды, сонымен қатар ол осы формаларды анықтау үшін жаңа термин енгізді - әлеуметтік-психологиялық оқыту, бұл формалардың педагогикалық тәжірибеде орнын анықтады. Ол әлеуметтік-психологиялық оқытудың мағынасын келесідей анықтайды: әлеуметтік-психологиялық оқыту білім алушылардың өзара міндетті өзара әрекеттесуімен ерекшеленеді, яғни, топтың өзі (педагогты қоса алғанда) әлеуметтік-психологиялық құбылыстарды зерттеу үшін заттай модельге және кәсіби қызметтің қандай да бір түрінде неғұрлым маңызды коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру үшін тәжірибелік зертханаға айналады [27].

Л.В. Лезова белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытудың анықтамасын ұсынады, ол «ұжымдық өзара әрекеттесу процесінде білім мен дағдыларды алуға бағытталған интербелсенді топтық оқыту формаларының жиынтығы, тең құқылы серіктестік негізінде, өзінің когнитивті және жеке процестерін, олардың динамикасы мен сынуын білу арқылы түсінеді, басқалардың қабылдауы».

Ю.Н. Емьянов әлеуметтік-психологиялық оқытудың негізгі формаларын бөліп, оларды үш негізгі блокқа біріктіреді:

- пікірталас формалары (топтық пікірталас, тәжірибеден алынған оқиғаларды талдау, моральдық таңдау жағдайларын талдау);

- ойын формалары: дидактикалық және шығармашылық ойындар, соның ішінде іскерлік (басқарушылық) ойындар, рөлдік ойындар (мінез-құлықты оқыту, ойын психотерапиясы, психодрамалық түзету), коммуникативті мінез-құлықты білу әдісі;

- сезімтал тренинг [27].

Оқытудың интербелсенді формалары арасында сезімтал жаттығулар (немесе тұлғааралық сезімталдық жаттығулары) ерекше орын алады. Педагогикалық процесте сезімтал тренинг элементтерін В.А. Кан-калик, В.Г. Лоос, В.А. Сухомлинский қолданды. Бұл өзін-өзі түсінуді және басқаларды түсінуді арттыруға, топтық процестерді сезімтал түсінуге, жергілікті мәдениетті тануға және бірқатар мінез-құлық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Сонымен, әлеуметтік-психологиялық оқытудың негізінде белгілі бір ұстанымдар жатыр:

1. Белсенділік ұстанымы. Білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық оқытуды жүзеге асырудағы белсенділігі тек дәріс тыңдайтын немесе кітап оқитын адамның белсенділігінен өзгеше. Бұл жағдайда білім алушылар арнайы әзірленген іс-шараларға қатысады. Әсіресе, барлық топ мүшелеріне бір уақытта белсенді қатысуға мүмкіндік беретін жағдайлар мен жаттығулар жасағанда тиімді.

2. Зерттеу, шығармашылық ұстанымы. Бұл ұстанымның мәні-жұмыс барысында топ мүшелері заңдылықтарды біледі немесе бұрын белгілі идеяларды ашады, сонымен қатар, ең бастысы, өздерінің жеке ресурстарын, мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ашады.

3. Объективтендіру, мінез-құлық туралы хабардар болу ұстанымы. Әмбебап құрал-бұл кері байланыс. Топта тиімді кері байланыс үшін жағдай жасау- оқытушының шығармашылық жұмысының маңызды міндеті.

4. Серіктестік ұстанымы, субъект-өзара әрекеттесудің басқа қатысушыларының мүдделері, сондай-ақ олардың сезімдері, эмоциялары, тәжірибелері ескерілетін субъективті қатынас, басқа адамның жеке басының құндылығы танылады. Оқытушы да, білім алушылар сияқты, эмпатия, диалогтық ойлау дамиды.

Әлеуметтік-психологиялық оқытудың осы интербелсенді оқыту түрін қолдануға белгілі бір шектеулер қоятын ерекшеліктері бар.

1. Білім алушылардың білім беру үдерісіне терең енуі, зейінін шоғырландыру және өнімділікті сақтау кезінде оқудың жоғары қарқыны бар.

2. Барлық оқытушылар психологиялық тұрғыдан білім алушылармен серіктестікке қабілетті емес.

3. Барлық білім алушылар топпен қарқынды өзара әрекеттесуге қатыса алмайды. Сондықтан оқытушының психологпен бірлескен жұмысы маңызды.

4. Мұндай оқытудың тиімділігі жаттықтырушы-педагог жүзеге асыратын диагностиканың жеткіліктілігіне және сол немесе басқа мақсатқа жету үшін қолындағы құралдардың (педагогикалық және психологиялық) санына байланысты.

5. Әлеуметтік-психологиялық оқытудың ұзартылған және кешіктірілген әрекеті бар екенін ескеру [28].

Осылайша, кәсіптік қызмет мақсатында қолданылатын және жалпы педагогикалық ұстанымдарға сүйенетін оқытудың дәстүрлі нысандарында оқытудың интербелсенді нысандарын қолдану процесінде едәуір дәрежеде еңсерілетін бірқатар шектеулер бар. Сондықтан оларды жоғары кәсіптік білім беру тәжірибесіне енгізу өте орынды, бірақ сонымен бірге оқытудың интербелсенді түрлерін қолданудың бірқатар ерекшеліктерін ескеру қажет.

1.2 Жоғары оқу орнында интербелсенді оқытуды қолдану ерекшеліктері

Қазіргі уақытта мамандарды даярлау кәсіби білімнің болуын ғана емес, сонымен бірге олармен жұмыс істеу дағдыларын, адамдармен жұмыс істеудің психологиялық дайындығын ғана емес, сонымен бірге оларды басқару дағдыларын да қамтитын кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру процесі ретінде қарастырылады. Оқытудың топтық және ұжымдық формалары, оқытудың интербелсенді формалары-бұл ең тиімді құрал. Олар болашақ маманның жауапкершілік, ынтымақтастық, өзара көмек сияқты жеке қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді, ұжым мүшелерін басқару және өзара әрекеттесу қабілетіне үйретеді.Жалпы, оқу үдерісіндебілім алушылардың өзара әрекеттесуін нәтижелі деп санауға болады. Бірқатар зерттеулер топтағы бірлескен іс-әрекет жағдайында проблемалар жеке шешімге қарағанда дұрыс шешілетіндігін көрсетті: әсіресе шешімнің алғашқы кезеңдерінде топ аз қателіктер жібереді, оларды шешудің жоғары жылдамдығын көрсетеді және т.б.

Көптеген ғалымдар жоғары білім беру жүйесін ұжымдық шығармашылық қызметсіз қайта құру мүмкін емес деп санайды. Сондықтан қажет:

1. ұжымдық шығармашылық қызмет үшін жағдай жасау;

2. ұжым мүшелерінің осы жағдайларда қоғамда өздеріне орын және мақсат таба білуі;

3. жеке қатысушылардың және бүкіл ұжымның ойлау қарқындылығын қамтамасыз ете алатын ұжымдық шығармашылық қызметтің формалары мен әдістерін құру барысында кездесетін қайшылықтарды жеңуге болады.

Білім алушылардың білім, білік және дағдыларды жеке игеруін көздейтін оқу үдерісін ұйымдастырудың дәстүрлі жеке, фронтальды формасынан айырмашылығы, интербелсенді оқыту негізінен білім алушылардың өзара әрекеттесуіне, топтарда оқуға негізделген.

Топтық іс-әрекет тұлғаға тән. Өмірінің алғашқы күндерінен бастап тұлға белгілі бір топтармен байланысты және олардың әсерін сезініп қана қоймай, тек олар арқылы сыртқы әлем туралы алғашқы ақпаратты алады және болашақта өз кәсіби қызметін ұйымдастырады. Сонымен қатар, топтық іс-әрекетте жеке тұлғаның ортаға бейімделуін жүзеге асырылатындығын түсіну дұрыс болмас еді. Керісінше, білім алушылардың әрқайсысының детерминациясы бар, бұл жеке айырмашылықтардың көрінісі мен дамуының, жеке тұлғаның жеке ерекшелігінде дамуының маңызды шарты болып табылады. Топтық, әсіресе ойын жаттығуларында рөлдер тұлғаның мүмкіндіктері мен тілектеріне сәйкес бөлінеді. Содан кейін жеке мүдделер барынша ескеріледі және әрбір білім алушы өз мақсатына тиімді ілгерілей отырып, топтың жалпы міндеттерін шешуге айтарлықтай үлкен үлес қосатын жағдай құрылады.

ЖОО-да оқудың басында жастар аппараттық құндылықтардан, экспрессивті құндылықтарға байланысты қайта бағдарланады. Бәрін түсінетін досының болуы ерекше мәнге ие болады. Өзін-өзі растау, өзін-өзі бағалау қажеттілігі. Сондықтан білім алушының психологиялық сипаттамаларының бірі-бір жағынан өзін-өзі танудың төмен деңгейі, екінші жағынан құрбылары мен достарының барабар қабылдауына деген саналы қажеттілік.

В.А. Якунин интербелсенді оқыту формаларына тән қасиет бірлескен іс-әрекет және қарым-қатынас-бұл білім алушылардың өзара тұлғааралық рефлексия, қарым-қатынас және өзара әрекеттесу субъектілеріне айналуының арқасында білім алушылардың өзін-өзі тануын дамытудың шешуші факторы. Өз кезегінде өзін-өзі тану салдары болып табылады және сонымен бірге білім алушының өзі үшін маңызды қызмет салаларын белсенді дамытудың ішкі жеке шарты және алғышарты, өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі басқарудың

негізі ретінде әрекет етеді [27].Білім алушылардың оқу және кәсіби өзін-өзі тануының қалыптасу деңгейлері, сәйкесінше олардың оқу қызметінің тиімділігі мен кәсіби қалыптасуының сәттілігі арасында оң байланыстың болуы Ю.Н.Пароходовтың және В.П. Саврасовтың диссертациялық зерттеулерінде эмпирикалық расталды.

Білім алушы -бұл ерекше әлеуметтік категория, жоғары білім беру оқу орны ұйымдастырған адамдардың ерекше қауымдастығы. Білім алушыларға мақсатты, жүйелі түрде білім мен кәсіби дағдыларды игеретін, қажырлы оқу еңбегімен айналысатын адамдар кіреді. Әлеуметтік топ ретінде ол кәсіби бағдарланумен, болашақ мамандыққа деген көзқарастың қалыптасуымен сипатталады, бұл мәні кәсіби таңдаудың дұрыстығының және білім алушының таңдалған мамандық туралы түсінігінің жеткіліктілігі мен толықтығының салдары болып табылады.

Әлеуметтік-психологиялық аспектіде ЖОО-дағы білім алушы адамдардың басқа топтарымен салыстырғанда ең жоғары білім деңгейімен, мәдениетті белсенді болуымен және танымдық мотивацияның жоғары деңгейімен ерекшеленеді. Сонымен қатар, ЖОО-дағы білім алушы-бұл ең жоғары қоғамдық әлеуметтік белсенділікпен, интеллектуалды және кәсіби жетілудің оңтайлы үйлесімімен сипатталатын әлеуметтік қауымдастық. Білім алушының бұл ерекшелігін ескеру оқытушының әр білім алушығаоқытушы үшін қызықты педагогикалық қарым-қатынастың серіктесі ретінде қатынасының негізі болып табылады. Жеке және іс-әрекетке деген көзқарас тұрғысынан білім алушы өз қызметін дербес ұйымдастыратын педагогикалық өзара әрекеттесудің белсенді субъектісі ретінде қарастырылады. ЖООбілім алушыларды оқытудың негізгі бағыттары - контекстік (А.А. Вербицкий) және интербелсенді оқыту болып табылады.

Білім алушылардың әлеуметтік-психологиялық сипаттамасында оның өмірінің дамуының бұл кезеңі салыстырмалы экономикалық тәуелсіздіктің қалыптасуымен, ата-анасының үйінен кетуімен және өз отбасын құрумен байланысты екенін ескеру қажет.

Б.Г. Ананьевтің зерттеуші тобының алған мәліметтеріЖОО-дағы білім алушы жас интеллекттің күрделі құрылымының уақыты екенін көрсетеді, ол өте жеке және өзгермелі. Университетте оқу кезінде кәсіби қызметтің берік негізі қалыптасады. Оқытуда үйренген білім, білік, дағды енді оқу іс-әрекетінің пәні емес, кәсіби іс-әрекеттің құралы ретінде әрекет етеді [28].

Білім алушыға әлеуметтік жетілген тұлға, ғылыми дүниетанымның иесі ретінде қарау бұл тұлғаныңнақты өмірге деген көзқарасының жүйесі ғана емес, сонымен бірге оның әлемдегі орны екенін ескеруді ұсынады. Басқаша айтқанда, білім алушының дүниетанымын қалыптастыру оның рефлексиясын дамытуды, өзін іс-әрекет субъектісі, белгілі бір мәдени құндылықтарды тасымалдаушы, әлеуметтік пайдалы тұлға ретінде тануды білдіреді. Бұл өз кезегінде оқытушы үшін оқытудың диалогтығын күшейту, педагогикалық қарым-қатынасты арнайы ұйымдастыру, білім алушыларға оқу-тәрбие жұмысында өз көзқарастарын, мақсаттарын, өмірлік ұстанымдарын қорғауға жағдай жасау қажеттілігін білдіреді.

ЖОО-да оқыту дәстүрлі түрде білім алушыларды оқу топтарына ресми түрде ұйымдастыруды көздейді. Олардың саны 15-тен 35 білім алушыға дейін, бұл әлеуметтік психологияда шағын топтар деп аталатын деңгейді бағалау кезінде тұжырымдалған көптеген анықтамаларға сәйкес келеді. Шағын топтың нақты деңгейі бірлескен топтық іс-әрекеттің қажеттіліктерімен анықталады. Шағын топтың мөлшері бірлескен қызметтің нақты түріне және білім алушылардың оны жүзеге асыруға қатысу дәрежесіне байланысты фактор болып табылады.

Шағын топтардың проблемасы әлеуметтік психология үшін зерттеу ортасы болып табылады және ол егжей-тегжейлі қарастырылады. Шағын топтарды жіктеудің теориялық аспектілеріне тоқталмай, біз олардың бастапқы және қайталама, ресми және бейресми, мүшелік және анықтамалық топтарға бөлінгенін ғана атап өтеміз. Интербелсенді оқыту тұрғысынан білім алушылардың топтық іс-әрекетіне тән процестер мен құбылыстарды қарастыру маңызды.

ЖОО оқыту, шын мәнінде, топтық болғандықтан, шағын топтарға тән барлық әрекеттерді байқауға және оқу үдерісінде қолдануға болады. Бұл әрекеттер әлеуметтану мен әлеуметтік педагогикада келесідей түрлерге бөлінеді:

1. Жеңілдету. Бұл әрекетбілім алушы үшін маңызды тұлғалардың қатысуымен проблемаларды шешуге мотивацияның жоғарылауын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тіпті басқа адамдардың қатысуымен субъектілердің әрекет ету жылдамдығы артады, дегенмен бұл олардың әрекет сапасының нашарлауымен бірге жүруі мүмкін. Қарама-қарсы әсер, басқа адамдардың қатысуымен адамның іс-әрекетін тежеу, әлеуметтік ингибиция әсері деп аталды.

Кейде әрекет әлеуметтік бейімделу проблемалары бар білім алушылардың белсенділігінің жоғарылауы түрінде көрінеді. Ойын әрекеті әдетте олардың өзін-өзі анықтауына, қалыптасуына оң әсер етеді және топта өз орнын табуға көмектеседі.

2. Синергия. Синергия астында (sinergeia-ынтымақтастық, достастық) екі немесе бірнеше білім алушының бірлескен қызметін түсінеді, онда бұл әрекеттердің нәтижесі олардың әрқайсысының мүмкін болатын амалдардың жиынтығынан асып түседі. Оқыту кезінде бұл әдісті тривиальды емес мәселелерді ұжымдық шешу үшін қолдануға болады. Ойынды оқыту іс-әрекетінде миға шабуыл әдісін қолдана отырып, ойын жағдайлары мен дидактикалық ойындардың элементі ретінде.

3. Рингельман эффектісі-топ саны көбейген сайын мүшелердің мәселені шешуге қосқан орташа интеллектуалды үлесі төмендейді. Бұл әрекет барлық білім алушылардың белгілі бір ойын әрекеттеріне қатыса алмауын түсіндіреді, егер олардың саны мәселені шешу үшін қажетті жалпы интеллектуалды деңгейден асып кетсе.

4. Топтық эмоционалды күйлердің циклдік ауысуы.

5. Топта нормалар, құндылықтар, идеялар таралуға бейім, ал олардың таралуы олардың негізін қалаған топ мүшесі оқшауланған жағдайда да болуы мүмкін.

6. Топтық белсенділік көбінесе мотивацияның болуына байланысты. Алайда, топ үшін бір ынталандыру көбінесе жеткіліксіз, өйткені кез-келген ынталандыру білім алушыларға әр түрлі әсер етеді. Білім алушылар тобының белсенділік деңгейіне кепілді және тиімді әрекет етуді қамтамасыз ету үшін оқытушы ынталандыру тобын тартуы тиіс.

7. Біз - олар. Топтық сәйкестендіруге деген ұмтылыс білім алушыға тән екені белгілі. Бала кезінен кез-келген әлеуметтік топпен сәйкестендіруге, оған қатыстылығын, мүшелігін білуге дағдыланады. Сәйкестендірумен қатар, басқа топтардың мүшелеріне қатысты алыстау процесі жүреді.

Оқыту тәжірибесінде ойын командалық іс-әрекетін ұйымдастыруда әсер болады. Бұл тапсырмаларды шешу үшін жаңадан құрылған топ мүшелерінің тез ұйымдастырылуына ықпал етеді. Топ мүшелері дереу өздерінің топтық байланыстарын көрсете бастайды, жеке әлеуметтік сәйкестендіру мақсаттарын өз командасына ауыстырады, командалық қызметтің жетістігі арқылы жеке мақсаттарға жетуге тырысады.

8. Бұрын алынған ақпарат негізінде немесе білім алушының мәртебесі, беделі, жеке қасиеттері бойынша топтың қабылдауы. Әрекет көбінесе топтағы көшбасшыларды таңдау кезінде ойын әрекетінің бастапқы кезеңінде көрінеді. Ойын барысында әр білім алушының команда үшін құндылығын іс жүзінде анықтау нәтижесінде жеңуге болады, бұл әдетте көшбасшының бейресми өзгеруімен бірге жүреді.

9. Сәйкестік. Әлеуметтік-психологиялық әдебиеттерде конформды мінез-құлық туралы айтқанда, олар топтың позициясына қатысты жеке адамның позициясының арақатынасын, белгілі бір стандартты, топқа тән пікірді қабылдамауды немесе қабылдауды, жеке адамның топтыңшешіміне бағыну өлшемін білдіреді. Интербелсенді оқыту үшін бұл әрекет пікірталас кезінде ерекше маңызға ие болады. Талқылау барысында топ жасаған пікірді оның әрбір қатысушысы жеке тұлға ретінде қабылдайды және оны жүзеге асыруға бейім.

10. Шабыттандыру-бұл бір білім алушының екіншісіне немесе топқа бағытталған, дәлелденбеген әсері. Көбінесе шабыт ақпаратты жіберетін коммуникатордың белсенділігінің өлшемі ретінде қарастырылады. Жалпы алғанда, хабарлама, сендіру және шабыт сияқты психикалық әсер ету тәсілдері ажыратылады, бірақ сыни емес қабылдау тек шабыт арқылы жүзеге асырылады. Оқу үдерісінің тиімділігін қамтамасыз етудің нақты факторы ретінде әрекет ететін командалық ойын іс-әрекетіндегі көшбасшы мен тыңдаушылар арасындағы оқытушының беделінің маңыздылығы айқын болады [29].

Шабыттандыру элементі интербелсенді оқытудың ой бөлісу, пікірталас, диалог сияқты формаларын қолданған жағдайда және кез-келген топтық жұмыста кездеседі.

Іскерлік ойындар саласындағы мамандар оқытудың интербелсенді нысандарын пайдалану кезінде білім алушылардың қатысуының жоғары дәрежесін атап өтеді. Мұның себептерінің бірі-барлық білім алушыларға эмоционалды көңіл-күйді, әрекетке белсенді қатысуға итермелейтін мотивті, бірнеше рет кірігу арқылы оқытудың топтық формаларын қолдану арқылы күшейтетін оқытуәрекеті.

Кез келген топтық іс-әрекетке, оның ішінде ЖОО білім алушыларының оқу топтарының қызметіне қатысты топтың даму деңгейінің көрсеткіштерінің бірі оның бірлігі болып табылады. Оқу

іс-әрекетіне, топтың бағытына қатысты ұйымшылдықты арттыру, жақсы жағын қалыптастыру білім беру үдерісінің әлеуметтік-психологиялық және тұлғааралық деңгейлерін жандандыру құралы болып табылады.

Сыртқы жағдайлармен берілген оқу тобы, шын мәнінде, шағын топ бола отырып, психологиялық қауымдастық ретінде қалыптасудың ұзақ процесінен өтеді. Бұл процестің маңызды мазмұны-топтық бірлікті дамыту. Бұл даму барысында топ тек кейбір нормалар мен құндылықтарды шығармайды, ал оның мүшелері оларды жай ғана игермейді.

Топтың бірлігі факторы топтық мақсаттарға жетуге бағытталған топтық іс-әрекеттің тиімділігін тікелей анықтайтыны анық деп саналады. Демек, іс-әрекет топтық бірлікті дамытудың анықтаушы факторы ретінде ғана емес, сонымен бірге топтық бірліктің деңгейіне де байланысты. Сондықтан білім алушылардың оқу бағдарламасын игерудегі қызметі жоғары деңгейдегі топтарда болғаны жөн. Өкінішке орай, жоғары оқу орындарында оқу үдерісін заманауи ұйымдастыру оқу топтарының ұжымдарын қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды көздемейді.

Мұндай жағдайларда топтық оқыту ерекше маңызға ие болады. Топтық бірігу оқытудың сәттілігінің қажетті шарты, жоғары білікті мамандарды даярлаудың кепілі болып табылады.

Әлеуметтік психология мен педагогикада топтарды қалыптастыру мен дамытудың, топтарда жағымды орта құрудың әртүрлі нұсқалары жасалды. Мұндай нұсқалар білім беру үдерісін басқару деңгейінде және білім алушылармен дидактикалық өзара әрекеттесу деңгейінде пайдалану қажеттілігі күмән тудырмайды. Өз қызметінің тиімділігін арттыруға ұмтылатын кез-келген университеттің оқытушысы оқытудың осы аспектісіне назар аударып, мүмкін болса, оны қолдануы керек. Бұл ретте ол пайдалана алатын құралдар, ең алдымен, оқытудың интербелсенді нысандары болып табылады.

Оқытудың интербелсенді формалары-бұл білім алушылар ұжымының оқу қызметін жандандырудың көптеген нұсқалары бар педагогикалық технологиялар мен әдістер кешені. Сабақ барысында оқытудың әртүрлі интербелсенді формаларын немесе екеуінің жұбын қолдануға болады. Белгілі бір формаға артықшылық беру туралы айту оларды қолданудың нақты шарттарына қатысты мағынасы бар. Сондықтан сабақтарды әзірлеу және өткізу кезінде: білім

алушылардың жалпы саны, ұйымдастыру мүмкіндіктері, өзара әрекеттесу, қолданылатын модельдеу моделінің ерекшеліктері және сабақтың мақсаттары ескеріледі.

Білім алушылардың оқу іс-әрекетін жандандыру мәселесін шешу барлық заманауи педагогикалық теориялар мен технологиялардың негізінде жатыр. Ғылыми еңбектерді талдау көрсеткендей, олардың көпшілігі жоғары мектептің проблемаларын жеңуге бағытталған: ойлауды, танымдық белсенділікті, танымдық қызығушылықты дамыту қажеттілігі, оқытушы-білім алушы қарым-қатынасын ынтымақтастық қатынастарына өзгерту, оқытуға кәсіби қызметтің эмоционалды-жеке контекстін енгізу. Бұл ретте олардың барлығы қойылған мақсаттарға қол жеткізу құралдарының бірі интербелсенді оқыту нысандарының ішінен белгілі бір құралдарды атайды.

Интербелсенді оқыту формалары көбінесе оқытушының позициясын жүзеге асырады, ол туралы озық ғалымдар-педагогтар үнемі айтып, сөйлейді. Оқытушы өз білімін білім алушыға беріп қана қоймай, оны белсенді түрде іздеуге және білім алуға ынталандыруға міндетті. Оқытушыбілім алушылардың мінез-құлқын басқара білуі керек, білім алушының ойлары мен ойларының дұрыс жүруіне себеп болуы керек. Кейінірек В.С. Мерлин «ақыл-ой әрекеттері мәжбүр болмауы керек, бірақ білім алушының бастамасымен пайда болуы керек. Сондықтан оқудың бір логикасы жеткіліксіз. Білім алу мотивтерін басқару қажет» [30]. Интербелсенді оқыту формалары білім алушылардың сабақтағы іс-әрекетін басқаруға ғана емес, сонымен бірге танымдық мотивтерді қалыптастыруға мүмкіндік береді, олар өз кезегінде оқуды өзін-өзі басқаруға ынталандыру функцияларын орындайды және бұл жағдайда олар интраперсоналды деңгейдегі құралдармен тығыз байланыста болады.

Оқытудың интербелсендіформаларын пайдалана отырып, педагогикалық ЖОО-да сабақтарды ұйымдастыру интербелсенді оқытудың бірқатар белгілерін іске асыруды талап етеді, оның ішінде: мәжбүрлі белсенділік, білім алушылар мен оқытушының белсенділік уақытының салыстырмалылығы, олардың арасындағы тікелей және кері байланыс, білім алушылардың шешімдерді әзірлеу кезіндегі дербестігі және т.б.

ЖОО-да сабақтарды ұйымдастыру үшін қолданылатын интербелсенді оқытудың белгілері[31]:

1. Негізгі белгі проблеманы қамтамасыз ету болып саналады. Біртіндеп күрделене түсетін тапсырмалар немесе сұрақтар арқылы

білім алушыны проблемалық жағдайға жетелеу,одан шығу үшін (шешім қабылдау немесе жауап табу үшін) оған қолда бар білім жетіспейді және ол өзі біліміне және өзінің кәсіби тәжірибесіне, логикасына және ақыл-ойына сүйене отырып, оқытушының көмегімен және басқа білім алушылардың қатысуымен жаңа білімді белсенді түрде қалыптастыруға мәжбүр болады.

2. Екінші белгі-білім алушының болашақ тәжірибелік міндеттері мен функцияларының сипатына оқу-танымдық іс-әрекеттің мүмкіндігінше сәйкес келуін қамтамасыз ету. Бұл әсіресе жеке қарым-қатынас, қызметтік және лауазымдық қатынастар мәселелеріне қатысты. Оны жүзеге асырудың арқасында білім алушылардың кәсіби қызметті эмоционалды және жеке қабылдауын қалыптастыруды қамтамасыз етуге болады. Бұл белгіні жүзеге асырудың ең толық тәсілдері контекстік оқыту теориясында көрсетілген. Сондықтан оны контекстік оқытуды жүзеге асыру ретінде түсіндіруге болады.

3. Өзара оқудың белгісі. Интербелсенді оқыту сабақтарын өткізудің көптеген формаларының негізгі идеясы-ұжымдық қызмет және талқылаудың пікірталас түрі. Бұл белгі жеке оқытуды жоққа шығармайды, бірақ оны тиімді үйлестіруді және шебер пайдалануды талап етеді. Л.М.Фридманның бақылаулары бойынша білім алушылардың интеллектуалды мүмкіндіктерін дамытуға арналған көптеген эксперименттер ұжымдық оқыту формаларын қолдану олардың дамуына таза интеллектуалды факторларға қарағанда одан да көп әсер ететіндігін көрсетті.

4. Білім алушының жеке қабілеттері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың талабы ретінде түсіндірілетін даралау белгісі. Алайда, білім алушылардың өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу механизмін дамыту, яғни өзін-өзі бағалауды дамыту негізінде өзін-өзі оқытуды жүзеге асыру, сондай-ақ өз білімі мен дағдыларын толықтыруға және жетілдіруге белсенді ұмтылу одан да маңызды.

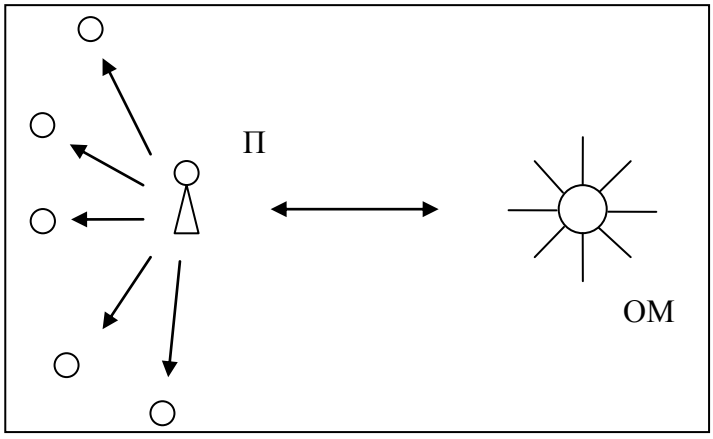
5. Интербелсенді оқыту формаларының маңызды белгілерінің бірі зерттелетін мәселелер мен құбылыстарды зерттеу болып табылады. Тек оны жүзеге асыру білім мен тәжірибені талдауға, жалпылауға, шығармашылықпен қолдануға негізделген табысты өзін-өзі тәрбиелеу үшін қажетті бастапқы дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

6. Білім алушылардың жеке және ұжымдық, дербес және реттелетін оқу-танымдық іс-әрекетінің белсенділігі мотивация болған

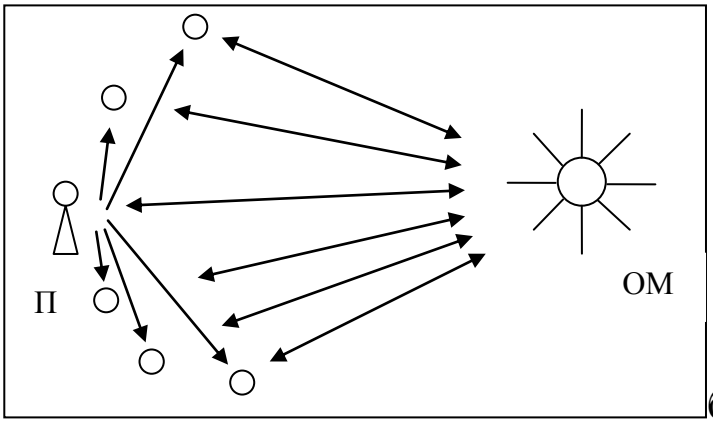
жағдайда ғана мүмкін болады. Сондықтан мотивация, белсенділікке ынталандыру белгісі ерекше маңызға ие.

Көрсетілген белгілер құрылымы оқытудың интербелсенді түрлерін қолдану туралы толық түсінік бермейді. Осыған байланысты М.В. Кларин ұсынған түсіндіру маңызды (сурет1) [32].

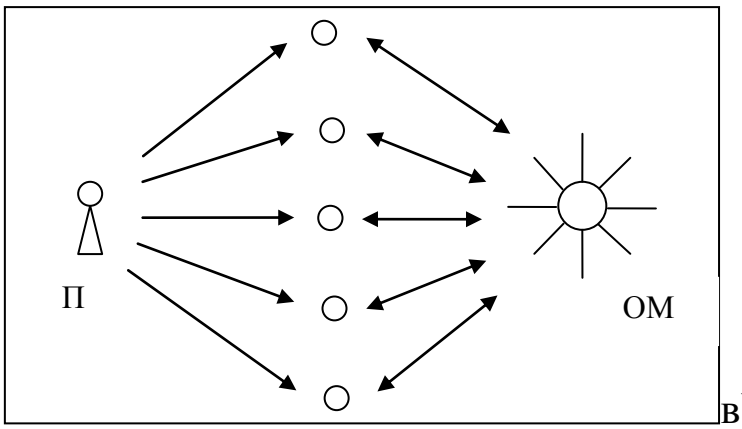
Дәстүрлі оқытуда (а) оқытушы оқу ақпаратын өзі арқылы өткізетін сүзгі рөлін атқарады. Интербелсенді оқыту кезінде (б) – оқытушы білім алушылардың оқу материалымен өзара әрекеттесу процесінде көмекшісі, ең дұрысы (в) - ынтымақтастық педагогикасының қағидаттарын іске асыра отырып, олардың өзіндік жұмысының жетекшісі ретінде әрекет етеді.

а)

б)

в)

П – оқытушы О – оқыту мазмұны

Сурет 1 -Дәстүрлі (а) және интербелсенді оқыту (б, в) кезінде оқытушының (П), білім алушылардың және оқыту мазмұнының (О) өзара іс-қимыл жүйесіндегі айырмашылықтар

Ұсынылған сұлба мәселенің мәнін өте жеңілдетеді. Атап айтқанда, ол оқытудың мазмұнын оқытушы қалыптастыратындығын ескермейді және ол оған не қосу керектігін, оны қалай ұсыну керектігін, оны зерттеу кезінде қандай әдебиетті қолдану керектігін анықтайды. Оқу үдерісін ұйымдастырудың әсер ету фактісі, білім алушылардың мазмұнмен өзара әрекеттесуінің болжамды әдісі және басқа факторлар ескерілмейді.

Алайда, бұл тәсілде назар аударылатын ең бастысы –білім алушылардың оқу ақпаратымен өзара әрекеттесу тәсілі - дәстүрлі оқытуда оқытушының делдалдығы және интербелсенді түрде тікелей.

Білім алушының іс-әрекетінің тақырыбына айналған оқу ақпараты ғана оны бірден және ұзақ уақыт бойына сіңіретіні белгілі, сондықтан оқу үдерісіндебілім алушы әрекет етуі керек-ойлау, сөйлеу, оқу үдерісінің мазмұнын манипуляциялау. Осылайша, интербелсенді оқытудың тағы бір белгісі, біздің ойымызша, білім алушылардың оқу ақпаратымен өзара әрекеттесуінің жеделдігі, дербестігі деп санау керек. Бұл белгіні интербелсенді оқытуды анықтайтын негізгі деп санауға болады.

Интербелсенді оқыту үдерісіндебілім алушылардың белсенділігін ынталандыратын және арттыратын ескеру қажет негізгі факторларды бөліп көрсетейік [33]:

1. Кәсіби қызығушылық. Көптеген зерттеулерге сәйкес, кәсіптік бағдар білім алушыларды бүкіл оқу кезеңінде ынталандыру

жүйесіндегі негізгі бағыт болып табылады.

2. Оқу-танымдық іс-әрекеттің шығармашылық сипаты. Білім алушылардың шығармашылық қызметіне, психологтар мен педагогтардың бақылауларына сүйене отырып оқытуды ұйымдастыру танымдық қызығушылықты жандандырудың қажетті шарты болып табылады, бұл өз кезегінде оқу іс-әрекетінің тартымдылығының өсуіне ықпал етіп қана қоймай, оның тиімділігін арттырады. А.А. Бодалев осыған байланысты шығармашылық мәселелерді шешуде жүзеге асырылатын танымдық мотивтер мен танымдық қызығушылықтардың қызметтің сәттілігі мен оқу тиімділігіне күшті әсері адамның танымдық қызығушылығының белсенділенуімен қабылдаудың, есте сақтаудың, ойлаудың, қиялдың және басқа да психикалық процестердің қайта құрылуымен түсіндірілетіндігін атап өтті. Іс-әрекетке қабілеттілікті дамыту, оған қызығушылық тудырды.

3. Сабақтарды өткізудің бәсекеге қабілеттілігі, ойын сипаты. Адам үшін ойын әрекетінің тартымдылығы күмән тудырмайды. П.И. Пидкасистый мен Ж. С.Хайдаровтың пікірінше, белгінің дидактикалық құндылығы - бәсекелестік пен бәсекелестік белсенді тәуелсіз іс-әрекетті ынталандырады және адамның физикалық, интеллектуалдық және психикалық күштерінің барлық әлеуетін жұмылдырады.

4. Эмоционалды әсер. Эксперименттер адамның қалыпты жағдайда өзінің мүмкіндіктерін (физикалық және интеллектуалды) 10%-дан аз пайдаланатынын растайды. Мазмұн проблемасы, шығармашылық сипаты және іс-әрекеттің бәсекеге қабілеттілігі жағдайында ағзаның резервтері тез, күрт іске қосылады. Эмоциялар адамның мәселені шешуге, белгілі бір мақсатқа жетуге қажеттілігі туындаған кезде пайда болады және бұл үшін қаражат жеткіліксіз. Бұл жағдайда пайда болатын эмоциялар адамды белсендіреді, ынталандырады, оның іс-әрекетке бағытталуын бастайды.

Жоғарыда айтылғандардың бәрінен интербелсенді оқыту формаларын механикалық қолдану оқу үдерісінің сәттілігіне кепілдік бермейтіні түсінікті. Оқытудың қолайлы нәтижелеріне қол жеткізу үшін бірқатар қосымша жағдайлар қажет. Оқытудың интербелсенді түрлерімен жұмыс істегісі келетін кез-келген адам қолында топтың пайдасыз белсенділігіне немесе тіпті зиянды салдарға алып келмеуі үшін мұқият қолдануға болатын құралдар бар екенін анық білуі керек. Мұны жақсы түсіну үшін интербелсенді оқыту формаларының ықтимал артықшылықтары мен кемшіліктерін білу қажет.

Н.А.Шмелева (5-кесте) және К.Фопель (6-кесте) ұсынған тәсілдерді қарастырайық.

Н.А.Шмелева мен К. Фопельдің зерттеу тәсілдерін талдай отырып, К. Фопельдің пікірінше, білім алушы өз бетінше және біреудің көмегінсіз оқу тәжірибесін алған кезде ғана оқыту тұрақты нәтиже беретінін атап өтуге болады. Зерттеушілер оқытудың интербелсенді формаларының басты артықшылығы - сараланған құрылым - ықтимал үлкен кемшілік болуы мүмкін - оқыту үшін зиянды оқу жағдайының шамадан тыс ұйымдастырылуы болып табылады. Оқытудың интербелсенді түрлерінің мүмкін болатын артықшылықтары белгілі бір жағдайларда шектелуі немесе жойылуы мүмкін бірқатар ықтимал кемшіліктерге қарсы тұрады. Мұны зерттеушілер де белгілейді және кестеде көрсетілген. Сайып келгенде, оқытудың интербелсенді түрлерін пайдалану немесе пайдаланбау туралы шешім жоғарыда келтірілген бірқатар факторлар мен белгілерді ескере отырып қабылдануы керек.

Осылайша, интербелсенді типтегі білім беру үдерісін ұйымдастырудың бірнеше өзара байланысты ерекшеліктерін ажыратуға болады. Біздің ойымызша, ол басқаша болуы керек:

Кесте 5-Оқытудың интербелсенді түрлерінің артықшылықтары мен кемшіліктері (Н.А.Шмелеваның тәсілі).

Артықшылықтары	Кемшіліктері
1.Ойлау процестерін белсендіру, кәсіби қызығушылықтарды көрсетуге ынталандыру, диалогтық қарым-қатынас, көп нұсқалы тапсырмалардағы қателіктерді талдау арқылы оқыту үдерісін жүзеге асыру. 2. Үлкен динамизм. 3. Эмоционалды көңіл-күйдің болуы. 4.Нәтижелердің көрнекілігі мен жариялылығы. 5. Жылдам бағалау мүмкіндігі. 6. Білім алушылардың сабақ нәтижелерін бағалауға және тіркеуге қатысуы. 7. Оқытудың әртүрлі интербелсенді формалары мен әдістерін қолдану. 8. Әңгімелесулерді, пікірталастарды	1. Алдын ала дайындыққа көбірек уақыт жұмсау (кейбір жағдайларда тапсырмалардан озатын арнайы тірек дидактикалық конспектілер, сабақ құрылымымен танысу, білім алушылардың сабаққа дайындық жөніндегі қызметін басқару). 2. Жадтың барлық түрлерін бір уақытта қосу мүмкіндігі аз: есту, көру, мотор, қозғалтқыш. 3. Оқытудың интербелсенді формалары материалдың мазмұны тыныш және шоғырланған жұмысты қажет ететін жағдайларда кәсіби мәселелерді шешуге әрдайым сәйкес келе бермейді. 4. Білім алушылардың диалогтық

және т.б. ұйымдастырылған өткізу 9. Білім алушыларға ауызша және вербалды емес қарым-қатынас мәдениетінің дағдыларын, соның ішінде дауласу, өз ойларын нақты айту, мұқият тыңдау дағдыларын үйрету. 10. Оқытудың интербелсенді формалары университетке бейімделген, өйткені олар білім алушылардың даму деңгейін, жас ерекшеліктерін және білім алушылардың оқу үдерісіне дайындығын ескере отырып, үштұғырлы мәселені шешуге мүмкіндік береді. 11. Оқытудың интербелсенді нысандарында білім алушылардың өзіндік жұмысының үлкен көлемін сақтау, оларды педагогпен бірлесіп зерттеу қызметіне қосу; Іскерлік байланыстар негізінде ынтымақтастық орнату, ауызша емес әдістермен диалогқа дайын болу.	қарым-қатынас, түрлі пікірталастар, әңгімелер, талқылаулар жүргізу бойынша қалыптасқан дағдыларының жоғары деңгейінің болмауына байланысты ЖОО-да кеңінен қолданудың қиындығы. 5. Оқытушы тарапынан сабаққа егжей-тегжейлі дайындық қажеттілігі. 6. Білім алушыларда проблеманы шешудің немесе жағдайдан шығудың стандартты емес тәсілдерін қабылдаудың жеткіліксіздігінде қиындықтар туындауы мүмкін. 7. Оқытудың интербелсенді нысандарының тиімділік критерийлерінің болмауы, оларды ЖОО-да пайдаланудың аз пайыздық көрсеткіші бәсекеге қабілетті маман қалыптастыруда оқыту сапасын арттыруды қиындатады.

Кесте 6 -Оқытудың интербелсенді түрлерінің артықшылықтары мен кемшіліктері (К.Фопельдің тәсілі).

Артықшылықтары	Кемшіліктері
1. Оқуға мотивация жасайды. 2. Тұлғаның дамуына ықпал етеді. 3. Жаңа коммуникативті және мінез-құлық нормаларын енгізуді жеңілдетеді. 4. Білім алушыларды белгілі бір психологиялық дағдыларды қалыптастыруға шақырады, атап айтқанда: сараланған қабылдау, ашық қарым-қатынас, талаптар қою, шешім қабылдау, ынтымақтастық, жеке жауапкершілік. 5. Құндылық бағдарларының пайда болуына ықпал етеді. 6. Интербелсенді формалар білім алушылардың белсенділігін теңестіре алады, өйткені олар бастапқыда пассивті білім алушыларды жұмысқа тартады.	1. Егер оқытушы оқу үдерісін ұйымдастырудың және оқытудың интербелсенді түрлерін қолданудың тиісті теориялық алғышарттарына негізделмесе. 2. Оқытушы оқытудың белгілі бір интербелсенді түрлерін қандай себептермен қолданатынын түсінбеген кезде 3. Егер оқытушы білім алушыларды оқытудың интербелсенді нысандарының мақсаттары туралы хабардар етпесе және оларды міндеттер мен дамуды бірлесіп

7. Мазасыздықты азайтады, оқу үдерісінің уақытын үнемдейді. 8. Кейбір қорғаныс механизмдерін алып тастауға ықпал етеді. 9. Білім алушыларды оларға қолданылатын оқыту әдістерін тануға, түсінуге және бағалауға шақырады. 10. Оқытудың интербелсенді формалары адами қатынастар саласында туындайтын маңызды мәселелерді шешуге ықпал етеді.	жоспарлауға қоспаса. 4. Оқытудың интербелсенді формалары топтық жағдайды ескермей қолданылған кезде. 5. Егер жекелеген білім алушылар оқытудың интербелсенді түрлеріне қатысуға мәжбүр болса.

Даралау - білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеретін және олардың әрқайсысына осы қабілеттерге сәйкес білім алу үшін қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік беретін мамандарды көп деңгейлі даярлау жүйесін құру.

Икемділік - бұл мамандықтар мен мамандықтарға ғана емес, сонымен қатар тапсырыс берушілердің сұраныстарына сәйкес және білім алушылардың тілектерін ескере отырып, оқыту үдерісінде жедел, оның бағытын өзгерту мүмкіндігімен ерекшеленетін дайындықтың өзгергіштігінің үйлесімі. Оқыту нұсқалары еңбек нарығында болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, білім алушылардың оқу үдерісінде пайда болуы және өзгеруі керек, бұл жоғары білім беру жүйесінің инерциясын төмендетуге мүмкіндік береді, ал білім алушыларға мамандықты оның бағыттылығының кең спектрінде және кәсіби қызығушылықтардың дамуына сәйкес таңдауға мүмкіндік береді.

Элективтілік - білім алушыларға білім беру маршруттарын таңдаудың ең үлкен дербестігін ұсыну, осы негізде білім алушылардың жеке бейімділіктеріне, болашақ кәсіби қызметінің ерекшеліктеріне немесе жай танымдық қызығушылықтарына жауап беретін бірегей білім жиынтығын немесе бірнеше сабақтас мамандықтарды алу. Бұл қағида қазіргі заманғы мемлекеттік білім беру стандарттарында көрініс тапты.

Контексттік тәсіл-оқу материалын оқудың мазмұны мен логикасын жеке пәндердің немесе пәндердің міндеттеріне емес, тек болашақ кәсіби қызметтің мүдделеріне бағындыру, нәтижесінде оқыту танымдық қызығушылықты, танымдық белсенділікті арттыруға ықпал ететін саналы, пәндік сипатқа ие болады.

Ынтымақтастықты дамыту-сенім, өзара көмек, тыңдаушы мен ЖОО-ның маман даярлау ісіндегі өзара жауапкершілігі

қағидаттарына практикалық көшу. Білім алушыға оның оқу қызметінің барлық аспектілерін ұйымдастыруға көмек көрсету және қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету оған деген талапты сақтаумен, құрмет пен сенімді дамытумен - оған дербестік, бастама және нәтиже үшін жеке жауапкершілік көрсетуге мүмкіндік берумен ұштастырылуы тиіс. Сондай-ақ жоғары оқу орындарының оқытушылар құрамының оқу нәтижелері үшін, жоғары оқу орнының маман-түлегін даярлау сапасы үшін жауапкершілігін арттыру талап етіледі.

Осылайша, жоғары оқу орындарының тәжірибесінде интербелсенді оқыту нысандарын қолданудың негізгі ерекшелігі оқытушы мен білім алушылар арасындағы қарым-қатынас түрін өзгерту талабы болып табылады. Тепе-теңдік қағидаттарына, білім алушылармен олардың оқу бағдарламасын игерудегі ынтымақтастық ұстанымына көшу, өз кезегінде, оқытушы психологиясының, сабақ жүргізу ұстанымдары мен дағдыларының өзгеруімен байланысты.

Бірақ білім алушылардың барлық белсенділігі сабақта интербелсенді формалар мен әдістердің қолданылуының көрсеткіші емес. Оқытушы білім алушылардың жоғары белсенділігін сақтай алатын көптеген әдістер бар, бірақ олар пассивті көрермендер мен тыңдаушылар болып қала береді. Интербелсенді оқытудың ерекшеліктерін жақсы түсіну үшін білім алушылардың белсенділігін физикалық (білім алушылар жұмыс орнын ауыстырады, трансплантациялайды, сөйлейді, жазады, тыңдайды, сурет салады және т.б.), әлеуметтік (білім алушылар сұрақтар қояды, сұрақтарға жауап береді, пікір алмасады және т.б.) және танымдық (толықтырулар мен түзетулер енгізеді, кәсіби тәжірибе көздерінен олар мәселенің шешімін табады).

Толыққанды интербелсенді оқытуда білім алушылар физикалық және әлеуметтік ортамен және зерттелетін мазмұнмен өзара әрекеттеседі. Мұндай оқытудың негізгі ережесі: белсенділіктің барлық үш түрі бір-бірімен байланысты және әртүрлі болуы керек.

Интербелсенді оқыту формалары мен әдістерінің дәстүрліден негізгі айырмашылықтары [34]:

- білім алушылардың танымдық қызметін жандандыру;

- мәселенің шешімін күш-жігердің жоғары деңгейінде дербес (жеке немесе топтық) іздеу;

-белсенді қызмет үшін эмоционалды-ерікті шиеленіс құру;

- білім беру жүйесі мен білім алушылар арасындағы үздіксіз

әрекет ететін тікелей және кері байланыс;

- оқытушының рөлін менеджер, оқу үдерісін ұйымдастырушы, кеңесші рөліне өзгерту;

-оқытушы мен білім алушы арасындағы тікелей және жанама (оқу тобы, оқу мәтіні, компьютер арқылы)субъективті-субъективті қатынастар;

- білім алушылардың жеке тәжірибесіне сүйену, олардың экзистенциалдық проблемаларының жай-күйін есепке алу;

- ішкі тәжірибеге, рефлексияға ынталандыру ретінде білім алушылардың сыртқы өзара іс-қимылын ұйымдастыру.

Интербелсенді оқыту бір уақытта бірнеше мәселелерді шешеді:

- коммуникативтік біліктер мен дағдыларды дамытады, білім алушылар арасында эмоционалды байланыс орнатуға көмектеседі;

- ақпараттық мәселені шешеді, өйткені білім алушыларды қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді, онсыз бірлескен қызметті жүзеге асыру мүмкін емес;

- жалпы оқу икемділіктері мен дағдыларын дамытады (талдау, синтез, мақсат қою және т.б.), яғни оқу міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді;

- тәрбие міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді, өйткені ол топта жұмыс істеуге, басқалардың пікірін тыңдауға, құндылық қатынастарымен алмасуға ықпал етеді.

Интербелсенді оқыту тағы бір маңызды мәселені ішінара шешеді. Бұл релаксация, жүйке жүктемесін жеңілдету, зейінді ауыстыру, іс-әрекет формаларын өзгерту және т.б. сабақ режимінде іс-әрекет режимдері үнемі өзгеріп отырады: ойындар, пікірталастар, шағын топтарда жұмыс істеу, шағын дәрістер (шағын теориялық бөліктер).

Интербелсенді оқыту білім беру үдерісінің әдеттегі логикасынан ерекшеленеді: теориядан практикаға емес, жаңа тәжірибені (дағдыны) қалыптастырудан оның теориялық тұжырымдамасына дейін. Білім алушылардың тәжірибесі мен білімі олардың өзара білім алуының және құндылықты өзара байытудың көзі болып табылады. Білім алушылар өздерінің білімдері мен тәжірибелерімен бөлісе отырып, оқытушының оқыту функцияларының бір бөлігін алады, бұл олардың мотивациясын арттырады және оқытудың тиімділігіне ықпал етеді. Интербелсенді оқытудың тиімділігі тұлғаның қабылдау ерекшеліктерімен де байланысты.

Осылайша, интербелсенді оқытудың келесі сипаттамаларын

ажыратуға болады [35]:

1. Интербелсенді оқыту білім алушылардың өздері мен оқытушы арасындағы өзара әрекеттесуін білдіреді (тікелей немесе жанама), бұл оқытуда өзара оқыту және ұжымдық ойлау идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

2. Бұл тең қарым-қатынас процесі, онда мұндай қарым-қатынастың барлық қатысушылары оған қызығушылық танытады және ақпарат алмасуға, өз идеялары мен шешімдерін айтуға, мәселелерді талқылауға және өз көзқарастарын қорғауға дайын. Бұл интербелсенді оқытудың коммуникативті жағын, соның ішінде заманауи ақпараттық технологияларды (қашықтықтан оқыту) қолдана отырып көрсетеді.

3. Бұл шындықты оқыту немесе білім алушылардың тәжірибесіне, бізді қоршаған шындықтың нақты проблемалары мен жағдайларына негізделген оқыту. Егер солай болса, онда мұндай оқытуды толығымен интербелсенді деп санауға болмайды, өйткені қызықсыз оқу тапсырмасы ешқашан белсенді қарым-қатынас үшін өзара жеке жауап бермейді және сәйкесінше әр оқу пәнінің жеке тәжірибесін арттырады.

4. Бұл білім алушылардың рухани даму қажеттілігі мен ЖООоқу үдерісінде осы мәселелерге жеткіліксіз назар аудару арасындағы қайшылықты жеңуге мүмкіндік беретін құндылық бағдарларын алуға ықпал ететін ішкі диалогты жандандыратын оқыту.

Мұның бәрі интербелсенді оқытуды жеке әдіс, оқыту әдісі ретінде қарастыруға болмайтынын көрсетеді, бұл оқу үдерісінде тиісті өзара әрекеттесуді орнатуға мүмкіндік беретін оқу түрі, режимі.

Көптеген білім беру мекемелерінің мамандары интербелсенді оқытуды сынайды. Кейбір оқытушыларинтербелсенді өзара әрекеттесу көп уақытты қажет етеді және білім алушылардың өздері осылай оқығысы келмейді және оқи алмайды деп санайды. Дегенмен, қазіргі педагогтардың тәжірибесі көрсеткендей, интербелсенді іс-әрекеттің элементтері сабақтарға бір сағатта да енгізілуі мүмкін және қажетті тәжірибе болған жағдайда оқытушылар үшін ыңғайлы және білім алушылар үшін тиімді бола алады.

Сонымен қатар, когнитивті психология тұрғысынан барлық білім алушылардың өзіндік оқу стилі бар, яғни олар әртүрлі тәсілдермен үйренеді, сондықтан оқытудың әртүрлі тәсілдері мен режимдерін қолдану әркімнің оқу өнімділігін арттыруы керек,

өйткені бұл талқыланған мәселені басқаша көруге, естуге, түсінуге мүмкіндік береді.

Сабақта интербелсенді өзара әрекеттесуді ұйымдастыруға қандай жағдайлар ықпал етуі керек?

Интербелсенді оқытуды ұйымдастырудың келесі міндетті шарттарын бөліп көрсетуге болады:

- оқытушы мен білім алушылар арасындағы сенімді, кем дегенде оң қарым-қатынас;
- оқытудың демократиялық стилі;
- оқытушы мен білім алушылардың сабақ үдерісіндегі ынтымақтастығы;
- білім алушылардың жеке тәжірибесіне сүйену, оқу үдерісіне жарқын мысалдарды, фактілерді, бейнелерді енгізу;
- ақпаратты ұсынудың әр түрлі формалары мен әдістері, білім алушылардың іс-әрекетінің формалары, олардың тұрақты және мақсатты өзгеруі;
- іс-әрекеттіңсыртқы және ішкі уәждемесін, сондай-ақ білім алушылардың өзара уәждемесін қосу.

Оқу үдерісінің әртүрлі субъектілеріне оқытудың интербелсенді режимін қолдану не береді?

Нақты білім алушыға:

- оқу ортасымен өзара іс-қимылда оқу мазмұнын белсенді игеру тәжірибесі;
- жеке рефлексияны дамыту;
- өзара іс-қимылдың жаңа тәжірибесін игеру;
- толеранттылық пен шығармашылық ойлауды дамыту;
- өзін-өзі жетілдіру, рухани даму мүмкіндігі.

Оқу тобына:

- шағын топта қарым-қатынас және өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту;
- топта құндылық-бағдарлық бірлікті қалыптастыру;
- жағдайға байланысты әлеуметтік рөлдердің икемді өзгеруіне ынталандыру;
- бірлескен іс-әрекеттің адамгершілік нормалары мен ережелерін қабылдау.

Интербелсенді оқыту оны ұйымдастырудың формалары мен әдістеріне және оқу мазмұнының пәндік нөліне қарамастан теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да белсенді дамиды. Бұл оқытушының білім алушымен өзара әрекеттесуінің жаңа түрімен

байланысты, бір-біріне белсенді шынайы қызығушылықты, әлемдегі проблемаларды, қарама-қайшылықтар мен жұмбақтарды білуді, мағынаны түсінуді, оқу-танымдық іс-әрекет процесінде қарым-қатынас пен рефлексия арқылы шындықты іздеуді білдіретін уақыттың әдістемелік бұйрығы.

Педагогикалық ЖОО-да оқытудың интербелсенді нысандарын қолданудың ерекшеліктеріне, сипаттамаларына және шарттарына сүйене отырып, оқытудың интербелсенді нысандарын қолдану моделіне негіздеме беру қажет.

1.3 Интербелсенді оқыту үдерісін технологиялық қамтамасыз етуді модельдеу

Модель сөзі бірнеше мағынаға ие. Кең мағынада бұл кез-келген объектінің (немесе объектілер жүйесінің), процестің немесе құбылыстың шартты үлгісі (сурет, сұлба, сипаттама және т.б.).

Ғылыми зерттеулерде модель зерттеу объектісін картаға түсіру немесе көбейту арқылы оны алмастыра алатын, оны зерттеу бізге осы объект туралы жаңа ақпарат беретін ойша ұсынылған немесе материалдық жүйені білдіреді.

Модель шындықты көрсетудің нақты формасы болып табылады және белгілі бір маңызды қатынастарда зерттеу тақырыбына ұқсас, белгілі бір белгілердегі жүйеге ұқсас жүйе ретінде қарастырылады.

С.И. Архангельский атап өткендей, модель құбылыстың кейбір жақтары бір-біріне немесе бүкіл процеске қалай әсер ететінін түсіндіруге көмектесуі керек, ... модельдеу зерттеу құралы ретінде жеке білімді білім жүйесіне енгізуге ықпал етеді. Сонымен қатар, «... ғылыми модельдеу әдісі: а) модельдерде жүргізілген тәжірибелер, есептеулер, өлшеулер, бақылаулар, логикалық талдаулар нәтижелері бойынша нақты объектілерде болатын құбылыстарды бағалауға; б) түпнұсқаның әртүрлі жақтарын зерттеу нәтижелері бойынша объектінің жалпыланған, дерексіз, идеалды моделін құруға мүмкіндік береді; в) зерттеу объектісінің алмастырушысы немесе өкілі ретінде әрекет ету; г) зерттелетін объект туралы белгілі бір мәліметтерге түсініктеме беру құралы ретінде әрекет ету; д) модельді білдіру аппаратын байланыстыратын және қойылған міндеттерді шешетін оператор ретінде әрекет ету» [36].

Интербелсенді оқыту педагогикалық технологиялардың оқыту ұстанымдарына, мақсаттарына, бағдарламалық материалдың мазмұнына, білім беру үдерісі жүріп жатқан жағдайларға, білім алушылар контингентіне, оларды кәсіби даярлау бағыттарына, оқытушының жеке қалауына қарай жобаланады. Оның негізгі ұстанымдарына сүйене отырып, интербелсенді оқытудың нақты технологияларының кешенін әзірлеу және іске асыру – бұл оқытушының педагогикалық шығармашылығының саласы.

Мұндай кешеннің материалы оқытудың барлық белгілі формалары мен әдістері – белсенді, бағдарламаланған, дәстүрлі және әзірлеушінің өзі жасай алады.

Интербелсенді оқытуда басқа тәсілдер шеңберінде негізделген кез-келген нысандарды, әдістер мен процедураларды қолдануға болады. Осыған байланысты интербелсенді оқыту әдістемесі басқа тәсілдерді жоққа шығармайды, керісінше, ол оларды өзінің логикасына сіңіреді, тек интербелсенді оқыту ұстанымдарын ұстану маңызды.

Интербелсенді оқыту моделін құру үшін біз өз зерттеуімізде білім алушыларды оқыту үшін ең қолайлы контекстік оқыту моделіне (А.А. Вербицкий) сүйенеміз.

Интербелсенді оқытуда білім алушылар қызметінің үш негізгі формасы және көптеген аралық түрлері ерекшеленеді. Негізгілеріне мыналар жатады: оқу қызметі, еліктеу қызметі, әлеуметтік қызмет. Білім алушыларды оқытудың нақты формалары аралық болып табылады, онда мамандардың кәсіби қызметінің ерекшеліктері көрінеді және білім алушылар қызметінің бір негізгі формасынан екіншісіне өтуді қамтамасыз етеді.

Оқу іс-әрекетінде негізінен ақпаратты беру және игеру рәсімі қайталанады. Имитациялық іс-әрекеттің мәні білім алушы аудиториясында және ғылыми тілде өндіріс жағдайларын, мазмұны мен динамикасын, онда жұмыс істейтін адамдардың қарым-қатынасын (мысалы, іскерлік ойын) қайта құру болып табылады. Әлеуметтік қызмет нысандарында білім алушыларғылыми зерттеулерге қатысып, өндірістік тәжірибеде жұмыс істеп, курстық, дипломдық жұмыстарды дайындай отырып, білім алушылардың позициясында және сонымен бірге мақсаттары, мазмұны, нысандары және алынған нәтижелерге қойылатын талаптар бойынша –арнаулы мамандардың позициясында қалады.

Интербелсенді оқытудың ұсынылған моделінде білім беру үдерісі -бұл оқытушы мен білім алушының өзара байланысты қызметі, мұндағы педагогикалық басқару бірлескен, ынтымақтастық және диалогтық қарым-қатынас түрі. Білім алушыоқытушымен бірдей белсенді бола алады: мақсат қою және оларға жету процесін ұйымдастыру, оқытушыдан ақпарат сұрау, оған проблемалық сұрақтар қою. Оқытудың мазмұны, формалары, әдістері мен құралдары оқытушы мен білім алушы арасында делдал ретінде әрекет етеді, сонымен бірге олар өзара байланысты: қандай да бір құралды қолдану мазмұнын немесе кем дегенде оның құрылымын өзгертуді талап етеді.

Педагогика ғылымында ұстанымдар көп жылдық білім беру тәжірибесін теориялық жалпылау нәтижесінде оқыту заңдылықтарынан алынады. Заңдылықтар себептер мен олардың салдары арасындағы маңызды, қажетті байланысты білдіреді, ал осы заңдылықтардан туындайтын ұстанымдар педагогикалық процестің жалпы бағытын, оның мақсаттарын, мазмұны мен ұйымдастырылуын анықтайтын негізгі талаптар болып табылады, яғни, оның барлық байланыстарында көрінеді. Жалпы ұстанымдардан белгілі бір педагогикалық үдерістің жеке қағидаларын көрсететін оқыту ережелері шығады.

Оқыту ұстанымдары мен ережелері білім беру тәжірибесін екі жолмен анықтайды:

1. тікелей, оқытушы әр жағдайда өз қызметін оқытудың белгілі бір қағидасының ережелерімен негіздегенде;

2. дидактикалық жүйе арқылы, онда барлық ұстанымдар кешенде әрекет етеді, педагогикалық қызметтің белгілі бір тұжырымдамасын жасайды.

Ұстанымдар бүкіл оқу үдерісіне қолданылады, білім алушы мен білім алушының барлық қызметін анықтайды, ал ережелер оның жекелеген жақтарына қолданылады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз интербелсенді оқытудың негізгі ұстанымдарынкелтірейік:

- білім алушыларды оқу қызметіне жеке қосу;
- білім алушылардың оқу іс-әрекетінде мамандардың кәсіби қызметінің тұтас мазмұнын, нысандары мен шарттарын модельдеу;
- білім беру үдерісіндегі оқыту мазмұнының проблемалығы;
- білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нысандарының білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкестігі;

- білім беру үдерісі субъектілерінің тұлғааралық өзара іс-қимылы және диалогтік қарым-қатынасы (оқытушы мен білім алушылар, білім алушылар бір-бірімен);

- жаңа және дәстүрлі педагогикалық технологиялардың педагогикалық негізделген үйлесімі;

- кәсіби тұлғаны оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі [37].

Интербелсенді оқытудың мақсаты білім алушының білім, білік, дағдыларын игеру ғана емес, сонымен қатар болашақ маманның жеке басын жалпы және кәсіби дамыту болып табылады.

Тапсырмалардың бірінші тобы-білім алушыларды оқу қажеттілігіне сендіру. Бұл мәселені шешу үшін бағдарламаланған оқыту құралдары мен әдістерін қолдана отырып, білімді енгізу бақылауы қолданылады.

Тапсырмалардың екінші тобы дәріс курсын ұсыну барысында туындайды. Олардың ішінде: пәнге деген қызығушылықты ояту, білім алушыларды зерттелетін материалдың практикалық құндылығына сендіру, олардың оқу-танымдық қызметін жандандыру, бұл білімді шығармашылық қабылдауға және игеруге ықпал етеді.

Тапсырмалардың үшінші тобы-қате түсініктерді анықтау, зерттелген материалды дұрыс түсінбеу және оны іс жүзінде дұрыс қолданбау.

Тапсырмалардың төртінші тобы-алған білімдерін бекіту, оларды практикалық қолдану икемділіктері мен дағдыларын дамыту, сахналау, іскерлік ойындар қолданылады.

Тапсырмалардың бесінші тобы-озық тәжірибені үйренуге және шығармашылықпен игеруге, сондай-ақ білім алушылар арасында белсенді білім мен тәжірибе алмасуға жағдай жасау.

Тапсырмалардың алтыншы тобы-алынған білім мен дағдыларды іс жүзінде қолдануға қадам жасау, білім алушыныңтәжірибелік іс-әрекетінде оқу мақсаттарына қол жеткізу дәрежесін тексеру [38].

Интербелсенді оқытудың мазмұнын қарастыра отырып, қажеттіліктер мен мотивтердің, мақсаттардың, іс-әрекеттердің, құралдардың, пән мен нәтижелердің тиісті өзгеруімен білім алушының оқу әрекетінен кәсіптік қызметке динамикалық өсуі, біріншісін екіншісіне түрлендіру үшін педагогикалық жағдайлар жасау қажет.

Ол үшін білім алушының іс-әрекеті мен маманның іс-әрекетінің біржақты сәйкестігіне қол жеткізудің қажеті жоқ, білім алушылардың іс-әрекеті түрінде мамандардың кәсіби іс-әрекетінің мазмұнын оның

пәндік-технологиялық және әлеуметтік компоненттері жағынан дәйекті түрде модельдеу жеткілікті.

Интербелсенді оқытудың мазмұны екі логикалық құрылымнан тұрады: оқу пәнінің логикасы және маманның сараланған моделі түрінде ұсынылған болашақ кәсіби қызметтің логикасы.

Ғылыми білімнің мазмұны интербелсенді оқытуда, кез-келген басқа білім мазмұны сияқты, оқу ақпараты түрінде ұсынылған. Алайда, ғылым тілінде тұжырымдалған проблемалық жағдайлардың, проблемалардың, модельдердің және міндеттердің артында оқудың соңында кәсіби болашақ білім алушының контурлары барған сайын айқын көрінеді. Бұл оның танымдық іс-әрекетін жеке мағынамен толтырады, өзінің мақсатына мүмкіндік жасайды. Интербелсенді оқыту үдерісінде теориялық білім мағыналы және нәтижелі болады, білім алушы маман ретінде де, қоғам мүшесі ретінде де дамиды.

Интербелсенді оқытудың ұстанымдарын, мақсатын, міндеттері мен мазмұнын анықтай отырып, оқытудың тиісті формалары мен әдістерін таңдауға көшу керек.

Ең үлкен әсер интербелсенді оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерін таңдауға жүйелі көзқараспен, белгілі бір курсты ұсыну кезінде оқытушының алдына қойған міндеттеріне сәйкес қол жеткізіледі.

Интербелсенді оқытудың формалары мен әдістерін таңдаудың жүйелілігі олардың әрқайсысы, бір жағынан, оқу үдерісінде белгілі бір мәселені шешуге мүмкіндік беретіндігіне, екінші жағынан, басқа формалар мен әдістерді толықтыратындығына негізделген (қосымша 2).

Осылайша, оқу жоспарын іске асыру барысында оқытудың белгілі бір формалары мен әдістерін қолдану орны мен уақытын дұрыс таңдау жиынтық оқыту әсеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді, оны, әрине, тек бір форманы немесе бір оқыту әдісін артықшылықпен пайдалану арқылы алуға болмайды.

Осылайша, әрі қарай оқытудың интербелсенді нысандарын қарастыру туралы толығырақ тоқталу қажет.

Оқытудың дәріс түрі педагогикалық құзыреттіліктің, шеберліктің және шешендік өнердің жоғары деңгейін талап етеді. Дәріс-оқытушы бүкіл тақырып бойынша оқу материалын жүйелі және дәйекті түрде негізінен монологтық түрде баяндайтын және түсіндіретін, ал білім алушылар дәрістің мазмұнын тыңдайтын және

жазатын, ал жекелеген жағдайларда оқытушы жауап беретін сұрақтар қоятын оқытуды ұйымдастырудың бір түрі.

Оқытудың дәріс түрі туралы көп жазылған. Дәріс әрқашан оқу үдерісінің негізі болып саналды. Оқу сабақтарының барлық басқа түрлері, қандай да бір жолмен, дәріске байланған, көбінесе оны логикалық түрде қадағалап, оған мазмұнды және тұжырымдамалық тұрғыдан сүйенеді.

В.Н. Кругликов білім алушылардың оқу материалына назар аударуының жеті себебін анықтады [38]: материалдың болашақ кәсіби қызмет үшін саналы маңыздылығы, өмірден алынған мысалдар, материалдың жаңалығы, презентация формасының жаңалығы, жеке даму үшін саналы маңыздылығы, оқу құралдарының көрнекілігі және сөйлеудің мәнерлілігі.

Басқа зерттеуші ғалымдар жоғары оқу орнында оқу барысында білім алушылар үшін аталған факторлардың маңыздылығының динамикасының болуын атап өтіп, дәрістің осы аспектілерін оны өткізудің сәттілігін алдын-ала анықтайтын және оларды жетілдіру жолдарын ұсынатын етіп бөледі. Ұсынылған тәсілдердің көпшілігі бір мағынада немесе басқа мағынада оқытушының, сирек білім алушылардың оқу қызметін жандандыруға бағытталған. Қорытындылай келе, бірнеше бағытты анықтадық:

1. Дәріс материалының мазмұнын қалыптастыру. Қазіргі оқуда дәріс материалының мазмұны жаңашылдық элементтерін, түсіну қиын мәселелерді қарастыруы керек, оқулықты немесе жарияланған дәріс курсын қайталамауы керек, білім алушылар контингентінің ерекшеліктерін ескеруі керек. Осы аспектілерді жүзеге асыру ұстанымдары бойынша қазіргі уақытта дәрістер екі түрге бөлінеді: ақпараттық және проблемалық.

Проблемалық оқытуды жақтаушылар кез-келген дәріс проблемалы болуы керек деген ұстанымды қолдайды. Шын мәнінде, университетте дәрістер негізінен оқу материалын ұсынуға бағытталған ақпараттық сипатта болады, ал проблемалық дәріс жаңалық ретінде қарастырылады. Алайда, дәстүрлі дәрістерге оқытушылар проблемалық сипаттағы элементтерді жиі енгізеді.

Дәрістегі проблеманың негізі: проблемалық мәселелерді қою, нақты кәсіби қызметте орын алатын қайшылықтарды анықтау, мәселеге ғылыми-зерттеу тәсілі және тыңдаушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға бағытталған басқа аспектілер болып саналады.

Дәріс сабағын құрудың кез-келген түрінде әмбебап қабілеті жоқ қарапайым адамға бір уақытта дәрісті тыңдау, ойлау және жазу физикалық тұрғыдан қиын екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан білім алушылардың ең алдымен дәрісті мұқият тыңдап, оның негізгі мазмұнын түсінуге тырысуы маңызды.

2. Сабақты құрылымдау. Бұл дәріс сабағының ең ресми жағы. Оны қарау кезінде конспект әзірлеу және жазу, дәріс жоспарын құру, уақыт нормалары және оларды сақтау тәсілдері зерттеледі. Олар белсенділікті қатаң алгоритмдеу, бағдарламалау арқылы жүзеге асыруға тырысады, лектордан да, білім алушылардан да белгіленген іс-қимыл тәртібін орындауға қол жеткізеді. Басты назар білім алушыларды дәріске дайындауға, қажетті жаңа мәселелерді зерттеуге және өткен материалды қайталауға аударылады. Бұл мәселені шешу жолдары интербелсенді оқытудан гөрі авторитарлық типтегі басқару саласына көбірек қатысты.

3. Оқытушының шешендік өнері. Бұл аспект көбінесе оқытушының дәріс іс-әрекетінің жоғары сапасына қол жеткізу үшін негізгі және жалғыз қажеттілік деп қабылданады. Шешендік өнер сабақтың мақсаттарына жетудің кепілі ретінде қабылданады. Бұл жағдайда лектордың шеберлігінің негізі- білім алушыларды баурап алу, олардың назарын, қызығушылығын дәріс барысында, бірақ оның жеке қасиеттері мен белсенділігінің арқасында ояту және қолдау.

4. Техникалық оқыту құралдарын (ТОҚ) және көрнекі құралдарды пайдалану. Техникалық және әсіресе ақпараттық революциялар оқу үдерісіне диапроектордан бастап мультимедиялық проекторға, компьютерлерге дейін әртүрлі техникалық инновациялардың белсенді енгізілуіне ықпал етті. Оларды пайдалану тәжірибесін талдау, ТОҚ-ның әртүрлі құралдарын кеңінен қолдану негізінде дәріс сабақтарын өткізу нысандарын әзірлеу ақпараттың өсіп келе жатқан көлемі әрдайым оқу сапасын арттыруға ықпал етпейтінін, бірақ көбінесе кері әсерге әкелетінін көрсетті.Сондықтан оларды оқу үдерісіне мағыналы, қалыпты және шебер енгізу қажет. ТОҚ-ын қолданудың тиімділігі дәрістің ақпараттық мазмұнын, оның көрнекілігін, көрнекі материалдың жоғары шынайылығын арттыру болып табылады.

5. Кері байланысты ұйымдастыру. Оқытушы үшін кері байланыс қажеттілігі күмән тудырмайды. Бірақ дәріс сабақтарын жетілдірудің бұл бағытын дәстүрлі оқытуда жүзеге асыру өте қиын. Зерттеушілер семестр барысында оқытудың дәріс курсын түзету үшін кері

байланыс қажет екенін атап өтті [39].

Бұған негізінен оқытудың басқа түрлері арқылы қол жеткізіледі. Егер білім алушылар материалды түсінбесе, оқытушыға оқу ақпаратының көлемін азайту ғана қалады.

Шынында да, сабақтан кейін емес, тікелей кері байланыс қажеттілігі айқын болғанымен, оның құрылымы бойынша дәріс оны қарастырмайды. Тәжірибелі оқытушы әдетте бұл үшін жеке тәжірибеге негізделген әртүрлі ойын әдістері мен процедураларын қолданады - сұрақтар, демонстрациялық қателіктер. Кері байланыстың болуы бастапқыда көзделетін интербелсенді оқыту нысандарының құралдар жинағынан дәрістердің ерекше нысандары ерекшелік болып табылады.

Дәрістің жетекші ұстанымдары мен сонымен бірге тиімділік критерийлерінің ішінде мыналарды атауға болады: материалды ұсынудың ғылыми, проблемалық, жүйелілігі мен дәлелі; дәрістің оқыту, тәрбиелеу және дамыту функцияларының оңтайлы үйлесімі; аудиторияның ерекшеліктерін ескеру, теория мен тәжірибенің үйлесімі; презентация логикасының оқытушының шығармашылық импровизациясымен үйлесуі.

Басқаша айтқанда, интербелсенді оқыту тұрғысынан өткізілетін дәріс:

- мазмұны мен өткізілуі бойынша проблемалы болу;
- кері байланыс негізінде алынған білім алушылардың реакциясын ескере отырып, оқытушыға сабақ барысында түзетулер енгізуге мүмкіндік бере отырып, құрылымы бойынша икемді болу;
- шешендік өнерді меңгеруге ұмтылатын, бірақ монологқа емес, пікірталасқа, білім алушылармен диалогқа бағдарланған, оны оқытушы жүргізеді;
- дәріскерге рәсімдік, есептік немесе қамтамасыз ету сипатындағы маңызды емес, мазмұндық емес және қағидаттық емес мәселелерге тоқталмай, жарқын бейнелермен және көрнекі ақпаратпен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін көрнекі құралдармен және ТОҚ қамтамасыз етілсін;
- диалог пен пікірталас элементтерімен өткізіледі, осылайша оқытушының білім алушылармен кері байланысын жүзеге асырады.

Интербелсенді оқыту үшін осы ұстанымды, ережелерді жүзеге асыру дәріс сабақтарының бірқатар нақты формаларын құруға әкелді.

Дәріс-әңгіме немесе аудиториямен диалог -білім алушыларды оқу үдерісіне белсенді тартудың ең кең таралған және салыстырмалы

түрде қарапайым түрі. Дәріс барысында оқытушы білім алушыларға қарастырылып отырған мәселе бойынша білім алушылардың пікірлері мен хабардарлық деңгейін анықтауға арналған сұрақтар қояды. Білім алушылар орындарында отырып жауап береді.

Мұндай дәріс білім алушылардың назарын тақырыптың ең маңызды мәселелеріне аударуға, аудиторияның ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалын ұсынудың мазмұны мен қарқынын анықтауға мүмкіндік береді.

Дәріс-пікірталас оқытушыныңбілім алушылардың қойылған сұрақтарға жауаптарын пайдаланып қана қоймай, логикалық бөлімдер арасында еркін пікір алмасуды ұйымдастыруымен ерекшеленеді. Бұл оқу үдерісін жандандырады, аудиторияның танымдық қызметін жандандырады, оқытушыға топтың ұжымдық пікірін басқаруға және оны сендіру мақсатында пайдалануға мүмкіндік береді.

Нақты жағдайларды формасы бойынша талдайтын дәріс дәріс-пікірталасқа ұқсас, алайда оқытушы талқылауға тапсырма емес, нақты проблемалық жағдайды шығарады. Білім алушылар оны бүкіл аудиториямен талдайды және талқылайды. Оқытушы қосымша және жетекші сұрақтарды қолдана отырып, аудиторияны дұрыс ұжымдық қорытындыға немесе жалпылауға жеткізуге тырысып, талқылау процесін басқарады және бағыттайды. Кейде проблемалық жағдайды талқылау аудиторияны қызықтыру, жеке аспектілерге назар аудару, оқу материалын шығармашылық қабылдауға дайындау мақсатында дәрістің келесі бөлігінің прологы ретінде қолданылады.

Екі оқытушының бірлескен дәрісі -онда проблемалық ұстанымтек мазмұнды және ұйымдастырушылық қана емес, сонымен бірге көрнекі түрде де жүзеге асырылады. Бұл форманы жүзеге асыру оқытушылардың педагогикалық шеберлігінің жоғары деңгейін және бірлескен іс-әрекеттің практикалық тәжірибесін талап етеді.

Бұл дәрісте-бір тақырып бойынша дәріс оқитын және бір-бірімен де, аудиториямен де проблемалық ұйымдастырылған материалмен өзара әрекеттесетін екі дәріс берушінің жұмысы. Дәріскерлер мен аудиторияның диалогында проблеманы қою және проблемалық жағдайды талдау, болжамдар ұсыну, оларды жоққа шығару немесе дәлелдеу, туындаған қайшылықтарды шешу және шешімдерді іздеу жүзеге асырылады. Мұндай дәрісте қарама-қарсы көзқарастардың соқтығысуына, тәжірибе мен теорияның үйлесуіне негізделген материалды ұсыну формасы мен құрылымы бойынша

пікірталас бар.

Н.В. Борисова мен А.А. Соловьева осындай дәрістерді өткізу тәжірибесін талдау нәтижелерін келтіреді [40], дәстүрлі дәріспен салыстырғанда оларды ерекшелендіреді:

- қабылдау, ойлау белсенділігінің жоғары дәрежесі және білім алушылардың қатысуы;
- көбірек ақпарат беру;
- ойлаудың баламалылығын дамыту, біреудің көзқарасын құрметтеу, пікірталас мәдениетін арттыру;
- интербелсенді оқытуды енгізудің әртүрлі кезеңдерінде пайдалану мүмкіндігі.

Жоспарланған қателіктері бар дәріс ойын формасына одан да жақын. Дәріс келесідей құрылады. Тақырыпты жариялағаннан кейін білім алушылар үшін күтпеген жерден оқытушы онда әр түрлі қателіктер жіберілетіндігі туралы ескертеді: мазмұнды, әдістемелік және т.б. дәріс соңында оны ұсыну үшін оқытушының қағаздағы қателіктер тізімі болуы керек. Қателіктер саны дәрістің сипатына, осы тақырып бойынша білім алушылардың дайындығына байланысты.

Білім алушылар дәріс соңында қателерді тізіп, мәселенің дұрыс шешімін беруі керек. Ол үшін 10-15 минут уақыт бөледі.

Мұндай дәрістегі білім алушылардың мінез-құлқы екі жақты. Бір жағынан, оқу материалын қабылдау және түсіну, екінші жағынан, оқытушымен өзіндік ойын.

Дәріс білім алушылардың материалды игеруін тексерудің бір түрін қарастыратындықтан және осылайша бақылаушы сипатта болғандықтан, мұндай дәрістерді тақырып бойынша оқытудың соңғы кезеңдерінде қолданған жөн.

Оқытушының дәріске жіберетін қателіктері кез-келген болуы мүмкін. Дәрістің соңында баяндалған ақпарат жақсы есте қалады, сондықтан көбінесе бұл үшін сабақтың соңында талқылау үлкен әсер ететін күрделі, түйінді сәттер бөлінеді.

Дәріс- баспасөз конференциясы, бұлтәжірибелік сабақ ретінде де жүзеге асырылуы мүмкін. Мұндай дәрісті өткізу әдістемесі дәріс тақырыбын атай отырып, дәріс білім алушыларға 2-3 минут ішінде жазбаша түрде сұрақ қоюды ұсынады. Содан кейін 3-5 минут ішінде ол олардың мазмұны бойынша сұрақтарды жүйелеп, дәріс оқи бастайды. Барлық сұрақтарға жауап беру және білім алушылардың білімі мен мүдделерінің көрінісі ретінде сұрақтардың түрлерін қорытынды бағалау міндетті шарт болып табылады.

Білім алушылар дәріс барысында ауызша сұрақтар қоюға құқылы. Жоғары курс білім алушылары үшін дәріске сұрақтар дайындау тапсырмасы дәріс басталғанға дейін алдын-ала берілуі мүмкін.

Дәрістің құрылымы сұрақ-жауап емес, біртұтас тұтастық, яғни проблеманың біртұтас, логикалық экспозициясы болуы керек.

Дәріс-кеңес беру дәрісі, бұл баспасөз конференциясынан ерекшеленеді, өйткені алдымен дәріскер тақырыптың негізгі сұрақтарын қысқаша баяндайды, содан кейін білім алушылардың сұрақтарына жауап береді. Жауаптарға оқу уақытының 50% дейін бөлінеді. Сабақ соңында қысқаша талқылау өткізіледі, оны оқытушы қорытындылайды.

Мұндай сабақтар тақырып таза тәжірибелік болған кезде өткізіледі. Егер дәрістің көлемі жеткілікті үлкен болса және оны кеңеспен біріктіру мүмкін болмаса, соңғысын бөлек жүргізуге болады.

Дәрістегі ойын әдістері мен процедуралары. Дәрісте жеке ойын әдістерін қолдану дәріс құрылымын, материалды ұсыну әдістемесін түбегейлі өзгертпестен, білім алушыларды белсендіруге, олардың функционалды және шығармашылық жағдайын жақсартуға, кері байланыс алуға мүмкіндік береді.

Оқытушылар қолданатын әдістер тек жеке болып табылады және олардың спектрі дәріс тақырыбымен байланысты емес болып көрінетін проблемалық сұрақтар мен міндеттерден бастап бірегей авторлық әдістерге дейінгі педагогикалық құралдардың кең өрісін қамтиды.

Оқытушының белгілі бір қабылдауды қолдануға қатысты жеке мүмкіндіктері мен тәуелділіктерінен басқа, дәріскер аудиторияда қалыптасқан жағдайды да ескеруі керек. Ол белгілі бір дәрісте қандай әдісті қолданатынын әрдайым болжауға болмайды, барлық әдістер белгілі бір жағдайларға жарамайды, кейде оларды қолдануға тіпті қарсы болады.

В.К. Тарасов осыған байланысты оқытушыда дәрістің нақты жоспары немесе сабақ бағдарламасы болмауы керек. Тек осы аудиторияда болған оқиға ғана әңгіменің қай бағытта жүретінін анықтайды. Ең бастысы-есте сақтау емес, түсіну және тану, бейнелермен әсер ету. Дәрістердің мазмұны: әңгімелер, астарлы әңгімелер, жағдайлар, ұстанымдар, әдістер, модельдер, әлем суреттері және т.б.

Проблемалық дәріс проблемалық жағдайларды шешу бойынша мамандар қызметінің оқу моделі бола отырып, интербелсенді оқытудың теориялық мазмұнын игеруді қамтамасыз етеді.

Университетте интербелсенді оқытудың келесі түрі-семинар сабақтары.

Оқу сабақтарын ұйымдастырудың әртүрлі формаларының ішінде семинарлар белгілі бір орынды алады. Семинар сабақтарын қолданудың педагогикалық тиімділігі дәлелденді және Б.П. Есипов, В.В. Завьялов, В.П. Стрезикозин, А.В. Усова және басқалардың еңбектерінде негіздеме алды.

Семинарлық оқыту формасы ежелгі грек және Рим мектептерінен бастау алатын ұзақ тарихы бар. 17 ғасырдан бастап ол батыс Еуропада, ал 19 ғасырда орыс университеттерінде қолданылады. Семинарлар практикалық сипатқа ие болды, белгілі бір ғалымның мектебі болды, оның жетекшілігімен білім алушылар пәннің әдіснамасы мен ғылыми зерттеу әдістемесін іс жүзінде игерді.

Семинар-негізгі мақсаты білім алушыларға ғылыми қызметкерлердің іс-әрекетінің нысандарын, осы қызметтің пәндік және әлеуметтік мәнмәтінін модельдейтін жағдайларда теориялық білімді тәжірибелік қолдану мүмкіндігін қамтамасыз ету болып табылатын сабақтардың бір түрі.

Педагог-ғалымдардың зерттеулері білім алушылардың қандай да бір зерттелген тақырып бойынша білімдерін жалпылау және жүйелеу мақсатында қолданылатын ең үлкен оқыту және дамыту мүмкіндіктерінің жалпылау семинарлары бар екенін көрсетті. Сонымен қатар, тақырыпты зерттеуді бастайтын және білім алушыларға өз бетінше түсінуге, белгілі бір оқу әдебиеттерімен жұмыс істеуге, әлі зерттелмеген сұрақтар мен мәселелер туралы ойлауға мүмкіндік беретін кіріспе семинарлар дидактикалық әсерге ие.

Семинар сабақтары оқытушының бағыттаушы рөлімен қатар болашақ мамандардың қарқынды өзіндік жұмысын көздейтін оқытудың икемді нысаны болып табылады. Семинар оқу жұмысының барлық түрлерімен, ең алдымен дәрістік оқытумен және білім алушылардың өзіндік сабақтарымен байланысты. Сондықтан семинардың тиімділігі көбінесе дәрістердің сапасына және білім алушылардың өзін-өзі дайындауына байланысты.

Сабақтарды өткізудің семинар формасы дамыған маман тұлғасын қалыптастыру қажеттіліктеріне икемді түрде жауап бере

отырып дамиды. Қазіргі уақытта семинарлардың көптеген түрлері пайда болды, олардың әрқайсысы білім алушының белсенділігін көрсету үшін нақты жағдайлар жасайды. Жоғары оқу орындарында дәріс курсына тәуелсіз тақырыптары бар зерттеу типіндегі арнайы семинар -дәріс курсына тәуелсіз тақырыптары бар зерттеу түріндегі семинарлар, олардың мақсаты болашақ маман тап болатын жекелеген ғылыми-практикалық мәселелерді терең зерттеу болып табылады

Семинар сабағының мақсаттарына қол жеткізудің тиімділігіне білім алушылардың қарым-қатынасының бір немесе басқа әдісін белгілейтін орналасуы айтарлықтай әсер етеді. Бұл жағдайда сабақтың топтық формасы жүзеге асырылады: уақыттың әр сәтінде бір адам - оқытушы - топпен тұтастай әрекеттеседі, барлығына қатысты оқыту функциясын орындайды. Семинарда сөйлеген кезде білім алушыбұл функцияны өзіне алады, бірақ қарым-қатынастың топтық тәсілі сақталады. Шын мәнінде, мұндай семинарда дәріс сабақтарының классикалық түрі қайталанады, ол өз кезегінде бұрын пайда болған мектеп сабағының формасына ұқсайды.

Мұндай семинарда білім алушылардың жеке қатысуы болмайды, интеллектуалды бастама кедергі келтіреді, ол негізінен оқытушыға тиесілі. Оқытушы мен білім алушылар арасындағы үлкен психологиялық қашықтық, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге кедергілер қойылады. Білім алушылар басқа біреудің артына жасырынуға, үндемеуге, дәріс немесе семинар кезінде басқа жұмыстармен айналысуға мүмкіндік алады.Білім алушының сөйлеу белсенділігі минимумға дейін азаяды, әрқайсысы оқытушының ерекше рұқсатымен сөйлейді. Білім алушылардың негізгі бөлігі үнсіз ақпаратты қабылдайды және кәсіби тілде ойды тұжырымдау тәжірибесі жеткіліксіз.

А.А. Вербицкийдің еңбектерінде семинар сабақтарында талқылауға қатысушылардың өзара іс-қимылын ұйымдастырудың шетелдік тәжірибесінің деректері келтірілген, олар қазір де өзектілігін жоғалтпаған.

Егер оқытушыбілім алушылардан бөлек отырса және олардың барлығы оған бетпе-бет келсе, пікірталасқа қатысушылар өз сөздерін негізінен оған жібереді, бірақ бір-біріне емес. Егер ол білім алушылар арасында отырса немесе олардың іс-әрекеттерін сырттан бақылайтын болса, білім алушылардың бір-біріне жүгінуі жиі кездеседі, бірақ оқытушыға емес.

«Дөңгелек үстел»ұстанымы, яғни білім алушылардың бір-біріне қарама-қарсы орналасуы, әдеттегі сабақтағыдай, олардың белсенділігінің артуына, мәлімдемелер санының артуына, пікірталастың неғұрлым ұстанымды сипатына әкеледі. Оқытушы сонымен қатар топта орналасады, бұл оның топты басқаруына кедергі болмайды. Бұл аз формальды жағдай жасайды, әркімнің қарым-қатынасқа жеке енуіне мүмкіндік береді, білім алушылардың мотивациясын арттырады, ауызша емес қарым-қатынас құралдарын қамтиды: мимика, эмоционалды көріністер және т.б. Дөңгелек үстел ұстанымы семинар сабағын ұйымдастырудың ең белсенді түріне тән-интербелсенді.

Интербелсенді жұмыстағы семинар сабағының мақсаты, бір жағынан, семинардың барлық қатысушыларының мақсаты, ал екінші жағынан, олардың әрқайсысының жеке мақсаты болып табылады және оқытушы қоғамның әлеуметтік тапсырысы мен білім алушы арасындағы делдал ретінде белгілеген әлеуметтік маңызды мақсатты көрсетеді. Бұл семинар сабағының мақсаттары мен міндеттері, олардың жүйесі, оқыту және тәрбиелеу мақсатында нақтыланған болашақ маманның жеке басын жалпы және кәсіби дамытудың мақсаты.

Семинар сабақтарын интербелсенді түрде өткізу оқытушы мен білім алушылар үшін оңай шаруа емес. Мұнда тәжірибе, проблемалық қағидаттың талаптарына сәйкес келетін коммуникативтік қатынастарды мұқият жобалау, семинар сабағының мазмұнын өңдеу қажет. Бұл кезеңде білім алушылар оқытушылармен одақтас болады, қызығушылық пен белсенділіктің жоғары деңгейін көрсетеді, шығармашылықпен айналысады.

Интербелсенді оқыту үшін осы қағидатты ережелерді іске асыру семинарлық сабақтардың бірқатар нақты нысандарын құруға әкелді.

Семинар-пікірталас білім алушылардың диалогтік қарым-қатынас процесі ретінде ұйымдастырылады, оның барысында теориялық мәселелерді талқылауға және шешуге бірлескен қатысудың практикалық тәжірибесі, болашақ маманның теориялық және тәжірибелік ойлауы қалыптасады.

Семинар-пікірталастың мақсаты - әр білім алушыға талқыланатын мәселелерге өз көзқарастарын тұжырымдау, кейбір алғышарттардың ақиқаттығын дәлелдеу немесе жоққа шығару, келісілген шешімдер қабылдау және т.б. барысында теориялық ұғымдарды тәжірибелік қолдануға мүмкіндік беру.

Мұндай семинардың ерекшелігі-әр білім алушының теориялық ұстанымдарды, ұсынылған шешімдерді талқылауға, олардың дұрыстығын бағалауға тең және белсенді қатысу мүмкіндігі. Бұл білім алушылардың зияткерлік мүмкіндіктерін босатады, қарым-қатынас кедергілерін күрт төмендетеді, қарым-қатынас өнімділігін арттырады.

Семинар-пікірталаста білім алушы баяндамаларда өз ойын дәл білдіруді, өз көзқарасын белсенді қорғауды, дәлелді қарсылық білдіруді, курстас білім алушының қате ұстанымын жоққа шығаруды үйренуі керек. Мұндай жұмыста білім алушы мақсатты жүзеге асыруға мүмкіндік алады, яғни, өзінің интеллектуалды және жеке белсенділігінің жоғары деңгейін, білім беру үдерісіне қосылуын анықтайтын өз іс-әрекетін құру.

Семинар-пікірталас формасының дамуының көрсеткіші ми шабуылы мен іскерлік ойын элементтерін пайдалану болуы мүмкін. Бірінші жағдайда, білім алушылар мүмкіндігінше көп идеяларды сынға алмай ұсынуға тырысады, содан кейін негізгілері ерекшеленеді, талқыланады және дамиды, оларды дәлелдеу немесе жоққа шығару мүмкіндіктері бағаланады.

М.В. Клариннің [41] мәліметтері бойынша, пікірталастың келесі формалары әлемдік педагогикалық тәжірибеде кең таралды.

1. Дөңгелек үстел - тең дәрежеде білім алушылардың шағын тобы (әдетте шамамен 5 білім алушы) қатысатын әңгіме, оның барысында олардың арасында да, аудиторияның қалған бөлігімен де пікір алмасу орын алады.

2. Сараптамалық топтың отырысы, онда алдымен топтың барлық білім алушылары (алдын-ала тағайындалған төраға бар төрт-алты білім алушы) проблеманы талқылайды, содан кейін олар өз позицияларын бүкіл сыныпқа жеткізеді.

3. Форум-сараптамалық топтың отырысына ұқсас талқылау, оның барысында бұл топ аудиториямен (сыныппен, топпен) пікір алмасады.

4. Симпозиум-бұл неғұрлым формальды талқылау, оның барысында білім алушылар өз көзқарастарын білдіретін хабарламалармен сөйлейді, содан кейін аудиторияның сұрақтарына жауап береді.

5. Пікірсайыс -білім алушылардың - екі қарсылас, қарсылас топтардың өкілдерінің алдын-ала бекітілген сөздері мен теріске шығарулар негізінде құрылған нақты формальды пікірталас. Бұл

талқылаудың нұсқасы-парламенттік пікірталас.

6. Сот отырысы-сот ісін имитациялайтын талқылау.

7. Аквариум техникасы-талқылауды ұйымдастырудың ерекше нұсқасы, онда қысқа топтық пікір алмасудан кейін топтың бір өкілі қоғамдық талқылауға қатысады. Топ мүшелері өз өкіліне жазбаларда немесе күту уақыты кезінде берілген кеңестермен көмектесе алады.

Пікірталас әдіс ретінде де, форма ретінде де қолданыла алады, яғни олардың элементі бола отырып, басқа сабақтар, іс-шаралар аясында өткізілуі мүмкін. Жоғары оқу орындарында кез-келген пікірталас түрлерін қолдануға болады.

Семинар-пікірталас аяқталғаннан кейін оқытушы қорытынды жасайды, қорытындылайды, семинар мәселесін шешуге әркімнің және жалпы топтың үлесін бағалайды. Білім алушылардыңбастамасын өз беделімен басу мүмкін емес, оқытушының пікірсайыстағы ұстанымымен келіспеу ұнамсыздыққа, емтихандағы бағаның төмендеуіне әкелмейтініне сенімділік жағдайын жасау керек. Интеллектуалды кедергіге жағдай жасау, қарым-қатынас кедергілерін жеңу әдістерін қолдану, биліктің беделіне емес, билікке ұмтылу, сайып келгенде ынтымақтастық педагогикасын жүзеге асыру қажет.

Семинар-зерттеу. Семинардың басында білім алушылар 7-9 адамнан тұратын бірнеше кіші топтар құрады, олар алдын-ала дайындалған проблемалық сұрақтардың тізімін алады. Осы сұрақтарға жауап беру үшін білім алушылар кез-келген ақпарат көздерін қолдана отырып, пікір алмасып, пікірталас жүргізіп, мәселені толық зерттеп алуы керек. Кіші топ проблемалық сұрақтарға жауап бере отырып, өкілдің сөз сөйлеуін дайындайды. Содан кейін басқа кіші топтардың баяндамалары бар, ал семинардың соңғы кезеңінде бүкіл топтың ұстанымы жасалады. Оқытушы қорытынды шығарады, білім алушылардың жұмысын бағалайды.

Семинар сабағының барлық ұсынылған нысандарында және оқытудың басқа да интербелсенді нысандарында білім алушылар өз көзқарастарын тұжырымдау мен қорғаудың, дәлелдеу жүйесін түсінудің, яғни ақпаратты білімге, ал білімді сенімдер мен көзқарастарға айналдырудың нақты тәжірибесін алады. Мұндай семинарларда кәсіпқойдың пәндік және әлеуметтік қасиеттері қалыптасады, болашақ маманның жеке басын оқыту және тәрбиелеу мақсаттарына қол жеткізіледі.

Университетте интербелсенді оқытудың келесі кең таралған түрі-зертханалық және практикалық сабақтар.

Зертханалық-практикалық сабақ-практикалық оқу сабағының бір түрі. Зертханалық практикумның әртүрлі аспектілерін педагог-ғалымдар Б.А. Кондратьев, К.Г. Макарова, Я.А. Рожнев, О.К. Филатов, Д.В. Чернилевский және басқалар зерттеді.

Зертханалық практикумның мақсаты - білім алушылардың зерттелетін пәннің ғылыми-теориялық ережелерін практикалық игеруі, оларды ғылымның тиісті саласында эксперименттің жаңа техникасын игеруі, алған білімдерін инструментализациялау, яғни оларды оқу-зерттеу, содан кейін нақты эксперименттік және тәжірибелік мәселелерді шешудің құралына айналдыру, басқаша айтқанда - теорияны тәжірибемен байланыстыру.

Оқу жұмысының басқа түрлерімен салыстырғанда зертханалық практикумның артықшылықтарының бірі-олар білім алушылардың теориялық-әдіснамалық білімдері мен тәжірибелік дағдыларын оқу-зерттеу сипатындағы бірыңғай қызмет процесінде біріктіреді.

Зертханалық-практикалық сабақтар білім алушыларды теорияның дәрісі мен семинарында үйренген шындыққа өз тәжірибелерімен сендіруге, зерттеу қызығушылығын оятуға арналған.

Интербелсенді оқыту тұрғысынан зертханалық-практикалық сабақты оны орындау барысында білім алушылар қойылған міндетті шешу үшін әдебиеттермен жұмыс істеуге тиісті жағдайға қойылатындай етіп ұйымдастыру керек;алға қойылған мақсатқа жетудің мүмкін жолдарын анықтау; белгілі бір технологияларды, әдістемелерді нақты жағдайларда қолданудағы айырмашылықтарды анықтау және оларды алу үшін өзгерту ең жақсы нәтиже; жаңа нәрсе жасаңыз, ал жұмысты қорғаған кезде оқытушыға таңдалған әрекет нұсқасы дұрыс екенін дәлелдеңіз, ал нәтиже тапсырмада көрсетілген шарттарға сәйкес келеді.

Нормативтік әдебиеттерде зертханалық-практикалық сабақ теориялық білімді шоғырландыруға, білім алушыларды эксперименттік және ғылыми зерттеу әдістеріне үйретуге, алынған нәтижелерді талдау және жалпылау дағдыларын қалыптастыруға арналғандығы анықталады.

Жоғарыда келтірілген анықтама зертханалық-практикалық сабақты ұйымдастыру және өткізу әдістемесін нақты көрсетеді. Осы іс-әрекеттің нәтижесінде білім алушытәжірибелік іс-әрекет дағдыларын, нәтижелерді жалпылау және талдау дағдыларын алады,

теориялық білімді тәжірибелік күшейтеді деп болжанады. Зертханалық-практикалық сабақтар аясында интербелсенді оқытудың келесі түрлері ерекше танымал болды, олар белгілі бір жағдайларда әдістер болуы мүмкін.

Рөлдерді ойнау білім алушылардың лауазымдық позициялардағы әлеуметтік қатынастар тәжірибесін алуға бағытталған.

Іскерлік ойын оқытудың барлық алдыңғы кезеңдерінде алған білімдерін, біліктерін, дағдыларын ретке келтіруге мүмкіндік береді. Іскерлік ойындардың негізінде имитациялық модельдеу жатыр. Іскерлік ойындардың маңызды ерекшелігі-олар әлеуметтік басқару мәселелерін қарастырады, оның негізгі бөлігі шешім қабылдаушы адамдардың (басқару субъектісінің) қатысуы болып табылады [42]. Іскерлік ойынды ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық ұстанымдарын бөліп көрсетейік: өндірістің нақты жағдайлары мен динамикасын модельдеу; кәсіби қызметтің мазмұны мен нысандарын модельдеу; бірлескен қызмет; диалогтық қарым-қатынас; қос жоспарлылық; мазмұн проблемалары.

Іскерлік ойында модельденген жүйе динамикалық болып саналады. Ойын барысында ол шешімдер тізбегітүрінде көрінеді.

Миға шабуыл - әртүрлі мәселелердің түпнұсқа шешімдерін табудың, жаңа идеяларды шығарудың ең танымал түрлерінің бірі. Оны американдық психолог А. Осборн ұсынған. Қазіргі уақытта ол оқуды жандандырудың бір түрі болып саналады және көптеген іскерлік және дидактикалық ойындардың негізі болып табылады. Нысан мұқият әзірленген және қатысушылар тобын ұйымдастыру талаптарын, өткізу технологиялары мен мінез-құлық ережелерін жүзеге асыруды қамтиды, оны интербелсенді оқыту әдісі ретінде де қолдануға болады. Ми шабуылының артықшылығы қатысушылардың жүз пайыздық белсенділігінде. Бірінші кезеңде айтылған жеке ұсыныстар мен идеяларға деген үлкен сүйіспеншіліктің болмауы.

Дидактикалық ойындар-ойын, интербелсенді оқытудың бірқатар ұстанымдарын жүзеге асыратын және ережелердің болуымен, ойын қызметінің тұрақты құрылымымен және бағалау жүйесімен ерекшеленетін оқу ойындары түрінде ұйымдастырылатын оқу сабақтары.

Рөлдік ойындардың басты айырмашылығы-қатысушылар жүйенің моделіне емес, басқару моделіне әсер етеді және ол динамикалық өзгеретін объект ретінде әрекет етеді.

Интербелсенді оқыту нысандарын оқу үдерісіне енгізу дәстүрлі түрде жүйелі көзқарас тұрғысынан қарастырылады. Интербелсенді оқыту формалары қазіргі жағдайда мүмкін болатын жалғыз оқу құралы ретінде қабылданбауы керек.

Қазіргі уақытта педагогикалық лексикаға педагогикалық технология ұғымы мықтап енген. Алайда оны түсіну мен қолдануда үлкен айырмашылықтар бар.В.П. Беспалько педагогикалық технологияны оқу үдерісін жүзеге асырудың мазмұндық техникасы ретінде түсіндіреді. М.В. Клариннің түсінігінде педагогикалық технология педагогикалық мақсаттарға жету үшін қолданылатын барлық жеке, аспаптық және әдістемелік құралдардың жүйелік жиынтығы мен жұмыс істеу тәртібін білдіреді.

Интербелсенді оқыту формаларын енгізудің ұсынылған технологиясы өте қарапайым және интербелсенді оқытудың ойын формаларын біртіндеп игеруге негізделген (ойынға жатпайтын және имитациялық емес формалар ұзақ уақыт бойы және жоғары оқу орындарының тәжірибесінде кеңінен қолданылады). Негізінен,ол пікірталас сабақтарына қатысушылардың белсенділігін дамытудың дамып келе жатқан дәйектілігімен үндеседі (М.В. Кларин), ол жұмыс кезеңдерін қамтиды: оқытушымен жетекші рөлде, содан кейін білім алушылармен осы рөлде, нәтижесінде жүргізушісіз.

Біздің зерттеуімізде технология интербелсенді оқыту формаларын қарапайым формалардан ең күрделіге дейін кезең-кезеңмен, логикалық түрде қолдану деп түсініледі.

Интербелсенді оқытудың ойын түрлерін кезең-кезеңімен енгізу технологиясы мыналарды қамтиды:

-дәстүрлі түрде жүзеге асырылатын сабақтарды өткізу тәжірибесіне енгізу арқылы ойын процедуралары мен әдістерін игеру;

-сабақтарда ойын жағдайларын, пікірталас элементтерін, дамушы пікірталас түрлерін пайдалануды кеңейту, ойын түрінде сынақтар, курстық жұмыстарды қорғау, зертханалық жұмыстар жүргізу;

-дидактикалық ойындарды бейімдеу және оларды оқу үдерісіне практикалық сабақтар, сынақ сабақтары түрінде енгізу, арнайы мақсаттарда пайдалану;

-оқу іскерлік ойындарын бейімдеу және пайдалану;

-бірегей дидактикалық және іскерлік ойындарды, ойын жағдайларын және жеке трюктерді мақсатты дамыту.

Ұсынылған тәсіл университеттің басқару аппаратына назар аудармауға мүмкіндік береді, бірақ кез-келген, оқытушының таңдауы бойынша, сабақтардан бастап оқу үдерісін дәйекті түрде жандандыруға мүмкіндік береді.

Оқытудың мақсаттарын, мазмұнын және оқытуды ұйымдастыру формаларын анықтай отырып, оларды оқытушымен бірлескен іс-әрекетке енгізу тәсілдері ретінде түсінілетін оқытудың барабар әдістерін таңдауға көшуге болады, негізгі мақсат-болашақ мамандардың біртұтас кәсіби қызметін қалыптастыру. Интербелсенді оқыту әдістерін таңдау оқытушының қалауымен, оқытудың нақты шарттарымен, білім алушылар контингентінің ерекшеліктерімен анықталады.

Бірыңғай педагогикалық теория ретінде интербелсенді оқыту әдістерін әзірлеу технологиясы әлі әзірленбеген. Әдебиеттерде тек іскери ойындарды жобалау технологиясының нұсқалары, сонымен қатар интербелсенді оқытудың формалары мен әдістерін таңдаудың теориялық тәсілдері және оларды оқу үдерісіне енгізу тәртібі ұсынылған.

Барлық авторлар толық ауқымды іскерлік ойынды дамыту өте көп уақытты қажет ететін және қымбат процесс екенін атап өтеді. Іскерлік ойындарды немесе интербелсенді оқытудың басқа әдістерін әзірлеу бойынша жұмыс оқытушылардың өздеріне жүктеледі. Бірақ, бір жағынан, әр оқытушы мұны жеңе алмайды, екінші жағынан, оқу үдерісі үшін іскерлік ойындарды пайдалану қажеттілігі туралы сұрақ туындайды. Жоғарыда айтылғандай, дәстүрлі оқыту әдістерін қолданған жағдайда оқу үдерісін жандандыруға болады.

ЖОО жағдайында интербелсенді оқыту әдістерін әзірлеу және оларды енгізу мәселелері бір-бірімен тығыз байланысты және оқытуды жандандырудың бірыңғай процесінің кезеңін білдіреді.Бұл оқытушының сабақтағы маңызды рөлін көрсетеді. Сабақтың барысы мен нәтижесі оқытушының жеке тәжірибесі мен шеберлігіне байланысты. Тек оның жағдайды түсінуіне, оны сабақтың дидактикалық мақсаттарына жету үшін қолдана білуіне байланысты, ол тиімді немесе пайдасыз болады.

Интербелсенді оқыту әдістерін әзірлеу кезінде автордың жеке басы да үлкен маңызға ие. Ол мұны қалайды ма, жоқ па, оқытушы әрдайым өзі үшін сабақты дамытады, өйткені ол өзінің тәжірибесіне, проблеманың өзіндік көзқарасына, жеке қалауына сүйенеді.

Даму процесінде ең қиын нәрсе-негізгі, өнімді идеяны ойлап табу. Бұл мәселені шешудің әркімнің өз жолы бар. Әдетте екі тәсіл қолданылады. Біріншісі-нақты өндірістік қызметті немесе оның элементтерін модельдеу, маңызды байланыстарды анықтау, рөлдік функцияларды анықтау және т.б. екіншісі - прототипті іздеу және оны бейімдеу.

Жоғарыда айтылғандардан, сабақты сәтті дамытудың негізі оқытушы - әзірлеушінің жеке тәжірибесі болып табылады. Бұл тәжірибеге ішінара кәсіби педагогикалық деңгейдің жоғарылауы нәтижесінде қол жеткізуге болады. Бірақ интербелсенді оқыту әдістерінің мектептері қазір сирек өткізіледі, ал интербелсенді оқытуды әзірлеушілерге арналған арнайы курстар тек жекелеген жоғары оқу орындарында жүзеге асырылады. Сонымен қатар, бұл екі нұсқа да оқытушыға тек теориялық базаны, бастапқы нүктені бере алады. Қалғаны оның тәуелсіз ғылыми-практикалық қызметіне байланысты. Тек тұрақты эксперимент пен тәжірибе оң нәтиже береді. Осыған байланысты К.Д. Ушинскийдің педагогикалық жұмыста тәжірибе беру мүмкін емес, тек ой, тәжірибеден туындайтын теориялық идея ғана беріледі деген белгілі ойды келтіруге болады. Демек, жоғары оқу орындарында жинақталған әдістемелік жетілдірулер олардың дұрыс және терең психологиялық-педагогикалық түсінігінсіз сәтті таралмайды және енгізілмейді.

Бүкіл оқу барысында оқу іс-әрекетін кәсіптік қызметке айналдыру процесін бақылау жүзеге асырылуы тиіс. Мұндай бақылау белсенді болуы керек: білімді игеру деңгейі емес, білім алушыныңтәжірибелік іс-әрекеттері мен іс-әрекеттерінің барысы мен нәтижелері, оқу-тәрбие іс-әрекетінің жекелеген фрагменттерінің қалыптасу деңгейі бақыланады. Бақылау құралдарының бірі әдеттегі, өндірістік жағдайлар мен іскерлік ойындармен қатар қызмет етуі мүмкін.

ЖОО жағдайында бағалау жүйесі мүмкіндігінше қарапайым, білім алушыларға қосымша түсіндірусіз түсінікті болуы керек және оқытушыға білім алушылардың қызметін тез бағалауға мүмкіндік беруі керек. Оқытушыбілім алушылардың сабақтары мен оқу іс-әрекеттерінің мақсаттарына сәйкес келетін бағалау критерийлерін таңдауы керек. Сынақтарды, курстық және зертханалық жұмыстарды, эсселерді қабылдауға бөлінген уақытты пайдалануға ерекше назар аудару керек. Дәстүрлі қабылдау процедурасы ойынға оңай өзгертіледі.Бұл ретте қорғау жария болады, талқылау ұжымдық,

қорғаушылар тобының қатысуымен өтеді. Тыңдаушыларға баяндамашыға сұрақтар қою, жауаптарына түсініктеме беру құқығы беріледі. Осының арқасында оқытушыбілім алушының орындаған жұмысын ғана емес, сонымен бірге оның жолдасының жұмысын тез түсініп, оған өзекті сұрақтар қою қабілетін бағалай алады. Мұндай сабақтарды өткізу тәжірибесі оқытушы жұмысының біршама жеңілдегенін көрсетеді: уақыт үнемделеді, үнемі жаңа сұрақтар ойлап табудың қажеті жоқ, білім алушылардың өткен материалды байқамай және дәлелді қайталауы, қиын мәселелерді пысықтау бар. Сонымен, зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау интербелсенді оқыту формаларын білім беру үдерісінің кез-келген кезеңінде қолдануға болатындығын көрсетеді. Дегенмен, олардың мақсаты әр түрлі болады.

Интербелсенді оқыту:

- білім алушы басынан бастап белсенді позицияда;

-білім алушының қабылдау деңгейінен бастап бірлескен шешімдер қабылдау бойынша әлеуметтік белсенділік деңгейіне дейінгі белсенділігінің барлық әлеуеті енгізіледі;

- білім алушылар білімді имитацияланған кәсіби жағдайлар аясында игереді, бұл танымдық және кәсіби мотивацияның дамуын, оқу үдерісінің жеке мағынасын анықтайды;

- білім алушылардың жеке және бірлескен, ұжымдық жұмыс формаларының негізделген үйлесімі қолданылады, бұл әркімге өзінің интеллектуалды және жеке мазмұнын басқалармен бөлісуге мүмкіндік береді, тек іскерлік қана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін дамытуға әкеледі.

Интербелсенді оқыту формалары өз негізінде іс-әрекетке негізделген тәсілге сүйенеді, білім берудің жоғары заманауи мақсаттарына бағдарланады, білім алушылардың мүмкіндіктері мен ұмтылыстарын жүзеге асыруға бағытталған құралдарды қолданады, осылайша тәрбиелік әсердің элементтерін іс жүзінде жүзеге асырады жәнежоғары оқу орнының негізгі тәрбиелік міндеттерін шешуге және кәсіби маманның қалыптасуына ықпал етеді.

2. ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ҚОЛДАНУ

2.1 Интербелсенді білім беру технологиялары

Модульдік оқыту технологиясы. Жаңа экономика мен жоғары технологиялы өндірістің қалыптасуына байланысты қоғамның жоғары және орта білікті мамандарға деген қажеттілігінің өсуі, сондай-ақ қоғамның орта білім беру сапасына қоятын талаптарының артуы жағдайында жаңартылған білім беру бағдарламалары, оқу үдерісін ұйымдастыру және оқыту технологиялары, білім мазмұнын жақсартудың алғышарттары пайда болды. Әдістемелік жүйені жасаудың жаңа тәсілдерін қолдану арқылы оқыту жүйесін жаңғыртудың ең тиімді бағыттарының бірі оқу үдерісінде модульдік технологияларды пайдалану болып табылады.

Қазіргі уақытта модульдік оқыту негізгі және орта білімнен жоғары білімге дейінгі білім берудің барлық деңгейлерінде қолданыла отырып, өз дамуының сапалы жаңа кезеңінен өтуде. Көптеген зерттеушілердің (Т.Г. Ваганова, А.А. Вербицкий, С.А. Кайнов, Г.А. Малахов, П.И. Третьяков, М.А. Чошанов, П.А. Юцявичене және т. б.) еңбектері модульдік оқыту технологияларын жасау мен қолдануға байланысты проблемаларды зерттеуге арналған. Сонымен қатар, модульдік бағдарламаның құрылымдық элементтерін анықтау және оларға сәйкес білім беру мазмұнын әзірлеу мәселесі модульдік оқыту теориясы үшін өзекті болып қала береді.

Модульдік технологияны жасаудың бір мәселесі - модульдердің мазмұнын қалыптастыру және оны оқу-әдістемелік материалдарда ұсыну ғылыми әдістемелік зерттеулерде аз зерттелген. Сонымен қатар, оқу-әдістемелік материалдар пакеті түрінде арнайы әзірленген оқыту құралдарын құру модульдік оқыту технологиясының маңызды құрамдас бөлігі ғана емес, сонымен қатар оның басқа оқыту технологияларынан басты айырмашылығы болып табылады. Зерттеушілер (М.А. Чошанов, Н.Е. Ерганова және т.б.) ақпаратты құрылымдаудың әр түрлі әдістерін қолдана отырып, модульдердің білім беру мазмұнын дамытудың ғылыми негіздемесінің маңыздылығын көрсетеді.

Модульдік технологияның тиімділігі көбінесе оқыту нәтижелерін бақылау жүйесімен анықталады. Көптеген ғалымдар

(Г.В.Букалова, Л.И.Варенова, Е.В.Зачесова, А.Н.Новиков, М.А.Чошанов және т.б.) оқыту сапасын бақылаудың рейтингтік жүйесін қолданудың артықшылықтарын негіздеді. Модульдік оқытуды ұйымдастыру кезінде білім беру мекемелеріндегі оқу жетістіктерін бақылаудың рейтингтік жүйесін әзірлеу және қолдану мәселесі қазіргі уақытта, оның ішінде электрондық білім беру ресурстарының қарқынды дамуына және білім беруге құзыреттілік тәсілінің қолданылуына байланысты ерекше маңызға ие болғанын атап өткен жөн.

Модульдік оқыту кезінде оқытушы мен білім алушылар модульдерге құрылымдалған білім ақпаратымен жұмыс істейді. Модульдер жиынтығы - бұл модульдік бағдарлама түрінде белгілі бір тереңдік пен күрделілік деңгейінде ұсынылған оқу пәнінің мазмұны. Бағдарламаланған оқытуды жүзеге асыру кезінде оқу материалын бөліктерге бөлу де жүзеге асырылады, бірақ олар кішігірім, тығыз байланысты, әр бөліктің ішінде міндетті түрде қадамдық бақылаумен оқу ақпаратын күрделендіру тәртібімен дәйекті өтуді қамтамасыз етеді. Бағдарламаланатын оқытудың дидактикалық бірліктерінен айырмашылығы, оқу бағдарламасының әр модулі логикалық тұтастыққа, семантикалық толықтыққа және салыстырмалы дербестікке ие.

Модульдік оқыту тұжырымдамасының негізгі мәселелерін түсіну үшін «модуль» ұғымын қарастыру маңызды. Г.М. КоджаспировменА.Ю. Коджаспиров өздері құрастырған педагогика сөздігінде «модуль - бұл білім беру мазмұны мен оны игеру технологиясын біріктіретін мақсатты функционалды бірлік» деп көрсетеді [43]. Көптеген ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау іс жүзінде модуль мен оны құру технологиясы туралы әр түрлі көзқарастар бар екенін көрсетеді.

Білім берудің модульдік тұжырымдамасының ең толық және дәл негізгі анықтамасы П.А. Юцявиченнің еңбектерінде берілген, онда «модуль» ұғымының тұжырымдамалық мағынасы оның функционалдық бірлік ретіндегі халықаралық түсінігімен байланысты екенін айтады. П.А. Юцявичене былай дейді: «модуль - бұл модульдік оқытудың негізгі құралы, ол ақпараттың толық блогы болып табылады, сондай-ақ қойылған дидактикалық мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін іс-қимылдардың мақсатты бағдарламасы мен әдістемелік басшылықты қамтиды». Модульдің ұсынылған анықтамасына сәйкес модульдік оқытудың мәні: «білім алушы өзіне

ұсынылған жеке оқу траекториясымен, оның ішінде іс-әрекеттің мақсатты жоспарын, мәліметтер қорын және дидактикалық мақсаттарға жету бойынша әдістемелік нұсқаулықты қамтитын өз бетінше немесе толықтай жұмыс істей алады» [44].

Қосымша кәсіби білім беру саласындағы зерттеуші В.Н.Лебедевтің модульдік оқытудың модулі мен мағынасын түсінуі жоғарыда келтірілген көзқарасқа жақын: модульдік оқытудың мәні білім алушыларға өзі ұсынған жеке оқу бағдарламасымен өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік беру болып табылады, оған іс-қимыл жоспары, ақпарат блогы, оқу мақсаттарына қол жеткізуге арналған әдістемелік нұсқаулық кіреді. А.Н. Новиков пен Г.В. Букалова білім алушылардың модульдерді - аяқталған ақпарат блоктарын жүйелі меңгеруіндегі модульдік оқытудың мәнін көреді. Зерттеушілер П.И. Третьяков пен И.Б. Сенновский модульді құрылымдық-функционалдық түйін ретінде түсінеді. М.М. Жанпейісова оқу модулін жаңғыртылатын оқу циклі ретінде қарастырады [45].

Бастапқыда модульділік ұғымы дидактикалық және әдістемелік материалдар жиынтығы ретінде түсіндірілді. Сонымен бірге барлық оқыту бағдарламасы функционалды бірліктер жиынтығы - нақты педагогикалық мақсаттарға қол жеткізуге арналған модульдер ретінде ұсынылды. Модульдік оқытудың негізін қалаушылардың бірі J.D. Russell модульді оқу материалының бір тұжырымдамалық бірлігін қамтитын оқу пакеті ретінде қарастырды. Оқыту мазмұнының ең кіші бірлігі ретінде ол белгілі бір курстың белгілі бір тақырыбын көрсетеді, оны модуль деп атайды. Алайда, мұндай түсінік белгілі бір толымсыздықтан зардап шегеді, өйткені ол модульдік оқыту бағдарламасының жүйелі құрылымы мен тұтастығын көрсетпейді.

Біз көптеген зерттеушілердің көзқарастарымен келісеміз (А.А. Вербицкий, С.А. Кайнова, О.К. Луганская, И.Б. Сенновский, П.И. Третьяков, М.А. Чошанов, Н.Н. Шумилова, П.А. Юцявичене және т. б.), олар модульдік оқытуды пакеттерді қолдана отырып оқытумен анықтау мүмкін емес деп санайды, ал модуль ұғымы тек оқу материалының аз емес толық көлемімен байланысты қарастыру керек деп есептейді. Әрине, пакеттік әдіс модульдік оқытудың дидактикалық жүйесінің маңызды элементі болып табылады. Модульді тар түсіну үзік-үзік фрагментті, жүйесіз білім мен дағдыларды қалыптастыру қаупін тудырады.

Модульдік бағдарламаның (модульдердің) дидактикалық бірліктері жалпы жүйе құраушы факторларға - жүйелік мақсат қоюға,

модульдің барлық құрылымдық құрауыштарының оқыту мақсаттарына қол жеткізуге бағдарлануына, оқыту мазмұнының қолжетімділігі мен іргелі болуына, жедел кері байланысты жүзеге асыруға және оқу жетістіктерін кезең-кезеңімен бақылауға бағынуға тиіс. Сонымен, контекстік оқыту технологиясының авторы А.А. Вербицкий кәсіби қызметтен білімге ауысуды белгілейтін бірлік ретінде қызмет модулі ұғымын қолданды. Сонымен бірге, ол «модуль дегеніміз бұл білім, білік, дағдылардың жиынтығы емес, кәсіби міндеттер мен мәселелердің белгілі бір шеңберін тиімді шешуге мүмкіндік беретін маманның кейбір жүйелік сапасы» деп атап өтті. Н.Н. Шумилова мен О.К. Луганская модульді объектінің басқа элементтерімен де, пәнаралық кешендермен де байланысы бар элементтердің (кіріс және шығыс) ажырамас тұтас жиынтығы ретінде қарастыруды ұсынады [46].

Проблемалық-модульдік оқыту технологиясының авторы М.А. Чошанованың пікірінше, «проблемалық модуль - бұл проблемалық, модульдік, когнитивтік визуализация принциптеріне негізделген және оқу пәнінің бір немесе бірнеше іргелі ұғымдарын және кәсіби маңызды мәселелерді шешуге қажетті танымдық іс-әрекеттің байланысты әдістерін зерттеуге бағытталған оқу материалының логикалық аяқталған бірлігі» [47].

Г.К. Селевконың пікірінше модуль оқу ақпаратында қисынды түрде бөлінген, қандай да бір логикада тұтастығы мен толықтығы бар және меңгеруді бақылаумен сүйемелденетін бөлік болып табылады.

Н.Л.Шевелеваның ғылыми еңбектерінде келесідей анықтаманы кездестіруге болады: «Модуль - бұл кәсіби функциялардың немесе міндеттердің біріне қатысты маңызды ақпаратты қамтитын және осы саладағы қажетті құзыреттілікті немесе шеберлікті игеруге арналған оқыту құралы».

Кәсіптік білім беруде модульдік оқыту жүйесін зертеуші ғалым С.А. Кайнова жүйелік-әрекеттік тәсіл шеңберінде модульді былайша айқындайды: «модульдік бірлік - нақты жұмыс шеңберінде орындалатын кәсіби қызметтің салыстырмалы дербес бірлігі; логикалық жолмен бөлінеді, басталуы мен аяқталуы нақты белгіленген. Модульдік бірлікті орындау нәтижесі қандай да бір бұйымды жасау, қызмет көрсету немесе маңызды шешім қабылдау болып табылады» [48].

А.В. Морозов пен Д.В. Чернилевскийдің еңбектерінде мынадай анықтама берілген: «модуль - дидактикалық мақсаттарды, оқу

материалының қисынды аяқталған бірлігін (пәнішілік және пәнаралық байланыстарды ескере отырып жасалған), әдістемелік басшылықты (дидактикалық материалдарды қоса алғанда) және бақылау жүйесін қамтитын оқу пәнінің дербес ұйымдық-әдістемелік құрылымы деп түсіну керек».

Модуль - бұл білім берудің тұтас дербес мазмұнын ғана емес, сонымен қатар әдістемелік жүйенің барлық компоненттерін (мақсаттары, оқыту мазмұны, оқытудың ұйымдастырушылық формалары мен әдістері, оқу құралдары, оқыту нәтижелерін бақылау және бағалау) қамтитын функционалды тәуелсіз блок.

Модульді оқытушының басшылығымен және бақылауымен білім алушының оқу-танымдық іс-әрекетін оңтайландыруға бағытталған тұтас функционалдық бірлік ретінде қарастыруға болады. Модульді білім алушының өз бетінше жұмыс істейтін оқыту құралы ретінде қарастыруға болады: ол материалдар жиынтығы, құжаттар пакеті немесе брошюралар түрінде жасалуы мүмкін. Оқу бағдарламасының модулі оқу іс-әрекетінің бірлігі ретінде ғана емес, сонымен қатар оқу үдерісін ұйымдастыру нысаны ретінде де әрекет етеді. Ол оқу материалын баяндау, оқу үдерісін ұйымдастыру және оқу жетістіктерін бақылау функцияларын өзіне алады.

Модульдің құрамдас бөліктері құрылымның мазмұндық және функционалдық өзара байланысты және өзара тәуелді бірліктері болып табылатын оқу элементтері болып табылады. Модульдің мазмұны тұтастықтың жүйелік сапасына ие, сондықтан оның функционалды тәуелсіздігі модуль мен модульдік бағдарламаның жалпы мақсаттарына оқу элементтерінің мақсаттары мен мазмұнына бағынумен қамтамасыз етілуі керек.

Модульдік бағдарлама - бұл өзара байланысты оқу элементтерінің жүйелерінен тұратын модульдер жиынтығы, оларды зерттеу белгілі бір ретпен оқу мақсаттарына қол жеткізуге әкеледі.

Функционалдық жүйелер теориясы жайлы ғылыми еңбектерді талдау (В.П. Беспалько, С.И. Архангельский, И.В. Блауберг және т.б.) бізге модульдік технологияның құрылымдық компоненттерін бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

- тұжырымдамалық (кешенді мақсат және технология принциптері);
- мазмұнды (оқытудың жалпы және жеке дидактикалық мақсаттары, технологияға қойылатын талаптар, оқу материалының мазмұны, оқытудың бастапқы жағдайларын диагностикалау);

- процессуалдық (оқу процесін ұйымдастыру нысандары, оқыту әдістері, диагностика және оқу үдерісін басқару).

С.А. Кайнованың, Г.К. Селевконың, П.И. Третьяковтың, М.А. Чошановтың, П.А. Юцявичененің және т.б. ғалымдардың ғылыми еңбектеріне жүргізілген талдау негізінде біз жалпы білім берудегі пәнді оқытудың модульдік технологиясының келесі ұстанымдарын атап өткіміз келеді:

- оқыту мазмұнын модульдік құрылымдау ұстанымы;
- білім алушылардың білім алу қажеттіліктерін есепке алу ұстанымы;
- оқытудың мазмұны мен әдістерінің іс-әрекетке бағытталу ұстанымы;
- оқу үдерісі субъектілерінің қарым-қатынасының тепе-теңдік ұстанымы;
- бақылау-бағалау қызметінің жүйелілік ұстанымы.

Оқу жетістіктерін бақылаудың модульдік оқыту жүйесінің келесі артықшылықтарын атап өтуге болады:

- жүйелі оқытуға ынталандырудың жоғары деңгейі қалыптасады;
- білім мен дағдыларды бағалаудың объективтілігі едәуір артады, өйткені, біріншіден, бақылау оқу іс-әрекетінің әр түрі үшін жүйелі сипатқа ие, екіншіден, бағалаудың тұлғааралық қатынастарға тәуелділігі айтарлықтай төмендейді;
- оқыту мен оның сапасын бақылауға сараланған (үш деңгейлі) және дараланған тәсіл жүзеге асырылады;
- білім алушылардың оқу жетістіктерінің сандық, сондай-ақ сапалық құрамдас бөліктерін қамтитын интеграцияланған қорытынды баға қалыптасады;
- білім алушылардың өзіндік-үйлестіру және бақылау функциялары дамиды;
- ақпараттық технологияларды қолдану үшін кең мүмкіндіктер жасалады.

ЖОО оқыту үдерісінде көптеген ірі блокты жүйелі түрдегі модульдер қолданылуда. Соның негізіне орай модульдік оқыту технологиясы назардан тыс қалмайды. Модуль - бір-бірімен тығыз байланысты ірі блоктар, бағдарламадағы тақырыптар. Блокты модульды оқыту барысында, яғни білім алушы бойында бұрыннан қалыптасқан еңбек іс-әрекет тәсілдері мен жаңа іс-әрекет тәсілдерін өзара жинақтау нәтижесінде шығармашылық іс-әрекеттер

қалыптасады. Оқу модулінің құрылымы мына жобада жасалуы мүмкін:

- өзекті мәселені қою;
- өзекті мәселені талдау және оқытушының қажетті кіріспе ақпаратты хабарлауы;
- өзекті мәселені шешу мүмкіндіктерінің көрінуі. Білім алушылар шешуге болады деген өзекті мәселелерді ұсынады, оқытушы бұл ұсыныстыталық түсіндіріп береді;
- өзекті мәселені жаңадан құру;
- жаңадан құрылған өзекті мәселенің бір нұсқасын бірге талдау;
- бейнелік ұқсастықтарын ұсыну. Тікелей жекелік фантастикалық ұқсастықтар беріледі;
- алға қойылған өзекті мәселені талапқа сәйкес шешімдері немесе белгіленген топпен шешуге ықпал етуге дайындау.

Модульдік оқыту технологиясы бойынша берілетін тапсырма шағын бөліктерге бөлініп тапсырма ретінде беріледі. Әр бөліктің өз алдына жекелеген мақсаты болады. Шағын мақсат нәтижеге тез оңай жетуге мүмкіндік береді. Модульдік оқыту технологиясы бойынша білім алушыға мынадай талаптар қойылады: тыңдай білу, тыңдау арқылы түсіну, диалогты сөйлесу, оқу, оқуға дайындалу, жазу, монологты сөйлесу. Технология жобасындағы негізгі объект оқу тақырыптарының дидактикалық модулі. Оқыту үдерісінде модульдік оқытудың тиімділігі:

- әр білім алушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;
- білім алушының жеке қабілеті айқындалады;
- іштей бір-бірінен қалмауға тырысады;
- тапсырмалардың күрделену деңгейіне сәйкес білім алушылардың ойлау қабілеті артады;
- әр білім алушы өз деңгейіне, қабілетіне қарай бағаланады;
- жұмыс дәптерінің соңында әр деңгейді орындағаны жайлы белгі қойылып, жиналған балл санын білім алушылар өздері жазып отырады;
- білім алушылар толық бағаланады және әр білім алушы өзінің алатын бағасын біледі.

Мазмұнына бірнеше рет қайтып оралу арқылы білім алушының қарапайымнан күрделілігіне, репродуктивтік білімнен шығармашылық ізденіспен жұмыс жасауына, түсіну деңгейінен тасымалдау деңгейіне дейін меңгеруге мүмкіндік туғызады.

Енді оқу модулінің әрбір құрылымына жеке-жеке тоқталайық. Модульдік оқыту технологиясының негізі - модуль. Осы технологияны басшылыққа ала отырып, бағдарламада берілген тақырыптарды логикалық бір жүйеге келтіріп, модульдерге бөлдім. Бұл модульдік оқытудың негізгі идеясы - жаңғырту. Оның мазмұны:

- оқытудың жалпы мақсатын қою;
- жалпы құрылған мақсатты нақтыландыруға көшу;
- білім алушылардың білім деңгейін алдын-ала бағалау;
- оқу әрекеттерінің жиынтығы;
- нәтижені бағалау.

Оқыту модулі үш құрылымдық бөлімнен тұрады:

- кіріспе (модульге, тақырыпқа енгізу);
- сөйлесу бөлімі (білім алушылардың өзара сөйлесуін ұйымдастыру);
- қорытынды бөлімі (бақылау, тест).

Әрбір оқу модуліндегі сабақ санының ауытқуы тақырыпқа байланысты бестен тоғызға дейін тиімді деп есептеймін, себебі сөз қорының молаюы аз мөлшермен беріліп қайта-қайта жаңартылып, өз пікірін ортаға сала алатындай болуы керек. Модульдік оқыту технологиясының міндетті шарттарының бірі - оқытуды ойын түрінде және түрлі белсенді оқыту формалары арқылы ұйымдастыру. Бүгінгі таңда ойын оқыту үрдісінің тиімді тәсілдерінің бірі деп есептеледі. Ол сабақта табиғи тілдік қатынас жағдайын құруға әсер етеді, білім алушыларды оқу үрдісіне белсенді қатысуға еріксіз тартады, ынталандырады, пәнге деген қызығушылығын тудырады. Модульдік оқыту жүйесінде іскерлік ойын арқылы оқытудың да маңызы аса зор. Білім алушылар әртүрлі проблемаларды талдайды, оның шешу жолдарын іздестіреді. Мұндай сабақтар білім алушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытады, пәнге қызығуын арттырады, өмірде кездесетін түрлі қиындықтарды жеңуге тәрбиелейді. Ойындарға өз алдына қойылатын жеке талаптары бар.

Олар:

- ойынның мақсаты нақты әрі керекті көрнекіліктер мен материалдар күн ілгері дайындалып қойылу керек;
- ойын ережелері білім алушылардың түсінуіне оңай, қарапайым әрі шағын болуы тиіс;
- ойынға білім алушылардың түгел қатысуын қамтамасыз ету қажет;

- ойын жүру барысында оқытушыбілім алушылардың түгел қатысуын қадағалаумен қатар, олардың ойын үстінде шешім қабылдай алуларына, ойлана білулеріне жол көрсетуі қажет.

Психологтардың айтулары бойынша білімді жақсы меңгеру үшін мақсатты білім алушылар қабылдау керек, яғни қозғаушы күш болып себептілікке айналу қажет. Ол үшін психологтардың пікірі бойынша мақсатқа жету жолдарын бөліп көрсету керек. Жаңа білімдер енді-енді қалыптасып жатқанда оны сөзбен жеткізу өте ауыр. Жаңа сабақты түсіндірген кезде белгі модульдерін сызбаларын қолдану неғұрлым тиімді екенін эксперимент дәлелдеп отыр. Адам қандай да болмасын құбылысты түсінгендігін, меңгергендігін сезім арқылы көрсету керек. XXI ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды, талантты адамын қалыптастыру бағытындағы білім беру ісі бүгінгі күннің талабы. Қазақстанның дамуына білім мен ғылымның әсер етуі үшін дүниежүзілік кеңістігіне ену, оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алуға оқу әдістемелік жүйеге жаңа талаптар қойылуда. Осы тұрғыдан алғанда бүгінгі таңда оқытушыға білім берудің тиімді жолдарын қарастыру, таңдау еркіндігі тиіп отыр. Модульдік технология оқытушының алдында тұрған көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі:

- жалпы білім сапасын жоғарылату;
- сабақтың тиімділігін жоғарылату;
- дарынды білім алушылармен жұмыс жүйесін жасау;
- білім алушылардың мақсаттарына жету жолындағы жетістіктерін есепке алу жүйесін жасау;
- жеке тұлғаның өзін-өзі реттеуі, өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін-өзі дамытуы.

Модульдік технология алға қойған мақсатқа білім алушылармен бірлесе отырып проблемаларды шешуге мүмкіндік береді. Модульдік оқыту технологиясының тұлға қажеттіліктерін қанағаттандыруда және оны дамытуға ықпалы зор. Жас ұрпақты білімді өз бетінше меңгеруге, ойлау, есте сақтау, ауызша және жазбаша дамытуға дағдыландыруда модульдік технологияны оқытудың маңызы зор.

Модульдік оқыту технологиясы педагогикалық технология негізінде оқу циклін қайта жаңғырту идеясы алынған. Оның мазмұнына:

- оқытудың жалпы мақсатын қою;
- жалпы құрылған мақсатты нақтыландыруға көшу;

- білім алушылардың білім деңгейін алдын ала (диагностикалық) бағалау;

- оқыту әрекеттерінің жиынтығы (бұл кезеңде жедел кері байланыс негізінде түзету жүргізілуі тиіс);

- нәтижені бағалау енеді.

Осының арқасында оқу үдерісі «модульдік» сипат алып, құрылымы ортақ, бірақ мазмұны әр түрлі жеке блоктардан жасалады [49].

Модульдік оқыту технологиясының осы нұсқасын құруда толық меңгеру әдістемесінің негізгі шарттары, құрылып жатқан педагогикалық технологиялардың негізгі қағидалары ескерілді. Осыдан келіп оқытушының оқу үдерісін құрудағы жұмысының өзгертуі туындайды. Толық меңгеру әдістемесінде әрбір оқу біліктері ауқымында оқытушының қызметі төмендегіше құрылады:

- білім алушыларды оқу мақсаттарымен таныстыру;

- берілген тарау бойынша жалпы оқыту жоспарымен таныстыру;

- оқытудағы жүргізу (негізінен оқытушының оқу материалын өзі баяндауы түрінде);

- диагностикалық тестіні ағымдағы тексеру;

- тексеріс нәтижелерін бағалау және тарау мазмұнын толық меңгерген білім алушыларды айқындау;

- толық меңгере алмаған білім алушылармен түзете оқытуды жүргізу;

- диагностикалық тест өткізу және оқу бірлігін толық меңгерген білім алушыларды айқындау.

Модульдік оқытудың негізгі мәні - сабақтың жоспары, ақпараттар банкі және сабақтың дидактикалық мақсаттарына қол жеткізуге бағыт беретін әдістемелік нұсқаулардан тұратын жеке оқу бағдарламасын білім алушылардың өзіне ұсынып, сол бойынша оларға өз бетімен жұмыс жасату. Педагогтың қызметі әр түрлі болған: ақпаратты игеруге көмектесу, кеңес беру, бағыт беріп білім алушының жұмысын ұйымдастыру және бақылау.

Оқыту теориясында функционалдық жүктеме болашақ маманның кәсіби білімі, білігі мен дағдыларын қалыптастыруға қажетті әрекеттердің және ақпараттың белгілі бір «мөлшері» болып табылады. Осы айтылғандарды ескере отырып, модульге мынадай анықтама беруге болады: «Оқытушы модуль - бұл оқу пәнінің танымдық және кәсіби аспектілерден тұратын мазмұндық бөлігінің жүйелі түрде аяқталған формасы, ол білім алушының берілген

модульді толық меңгеруі нәтижесінде қалыптасатын білім, білік, дағдыларын бақылап, тексерудің тиісті формасымен аяқталуы тиіс».

Модуль:

- ақпараттардың аяқталған блогынан;
- білім алушы іс-әрекеті бағдарламасынан;
- бағдарламаны табысты жүзеге асыру бойынша берілген оқытушының нұсқауларынан тұрады.

Модульдер белгілі бір ережелерге сәйкес жасалады, оларға мыналар жатады:

- оқытудың мақсаттарын анықтау;
- қойылған мақсаттарға сәйкес оқу материалының мазмұнын іріктеу және құрылымын жасау;
- оқу нәтижесін бағалаудың критерийлерін дайындау;
- өзін-өзі тексеруге арналған тексеру тапсырмаларын дайындау.

Модульдік оқыту кейбір әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық теориялар мен тұжырымдарға негізделеді. Оларға ізгілендіру, оқуда, іс-әрекетте жетістіктерге міндетті түрде қол жеткізу, жеке тұлғаға бағдарлай оқыту идеялары тән. Сондай-ақ модульдік оқыту оқу үдерісін ұйымдастырудағы құрылымдық нақтылығымен және жоспарланғандығымен ерекшеленеді.

Оқу үдерісінде, бір жағынан, оқу мазмұнын жалпыға ортақ көлемде ұсыну, барлық білім алушыға бірдей әдіс-тәсілдер, құралдар қолдану, уақытты шектеу мәселелері мен екінші жағынан, білім мазмұнын меңгерудің жеке тәсілдері, білім алушылардың әрқайсысының жеке мүмкіндіктері, қарқындары арасында қарама-қайшылық туатыны белгілі. Модульдік оқыту кезінде бұл қайшылықтарға жол берілмейді, «дәстүрлі емес оқыту» ұстанымдарына негізделген оқыту мазмұнын таңдау үшін қолайлы жағдай туғызады, әрбір білім алушы өзіне оқу бағдарламасын таңдай алады.

Модульдік оқытуда басты назар білім алушының іс-әрекетіне бағытталады. Модульдердегі оқу материалдарын қандай да бір деңгейде прагматикалық деп айтуға болады. Оқу материалының прагматикалығы оның білім алушыны ойлауға, оқуға, нұсқаларды таңдай және оларды талдай білу қабілетіне бағытталуынан көрінеді.

Модуль нақты дидактикалық мақсаттарға қол жеткізуге, оқу материалын игеруге байланысты білім алушының өзіндік танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған. Оқыту үдерісінің бірлігі ретінде модуль мынадай функцияларға ие: мақсат қою, ақпарат көзі,

дамыту және басқару. Осы функцияларға сәйкес әрбір модульдің мазмұны бір-бірімен өзара байланысты төрт блоктан тұрады. Бұл төмендегі кестеде көрсетілген.

Сонымен, дидактикалық мақсаттар блогы мақсат қою функциясын атқарады, білім алушыларға оқудың жақын жетістіктерін ғана емес, болашақта, өз бетімен өмір сүру табалдырығын аттағанда қол жеткізуі тиіс жетістіктерін сезіне білуге көмектеседі. Модульдік оқытудың мақсаттары білім алушыларға танымдық іс-әрекет барысында қандай нәтиже күтіп тұрғанын көрсетуі тиіс. Мұндай жағдай білім алушылардың оқу үдерісіндегі оң мотивациясын қалыптастырады, өзіндік әрекетін дамытады, белсенділігін қамтамасыз етеді. Білім алушы өзінің дамуының болашағын көзімен көріп, оң нәтижелерге қол жеткізудің жолдары мен тәсілдерін түсінгенде, ол оқу үдерісінің тең құқылы қатысушысы бола алады.

Модульдік оқыту өзінің көп жылдық дамуында айтарлықтай өзгерістерді бастан кешті. Оны қолданудың мақсаттары ғана өзгеріссіз қалды, олар: оқыту үдерісін жеке білім алушыға бағыттау, оқу іс-әрекетін белсендіру, білім алушылардың өзіндік әрекетін және мотивациясын арттыру.

Модульдік оқытудың негізін салушылардың бірі Дж.Расселдің пайымдауынша, модуль оқу материалдарының тұжырымдық бірлігін қамтитын оқу пакеті болып табылады. Бұл пакеттің құрамына мыналар кірді:

- қоршаған орта (заттар, құбылыстар, процестер) туралы түсініктердің тізбесі;
- оқыту мақсаттарының тізімі, осы мақсаттарға жетуге байланысты міндеттердің сипаттамасы;
- жұмыс дәптерлері жеке бөліктерге - модульдерге бөлінген, жеке сабақтар өткізуге арналған оқу құралдары: мұндай модульдер білімі, меңгеру қарқыны мен қабілеттері әр түрлі білім алушыларға арналған қиындығына қарай бірнеше деңгейлі оқу материалдарын қамтиды;
- әрбір білім алушының оқуының тиімділігін тексеруге байланысты жеке жұмысты немесе шағын топтағы жұмысты ұйымдастыру туралы оқытушыларға арналған әдістемелік нұсқаулар;
- білім алушының өз жұмысының сапасын бағалауына арналған әдістемелік ұсыныстар.

Оқу пакеттерін білім алушылар өзінің жеке меңгеру мүмкіндігіне қарай орындайды.

Кеңес педагогикасында модульдік оқыту XX ғасырдың соңғы онжылдығында оқыту технологияларының көптеп енуіне байланысты дамыды. Көптеген зерттеушілер (В.П. Беспалько, О.В. Долженко, В.Л. Шатуновский, П.А. Юцявичене және т.б.) оқыту технологияларын құрылымдық-мазмұндық жағынан алдын ала жоспарланған оқу-танымдық үдерістің тәжірибеде жүйелі және бірізді түрде жүзеге асуы ретінде қарастырады. Олардың ойынша, модульдік оқытуға осы анықтама анағұрлым сай келеді.

П.А. Юцявичене модульдік оқытудың мәні оқудың субъектісі, негізінен, модуль түрінде ұсынылған оқу материалдарымен өздігінен жұмыс істейтіндігінде деп көрсетеді. Жеке алынған модуль әрекеттің мақсатты бағдарламасын, ақпарат банкін және білім алушылардың алдына қойылған мақсаттарға жетудің әдістемелік нұсқауын қамтиды.

Модульдік оқыту технологиясының бір ерекшелігі - оның білімді меңгертуде, жеке тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық үдерістерін: яғни жадының алуан түрлерін (есту, көру, қимыл және т.б.) ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы тануға, сондай-ақ жеке тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас жасау, ойын танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға; белсенді сөздік қорын (ауызша және жазбаша тілде) дамытуға бағытталуында.

Бұл технологияның тағы бір ерекшелігі - дарынды білім алушылармен тұрақты және жүйелі түрде жұмыс істеуге мүмкіндік беретіндігінде.

Модульдік оқытудың мақсаты білім алушының өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігін дамыту, оқу материалын өңдеудің жекелеген тәсілдері арқылы жұмыс істей білуге үйрену.

Модульдік оқыту іс-әрекет ұстанымына негізделген, білім алушының кейде ғана емес, жүйелі түрде белсенді іс-әрекеті болғанда ғана білім мазмұны саналы меңгеріледі.

Сондықтан оқытушы тапсырмаларды дайындағанда білім алушыларды оқу мақсатына бағыттайды, оның қабылдауына жағдай жасайды, білім алушылардың өзін-өзі бақылау және бағалау жүйесін анықтайды, сол арқылы өзін-өзі басқаратын рефлексивті оқыту үдерісін қамтамасыз етеді.

Модульдік технология дамыта оқыту идеясына негізделген: егер білім алушы тапсырманы оқытушының немесе сыныптастарының көмегімен орындайтын болса, онда ол өзінің жақын даму аймағында деп есептеледі. Бұл білім алушының психикалық функциясының жетілуіне септігін тигізеді. Өйткені, ол бүгін басқалардың көмегімен орындалған тапсырмаларды ертең өзі орындай алады, яғни бір цикл аяқталады да, білім алушы актуалды даму аймағына енеді. Осылай жаңа деңгейде келесі цикл бастау алады.

Модульдік оқытуда бұл цикл оқытушыныңбілім алушыға беретін көмегінің мөлшері мен мазмұнын саралап, оқу әрекетінің әртүрлі формада (жеке, топтық, тұрақты жұптың және ауыспалы құрамда) ұйымдастырылуы арқылы жүзеге асырылады. Модульдік технология негізінде бағдарламалы оқыту алынған. Бағдарламалы оқытудың мынадай белгілері:

- іс-әрекеттегі нақтылық логика;
- белсенділік және білім алушының өзінше жұмыс істеу мүмкіндігі;
- жеке жұмыстың қарқыны;
- нәтижелерді салыстыру (аралық және қорытынды);
- өзін-өзі бақылау мен өзара бақылау.

Модульдік технологияның қарқындылығы, интенсивтілігі оқыту үдерісін оңтайландыруды, яғни аз күш, аз уақыт, аз құрал жұмсай отырып жоғары нәтижеге жетуді талап етеді. Модульдік оқытудың ұстанымдары:

- модульдік ұстанымы;
- оқыту мазмұнынан ерекше мәселелерді бөліп алу ұстанымы;
- қарқындылық;
- білім мен оның жүйесінің әсершілдігі мен жылдамдығы;
- болашақ міндеттерді саналы түсіну;
- әдістемелік кеңестің жан-жақтылық ұстанымы;
- теңбе-тең ұстанымы.

Бұл ұстанымдардың барлығы өзара тығыз байланысты. С.И. Ожегов: «Модуль дегеніміз - қандай да бір жүйенің, ұйымның анықталатын біршама дербес бөлігі» - деді.

Оқу модулі қайта жаңғыртушы оқу циклі ретінде үш құрылымды бөліктен: кіріспеден, сөйлесу бөлімінен және қорытынды бөлімнен тұрады.

Әр оқу модулінде сағат саны әр түрлі болады. Бұл оқу бағдарламасы бойынша сол тақырыптар тобына немесе сағат санына

байланысты. Ғалымдардың зерттеулерінде 7-12 сағаттан тұратын оқу модулінің неғұрлым тиімді екені көрсетіледі.

Оқу модулінің ерекшелігі - жалпы сағат санына қарамастан, кіріспе және қорытынды бөлімдерге 1-2 сағат беріледі. Қалған барлық сағат сөйлесу бөліміне бөлінеді.

Психологтардың пайымдауынша, әрбір дербес тарауды (тақырыпты) оқып-үйрену үш негізгі кезеңнен: кіріспе - қызықтырушылық, операционалдық-танымдық және рефлексиялық - бағалау кезеңдерінен тұруы тиіс (Л.М. Фридман). Кіріспе - қызықтырушылық кезең кіріспе бөлімінде іске асырылады.

Кіріспе бөлімде оқытушыбілім алушыларды оқу модулінің жалпы құрылымымен, оның мақсат-міндеттерімен таныстырады. Сондықтан оқытушы осы оқу модулін барлық уақытына есептелген оқу материалын қысқаша (10-20 минут ішінде) сызба, кесте және т.б. белгілі үлгілерге сүйене отырып, түсіндіреді.

Технология ауқымында оқу үдерісі мынадай бастапқы жағдайда құрылады: білім алушының көптеген тұлғалық психикалық қасиеттері оның жеке өзіндік, өзін қанағаттандыратын қызметі барысында айқындалып, қалыптасады. Технологияда бұған ерекше мән беріледі. Танымдық қызметіне рахаттанып, қанағаттану - әр білім алушының соңында жоғары нәтижеге қол жеткізудің маңызды факторларының бірі. Сондықтан да сөйлесу бөліміндегі бағалар мен бағалау ынталандырушы сипатта болады. Оқу модулінің бұл бөлімінде оқу еңбегінің нәтижесін бағалауда «тәтті лимон» (білім алушы атқарған әрекеттің құндылығын асыра көрсету) және «көк жүзім» (оның теріс нәтижесін құнсыздандыру) қағидалары кеңінен қолданылады (Р.М. Грановская, Ю.С. Крижанская).

Бұл технологияның маңызды шарты - білім алушылардың кез-келген ғылыми көздерді, оқулықтарды, оқу құралдарын пайдалануға болатындығы, сондай-ақ ұйымдастырушы, көмекші, кеңесші ретінде оқытушыдан жедел кеңес ала алатындығы.

Жоғарыда атап өткендей, қызықтырушылық кезең кіріспе бөлімінде іске асырылады. Бұл кезеңде білім алушылар бағдарламаның осы тарауын неге және не үшін оқып-үйренулері керек, өздері нақты нені меңгеріп, үйренулері тиіс, алдағы жұмыстың негізгі оқу міндеті қандай екенін түйсінуі қажет.

Психологтардың айтуларынша, білімді неғұрлым тиянақты меңгеру үшін білім алушылардың мақсатты түсінуі (мақсаттың қозғаушы, қызықтырушы күш болуы) аса маңызды. Ол үшін,

психологтардың пікірінше, мақсат (нені білу, нені үйрену), оның мағынасы (бұл не үшін қажет) нақты айқын белгіленіп, мақсатқа жету тәсілдері көрсетілуі керек.

Объектілердің нақты қасиеттері жайлы білімді қалыптастыруда түсіндіруді сызба және белгілік үлгілер түрінде көрініс тапқан әрекеттен бастаған тиімдірек екенін эксперимент көрсетіп отыр.

Жадыны және келешекте алынған білімге сүйену мүмкіндігін қолдану үшін, психолог Л.В. Шешневтің пікірінше, біріншіден, алғашқы түсінбеушілік сезімі жадыда сақталмауы тиіс; екіншіден, жады меңгерілген ұғымдар мен түсініктерді қорғау қапшығына, берік жабылған «орамаға» салып сақтауы және ұсынуы тиіс. Мұндай «орама» қызметін белгі (термин), белгілік жүйе атқарады.

Сөйтіп, оқу модулінің кіріспе бөлімінде оқытушы:

- білім алушыларды оқу модулінің жалпы құрылымымен және мазмұнымен таныстырады;

- білім алушылардың осы оқу модуліндегі танымдық қызметінің мақсаттары мен міндеттерін анықтайды, әсіресе бұл мақсаттар мен міндеттерді әрбір білім алушының «қабылдауына», түсінуіне ерекше көңіл бөледі;

- тірек сызбаларға («орамаларға», белгілік үлгілерге) сүйене отырып, модульдің тұтас тақырыбы бойынша оқу материалын қысқаша (15-20 минут ішінде) түсіндіреді.

Сөйлесу бөлімінде әрбір білім алушының танымдық қызметі әр сабақта үш күрделілік деңгейде берілген оқу материалын таңдау, жазу, көру және айту мүмкіндігі болатындай етіп құрылған. Сөйлесу бөлімінде алғашында оқу материалын қайта жаңғыртып, қарапайым білік пен дағды қалыптастыру мақсатында, кейіннен алынған білімді талдау, жинақтау және бағалау мақсатында оқытудың белсенді формалары қолданылады.

Сөйлесу бөлімінде сабақтың ұйымдастырылу формасы бойынша әр білім алушы өзінің қалай және немен шұғылдануы тиіс, сабақ барысында не істеуі керек екенін біледі, өйткені оқытушыбілім алушыларды сабақтың ережелерімен (егер ол оқыта үйрету ойыны болса) немесе оның құрылысымен және жүру барысымен алдын ала таныстырады.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімі тарауды (тақырыпты) тұтас оқып-үйренудің екінші - операционалдық-танымдық кезеңін іске асыру болып табылады. Бұл бөлімді қарастырғанда Л.Фридманның

төмендегідей ережелерге негізделген тұжырымдамасына сүйенуге болады:

- оқу білім алушының жеке, топтық, ұжымдық жұмыс барысындағы түрлі қызметінің жүйесі ретінде қаралады. Олар білім алушының қисынды ойлау қабілеттерін, көзге елестету қабілетін, жадын, шығармашылығын және т.б. дамытуға, яғни білім беруді мақсаттары болып табылатын тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағытталған.

- оқуды басқарудың психологиялық сенімді түрі - ең алдымен, білім алушының қажеттіліктерін, қызығушылығын дамытуға жағдай жасау.

- оқуды басқару икемді болуы тиіс, бұл тек білім алушылардың іштей өсіп жүргенде ғана, білім алушылардың білім дәрежесінің артуына қарай мүмкін болады.

- білім алушылар нақты оқу қызметінің мақсаттарын анықтауға тікелей қатысуы керек, яғни басқару тұлғаға бағытталған болуы тиіс. Оқу үдерісін тұлғалық басқару дәрежесі білім алушылардың өсуіне қарай артып отыруы және оқудың жоғары сатысында жалпылама сипат алуы тиіс.

- оқу үдерісін басқару бастауыш сынып білім алушыларының ішкі қуатына және мүмкіндіктеріне негізделіп жүруі тиіс.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімін жасағанда оқытушы оқу материалының негізгі мазмұнын бөліп, құрылымдайды.

Мұнда білім алушылар оқу материалына қайта оралып, пысықтап, бекітуі үшін оның әр сабақта жеке бөліктермен берілетінін есепке алу керек, бұл беліктерде қысқаша, сиымды түрде тұтас тараудың (тақырыптың) «мазмұны беріледі».

Бұл бөлімнің сабақтарын жоспарлағанда оқытушыбілім алушылардың өзара сөйлесуін қамтамасыз етуге баса көңіл бөледі.

Мұнда оқу материалының мазмұны білім алушылардың өзара сөйлесуінің арқауы және құрушы болады.

Сөйлесу бөлімін құру қағидалары алғашқы үш әрекет - оқытушының оқу (ғылыми) материалының мазмұнын бөліп, оқу модулінің сөйлесу бөліміне орналастыруын құрайды.

Сөйлесу бөлімінің жұмысы төмендегідей негізгі қағидаларды есепке ала құрылады:

- оқу материалын біртұтас беру қағидасы;

- «өсу» бағытымен оқып-үйрену қағидасы (басында шағын түрде, соңынан мазмұнын біртіндеп аша отырып, көлемін арттырып,

қосымшажаттығулар енгізу арқылы). Бұл білім алушының оқу материалын бөлек-бөлек емес, кешенді түрде, тұтас тарау (тақырып) бойынша пысықтауын білдіреді.

Сөйлесу бөлімінің әр сабағында оқу модулінің тақырыбына «қайта оралып отыру» қағидасы (қайталаумен шатастыруға болмайды). Іс жүзінде тақырыпқа оқу материалының көлемі жағынан да, тапсырмалардың күрделілік деңгейі тұрғысынан да «өсу» бағытымен қайта оралып отыру, меңгерілген білімді бекіту үшін қажет. Зерттеулер көрсеткендей, жады ақпаратты ұзақ уақыт есте ұстап, білім деңгейіне жеткізу үшін оны саналы түрде бірнеше мәрте (7 ретке дейін) қайта оралып отыру кажет. Мұндағы басты мәселе материалды қайталау емес, тақырыпқа қайта орала отырып, оны адамның өз алдына қойған проблемаларын шешудегі құрал-жабдығы ретінде пайдалану.

Сондықтан модульдің осы бөлімінде оқу материалын меңгеру - тек қажетті құрал ғана, онсыз негізгі мақсаттарға жету: қисынды ойлауды, түрлі құбылыстар мен фактілер арасындағы байланысты көре білуді дамыту; ұғымдар қалыптастырып, оларды ғылыми негіздеуге үйрену; зияткерлік және креативтілікті (шығармашылық қабілетті) дамыту мүмкін емес. Бұл бөлімде оқу үдерісіндегі білім алушылардың барша танымдық қызметінің қорытындысы болып табылатын мақсатқа және білім алушылардың білімі мен білігінің мемлекеттік білім стандартына сай келуіне қатар қол жеткізіледі (олардың сай немесе сай еместігін салыстыру оқу модулінің үшінші – қорытынды (бөлігінде жүргізіледі).

Оқу модулінің сөйлесу (даярлық) бөлімін құрудағы мұндай тәсілдің білім алушы тұлғасын дамытуға жағымды ықпал етеді.

3, 4-сабақтардан бастап білім алушыларға стандарт талаптарына сай сараланған тапсырмалар беріледі (I, II және III деңгейлер).

Тақырыпта үш деңгейдегі («жеңілдетілген стандарт», «стандартты», «стандарттан жоғары») білім алушыларға арналған топтық тапсырмалар ұсынылады.

III деңгей - білім стандартының талаптарына сай қарапайым білім мен түсінік деңгейіндегі тапсырмалар.

II деңгей - стандарт талаптарына сай алған білімін қолдану және талдау деңгейіндегі тапсырмалар.

I деңгей - шығармашылық және ізденушілік сипаттағы тапсырмалар. Қорытынды бөлімде барлық білім алушыларға бірдей мемлекеттік білім стандартына сай тапсырмалар беріледі.

I деңгей тапсырмалары дарындылықтың екі түріне - интеллектуалдық және креативтік дарынды білім алушыларға арналған.

Білім алушылар қандай да бір деңгейдегі тапсырмаларды өздері таңдайды. Тапсырмаларды қарапайымнан күрделіге қарай кезек-кезегімен орындау міндетті емес. Білім алушы тапсырманы өзінің орындау мүмкіндігіне қарай таңдауға ерікті.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімінің тағы бір ерекшелігі бар. Атақты педагог ғалымдардың зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқудың белсенді және ойын формаларын кеңінен қолдану білім алушылардың оқу материалына бірнеше мәрте (13-тен 24 ретке дейін) қайта оралып, жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Оқу модулінің сөйлесу бөлімінде білім алушылар білімін бағалаудың дәстүрлі бес балдық (шын мәнінде, үш балдық) жүйесін емес, тоғыз балдық жүйені қолданған дұрыс, бұл білім алушыға бір деңгей тапсырмаларынан екіншісіне жеңіл, көңіліне қаяу түсірмей өтуіне мүмкіндік береді, өйткені әр деңгей ауқымында «өте жақсы», «жақсы» немесе «қанағаттанарлық» баға алуға болады.

Үшінші «жеңілдетілген» деңгей тапсырмаларын орындау білім деңгейі төмен кейіннен жоғарырақ деңгей тапсырмаларына көшуге мүмкіндік береді. Тапсырмаларын оқу модулінің орта кезінде-ақ орындап болған білім алушылар, қалауы бойынша оқытушыға көмекші бола алады. Олар кеңесшілер, жүргізушілер, т.б. рөлдерді атқара алады. Оқу модулінің сөйлеу бөлімі білім алушылардың өзін-өзі оқытуына және өзін-өзі бағалауына, бірін-бірі оқытуынан және бірін-бірі бағалауынан құрылған. Бұл әрбір білім алушы үшін тек III деңгейлік тапсырмалар ғана емес, олардың үлгі жауаптарын да даярлау арқылы іске асырылады.

Сөйлесу бөлімі оқыта үйрету ойындары арқылы жүреді. Мысалы: «Брейн-ринг», «Қарлы кесек», «Білім биржасы», «Акционер», т.б ойындар.

Оқу модулінің қорытынды бөлімі - бақылау.

Егер сөйлесу бөлімінің барлық сабақтарында білім алушылардың бір-біріне көмегі, бірін-бірі оқытуы, түрлі ғылыми көздерді пайдалануы құпталынып келсе, енді қорытынды бөлімінде білім алушы өзінің сөйлесу бөлімінде алған білімін, білігі мен дағдыларын ешкімнің көмегінсіз көрсетуі тиіс.

Білім алушы білімін бақылаудың формалары ретінде тестілік тапсырмалар, бақылау жұмыстары, сынақ, шығарма немесе диктант

оқу пәнінің ерекшелігіне орай қолданылып, оқу модулінің осы қорытынды бөлімінде беріледі.

Білім алушылардың тақырып немесе тарау бойынша білімін бағалауда оқу модулінің қорытынды (бақылау) бөлімінде алған бағалары қойылады.

Егер сөйлесу бөлімінде білім алушыларға үш деңгейдегі («жеңілдетілген» стандарт, «стандартты», «стандарттан жоғары») тапсырмалар ұсынылса, қорытынды бөлімде барлық білім алушыларға бірдей мемлекеттік білім стандартына сай тапсырмалар беріледі.

Білім алушылардың өз бетінше ізденіп шығармашылықпен айналысуына «модульдік оқыту» технологиясы тиімді. Оның ерекшелігі білім алушының білімді өз бетінше меңгеруге ұмтылғандығы, алуан түрлі (есту, көру) арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, шығармашылық қажеттілігін қанағаттандыруға, сөздік қорын (ауызша, жазбаша) дамытуға бағытталады.

Оқытушы бір оқу модуліне бөлінетін сағат санын анықтап алғаннан соң, оның мақсатын, мазмұнын және нәтижелерін, сондай-ақ осы модуль сабақтарын ұйымдастырудың формасын ойластырып, оқу модулін құрады.

Оқытушының алдын ала жұмысы төмендегідей әрекет – қадамдардан тұрады:

1-қадам: берілген тарау, блок немесе тақырып бойынша бағдарламада меңгерілуі тиіс деп көрсетілген міндетті білім, білік пен дағдыларды, сондай-ақ оқыту мақсаттары мен міндеттерін айқындау.

2-қадам: берілген модуль бойынша оқу материалының тұтас мазмұнын оқып-зерттеу.

3-қадам: берілген модуль бойынша негізгімағынаны білдіретін түйінді ұғымдарды, тақырып бойынша негізгі ақпарат беретін рельефтік (код сияқты) сөздерді табу. Олардың өзара байланысы мен өзара бағыныштылығын анықтау.

4-қадам: тұтас тақырып бойынша тірек сызбаларын құрастыру (анықталған түйінді ұғымдар мен «кодтар» негізінде).

5-қадам: оқу модулінің тұтас мазмұны бойынша тестілік тапсырмалар құрастыру (15-20 тапсырма шамасында).

6-қадам: берілген модульдегі оқу материалының тұтас мазмұны бойынша сынаққа қажетті сұрақтар мен тапсырмалар блогын

құрастыру (оқу пәнінің өзіндік ерекшелігіне қарай тест тапсырмаларын немесе бақылау жұмыстарын дайындау).

7-қадам: диалогтық бөлімді дайындау. Сабақты ұйымдастыру түрлері ойластырылады. Оқу материалының мазмұнына сәйкес әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар дайындалады. Оқытудың белсенді формаларын таңдау.

Қазіргі кезде мектепте оқытушыларға қойылатын талап - қазіргі заманғы педагогикалық технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы және терең білім беру, ойлау, есте сақтау, көру, сөйлеу қабілеттерін жетілдіру.

Сабақтың қызықты, сапалы өтуі тікелей оқытушының шеберлігіне байланысты болады. Осы орайда белгілі ғалым Ахмет Байтұрсынұлы «Шеберліктің белгісі - түрлі әдісті болу» – деген өткен ғасырда айтылған сөздері ойға оралады. Бір сабақтың әр кезеңдерінде түрлі әдістерді орнымен пайдалану арқылы көп нәтижеге жетуге болады.

Білім алушы санасына білімді жүйелі түрде меңгеруіне және қабілет деңгейлерін дамытуда М.Жанпейісованың «модульдік оқыту технологиясының» маңызы ерекше екені мәлім. Себебі аталмыш технология әдістері білім алушыларды өз бетімен жұмыс істеуге, қорытындылар жасауға, жүйелі білім алуға жетелейді, өзін-өзі өзгені де бағалай білуге үйретеді [50].

Білім алушының оқу және танымдық әрекеттерінің белсенділігін арттыру - ең негізгі дидактикалық мәселе. Модуль арқылы оқыту осы мәселені шешуге мүмкіндік беретін тиімді жолы болып табылады. Модуль арқылы оқыту технологиясының өзіндік ерекшеліктері мен қағидалары, белгілері бар.

Тиімді белгілерінің бірі - білім алушының оқу белсенділігі. Бұл технологияның бір ерекшелігі сабақтың негізгі кезеңдерінің бәрінде білім алушыларға шығармашылық жұмысты ұсынуға болады.

Анықтамалық материалдармен жұмыс кезінде білім алушының шығармашылығы, мүмкіндігіне қарай сөз тіркесін, құбылыстар мен процестерге сөзжұмбақ, ребус немесе сканворд құрастыру мүмкіндігін тудыру болса, жаңа материалмен жұмыс істеген кезде өз ойын график немесе сурет, тірек конспектілері арқылы жеткізуіне, жаңа тақырыпты бекіту кезеңінде өз пікірін шағын жоба, кейс, анықтама немесе ереже құрап жазу арқылы беруге болады.

Оқу үдерісінде модульдік технологияны тиімді пайдалану білім алушылардың белсенділігін, оның ойлау, есте сақтау, елестету,

қабылдау қабілеттерін, жадысы мен зейінін дамытып, қызығушылығын арттырады. Сабақ формаларының өзгеріп отыруы, әсіресе топтық формалар білім алушылар арасында қарым-қатынастың нығаюына ықпалын тигізеді. Білім алушының тапсырманы өзінің орындау мүмкіндігіне қарай таңдап алуға еріктілігі, оның өз күшін, шама-шарқын бағалай білуге, өзін қауіпсіз сезінуіне, қиындыққа дайын болуға және оны жеңуге тырысуына жетелейді.

Сабақ басында білім алушылар оқу мақсатымен, модульмен таныстыру қажет. Сабақ барысында білім алушылар оқу мақсатын, өзіне қойылатын талапты, модульдің мазмұнын, жұмыс-үрдісін, нәтижесінің бағаланып және түзетіліп отыратынын біледі.

Әрбір оқу модуліндегі сабақ санының ауытқуы тақырыпқа байланысты бестен тоғызға дейін тиімді деп есептеледі, себебі сөз қорының молаюы аз мөлшермен беріліп қайта-қайта жаңартылып, өз пікірін ортаға сала алатындай болуы керек.

Сөйлесу бөлімін педагогика және психология ғалымдарының жетістіктерін басшылыққа ала отырып, білім алушылардың қабылдау деңгейлері мен қабілеттеріне қарай ұйымдастыру қажет. М.Жанпейісованың сөйлесу бөлімін құру қағидаларына сүйене отырып, жеке тұлғаны дамытатын кез келген әрекет емес орындау әрекеті екенін ескере отырып, бастауыш сынып білім алушысының танымдық қызметпен айналысуына, ақыл-ой жұмысына қанағаттануына жағдай жасау керек. Міндетті түрде, сабақ барысында, білім алушының іс-әрекетінің төрт түрін: тыңдау, оқу, жазу және әңгімелесуді қолдану тиімді.

Модульдердің нәтижелі болуын көздеп, сөйлесу сабағының түрін өзгерте отырып, әртүрлі белсенді формаларды пайдалану арқылы іске асыруға болады. Олар: топтық, жұптық, жеке топтық, ұжымдық сатыда болады, ол өз қорының аз екендігін көрсетеді.

Жаратылыстану, математика сабақтарындағы қиыншылықтар, білім алушылардың еркін сөйлеу, есеп шығару, зертханалық тәжірибелерді өздігінен жасау деңгейлерінің төмендігі, көптеген ұсынылған технологиялардың арасынан М.М. Жанпейісованың модульдік технологиясын таңдап алуға себепкер болды. Осы технологияны таңдап алудың себептері мынандай [50]:

- модульдік технология білім алушының танымдық, өз бетімен білім алуға деген құштарлығын, жалпы жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен әсерін тигізеді;

- оқу үдерісінде сөйлеу арқылы қарым-қатынас жасауға бағыттайды. Модульдік технология арқылы оқытуға оқытушының даярлығын анықтайық.

І кезең - оқытушының модульді даярлауы:

- барлық оқу материалын пысықтап, оны оқу бірліктеріне (тақырыптар блогіне) бөлу;

- оқытудың нақты нәтижелері тізбегін құру (әрбір білім алушы нені біліп, үйрену тиіс);

- модуль тақырыбын тұтас баяндаудың оңтайлы формасын ұйымдастыру;

- тақырыптың негізгі түйінді ұғымдарынан тірек, сызба конспект құрастыру;

- білім алушылардың білім, білік, дағдыларын тексеруге тестілер және бақылау жұмыстарын әзірлеу;

- білім, білік, дағдыларды түзетуге арналған тапсырмалар дайындау.

ІІ кезең - оқытушының сөйлесу бөлімін даярлау әрекеті.

- сөйлесу бөлімінде оқу материалын оқып үйрену үшін оқытудың белсенді формаларын таңдау («Қарлы кесек», «Брейн ринг», «Жеке топтық», т.б.);

- әр түрлі күрделілік дәрежесіндегі деңгейлі тапсырмалар және олардың жауап үлгілерін дайындау;

- әрбір білім алушыға немесе топқа арнап үлестірмелі материалдар әзірлеу.

Бақылау формалары:

1. Тестілеу (еске алушы тест, балама жауаптары бар тесттер, сәйкестілік тесті, т.б.).

2. Сынақ.

3. Релелік сынақ.

4. Бақылау жұмысы.

5. Диктант.

Модульдік технологиялардың ерекшелігі: тек білімді меңгерту емес, білім алушының танымдық қабілетін және танымдық үдерістерді жадының алуан түрлерін есту, көру, қимыл ойлауды, ынтаны қабылдау қабілетін дамытып, оны бекіту, шығармашылық деңгейін арттыру.

Сөйлесу сабағы үстінде тапсырманың жеңілдігінен күрделіге қарай бірнеше іс-әрекет формалары ауысып отырады. Мысалы: сабақтың басында қосымша анықтамалық материалдармен жұмыс

жүргізгенде жұптық немесе бекіту кезінде топтық форманы немесе жеке топтық жұмысты қолданған тиімді. Топтарды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың өзара қарым-қатынасын ескеріп, олардың бір-бірімен білім алмасуға, жеке тұлғасын дамытуға ықпал жасауына көңіл бөлу қажет.

Сабақ өткізу, оқыту барысында өткізілетін ең күрделі жұмыс түрлерінің бірі - сабақта мәтінмен жұмысты ұтымды ұйымдастыру.

Мәтінмен жұмыс істеу мынадай кезеңдерге бөлінеді:

- мәтінді оқығанға дейінгі жұмыс;
- мәтінмен жұмыс кезеңі;
- мәтінді оқығаннан кейінгі кезең.

Мәтін алдындағы жаттығулар мен соған сәйкес жұмыс түрлері мынадай бағытта жүргізіледі: тілдік тұлға мен сөйлем үлгілерін мәтінде танып, айыра білу және әртүрлі құрылымдық материалдарды меңгерту.

III кезең - мәтінмен жұмыс. Бұл кезеңде мәтіннің тілдік материалы мен құрылымы орындалады. Мәтін ішінен қажет мәліметті бөліп алу, айыра білуге машықтандыру жаттығуларын әртүрлі тәсілмен орындау. Мәтінмен жұмыс былайша ұйымдастырылады: оқығанның мазмұнын айту, мәтін бойынша сұраққа жауап беру, жоспар жасату, бірнеше бөлімге бөліп оқыту, негізгі жанама ойды топтастыру, қорытынды жасату.

Шартты түрде алып отырған үшінші кезеңде мәтінді оқып, түсініп, негізгі ойды дәптерде түсінікті етіп жеткізе білу.

Мәтінді оқығаннан кейінгі жұмыстар:

- логикалық сұрақтар;
- сөздік жұмыстар;
- жаттығулар;
- мәтінге жоспар құру;
- мәтінге ат қою;
- диалог, ситуация құру;
- мәтіннің мазмұнын жоспар бойынша жазу, айту.

Сабақ тиімділігін арттыруда ойын элементтерін қолдану білім алушылардың белсенділігін арттырып, оларды ынталандырады, теориялық білімдерін тәжірибеде қолдануға үйретеді. Ойын элементтерін сабақта екі түрлі мақсатта пайдалануға болады. Біріншісі - сабаққа қызығушылығын арттыру, тілін дамыту, екіншісі - білім алушылардың ойлау қабілетін дамыту, тапқырлыққа баулу.

Сабақта қолданылатын ойындар: «Бәйге», «Кім жылдам?», «Кім тез табады?», «Ойлан тап!», «Жалғасын айт», «Не, қайда, қашан?». Ойын барысында білім алушының ойлау қабілеті, тапқырлығы дамиды.

Модульдік технология оқытушының алдында тұрған көптеген мәселелерді шешуге көмектеседі:

- жалпы білім сапасын жоғарылату;
- сабақтың тиімділігін жоғарылату;
- дарынды білім алушылармен жұмыс жүйесін жасау;
- білім алушылардың оқу мақсаттарына жету жолындағы жетістіктерін есепке алу жүйесін жасау;
- жеке тұлғаның өзін-өзі реттеуі, өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін-өзі дамытуы.

Модуль соңында әр модульге сәйкес кейстер, шағын жобалар жазу ұсынылады. Жазған жұмыстар сынып алдында оқылып бағаланады.

Модульдік оқыту технологиясы көптеген жылдар ізденісте болған оқытушыларға мынадай мүмкіншіліктер ашып берді:

- өзінің кәсіптік шеберлігінің шыңдалуына, жоғарғы деңгейге көтерілуіне себепкер болды;
- пәнді оқып-үйрену дағдыларын қалыптастыруда одан ары жоғарғы деңгейге көтеруге болатын жолын көрсетті;
- оқу үдерісінің дамып жетілуіне мүмкіншілік берді.

Білім алушыларға:

- интербелсенді оқытуоқытушы- білім алушы, білім алушы-білім алушы қарым-қатынас түрін берді;
- білім алушыларға барынша еркіндік беріліп, өздіктерінен жұмыс істей алатындықтарын дәлелдете білді. Білім алушылардың өз іс-әрекетін бақылау, бағалау мүмкіншілігі туды;
- білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы артады;
- өзін-өзі көрсету мүмкіншілігі туды.

Модульді пайдаланғанда білім алушылардың пәнді меңгерудегі сенімінің жоғарылағаны, сөйлеу дағдыларының мейлінше жақсарғаны, берілген сұрақтарға жауап берулері терең, жүйелі құрылатыны, әңгімелеуге деген ұмтылыстарының әлдеқайда жоғары екендігін байқауға болады.

Көптеген ғалымдардың пікірлерінше модульдік оқыту технологиясы:

- білім алушы тұлғасының танымдық қабілеттерін дамытуға;

- танымдық процестерін дамытуға;

- оқуға жағымды қызығушылық қалыптастыруға;

- тұлғаны қиындықтарға даяр болу және білу, қарым-қатынас, ойын, танымдық, қауіпсіздік, сыйласу, шығармашылық, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді.

Соңғы жылдары білім беру үдерісінің ізгілік құндылық құраушысын күшейтудің тұрақты үрдісі оқыту үдерісін дараландыруға, танымдық қызметті жандандыруға мүмкіндік береді, білім алушыларға оқу материалын жеңіл меңгеруге көмектеседі, оларды оқу материалын күнделікті жұмысқа ынталандырады, тұлғаның шығармашылық дамуы мен өзін-өзі танытуына жағдай жасайды. Осындай заманауи технологияларға модульдік оқыту технологиясы жатады.

Модульдік оқыту технологиясының мақсаты - білім беру үдерісі субъектілерінің жеке қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке және тәуелсіз оқу модульдері арқылы әр түрлі реттілікпен, әр түрлі көлемде және қарқынмен білім беру бағдарламаларының мазмұнын толық меңгеру үшін таңдау шарттарын жасау.

Модульдік оқыту мен оқытудың басқа түрлерінің түбегейлі айырмашылығы неде?

1. Модульдік оқытудың мәні модульдік оқу бағдарламасына сәйкес оқу қызметін ұйымдастырудан тұрады. Модульдік оқыту аясында білім мазмұны толық, дербес модульдер түрінде ұсынылады, олар сонымен бірге ақпараттың «банкі» және оны меңгеруге арналған әдістемелік нұсқаулық болып табылады.

2. Модульдік оқыту оқу бағдарламасын әзірлеу деңгейі мен бағытын таңдауға мүмкіндік береді. Бұл ретте педагогтың қызметіндегі басты назар ақпараттық және бақылау-бағалау тұрғысынан ақпараттық-бағдарланатын және консультациялық-үйлестіретіндерге ауысады.

3. Оқу үдерісінде оқытушы мен білім алушының өзара іс-әрекеті ұстаным түрінде оқу модулімен жұмыс аясында жүзеге асырылады. Әрбір кездесу нақты оқу модулі аясында тапсырмалармен жұмыс істеу үшін оқытушы мен білім алушылардың дайындығын талап етеді.

Модульдік оқытудың сипаты оқытушы мен білім алушылар арасындағы субъектілік қатынастардың тепе-теңдігін сақтауға

негізделеді. Сондықтан білім алушы тарапынан да кеңес беру немесе жиын өткізу бастамасына рұқсат етіледі.

Модульдік оқыту модульдерді меңгеру кезінде оқу жетістіктерін бақылаудың рейтингтік жүйесімен тығыз байланысты.

Модульдік оқыту технологиясын әзірлеу барысында сүйенетін негізгі ұстанымдар ретінде П.А. Юцявичене келесілерді атайды [51]:

- модульдік ұстаным (оқыту модульдері бойынша құрылады);
- оқыту мазмұнын құрылымдау (материалды шағын оқшауланған элементтерге бөлу);
- оқу үрдісіне қатысушылардың іс-әрекеті әдістеріне сүйену (жедел және тиімді білімді қалыптастыру);
- динамикалық (модуль мазмұнын еркін өзгерту);
- икемділік (білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне оны меңгеру жолдары мен мазмұнын бейімдеу);
- саналы көзқарас (оқу мақсаттарын түсіну);
- тепе-теңдік (педагог пен білім алушының субъектілік өзара іс-әрекеті);
- әдістемелік кеңес берудің жан-жақты болуы.

Бір жағынан, оқыту мазмұнын оқшауланған, логикалық аяқталған элементтерге - модульдерге құрылымдауды көздейтін тұтастық ұстанымы маңызды, екінші жағынан, жиынтығы оқу бағдарламасының ерекшелігін және оқу курсының мазмұнын ашатын модульдер түрінде оқу материалының бірліктерін құрудың толықтығы мен қисындылығы қамтамасыз етілуі тиіс деп танылады.

Технологияны іске асыру барысында модульдік оқытуды ұйымдастыру ерекшелігіне сүйену қажет. Модульдік оқытудың басты құралы - оқу жоспары мен оның модульдерінен тұратын модульдік білім беру бағдарламасы. Модульдік білім беру бағдарламасын дайындау - бұл педагогтардан ғылыми-пәндік және психологиялық-педагогикалық құзыреттілікті талап ететін күрделі жұмыс.

Оқу пәні деңгейінде оқыту модуляциясы оның мазмұнын салыстырмалы түрде тәуелсіз, бір-бірінен тәуелсіз құрамдастарға - модульдерге бөлуді білдіреді. Оқу модулі - бұл оқу жоспары немесе оқу бағдарламасы деңгейінде салыстырмалы тәуелсіздік пен тұтастыққа ие, оны игеру үрдісін ұйымдастыру логикасын анықтайтын мазмұн бірлігі. Ол мыналарды ашады:

- оқу курсы аясындағы мазмұны;
- мақсаттар;
- күтілетін нәтижелер (білім, дағды, құзыреттілігі);

- технологиялық жабдықтау және оны игеру үрдісін әдістемелік қамтамасыз ету;

- оны игеру үрдісін ұйымдастыру үшін қажетті ұйымдастырушылық нысандар мен қызмет түрлері;

- бақылаудың түрлері мен формалары, оны игеру нәтижелерін бағалау ерекшеліктері мен өлшемдері.

Әрбір модульде негізгі және ауыспалы компоненттер, игерудің әр түрлі деңгейлері бар, әдістемелік материалдар жиынтығымен бірге жүреді. Әдістемелік бөлім тақырыптарды меңгеру үшін сұрақтар мен тапсырмалар, іскерлікті пысықтау тапсырмалары, зерттеу тақырыптары мен оқу жобалары, талқылау үшін жағдайлар сценарийлері, ұсынылатын әдебиеттер тізімі кіретін тапсырмалар жиынтығын қамтиды.

Модульдік оқу бағдарламасы - бұл нақты оқу пәні, оқу модульдерінің білім беру мазмұнының логикалық аяқталған элементтерінің жүйесі. Модульдік білім беру бағдарламасының құрылымы келесі міндеттерді шешу жолымен қалыптасады:

- модульдік білім беру бағдарламасының әлеуеті қолданушы субъектілер шеңберін анықтау, қолданыстағы және мақсаттары жақын білім беру бағдарламаларына талдау және т.б

- игеру үшін қажетті құзыреттер тізімін анықтау;

- модульдік білім беру бағдарламасы үшін модульдер тізімін анықтау;

- жетіспейтін модульдерді әзірлеу.

Модульдерді дайындау төрт кезеңнен тұрады:

- оқу материалын модульдік нұсқада ұсынудың әдістемелік мақсаттылығы тұрғысынан талдау;

- мақсаттарды қою және осы мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған оқытудың жоспарланған нәтижелерін анықтау, сондай-ақ мақсаттарды іске асыру мүмкіндіктерін бағалау;

- модуль түрінде дидактикалық материалдарды әзірлеу, білім алушылардың мүмкіндіктеріне жауап беретін педагог қызметін және сәйкес оқу қадамдарын жобалау;

- нақты жетістіктердің жоспарланған нәтижелерге сәйкестігін анықтау мақсатында құрылған модульдік бағдарламаны эксперименттік тексеру және жеке модульдердің мазмұнын түзету.

Сонымен, модуль белгілі бір кәсіби құзыреттілікті немесе құзыреттер тобын қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламасының салыстырмалы түрде тәуелсіз бірлігін білдіреді.

Оқу пәнінің модульдік бағдарламасын дайындау және модульдік оқыту аясында сабақтарды ұйымдастыру бойынша жұмысты ұйымдастыру кезінде келесі талаптарды басшылыққа алған жөн: модульдің атауы түсінікті және қысқа тұжырымдалуы тиіс; модульде оқу нәтижесінде қалыптасатын құзыреттілік сипатталған; оның даму генезисіне сәйкес келетін құзыреттілік деңгейлері бөлінген және негізделген; бөлінген деңгейлерге сәйкес құзыреттіліктің қалыптасуын анықтауға мүмкіндік беретін «кіріс» тестісі қарастырылған; модульдің жеке тәжірибесін өзектендіру тәсілдері жазылған; өзектендірілген тәжірибені талқылау және талдау тәсілдері ойластырылған; құзыреттілікті дамыту үшін қажетті теориялық білімдер қарастырылған және жазылған және олар берілетін нысанға негізделген; жаңа тәжірибені қолдану және бекіту үшін «жеке эксперимент» әдіс-тәсілдері, тәжірибелік міндеттер қарастырылған; құзыреттіліктің қалыптасу дәрежесін тексеру үшін «шығыс» тестісі қарастырылған.

Содан кейін келесі сұрақтарға жауап беру керек. Оқу курсы бойынша модульдік бағдарламада қанша модульді бөлу керек? Модуль аясында білім алушылар нақты қандай жұмыс түрлерін орындайды? Әр модульде қандай тапсырмалар міндетті? Әр модульде бақылау мен бағалаудың қандай әдістері қолданылады? Әр тапсырманы орындауға қанша уақыт бөлінеді? Білім беру үдерісінің субъектісі қандай оқу және әдістемелік материалдармен қамтамасыз етіледі? Оқу модулі аясында байланыс қалай ұйымдастырылады?

Қойылған сұрақтарға берілетін жауаптардың ықтимал нұсқаларын қарастырайық.

Модульдік бағдарламадағы модульдер саны:

- модульдік бағдарламаның жалпы мақсаттары;
- курс көлемі (егер курс 32 сағатқа есептелген болса, онда үш модульден артық емес);
- мазмұндар: барлық мазмұн нақты мақсатқа жетуге бағытталған логикалық аяқталған бөліктерге бөлінеді;
- курс есептелген сағаттар саны (мысалы, ЖОО-да бір семестр - үш модульден, екі семестр - төрт-алты модульден аспайды).

Әрбір модуль бойынша білім беру үдерісі субъектілерінің жұмыс түрлерін анықтау курстың мазмұнымен әр түрлі болуы және анықталуы мүмкін.

Модуль шеңберіндегі үлгілік тапсырмалар.

Аналитикалық мәтін түрінде рәсімделетін білім алушының жеке жұмысы бірқатар талаптарды талап етеді:

- көлемі (7-9 бет);
- әр білім алушыға арналған тақырып (оқытушымен келісілген);
- нақты жұмысты тапсырудың нақты белгіленген мерзімі (презентацияға дейін үш-төрт күн бұрын).

Жеке жұмысты бағалау кезінде білім алушылардың барлық көрсетілген талаптарды сақтауы маңызды болып табылады. Біріншіден, жұмыстың аз көлемі білім алушыны тапқан ақпарат көзінен мәтінді механикалық көшіру емес, материалды талдауды жүргізуге ынталандырады. Екіншіден, әрбір білім алушы үшін жеке жұмыс тақырыбын анықтау және оны оқытушымен келісу дайын материалдарды (мысалы, интернеттен табылған) пайдалану мүмкіндігін шектейді. Үшіншіден, мерзімдерді сақтау білім алушыдан семестр бойы тұрақты жұмысты талап етеді (себепсіз мерзімінде тапсырылмаған жұмыстар, тексеруге қабылданбайды, бұл семестр бойынша жұмыстың жалпы бағасын автоматты түрде төмендетеді).

Топтық жұмысты (жазбаша) дайындау. Әр білім алушының қандай жұмыс түрлерін (тарауларын) дайындайтындығын қосымша анықтау керек, яғни әр қатысушының қатысу дәрежесін анықтау керек. Тапсырманы біркелкі бөлу орынды, бұл әрбір білім алушының тапсырманы орындау үлесін анықтап бағалауды жеңілдетеді.

Тестілеу (жазбаша, компьютерлік): тест түрінде ұсынылатын сұрақтар шеңбері анықталады.

Рөлдік ойын (барлық курс бойынша қорытынды сабақ) мыналарды анықтайды:

- сценарийді дайындау мерзімі (кіші топтағы аналитикалық жұмыстан кейін сценарийді оқытушы түзетеді);
- топ ішінде және қарсы тобында рөлдерді бөлу (ойын мазмұнына байланысты).

Жеке жұмыстың тұсаукесеріне оқу пәнінің мақсаты мен мазмұнына байланысты пікірталастар немесе басқа да жұмыс түрлері ұсынылады.

Модульдік оқытуды бақылау келесі мақсаттармен жүргізіледі:

- субъектілердің жұмысын жандандыру және оқылатын материалмен жұмысты жүйелеудің оқу үдерісіне қызығушылық;
- нақты материалды зерттеу кезінде туындайтын жекелеген мәселелерді түсінбеуді уақытылы жою;

- білім алушылардың оқу материалын меңгеру үрдісін жедел басқару;

- тестілеу немесе емтихан кезінде білімді тексерудің жүйелік және іріктеушілік сипатын жою.

Модульдік оқытуды дайындаудағы бұл тармақ өте маңызды және күрделі болып табылады, өйткені модульді меңгеру барысында білім алушы орындайтын тапсырманың әрбір түрі бойынша бағалаудың сәйкес деңгейін анықтауға және қоюға болмайды. Модульдік оқыту аясында бағалау жүйесін қалыптастыру кезінде қолдануға болатын кейбір тәсілдерді атап көрсетейік.

Модульдегі әрбір жұмыс үшін белгілі бір балл саны есептеледі және барлық ықтимал бағаларды қосу арқылы білім алушы семестрге (оқу пәні шеңберіндегі барлық жұмыстар үшін) жинай алатын максималды балл саны анықталады.

Жұмыстың күрделілігіне байланысты (жеке немесе топтық) қойылатын балл саны өзгеруі мүмкін: күрделі және көп жұмысты қажет ететін тапсырмалар жоғары бағаланады, күрделі емес тапсырмалар төмен бағаланатын болады.

Білім алушы оқу пәні шеңберінде орындауға тиіс әрбір жұмыс 0 балдан бастап әрбір нақты жұмыс үшін анықталған максимумға дейін бағалануы мүмкін. Бағалау критерийі - бұл жұмыстың орындау сапасы мен бастапқыда қойылатын талаптарға сәйкестігі.

Айыппұл жүйесі қолданылуы мүмкін, мысалы, жұмысты бір-екі күнге кешіктіргені үшін (оқытушының қалауы бойынша).

Семестр соңында балдардың жалпы қосындысы анықталады және емтиханға, сынаққа жіберу туралы шешім қабылданады. «Рұқсат ету шегі» алдын ала белгіленеді және ескертіледі. Білім алушы өзіндік жұмысы (жеке, топтық), аудиториядағы белсенді жұмысы, рөлдік ойынға қатысуы, бақылау, тест тапсырмалары, т.б. үшін балл жинай алады. Модульдік оқыту технологиясын іске асыру негізінде педагогтар келесі ұстанымдарды басшылыққа алады:

- өзіндік оқу қызметін дамыту және танымдық белсенділікті ынталандыру;

- модульдерді әдістемелік негізде құру және оқытуда ақпараттық технологиялар құралдарын пайдалану есебінен оқу уақытын барынша тиімді пайдалану;

- оқу жетістіктерінің алдын-ала белгіленген міндетті деңгейіне бағдарлау;

- оқу жетістіктерін бақылау мен бағалаудың оқыту, ынталандыру және түзету функцияларын басым іске асырумен модульді оқу барысында оқыту мазмұнын меңгеру деңгейін жүйелі тексеру;

- оқу қызметін ұйымдастырудың жеке және топтық формаларының негізделген үйлесімі.

Модульдік оқыту технологиясын қолдану келесі міндеттерді шешуге ықпал етеді;

- оқу бағдарламасын меңгеру кезінде білім алушылардың тәуелсіздігін арттыру;

- өз бетінше шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру және бекіту;

- жеке аналитикалық мәтіндерді ресімдеу, материалды таныстыру дағдыларын бекіту;

- оқу мәселелері бойынша білім беру ортасындағы қарым-қатынастар мен кездесулерге бастамашылық жасау дағдыларын қалыптастыру;

- оқу жетістіктерін бағалау және өзін-өзі бағалау, бақылау және өзін-өзі бақылау үйлесімі.

Мұндай технологияны табысты іске асыру үшін мазмұнның өзгергіштігін, осы мазмұнмен жұмыс істеу жағдайы мен қарқынын таңдауды, оқу үдерісіне қатысушылардың өзара іс-қимыл формаларының әртүрлілігін қамтамасыз ету, оқу модульдерін меңгеру деңгейі мен бағыттары туралы шешім қабылдауда дербестік таныту үшін жағдай жасау қажет.

Проблемалық оқыту технологиясы. Проблемалық оқыту технологияларының мақсаты - оқу үдерісі субъектілерінің өзіндік ізденіс қызметін ынталандыру.

Проблемалық оқытуды ұйымдастырудың психологиялық негізі білім алушының санасында, оның білуімен және педагог қойған мәселені шешу, проблемалы тапсырманы орындау немесе проблемалы жағдайды шешу үшін не білу қажет екенін білу болып табылады [52].

Проблемалық оқыту технологиясының әлеуеті мыналарды қамтамасыз етеді:

- өз бетінше оқу іс-әрекеті мен белсенді ізденіске итермелейді;

- белсенділіктің, бастаманың, дербестіктің және шығармашылықтың пайда болуын ынталандырады;

- түйсік пен ойлауды дамытады;

- әр түрлі ғылыми және тәжірибелік мәселелерді шешу шеберлігіне, теориялық және практикалық міндеттерді шығармашылық шешу тәжірибесіне үйретеді;

- сыни және теориялық ойлауды, негізгі зияткерлік біліктерді жалпылау, жүйелеу, талдау, синтез, дедукция және индукцияны дамытуды қамтамасыз етеді;

- оқу пәнінің мазмұны мен әдістеріне танымдық қызығушылық тудырады;

- жаңа ғылыми білімді түсіну мен іздеуге және алу тәсілдеріне баулиды;

- оқу үрдісінде шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыру үшін жағдай жасайды [53].

Проблемалық оқытудың құрылымдық бірліктері проблемалық жағдай және оны шешу үрдісі, проблемалық мәселе және проблемалық міндет болып табылады.

Проблемалық оқытуды ұйымдастыру кезеңдері:

- оқу материалындағы қарама-қайшылықтарды, белгісіз сәттерді анықтау, оларды қиындықтар ретінде түсіну, оларды жеңуге ұмтылудың пайда болуы (проблемалық жағдайды түсіну және проблемалық мәселені тұжырымдау);

- проблемалық есептің шарттарын талдау, белгілі және белгісіз деректер арасында тәуелділікті орнату;

- негізгі проблеманы кіші бағдарламаға бөлу және жоспар, шешім бағдарламасын құру;

- білім мен іс-әрекет тәсілдерін өзектендіру немесе жетіспейтін білім алу және шешілетін есеп шартымен оларды салыстыру;

- гипотезаны ұсыну, шешім идеясын іздеу;

- іздестірілетін іс-әрекеттер мен операциялар жүйесін таңдау және жүзеге асыру (жеке шешім);

- шешімді тексеру;

- алынған нәтижелерді нақтылау, сондай-ақ алынған қорытындылардың бұрын белгілі теориялық ережелермен, заңдармен, тәуелділіктермен байланысын анықтау және алынған нәтижеден туындайтын ықтимал салдарларды тұжырымдау, шешілуге жататын жаңа проблемаларды анықтау.

Жалпы түсінікке сәйкес мәселе - бұл субъектінің белгілі бір жағдайда пайда болған қарама-қайшылықты қолма-қол білім немесе тәжірибе арқылы шешу мүмкін еместігін сезінуі. Яғни, Гетенің

сөзімен айтқанда «Екі шеткі көзқарастың арасында ақиқаттан басқа ештеңе жоқ, тек қана шешілетін мәселе бар».

Кез-келген проблеманың объективті шешімі - проблеманы тудыратын және оны шешуге мүмкіндік беретін бастапқы деректер. Субъективті шешімі - білім алушының осы проблеманы оның даму деңгейінде қабылдауға дайындығы. Танымдық проблема табиғатта екі жақты құбылыс ретінде әрекет ететінін есте сақтау маңызды:

- оның сыртқы (объективті) жағы шындықтан туындайды (немесе оқу үдерісінде дидактикалық мақсатта арнайы құрастырылады);

- ішкі тұлғаның қандай да бір қайшылықтармен ұшырасу кезінде пайда болатын шиеленісу жағдайын көрсетеді.

Білім алушы жауапты алдын-ала білетін немесе оны табудың тривиальды тәсілі бар таныс сұрақ проблема болып табылмайды. Шешімі жоқ қажетсіз күрделі сұрақтар да проблемалық тапсырмалар болып саналмайды.

Проблемалық білім беру технологиялары контекстіндегі танымдық мәселелерді қарастыруға болады:

- оқытудың проблемалық сипатының маңызды көрсеткіші ретінде;

- білім беру нәтижелерінің жоғары деңгейіне кепілдік беретін оқу қызметін жандандыру құралы;

- білім беру үдерісі субъектілерінің зияткерлік әлеуетін өзектендіру және іске асыру құралы;

- оқуға деген ішкі уәждемені, өзіндік іздеу белсенділігін тудыратын кіріктіруші ұстаным.

Танымдық мәселелердің типологиясын құру үшін бірнеше негіздерді атап өтуге болады.

Жалпы алғанда, проблеманы белгісіздік нысанына сәйкес топтарға бөлуге болады. Білім беру мазмұны төрт негізгі компонентті қамтиды деп есептеледі:

1) білім жүйесі;

2) жалпы зияткерлік және практикалық шеберлік жүйесі;

3) мәдениетті одан әрі дамыту үшін негіз болатын шығармашылық қызмет тәжірибесі;

4) әлемге және өзіне эмоциялық-жігерлік қарым-қатынас тәжірибесі.

Демек, танымдық проблемалардың төрт тобын құруға болады, оларды шешу нәтижесі: жаңа білім; жаңа біліктілік; шығармашылық тәжірибесі; құндылық-эмоциялық қарым-қатынас.

Бірінші топтың проблемалары бұрын белгісіз фактілерді, ұғымдарды, заңдарды, теорияларды, іс-әрекет тәсілдері туралы білімді, бағалау білімін ашу қажеттілігі негізінде құрылатын болады. Екінші топтың проблемалары логикалық, пәндік-типтік, ғылыми-пәндік білімдерді меңгеру шартымен байланысты. Үшінші топтың проблемалары шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін дамытудың катализаторы, төртінші топтың проблемалары - құнды пікірлерді қалыптастыру тәжірибесі ретінде әрекет етеді.

Танымдық проблемалардың басқа типологиясы білім беру үдерісіндегі функциялардың белгісі бойынша құрылуы мүмкін. Танымдық проблемалар жағдай туғызуы мүмкін:

- мақсат қою және білім беру іс-әрекетін ұйымдастыру;
- бастапқы ақпаратты қабылдау, түсіну және бекітуді ұйымдастыру;
- іс-әрекет тәсілдерін ұйымдастыру және меңгеру;
- шығармашылық іс-әрекет тәсілдерін ұйымдастыру және меңгеру;
- меңгерілген білімді жинақтау және оны жаңа білім жүйесіне енгізу;
- білім беру іс-әрекетінің нәтижелеріне бақылау жүргізу.

Проблемалардың басқа да түрлерін ерекшелейді:

- өтпелі - барлық курс үшін өзекті;
- кешенді - бірнеше тақырыпты қамтиды;
- тақырыптық - оқу тақырыбын оқу барысында талқыланатын сұрақтар шеңберін қамтиды;
- ситуациялық - белгілі бір оқу сабақтарындағы нақты фактілермен және жағдайлармен байланысты.

Проблеманы шешу кезінде білім алушының дербестік дәрежесі ерекше қызығушылық пен типология болып табылады. Бұл кезең проблемалық баяндауды, ішінара іздеу мен зерттеу әдістерін ажыратады.

Проблемалық оқыту әдістері.Проблемалық баяндау - оқытушы сұрақ қояды немесе проблемалық тапсырманың міндетін тұжырымдайды және жауаптардың нұсқаларын немесе шешу тәсілдерін көрсетеді, ал білім алушылар іздеуді қадағалайды және оған өзінің көзқарасын білдіреді.

Эвристикалық әдісі субъектілерді мәселені талқылау және шешу үрдісіне белсенді тартуды көздейді. Іздеу іс-әрекет үрдісін педагог бағыттайды және бақылайды.

Зерттеу әдісі субъектілерді ғылыми проблеманы қалыптастыру үрдісіне енгізуді, зерттеудің мәні мен әдістерін іріктеуді, оның бағдарламасын құруды, эксперимент базасы мен қатысушыларын іріктеуді, оған қатысуды, алынған нәтижелерді өңдеу мен талдауды көздейді.

Проблемалы баяндаудың мәні - педагог (немесе оқу құралы) мәселені өзі қояды және өзі шешеді, бірақ бұл ретте оның шынайы, бірақ білім алушының түсінуі үшін бейімделген қайшылықтарды шешу жолын көрсетеді, субъект проблема шешіміне қарамай тек барысын қадағалайды. Бұл әдістің мақсаты - шешімнің үлгілерін көрсету; білім беру үдерісінің субъектілері дәлелдердің сенімділігіне талдау жасауға, проблемалық жағдайларды шешу алгоритмдерін меңгеруге мүмкіндік алады [28].

Эвристикалық әдісі білім беру үдерісі субъектілерінің өз бетімен күрделі әрекеттерді біртіндеп меңгеруіне бағытталған ғылыми немесе кәсіби мәселелерді шешу. Бұл әдісті жүзеге асыру білім алушыларға іздеу қадамдарының бірін өз бетінше орындау ұсынылады:

- мәселенің мәні неде екенін көру;
- гипотезаны қалыптастыру;
- шешім жолын ұсыну;
- дәлел келтіру;
- алынған фактілерден және т.б. қорытынды жасау.

Бұл жағдайда проблема білім алушыларға қол жетімді болатын тапсырмалар бөлінетін кіші тапсырмалар тобына бөлінеді. Бұл әдіс нақты оқу, кәсіби және ғылыми-іздестіру жағдайларын талдау және кейс-әдіс үшін тапсырмаларды әзірлеу кезінде қолданылуы мүмкін.

Зерттеу әдісі білім алушылар толық дербестік көрсете алатын мәселелерді шешуге бағытталған, проблеманы қоюдан оны шешуге дейін, бұл ретте олар кез-келген түрдегі проблемалық жағдайды толыққанды шешу үшін қажетті қадамдардың толық циклін жүзеге асырады. Нақты жағдайды толыққанды талдау зерттеу әдісін классикалық қолдану болып табылады, зерттеу үшін материал проблемалық талдау үшін алынған нақты жағдай болып табылады. Нақты жағдай кем дегенде үш рет зерттеу әдісін қолдану үшін жағдай жасайды: оны құрастыру (сипаттау, материалды жинау), талдау,

алынған шешімдерді (талдау материалдарын) сараптамалық талдау [53].

Жоғарыда аталған типологиялардың сипаттамасы заңды түрде мәселелерді құрастыруға тағы бір тәсілді ұсыну қажеттілігіне әкеледі. Бұл тәсілде сұрақтарға жауап беру маңызды: проблеманы кім тұжырымдайды? Мәселе көзі не болады? Мұнда танымдық проблемалардың екі үлкен тобын бөліп көрсетуге болады: мәселенің бірінші көзі - дидактикалық және мазмұндық қайшылықтарды түзететін оқу құралы, екінші кезеңде - проблеманы білім алушы құрастырады, ал олардың көзі - оның өзіндік тәжірибесі. Әлбетте, бұл топқа оқытуға сүйену жеке-маңызды проблемалық жағдайларды табиғи түрде жасайды және оқыту үдерісін кепілді түрде белсендіреді. Нәтижесінде білім алушылардың өз дамуы үшін өзекті мәселелерді нақтылап, шеше білу қабілеті және ол оның білім сапасының өлшемі болып табылады.

Проблемалық жағдайдың қайнар көзі не болуы мүмкін? Мұндай қызметті негізгі дидактикалық қайшылықтар атқара алады:

- белгілі мен белгісіздіктің арасы;
- білім мен дағды;
- танымдық тапсырманың күрделілігі және оны шешу тәсілінің болуы;
- танымдық қажеттіліктер және оларды жүзеге асыру мүмкіндіктері.

Проблемалық жағдайлар білім жүйесі мен жаңа талаптар арасында сәйкессіздік бар жерде туындайды. Мұндай қарама-қайшылықтың мысалы теорияларға сәйкес келмейтін жаңа фактілердің ашылуы болуы мүмкін; осы қарама-қайшылықтың одан да типтік жағдайы - тұрмыстық түсініктері мен ғылыми білімдердің арасындағы алшақтық.

Проблемалық жағдайды жасау үшін қолда бар мүмкіндіктер жиынтығынан (шешу жолдары, жауап беру, бағалау) біреуін таңдау қажеттігі басқа негіз бола алады; мұндай жағдайлар таңдау себептерін дәлелдеу, таңдауды жүзеге асыру критерийлерін айқындау шартымен күрделенеді.

Проблемалық жағдайлардың көздері:

- білімдерді пайдаланудың жаңа нұсқаларын іздеу міндеті;
- шешімнің теориялық мүмкіндігі мен шешім тәсілінің жоқтығы арасындағы қарама-қайшылық;

- модельді (схемалар, сызбалар, алгоритмдер) шындыққа айналдыру күрделілігі;

- статика мен динамика, тенденция мен факт арасындағы қарама-қайшылық;

- болжамды және нақты айырмашылықты түсіндіру деңгейіндегі қарама-қайшылық.

Сұрақтар мен тапсырмалар келесі жағдайларда проблемалық сипатқа ие болуы мүмкін:

- егер рұқсат ету қажет қандай да бір қайшылықтар болса;

- ұқсастықтар мен айырмашылықтарды орнату қажет;

- себеп-салдарлық байланыстарды орнату маңызды;

- «өлшеу» нұсқаларының негізінде таңдау жасау керек;

- таңдауды негіздеу қажет;

- қайшылықтарды өз тәжірибесі мысалында және теориялық заңдылықтармен растау қажет;

- қандай да бір шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау қажет.

Өзінің білімі, дағдысы немесе кәсіби дайындығы үшін мәні мен маңыздылығы бойынша түсінілетін, жеке-маңызды ретінде қабылданатын әлеуетті танымдық проблемаларды «ықтимал» қатарына аудару үшін қажетті жағдайлар бөлінген. Олар танымдық қызығушылықты қалыптастыру міндеттерін шешеді:

- баяндаудың эмоционалдық және ашықтығы;

- жеке мүдделер саласындағы прагматикалық бағыт;

- білімді бір саладан екіншісіне ауыстыру мүмкіндігі;

- өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі жүзеге асыру үшін кең мүмкіндіктер беру;

- іздеу белсенділігін ынталандырудың әр түрлі тәсілдерін қолдану, соның ішінде дәстүрлі жарнамалық қадамдар: тану, өзін-өзі құрметтеу, жаңашылдық, зеріктіруді жою, көңілділік, өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері.

Білім беру үдерісіндегі танымдық проблемалардың негізгі функциялары қандай?

1. Танымдық мәселелер білім алушыларды өз бетінше іздеу және жаңа білімді, іскерлікті, шығармашылық іс-әрекеттің тәсілдерін, тұлғалық бағалауды және шындыққа қарым-қатынасты «ашу» үдерісіне тартуға мүмкіндік береді. Өз бетінше іздеу және өздігінен білім алу қабілеті білім беру сапасының қажетті шарты ғана емес, сонымен қатар оның нәтижелілігінің көрсеткіші болып табылады.

2. Білім алушыларға әр түрлі танымдық мәселелерді таңдау мүмкіндігін беру білім беру үдерісін сапалы саралау және дараландыру үшін жағдай жасайды.

3. Білім алушының өз өмірлік тәжірибесі, белгілі адамдардың, сыныптастардың немесе курстастардың қызметі, нақты өмір оқиғалары көзі болып табылатын танымдық мәселелерді шешу, жалпы осы мазмұнды және оның жекелеген бөлімдерін зерттеудің қажеттілігін, маңыздылығын, орындылығын түсінуді туындатады.

4. Танымдық мәселелер кіріктіру функциясын табысты орындай алады - білім алушы проблемалы әдіс арқылы әр түрлі фактілердің, құбылыстардың, түсініктердің, заңдылықтардың арасындағы заңды байланыстарды орнату үдерісіне тартылғанда орын алады.

5. Проблемалардың қиын, бірақ жан-жақты сипаты жекелеген оқу пәндері мен жалпы оқыту үдерісіне ғана емес, сонымен қатар оқу, зерттеу және оқу-кәсіптік міндеттерді шешуде белгілі бір табандылықты да қалыптастырады.

6. Танымдық мәселелер - бұл білім беру сапасының өлшемі процесс емес («мен оқығанмын»), нәтижесі («мен проблеманы шештім»).

7. Іріктелген танымдық мәселелер жүйесі білім алушыларда қатып қалған постулаттар мен догмалар түрінде емес, әр түрлі қиындықтағы білім мен ақпараттың екпінді дамып келе жатқан құрылымы ретінде білім мазмұнына ерекше қатынасты қалыптастырады. Кешенді мәселелерді шешу барысында білім алушылар оқу, ғылыми немесе кәсіби білімді толықтыру және жаңарту, осы үдеріске жеке қатыстылық, демек, оған жауапкершілік тәжірибесін алады.

8. Танымдық мәселелерді шешу - бұл мәселе қою үрдісінде орындарымен ауыса алатын білім беру үдерісінің субъектілері арасындағы ынтымақтастықтың ерекше қатынастарын орнатуға, оны шешу тәсілдерін іздестіруге және таңдалған әдіс-тәсілдің дұрыстығы мен тиімділігін негіздеуге себеп.

9. Сапалы білім беру үдерісі - бұл танымдық мәселелерді шешу үшін өзекті және мүмкін болатын білім ортасын кеңейту есебінен жеке тұлғаның өзіндік даму әлеуетін түсінуге жетуін қамтамасыз ететін үрдіс [54].

Оқу үдерісіне қатысушы субъектілеріне қойылатын сұрақтар жүйесі бар:

- проблемалы есепті шешудің түйінді кезеңдерін іздеу үрдісінде қандай сәттер болды?

- шешім тәсілін іздеудің қандай сәті ең маңызды болды?

- ең басты қиындық қандай болды?

- нені жетілдіру керек?

- қолданылатын әдістер мен тәсілдердің қайсысын ұқсас жағдайда қолдануға болады?

Оқу үдерісіне қатысушы субъектілеріне қойылатын ұсыныстар:

- тапсырма шартын мұқият оқып, тапсырма сұрағын (талабын) есте сақтаңыз;

- бұл шарттардын шешімін ойластырыңыз және проблемалық сұраққа жауап беру үшін не беретінін анықтаңыз;

- бір деректер басқалардың мәнін түсінуге көмектеспейтінін ойлаңыз.

- егер қандай да бір мәліметтер жеткіліксіз болса, проблема бойынша сізге не белгілі екенін еске түсіріңіз және осы білімдер оны шешу жолдарын іздеуге көмектесе алады деп ойлаңыз;

- тапсырманы шешу тәсілін ұсыныңыз;

- кезеңдер бойынша - проблемалық тапсырмаларды шешу жоспарын құрыңыз;

- проблеманың мәні бойынша сіздің шешіміңіз жауап болып табылатындығын тексеріңіз;

- сіздің шешіміңізге қайшы келетін деректердің міндеті жоқ па екенін тексеріңіз;

- өз әдіс-тәсіліңіздің тиімділігін дәлелдеңіз.

- барлық деректер есепке алынғанын тексеріңіз. Мәселенің мәні бойынша барлық мүмкін қорытындылар жасадыңыз ба?

Проблемалық тапсырманы шешу барысында қалыптасатын біліктердің үлгі тізбесі:

- проблемалық тапсырманың жағдайын талдау;

- проблемалық тапсырманың құрамын анықтау (белгілі және белгісіз нәрсені бөлектеу);

- проблемалық тапсырманы қайта құру;

- проблема туралы ақпарат ауқымын іздеу және кеңейту;

- гипотезаны қалыптастыру, болжамдау және проблемалық есепті шешу жоспарын құру;

- өз іс-әрекеттерін дәлелдеу;

- қорытынды жасай білу, шешім алгоритмін немесе сызбасын ұсына білу;

- эвристикалық әдістерді меңгеру. Эвристика - ойлауды ұйымдастырудың, түйсікті көрсетудің арнайы тәсілдері. Эвристикалық білу өз білімдерінен асып түсу қабілетін дамытады [55].

Білім алудың баламалы жолдарын іздеу жағдайында ықтимал әрекетті таңдау бойынша дидактикалық ұсынымдарды қамтитын эвристикалық ережелер бар:

- эвристикалық мәліметтер (формулалар, заңдар), афоризмдер (мақал-мәтелдер, қанатты сөздер), артықшылық ережелері,

- эвристикалық операциялар - индукция, аналогия, салыстыру, жалпылау және т.б.

Проблемалық сабақ және проблемалық дәріс - бұл проблемалық жағдайды құру, проблемалық мәселелерді тұжырымдау немесе проблемалық міндеттерді қою арқылы оқу бағдарламасын (мектепте және ЖОО-да) жүзеге асырудың негізгі нысандары, ғылыми зерттеулер нәтижелері мен практикалық тәжірибеге сүйене отырып, оларды шешудің әр түрлі тәсілдерін талдау.

Проблемалық оқу сабағын құру тәсілдері:

- оқу сабағы басында проблемалық мәселелерді қою;

- проблеманың даму тарихымен және оны теория мен тәжірибеде шешу жолдарын іздеумен танысу;

- ғылым әдістерімен және проблеманы шешудің практикалық тәсілдерімен танысу;

- проблеманы шешудің жолдары мен тәсілдерін сәйкестендіру және салыстырмалы талдау;

- оқу сабағы барысында проблемалық - риторикалық сұрақтар қою;

- білім алушыларды талқылауға, іздестіруге немесе зерттеуге қатысуға тарту;

- дербестікке ынталандыру және оқу үдерісі субъектілеріне өз ұстанымын және талқыланатын проблеманы шешу тәсілдеріне өз көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;

- білім алушыларды проблеманы шешудің жаңа тәжірибесін зерттеуге тарту.

Проблемалық жағдайларға мысалдар келтірейік:

1. Мамандық таңдау мәселесі. Жас журналист мемлекеттік ақпараттық агенттікте жұмыс істейді. Ол еңбек міндеттерін толық қанағаттандырады. Ол жасалып жатқан жұмыстарға қанағаттанады. Ұжыммен өте жақсы қарым-қатынаста, командада өзін-өзі көрсету

үшін мүмкіндік көп. Алайда, оны жалақы қанағаттандырмайды. Осы кезде оған жалақы әлдеқайда жоғары болатын коммерциялық агенттіктен жұмысқа шақыру туралы ұсыныс жасалады, бірақ жарияланған материалдарға қатаң талаптар қойылады - агенттік өз инвесторының «қара пиарымен» айналысады. Журналист алдында моральдық дилемма пайда болады, неге артықшылық беру керек? Сүйікті жұмыспен айналысу немесе моральдық қағидаларды бұзғаны үшін екі есе көп жалақы алу керек пе? Нәтижесінде журналист...

Сұрақтар:

Таңдау себептері қандай?

Еңбекті бағалау критерийлері қандай?

Сіздің көзқарасыңыз бойынша журналист қалай түсуге болады?

2. Өз имиджін құру жағдайы. «Біздің өміріміз - көптеген бұтақтар мен жапырақтары бар үлкен бәйтерек». Оған өрмелей отырып, төмен құлап қалмау үшін қандай бұтақты басу керек деп ойлайсың. Өмірде де осылай. Сен өз мамандығың мен кәсібіңді таңдаудың алдында тұрасың, өз келешегіңді ойлайсың, сен өз даралығыңды, өз мінезіңді, өз имиджің туралы ойланасың.

Бала кезімде мен бірдеңе ойлап табу қабілетімен ерекшелендім. Мен зерттеуші саяхатшылар сияқты болуға тырыстым. Бірақ, есейе келе, мен тыныш өмір салтын таңдадым. Мен Хемингуэйді оқыдым, компьютерлік графикамен қатты айналыстым. Сыныптастарым менің бар екенімді ұмытып кетті. Мен графикалық курстарға бару үшін, мектептегі сабақтарға қатыспай өткізіп жіберіп жүрдім. Менің таңдауым дизайнер ретінде маңызды мансап болды. Бір кезде өзімнің құрдастарымнан алыстағанымды сезіндім, ақырында көбірек сөйлесуді, көңілді компанияларда уақыт өткізуді ұйғардым.

Осылайша, мен журналистика факультетінің студенті болдым. Бұл ортада мені құрметтейді, бағалайды және бәрі маған тартыла кетеді, өйткені мен өзімді өзім осылай қойдым.

Сұрақтар:

Мамандық таңдауға қатысты жастардың позициясы қандай?

Сіз адамның кәсіби өзін-өзі анықтауы мен шығармашылық өзін-өзі іске асыруын қалай түсінесіз?

Проблемалық білім беру технологиясын қолданудағы шектеулер:

- кез-келген материалға қолданылмайды, бірақ екіұштылыққа, кейде балама көзқарастарға, бағалауға, түсіндіруге мүмкіндік беретін материалға ғана қолданылады;

- екінші деңгейлі материалға назар аудармау үшін, ол маңыздылығы жоғары деңгейдегі материалдарға ғана негізделеді (әдістемелік, жалпы ғылыми, тақырыптық);

- оқу үдерісі субъектілерінің «проксимальды даму аймағына» бағытталған;

- іске асыру көп уақытты қажет етеді.

Тренинг: «Проблемалық оқытудың тиімділігі»

Мақсаты:

- проблемалық оқытудың негізгі ұғымдарымен танысу;

- проблемалық оқытудың негізгі түсініктері мен ерекшеліктерін сипаттау қабілеті;

- проблемалық оқытудың негізгі ұғымдарын тәжірибеде табысты қолдану;

- алған білімдері мен іскерліктерін бекіту мен меңгеруде басқаларға көмек көрсету.

Міндеттер:

1) студенттердің проблемалық оқыту және оның тиімділігі туралы тұтас түсінігін қалыптастыру;

2) топта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру

Сабақты өткізу кезеңдері:

1. Кіріспе сөз. Сабақтың мақсаты мен міндеттеріне кіріспе. Қолайлы атмосфера құру.

2. «Проблемалық оқыту» ұғымын анықтау. «Тыңдау - сөйлеу – талқылау» техникасы. Проблемалық оқытудың ерекшелігі туралы пікірталас.

3. Кіші топтарда жұмыс істеу.

4. Кіші топтарда жұмыс істеу. «Себептер ағашы».

5. Рефлексия.

Әдістеме сипаттамасы:

1. Қолайлы атмосфера құру. Ойын «... дейін есептеңіз»

Топ шеңберде тұр. Тапсырма - 20-ға дейін қатты санау. Біреу «бір», екіншісі- «екі», үшіншісі - «үш» және т.б. айтады.

Сұрақтар:

Топ қойылған проблеманы қаншалықты тиімді және қалай тез шеше алды?

Бұл үшін не қажет болды?

2. «Проблемалық оқыту» ұғымын анықтау. «Тыңдау - сөйлеу - талқылау» техникасы.

Жаттықтырушы: «Проблемалық жаттығу дегеніміз не?» деген сұрақ қояды. Ойлануды және өзі үшін жауапты жазуды ұсынады, оны көршісіне (мысалы, оң жақта) айтуды, онымен келіскеннен кейін бүкіл топтың талқылауына салып жалпы пікір білдіруді ұсынады. Ұсынылған нұсқалар тақтаға жазылады (парақтарға және т.б.), содан кейін барлық қатысушылар талқылайды.

Талқылауға арналған сұрақтар (пікірталастар):

Қандай анықтамалар ең дұрыс? Неліктен?

Тиімділігі шағын топтарда проблемалық оқытудың сапалы сипаттамасы ретінде.

3. Кіші топтарда жұмыс істеу. Топтар екі түрлі тапсырмаларды қатар орындайды.

Бірінші топ «тиімділік - сандық немесе сапалық көрсеткіш пе?» деген сұрақты талқылайды.

Екінші топ тиімділік анықтамаларын талдайды және оларды проблемалық оқытудың анықтамаларымен байланыстыра салыстырып талқылайды.

Топ жұмысының нәтижелерін дәйекті түрде таныстыру. Талқылау.

4. Шағын топтарда жұмыс істеу. Себептер ағашы: Неге проблемалық оқыту тиімді?. Тұсаукесер. Талқылау.

«Ортақты іздеу» ойынын ұйымдастыра отырып, жаттықтырушы барлық қатысушыларды бес топқа бөледі.

Топ ерікті түрде екеуден бөлінеді. Қатысушылардың әр жұбы бір-бірінен ортақ белгілердің белгілі бір санын табады. Содан кейін жаттықтырушы жұпта жалпы белгілердің ең көп саны бар басқа жұпты табуды ұсынады. Осылайша, жұптар төрттікке біріктіріледі. Егер адам саны мүмкіндік берсе, онда төрттіктер сол әрекетті қайталай отырып, сегіздікке біріктіріледі. Ойын адам саны тең бес топ қалыптасқанға дейін жалғасады.

Жаттықтырушыға «себептер ағашы» ойыны үшін бес парақ ватман, бес түсті маркерлер қажет.

Ойын сипаттамасы:

5 минут ішінде әр шағын топ «неліктен проблемалық оқыту тиімді?» деген сұрақты талқылауы керек. Ол үшін ватман парағының ортасына сопақша сызып, оған осы мәселенің атауын енгізу керек. Әр ойыншы негізгі мәселе, оның ойынша, проблемалық оқытудың тиімділігі себебін ағаштың бұтағы түріндегі сопақтан ішіне, жазуы керек (2.1-сурет). Бұл жұмысқа 5 минут уақыт бөлінген. 5 минуттан

кейін шағын топтар өздерінің үлгілерін өзгертуі керек, сондықтан келесі 2 минут ішінде әр топ оның пайда болуына ықпал ететін факторларды анықтайды.

Контекстік оқыту технологиясы

Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлау мазмұны мен әдістемесін талдау А.А. Вербицкийге тәжірибеден тыс теориядан тұратын елеулі қайшылықтардың бірін бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Ғалымның пікірінше, қарама-қайшылықтың мәні: студент - «білім беру» және «болашақ кәсіби маман» іс-әрекет субъектілері арасындағы айырмашылықта жатыр. Университеттегі білім беру іс-әрекетінің мәні - ақпарат. А.А. Вербицкий оқытудың жаңа түрі контекстік білім беру технологиясы ұсынды. Ғалымның пікірінше, контекстік білім беру технологиясы оқытудың болашақ кәсіби қызметімен қосылу үрдісін, оқытудың, ғылымның және өндірістің бірігуін көрсетеді. Әрі қарай ол былай деп жазады: «... мұндағы оқытушылар мен білім алушылардың іс-әрекетінің негізгі бірлігі - бұл ақпараттың бөлігі емес, бірақ оның мазмұндық және әлеуметтік сенімділігі; білім алушылардың (студенттердің) іс-әрекетінде оқу және болашақ кәсіби қызметтің ерекшеліктері пайда болады» [56]. Контекстік білім беру технологиясының тұжырымдамасы білім алушылардың болашақ кәсіби қызметіне икемдеу арқылы білім алушыларды оқытуды белсендіру әдістерінің жалпылама теориялық алаңына айналады. Және бұл талап әбден негізделген, себебі шын мәнінде осы әдістердің жалпы негізі олардың кәсіби контекст болып табылады. Сонымен қатар, В.П. Беспальконың пайымдауынша, контекстік білім беру идеясын анықтау мен сипаттауда теориялық (ақпараттық) мазмұн тәжірибелік (кәсіби бағытталған) мазмұнға тікелей қайшы келеді [1].

А.А. Вербицкий контекстік білім беру технологиясы дидактикалық шарттардың, әдістер мен құралдардың барлық жүйесінің көмегімен маманның болашақ кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын моделдейді, ал олардың абстрактілі білімді белгілі жүйе ретінде меңгеруі осы қызметтің арнасына салынған. Бұл жерде контексті білім өзін-өзі білумен шектелмейді, бірақ маман тұлғасының қажетті пәндік-кәсіби және әлеуметтік қасиеттерін тәрбиелеуді қамтамасыз ететін жеке іс-әрекет формасы ретінде әрекет етеді. Ғалымның пікірінше, контекст білім алушының таным үрдісіне, кәсіби қызметті меңгеруіне жеке тұлғалық қосылу

деңгейін қамтамасыз ететін мағыналық құраушы категория болып табылады [57].

Контекстік білім беру тұжырымдамасы кәсіптік бағдарланған білім беру саласындағы қайта құру үрдістерін барынша түсіндіруге және болжауға қабілетті әлеуметтік тәжірибені беру мен игерудің белсенділік теориясына сәйкес келеді. Белсенді «құмарлықты» іс-әрекеттер арқылы әлеуметтік тәжірибені беру, болашақ маманның психикалық функциялары мен қабілеттерін, оның объективті әлеммен, басқа адамдармен және өзімен қарым-қатынас жүйелерін дамыту жүзеге асырылады.

А.А. Вербицкий білім алушылар іс-әрекеттің үш базалық нысанын және бір базалық нысаннан екіншісіне ауысатын кейбір көптеген түрлерін бөліп көрсетеді. Олардың негізгілері:

- академиялық типтегі оқу қызметі (білім беру іс-әрекеті), дәріс пен семинардың жетекші рөлі;
- квази-кәсіби (іскерлік ойындар және басқа да ойын түрлері);
- оқу-кәсіби (өндірістік практика, дипломдық жобалау) [57].

Бір базалық формадан екінші формаға ауысу кезінде ЖОО қолданылатын барлық формалар: зертханалық, практикалық сабақтар; имитациялық моделдеу; даулы өндірістік жағдайларды талдау; рөлдік ойындар; арнайы курстар және т.б.

Өзінің жүйелік сапасында мұның бәрі осы аталған қайшылықты жеңуге мүмкіндік беретін контекстік оқыту технологиясын құрайды. Тиімділік сапасы білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастырудың жеке қабылданған нысандарына емес, дәстүрлі және жаңа формалардың жиынтығына ие, оларда білім болашақ кәсіби іс-әрекеттің индикативті негізі болып табылады, ал білім алушылардың оқу жұмысын ұйымдастырудың формалары - кәсіби маңызды проблемалар мен міндеттер шеңберінде игерілген мазмұнды қалпына келтіру.

Жоғарыда аталған ұстанымдарға сәйкес құрастырылған дәріс мазмұны әр түрлі дәріс жүйесі мен түрі бойынша жүзеге асырылады. Контекстік білім беру тұжырымдамасына сүйене отырып, дәрістерді өткізудің келесі түрлерін атап көрсетуге болады:

а) контекстік-ақпараттық;

б) контекстік-ғылыми;

в) контекстік-кәсіби;

г) алдын-ала жоспарланған кәсіби қателер контекстімен дәріс.

Контекстік-ақпараттық дәріс оқылатын курс аясында аудиторияға қойылған практикалық жоспар проблемасын шешудің әр түрлі тәсілдерін қою және көрсету кезінде бір практикалық жағдайдан екіншісіне өту логикасында (болашақ кәсіби қызмет саласынан міндетті емес) құрылады. Мұндай дәрісті оқу мынадай жағдайларды сипаттаумен, көрсетумен немесе көрнекі көрсетумен, осындай жағдайлардың пайда болу себептері мен көздерін түсіндірумен, арнайы ғылыми зерттеулердің нәтижелері мен мамандардың инновациялық тәжірибесіне сүйене отырып, қолданылатын құралдарды, әдістер мен технологияларды салыстырмалы талдаумен қатар жүреді.

Білім алушылар аудиториясында, әдетте, жалпы мәдениет деңгейінде қандай да бір ғылыми саланың дамуын хронологиялық бейнелеудің басымдылығы арқасында ғылым мен ғылыми жетістіктерге деген сұраныс қалыптасады. Оларды ғылыми жаңалықты, ғылыми әдістер мен амалдар арқылы түсінуге баулу үшін шартты түрде контекстік-ғылыми дәрежеге жатқызуға болатын дәрістер қолданылады. Контекстік-ғылыми дәріс арнайы зерттеулер мен жүргізілетін эксперименттердің әдістері мен нәтижелерін талдау кезінде ғылыми фактілерді ашу логикасында, сондай-ақ дәрісте көрсетілетін тәжірибелер мен эксперименттерді жүргізу кезінде білім алушыларды тікелей қатыстыру арқылы құрылады. Осындай дәрістердің арқасында білім алушы ғылыми ізденістің нәтижелерін меңгеріп қана қоймай, ғылыми-ақпараттық өрісті кеңейтеді, оқытушының басшылығымен ғылыми ақпаратты талдау мен құрылымдауды үйренеді, сонымен қатар өзінің болашақ кәсіби қызметін жетілдіру үшін ғылым мен ғылыми зерттеулердің маңыздылығы туралы түсініктерді кеңейтеді.

Мамандардың жан-жақты және терең кәсіби дайындығына қойылатын талап артып отырғандықтан, білім алушылардың ақпараттық-кәсіптік кеңістікте еркін бағдарлану қабілетін дамыту және кәсіптегі табысты қамтамасыз ету шарттарын түсіну маңызды. Бұл контекстік-кәсіби дәрістер ықпал етеді. Контекстік-кәсіби дәрісті жобалау және оқу технологиясы маманның болашақ кәсіби қызметі саласындағы проблемалық жағдайлардың пайда болу логикасын және мамандардың тәжірибесіне немесе ғылыми әзірлемелерге сүйене отырып, оларды шешудің ең тиімді әдістерін немесе технологияларын қолдануды білдіреді.

Өз түсінігіңді сын тұрғысынан ойлау тек оған сырттан қарайтын жағдайда ғана мүмкін екені белгілі. Болашақ маманды кәсіби дайындық кезеңінде кәсіптегі ерекшеліктер мен қиындықтарды түсінудің жаңа деңгейіне шығару және рефлексия (жеке, ғылыми, кәсіби) дамуына ықпал ету үшін алдын-ала жоспарланған қателіктері бар дәрістер қолданылады. Кәсіби міндеттерді шешуде маман тап болатын мәселелерге қатысты өзінің білмеуін түсіну немесе жаңылысуын ұғыну білім алушы үшін өзінің дайындығының маңыздылығын түсінудің жаңа деңгейге көшуіне түрткі болып табылады. Білім алушы оқу үдерісінде осындай ұғымның әрбір актісінде оқытушының көмегімен үйреншікті жаңа ұстанымға мүмкіндік тауып, өз көріністерінің шекарасын кеңейтеді. Алдын-ала жоспарланған кәсіби қателердің контекстімен дәріс жас мамандардың өзіндік кәсіби қызметінің бірінші кезеңдерінде типтік қателіктерінің пайда болу логикасына және білім алушылардың өздерін олардың пайда болу себептерін түсіндіруге және жеңу жолдарын іздеуге қатысуына негізделеді. Олардың көмегімен оқытушы білім алушыларда тек мамандықтың спецификасын ғана емес, сонымен қатар болашақ кәсіби іс-әрекеттің күрделілігі туралы ұжымдық түсінік қалыптастырады.

Осы теорияның негізінде кейс-технологияларды (ағылш, case - жағдай) қолдана отырып өткізілетін дәрістер мен семинарларды оқу технологиялары туралы айтуға болады.

Кейс-технологиялардың негізгі мақсаты - тәжірибеге бағытталған құрылымсыз білім беру, ғылыми немесе кәсіби мәселелерді шешу тәсілдерін үйрету.

Бұл технологияның ерекшелігі кейс құру және оны оқу үдерісінде қолдану әдістемесін әзірлеу болып табылады. Кейс әдістің ерекшелігі - нақты өмір немесе кәсіби қызмет фактілерінің негізінде проблемалық жағдай жасау. Кейс дәстүрлі оқу тапсырмалары мен жаттығулардан айтарлықтай ерекшеленеді. Кейстер - нақты адамдардың нақты өмірі мен тәжірибесінен болған оқиғалар мен жағдайлар - оларды іздеудің көптеген шешімдері мен балама жолдарына жол береді.

Кейс әдісте ақпарат берудің негізгі қағидалары мазмұнның қарапайымдылығы мен қолжетімділігі, ойдың айқындығы, фактілердің, пікірлердің және тұжырымдардың дәлдігі болып табылады. Кейсті әзірлеу кезінде мыналарды ескеру қажет:

- кейстің білім беру мақсатында оны құру және қолдану мақсатына сәйкестігі;

- іріктелетін жағдайлардың немесе оқиғалардың өзектілігі мен типтілігі;

- олардың күрделілік деңгейін анықтау;

- таңдалған оқиғалар мен жағдайлардың әрбір түрінен нақты мысалдарды көрсету;

- аналитикалық ойлауды дамытуда мұндай жағдайлардың әлеуетін анықтау және ашу;

- оқиғаларды талқылаудың пікірталас сипаты немесе өмірлік жағдайларды шешу тәсілдері;

- оларды шешудің әр түрлі нұсқаларына жол беретін жағдайларды іріктеу.

Іс жүзінде «белсенді» және «белсенді емес» кейстер қолданылады. Белсенді емес кейстерді талдау үшін барлық қажетті ақпарат бар. Кейстің жандануы үшін қосымша ақпарат іздеу қажет. Бұл кейстің дамуына және білім беру мәселелерін ұзақ уақыт шешуде өзекті болып қала беруіне мүмкіндік береді.

Кейс-технологияны құру кезеңдері [57]:

1-ші кезең. Кейсті құру мақсатын анықтау. Мысалы, белгілі бір әлеуметтік топ контекстінде тиімді коммуникацияларға оқыту (ұйымдар, фирмалар, әр түрлі жастағы ұжым және т.б.). Ол үшін нақты, мысалы, жақсы белгілі кәсіпорын үшін кейс әзірлейді, фирманың ішінде қызметкерлермен және оның шегінен тыс клиенттермен жұмысты ұйымдастыру үшін менеджерлер қолданатын коммуникацияның ерекшеліктерін сипаттайды. Бұдан әрі субъектілерге коммуникацияның әр түрлі түрлерін игеруге мүмкіндік беретін сұрақтар мен тапсырмаларды әзірлеу қажет (түрлі деңгейдегі кеңестер кезеңінде, есептерді талқылау кезінде, клиентпен бірінші және қайта кездесу кезінде және т.б.).

2-ші кезең. Осы ақпаратпен жұмыс істеудің басты мақсаты бойынша іріктелген жағдайлар мен оқиғаларды салыстыру.

3-ші кезең. Кейс үшін ақпарат көздерін іздестіру бойынша алдын-ала жұмыс жүргізу (интернет-ресурстар, баспа басылымдарының каталогтары, жарияланымдар, статистикалық мәліметтер және т.б.).

4-ші кезең. Әр түрлі дереккөздерді пайдалана отырып, кейс үшін ақпарат пен деректерді жинау.

5-ші кезең. Кейске ұсыну үшін алғашқы материалды дайындау (материалдың макеті, көрсетілім нысаны мен түрін анықтау және т.б.).

6-ші кезең. Кейсті басқа пайдаланушылар үшін қолжетімді белгілі бір түрде рәсімдеу.

7-ші кезең. Кейсті мүмкіндігінше кең аудиторияны тарта отырып талқылау және оны сынақтан өткізу алдында әріптестерінің сараптамалық бағасын алу. Қажет болған жағдайда түзету және кейске өзгерістер енгізу.

8-ші кезең. Кейсті пайдалану бойынша әдістемелік ұсыныстар дайындау. Білім алушыларға арналған тапсырмалар мен пікірталас жүргізу және кейсті таныстыру үшін мүмкін болатын сұрақтар әзірлеу, кейсті талқылау кезінде білім алушылар мен оқытушының болжалды іс-әрекеттерін сипаттау.

Кейсті дайындау үрдісі ақпараттық технологиялармен жұмыс істеу машықтары мен дағдыларына негізделген. Мысалы, ақпаратты жинау кезеңінде әр түрлі дереккөздер пайдаланылады: БАҚ, компьютерлік сөздіктер, деректер базалары және т.б., коммуникацияның түрлі жүйелері арқылы қол жетімді.

Ақпаратты өңдеу кезеңінде типтік құбылыстардың немесе оқиғалардың жалпы көрінісін ұсыну үшін бар фактілер жіктеледі және талданады. Сандық ақпарат кестелер, графиктер, диаграммалар электрондық түрде ұсынылады. Одан әрі кейсті ұсыну нысаны таңдалады, оған байланысты электрондық мультимедиялық презентацияларды жасау құралдары да, баспа жүйелері де қолданылуы мүмкін.

Нақты жағдайлар әр түрлі формада - бір бетте бірнеше ұсыныстан көптеген беттерге дейін ұсынылуы мүмкін, алдымен білім алушыларға шағын кейстер ұсынуы керек. Кейс бір ұйымда бір оқиғаның сипаттамасын немесе ұзақ уақыт кезеңінде көптеген ұйымдардың даму тарихын қамтуы мүмкін.

Нақты жағдай баспа түрінде ұсынылуы мүмкін, мәтінге фотосуреттер, диаграммалар, кестелер және т.б. қосу арқылы. Соңғы уақытта мәтіндік ақпарат пен интербелсенді бейне артықшылықтарын үйлестіретін мультимедиа презентациялар қолданылып жүр.

Соңғы уақытта кейсті оқу үдерісінде ғана емес, емтихандарда оқыту нәтижелерін тексеру кезінде де қолдану кеңінен танымал болып келеді. Білім алушылар емтихан алдында кейстер алады,

оларды талдайды және емтихан алушыға кейспен жұмыс туралы есеп береді. Егер кейс емтиханда ұсынылса, онда ол тексеру үшін бөлінген уақытқа үлгеру үшін қысқа және қарапайым болуы керек.

Оқыту үдерісінде кейстерді пайдалану әдетте екі әдістің көмегімен жүзеге асырылады. Дәстүрлі әдіс - ашық пікірталас. Жеке немесе топтық сауалнама әдісі балама болып табылады, оның барысында білім алушылар жағдайды бағалайды, оны талдайды және өз шешімдері мен ұсыныстарын ұсынады. Бұл әдіс оқытушыға бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік бергенімен, көптеген білім алушылар өздерінің оқу әлеуетін азайтады, өйткені барлық сабақтарға тек бір-екі рет сұралуы мүмкін. Дегенмен, сауалнама әдісі оларда аналитикалық және коммуникативтік дағдыларды дамытады, оларды өз ойын нақты көрсетуге үйретеді.

Дәстүрлі әдіс динамикалық, бірақ ашық пікірталаста қатысушыларды ұйымдастыру және бақылау қиын. Пікірталастың табыстылығы көп жағдайда оны қалай ұйымдастырып, үрдісті қалай басқаруына байланысты болады. Басшылық білім алушылар кейсті алғаннан кейін бірден басталуы мүмкін. Сұрақтар қоя отырып, оқытушы субъектілердің назарын белгілі бір ақпаратқа бағыттайды, қандай да бір аналитикалық әдістерді қолдануды ұсынады. Пікірталасты сәтті басқаруда оқытушы оған барлық қатысушылардың қатысуына қол жеткізеді. Оқытушы топ мүшелері тапқан шешімнің шекарасын анықтау арқылы пікірталасты аяқтай алады.

Мысалы, еркін пікірталастың басында оқытушы дәстүрлі сұрақ қояды: «мұнда қандай негізгі мәселе бар деп ойлайсыз?». Содан кейін ол талқылау үрдісін бақылай отырып, оның мазмұнын емес, кейсті жазбаша талдау сабағының соңында не әр қатысушыдан, не жеке топтардан күте отырып, оған қарсы дәлелдерді тыңдайды. Есеп сабақ аяқталғаннан кейін немесе біраз уақыт өткеннен кейін тапсырылады, бұл қатысушыларға пікірталас барысында алынған ақпаратты терең және мұқият талдауға мүмкіндік береді.

Білім беру үдерісінде қолданылатын нақты жағдайларды талдау кезеңдері:

1-ші кезең. Топтық презентация.

Топтарда жұмыс істеу, одан әрі жағдайларда ұсынылған проблемаларды бірлесіп талқылау.

Әрбір топ өз шешімдерін ұсынады. Топтық презентация.

Қатысушылар бір-біріне сұрақтар қояды.

2-ші кезең. Нақты жағдайлардың (КС) әдісін талқылау.

Сергіту-жаттығу «әріптік қауымдастық». Қатысушыларға практикалық сабақ кезінде бастан кешкен сезімдерді, сезімдерді «жағдай» сөзінің әр әрпінен басталатын сөздерді пайдалана отырып атау ұсынылады. Қатысушылар шеңбер бойынша өз ассоциацияларын атайды, осылайша ассоциациялардың барлық спектрлері анықталады.

Қатысушыларға мынадай сұраққа жауап беру ұсынылады: «мен үшін нақты жағдайлар әдісі немен тартымды?». Әрбір қатысушы үш карточка алады, онда кілт сөз немесе сөз тіркесі жазылады. Барлық жауаптар тақтаға орналастырылады, бұл ретте қатысушылардың қысқа түсініктемелерімен сүйемелденеді.

Жауаптардың жіктелуі.

2-ші кезең. Күмән мен тәуекелдерді ұғыну.

Қатысушылар шағын топтарға бөлініп, «сана картасы» әдісін қолдана отырып, алған әсерлерін талдайды.

«Сана картасы» әдісі. Парақтың ортасына талқыланатын тақырып жазылып қойылады және одан әрі тақырыптың айналасында айтылған идеялар белгіленеді; шеңбердің ортасына қарай қатысушылар тұрғысынан неғұрлым маңызды болып табылатын идеялар орналасады.

Топтық жұмысты таныстыру.

2-ші кезең. Жұмысты аяқтау.

Қатысушыларға жұмыстан алған әсерлерін бір сөйлеммен тұжырымдау ұсынылады. «Жарқ ету» әдісі.

Университетте контекстік оқытуды ұйымдастыру теориясына және тәжірибесіне сүйене отырып, төменде сипатталған контекстік дәрісті модельдеу технологиясы әзірленді.

Дәрістік курстың мақсаты болашақ кәсіби қызмет контекстінде білім беру және меңгерумен, білім алушылардың ғылыми, кәсіби және әлеуметтік маңызды міндеттерді шешуге дайындығын қалыптастырумен байланысты [58].

Дәрістік курстың мазмұны:

- оқытудың мазмұндық және іс жүргізу жақтарын уәждемелеу бірлігі;

- ұсынылған жаңа ақпараттың тұлғалық мәнін және оны игеру үрдісін түсіну;

- оқу-кәсіптік жағдайларды ғылыми және кәсіптік бағдарлау.

Курстың мазмұнында тиісті ғылымның ұғымдары, заңдары, теориялары мен фактілері ғана емес, сонымен қатар осы даму

кезеңіне тән ойлау тәсілдері, таным әдістері де көрсетілуі тиіс. Басқаша айтқанда, мұндай дәрістің мазмұны мен логикасының негізіне ғылым пәнінің жүйелік негізі, осы оқу пәнін жүйелі ашу логикасы тұрады.

Практикалық немесе кәсіби есептердің негізгі түрлерін модельдейтін арнайы таңдалған оқу тапсырмаларының кешені арқылы білім алушының мазмұнды меңгеру жөніндегі қызметі жобаланады.

Контекстік дәрістердің көмегімен нақты жағдайлар арқылы білім алушыларды ғылыми, кәсіби-тәжірибелік және өмірлік контекстке салу механизмдерін енгізе отырып, дәрістің мазмұнын белсенді меңгеруге дейін ақпаратты «жайдан» жүйелі түрде беру ұсынылады.

Оқытушылар мен білім алушылар қызметінің сипаты, олардың өзара қарым-қатынасы түбегейлі өзгереді. Дәрістердің сипатталған түрлері білім алушыларды «ғылым негіздері» туралы дәстүрлі ақпараттандырудан және оқытушылар мен білім алушылар арасындағы диалогтық қатынастарды жүзеге асырудан бас тартуды білдіреді.

Мұндай дәрістерді әзірлеу оқытушылардан дәріс мазмұнын іріктеу және оның оқу логикасын анықтау, эмоциялық, интеллектуалдық және тіпті физикалық күш салу, психологиялық-педагогикалық дайындық бойынша қосымша шығармашылық күш-жігерді талап етеді. Дәріскер ойын жағдайларын пайдалануға бейім болуы тиіс. Оған зияткерлік және эмоциялық ұтқырлық қажет. Дәрістің жаңа түрлері тыңдаушылардың кеңістіктік орналасуын ауыстыруды талап етеді. Оларды амфитеатр түрінде отырғызу қолайлы, бұл аудиториядағы психологиялық климатты бірден өзгертеді, қарым-қатынасқа диалогтік қосылуға мүмкіндік береді. Білім алушыны дәстүрлі оқыту қоятын педагогикалық басқару объектісінің орнына оқытудың жаңа түрі оны оқытушымен және оның басшылығымен бірге өзінің кәсіби-тұлғалық дамуының мақсаттарына қол жеткізетін қызметтің толық құқықты субъектісі ретінде қарастырады.

Дәріске контекстік білім беру технологиясын енгізу нәтижесі білім алушының кәсіби есептерді шешуде білімді пайдалануға теориялық дайындығы болып табылады. Тек осы жағдайда ғана білім алушының университетте оқу кезінде кәсіптік білім беру үрдісіне қызығушылықпен қатысатынына сенуге болады.

Ынтымақтастық оқыту технологиясы

Ынтымақтастықта оқыту технологиясы білім беру тәжірибесінде субъектілердің оқу іс-әрекетінің жеке сипатының салдарын жеңу және олардың тек жеке білім беру жетістіктеріне деген ұмтылыстарын жеңу үшін қолданылады. Ол тәжірибе байытуға және оқу еңбегі арқылы бірлескен қызмет дағдыларын алуға мүмкіндік береді, содан кейін өмір бойы болашақ кәсіби және әлеуметтік қызметте қажет болуы мүмкін.

Бұл технологияның мақсаты білім беру үдерісінің субъектілерінде уақытша командалар мен топтарда тиімді жұмыс істеу және сапалы білім беру нәтижелеріне қол жеткізу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Ынтымақтастықта жұмыс істеу дағдысының болуы, сондай-ақ, топтық жұмыс, ойын және жобалар әдісі болып табылатын басқа да заманауи технологияларды табысты пайдалану үшін міндетті болып табылады.

Осы технологияны пайдалана отырып, білім алушылар ынтымақтастық ұстанымдарына негізделген бірлескен қызметті ұйымдастыру және оған қатысу, серіктес ретінде өзінің рөлін түсіну қабілетін дамытады. Бұл ретте оларда әр түрлі көзқарастарға және басқа да мінез-құлыққа төзбеушілік, бірлескен жұмыс нәтижелері үшін жауапкершілік сияқты жеке қасиеттер дамиды, бөтен көзқарасты құрметтей білу, әріптесті тыңдау, іскерлік талқылау жүргізу, даулы жағдайларда және даулы мәселелерде келісімге қол жеткізу білігі қалыптасады. Бұл топта немесе ұжымда тиімді жұмыс істеу үшін қажетті қасиеттер.

Дәстүрлі оқытудан айырмашылығы бұл технология білім алушылардың жалпы табысқа және ұжымдық жетістіктерге ұмтылуымен байланысты эмоционалдық тәжірибені тудыруы мүмкін. Сондықтан ол болашақ корпоративтік қызметкерлерге қажетті қасиеттерді қалыптастыруға арналған. Ынтымақтастық бүгінгі күні кәсіби қызметте адамдардың қарым-қатынасының ең кең тараған түрлерінің бірі болып табылады, себебі өндірістік, ғылыми және басқа да кәсіби міндеттердің көпшілігі өз шешімін табу үшін ұжымдық күш-жігерді талап етеді.

Ынтымақтастық - қысқа мерзімді қызметті орындау үшін бір-бірімен біріккен адамдардың өзара іс-қимылы. Осыған орай адамдарды ынтымақтастыру олардың жеке ерекшеліктері мен өзара табысты және тиімді өзара іс-қимыл жасау қабілетін ескере отырып,

ал олардың арасындағы тапсырмаларды олардың іс-қимылдарының жалпы жүйесінде осының алдындағы өз бетінше орындаудың сабақтастығы мен нақты мүмкіндігі болатындай етіп бөлуге болатынын есте сақтаған жөн.

«Ынтымақтастықта оқыту» технологиясы ынтымақтастықтың кең тараған түрі ретінде топтық жұмыс әдісін қолдануға негізделген. Алайда, әлеуметтік құзыреттерді әзірлеу мақсатында топтық жұмыс белгілі бір қағидаларға сәйкес ұйымдастырылуы тиіс, бұл оны басқа мақсаттарды іске асыру үшін, мысалы, арнайы құзыреттерді немесе олардың когнитивті компонентін қалыптастыру үшін қолданылатын топтық жұмыстан ажыратады. Мұндай топтық жұмыс ынтымақтастықтың негізгі ережелеріне сүйенеді [59]:

- топ мүшелерінің бір-бірімен өзара тәуелділігі, сонымен қатар топ мүшелерінің әрқайсысының жетістіктері мен жолдастарының жетістіктері үшін жеке жауапкершілігі;

- оқытудың әлеуметтік аспектілеріне ерекше көңіл бөлінеді: топ мүшелері арасындағы қарым-қатынас әдістері;

- топтың жұмысына жалпы бағалаудың болуы (сипаттамалық жоспар, әрқашанда балмен емес), бұл жұмыстың академиялық нәтижелерін және оқу тобындағы білім алушылардың қарым-қатынас формасын бағалауды қамтиды.

Ынтымақтастық - бірлескен нәтижеге қол жеткізу, бір-бірінің мүдделерін ескеру және белсенділік пен көмек көрсету үшін оның субъектілері бір-бірін түсінуге және қолдауға ұмтылатын өзара іс-қимылдың түрі. Білім беру үдерісінің субъектілері арасындағы ынтымақтастық теңдік пен әріптестік, тілектестік, оптимизм, сенім және өзара көмек қатынастары болып табылатын білім беру қызметін бірге және бірлесіп орындау қажеттілігі туындаған жағдайда басталады. Келісім барысында серіктестер екі тараптың мүдделерін қанағаттандыруға келеді. Келісімге келу үшін бірлескен іс бойынша басқа серіктес позициясын түсіну қажет. Бұл дегеніміз, субъектілердің білім беру үдерісіндегі ынтымақтастығы - бірлескен іс-қимыл тәсілдерін өрістету ғана емес, сондай-ақ әрбір ортақ істі жеке қабылдауда көрініс табатын әріптестер арасындағы рухани байланыс. Сондықтан өзара іс-қимыл үдерісіне қатысушылар арасындағы қолайлы қарым-қатынастарды қолдау ынтымақтастықтың негізін құрайды.

Қатысушылардың эмоциясына немесе санасына сүйене отырып, шартты түрде ынтымақтастықты келесідей түрлерге бөлуге болады:

- эмоционалды (эмоционалдық көңіл-күй атмосферасын құру, бірлескен іс әрекет нәтижелерінен эмоциялар үйлесімділігі, жарқын сәттерге назар аудару, эмоциялар мен сезімдердің айқын көрінісі, эмоциялық боялған бағалаулар мен өз пікірін білдіру);

- когнитивті (шығармашылық ізденіс пен логикалық талдау атмосферасын құру, ой-өрісінің және интеллектінің, кәсіпқойлықтың, стандартты емес ойлау қабілеті мен өзіндік ерекшелігі).

- топтың әр мүшесі үшін топта қажетті қосымша жұмыс тәжірибесін (қарым-қатынас, ұйымшылдық және т.б.) көрсете отырып, табыстылық кестесін дайындау;

- бір немесе екі білім алушының жұмыс тобының жұмыс нәтижелері.

Ақпаратқа тәуелділікті анықтау тәсілдері:

- топтың әрбір мүшесінің тапсырманың бір бөлігін орындау үшін ғана қажетті ақпараты бар (немесе оны өз бетінше таңдайды);

- топ мүшелері арасында тапсырманы орындаудағы рөлдер бөлінеді.

Көтермелеуге тәуелділікті анықтау тәсілдері:

- бүкіл топтың жұмысын бағалау;

- оқу нәтижелерін жеке бағалау арнайы жұмыстың нәтижелері бойынша топтарда материалдарды пысықтағаннан кейін жүзеге асырылады;

- топтардың оқу нәтижелерінің деңгейін бағалайды.

Бірлескен жұмыс барысында «қалай» деген мәселені талқылау үшін арнайы уақыт бөлінеді. Топ өзінің мінез-құлқын, топ жұмысының әдістерінің тиімділігін, әрбір топтық жұмысқа қанағаттануын талқылайды және өз ынтымақтастығын жетілдіру жолдарын белгілейді. Бұл ретте топтың жұмысын топтың өзі және оқытушы келесі көрсеткіштер бойынша бағалайды:

- үлгерім (топтың академиялық нәтижелері);

- тапсырманы орындауға жұмсалған күш-жігер (берілген тапсырмаларды өз бетінше шешу мүмкіндігі, мақсатқа жету қабілеті, тапқырлық, шығармашылық; меңгеру үшін міндетті материалдың шегінен шығу; күрделі мәселелерді шешу);

- тиімділік (әр топ мүшесінің орындауы, оның топтық жұмысына қанағаттануы);

- мейірімділік (жалпы талқылаулар мен сараптамалық бағалауларда басқа топтарға қолдау көрсететін мінез-құлықты көрсету мүмкіндігі).

Осы технология негізінде оқыту үдерісі әр шағын топтың жұмысын қорытындылаумен білім алушылардың білімін жеке тексерумен аяқталады. Бақылаудың бұл түрі топтық жұмыстың тиімділігін, оқудағы ынтымақтастық қағидатын іске асырудың шынайылығы мен толықтығын анықтауға және одан кейін түзетуге мүмкіндік береді. Егер білім алушылардың жеке көрсеткіштері топтық бірлескен жұмысқа қойылатын алдыңғы ұжымдық жұмыстардан төмен болса, бұл топта үстемдік стилі басым екенін білдіреді: тапсырмалар бір немесе бірнеше топ мүшелерімен орындалса, басқалары олардың нәтижелерін пайдаланды.

Ынтымақтастық негізінде оқыту технологиясының тиімділігін бағалау кезінде мыналарға назар аудару керек [60]:

- топтың барлық мүшелерінің бірлескен жұмысына міндетті түрде қатысушылар арасында қызметті бөлу қағидасын іске асырудың табыстылығы;

- оңтайлы құрам - үштен жеті адамға дейін; осы көлемдегі топтарда қатысушылар еркін және белсенді қарым-қатынас жасай алады және барлық басқа мүшелерді назар аудара алады;

- білім алушының өз қалауын және жеке-психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, топтық жұмыстың нақты аспектісі үшін жауапкершілікті барынша өзін-өзі іске асыруды және жауапкершілікті көздейтін рөлді дұрыс бекіту немесе таңдау арқылы топтық жұмыстың нәтижесі үшін жауапкершілікті қайта бөлудің біркелкілігі;

- әлеуметтік қолдаудың әсері - бақылаушылар (педагог) немесе табысқа мүдделі жанкүйерлердің (білім беру үдерісінің басқа да субъектілерінің) тобының қатысуы; тіпті адамдар тыныш болып, өзін ұстаса да, олар топ қатысушыларының қызметіне қалай әсер етеді;

- конформизмнің әсері - топтың қысымымен оның жекелеген мүшелерінен топтық іс үшін мінез-құлықтың немесе оң көзқарастың өзгеруі, оның көпшілігінің пікірі, жалпы проблеманы шешу үшін соншалықты прогрессивті немесе конструктивті емес; ол әр түрлі сөздерді ала алады - «ірілендірілген ойлау», «топтық поляризация», «азшылықтың ықпалы»; «ірілендірілген ойлау» әсерінің мәні топтың үш факторлардың ықпалымен дұрыс емес шешімдер қабылдай алатын - көшбасшының директивті стилі, жоғары топтық тұтастығы және проблемалық және дағдарыс жағдайында шешім қабылдау; «топтық поляризация» әсері өзін орташа және жеке конструктивті пікірлерге тыңдамайтынын көрсетеді, топтың үлкен бөлігі осы

проблеманы жеке шешкеннен гөрі, тәуекелді шешімдер қабылдауға бейім; «азшылықтың әсері» топтың пікіріне әсер етуі және шешім қабылдауы бірлескен қызметке қатысушылардың жеке әңгімелерінде «жариялаусыз» және «бақылаушыларсыз» болуы;

- бас тарту әсері басқа жеке сипаттамаларға «қатыспау» себебі бойынша топтың көпшілігін оның бір немесе бірнеше мүшелеріне оқшаулауы, қабылдамауы немесе нашар қарым-қатынасы, киіну және өзін-өзі ұстау мәнерінен көрінеді; өйткені адам бірлескен іс-әрекеттердің стратегиясы мен тактикасы туралы уағдаласқан көпшілік жағдайында «кедергі», тиісінше тітіркендіреді және наразылық тудырады; көпшілік пікірін құрметтемеуден, оған ренжітуден және мұндай еркін мінез-құлықты кешіргісі келмеу себебінен көрінеді;

- топта ұзақ уақыт қалу ниетімен байланысты топтық тиістілік әсері; бұл әсер оқу үдерісінің басқа субъектілеріне оның шегінен тыс жерлерде сайлау немесе жағымсыз қарым-қатынаста, олардың ерекше бөлінуінде байқалады, бұл студенттік ұжымдағы өзара қарым-қатынастардағы қақтығыстарға немесе шиеленіске, әсіресе бір білім беру нәтижесі үшін бәсекелестік және күрес жағдайында өзара қарым-қатынастардағы түсінбеушіліке немесе шиеленіске әкеп соқтыруы мүмкін;

- кооперативтік стратегияның тиімділігі бірлескен қызметке барлық қатысушылардың оларға қойылатын бірдей талаптарымен, мінез-құлық және өзара қарым-қатынас нормаларымен бірдей мәртебеге қоюмен байланысты, әркім екіншісін жеке тұлға ретінде қабылдайды және оны өз даралығымен қабылдайды.

Жоғары оқу орнының білім беру үдерісіндегі жобалау ынтымақтастықта оқыту технологиясының талаптарына жеткілікті дәрежеде жауап береді. Оның бірнеше себептері бар. Біріншіден, жобалау - бұл жеке емес, топтық қызмет. Жобаны жеке тұлға әзірлеген жағдайда да бұл тұлға жобаны әзірлеу үрдісі мен оның одан әрі нәтижесіне байланысты басқа адамдармен іскерлік қарым-қатынас жасай алмайды. Екіншіден, топ жүзеге асыратын жобалау өзінің ойы бойынша батыл көрінеді, жалғастыру үрдісі бар неғұрлым күрделі білім беру мақсаттарына бағдарланады, бұл өз кезегінде жобалар сериясында іске асырылады. Жобалаудың бұл сипаттамалары топтарда дербес жауапкершіліктің жай-күйі барлық жобалау субъектілеріне тарайтынын, жауапкершілік жаңа субъект - топқа жататын батыл ұсыныстардың пайда болуының арқасында пайда

болады. Үшіншіден, жобалау - болашаққа бағытталған қызмет. Болашақты жобалау өте «қауіпсіз» қызмет ретінде қабылданады, бұл әсіресе оқу танымы жағдайында маңызды. Тиісінше, жобалаумен айналысатын топтардағы адамдар бір-біріне адал, идеялармен, әрекеттермен, бағалармен, нормалармен келісуге, алмасуға дайын.

Бұл факторлар әлеуметтік жобалау, қазіргі өмірдің маңызды ажырамас бөлігі болып табылатын фактілер мен үрдістер ортасында болатын жобаларды жасау туралы әңгіме болғанда бірнеше рет күшейе түседі. Бұл жағдайда адамдар мен топтардың белсенділігі шексіз арта түседі.

Диалог түрінде семинар өткізу технологиялары

Мектепте және жоғары оқу орындарында білім беру үдерісінде ойлау және ойлау қабілеттерін дамыту диалог түрінде ұйымдастырылған практикалық және семинарлық сабақтарда табысты жүзеге асырылады. Диалогтық қарым-қатынас оқу мазмұнын меңгеру барысында білім беру үдерісі субъектілерінің дербес қызметін белсендіреді, топта бірлескен жұмыс тиімділігін күшейтеді. Диалогта оқыту топта жұмыс істеуге, әсіресе проблеманы шешудің тиімді тәсілдерін іздеу жағдайында әлеуметтік-психологиялық дайындықты қалыптастырады.

Білім беру үдерісінде диалогтық қарым-қатынастың әр түрлі формаларын қолдану мақсаттары [61]:

1) білім беру мазмұнын игеру үрдісінде оқу үдерісі субъектілерінің іс әрекетін жандандырып, белсенділігін арттыру;

2) ұжымдық шешім қабылдау кезіндегі әлеуметтік рөлдерді үйрену.

Білім беру тәжірибесінде субъектілердің бірлескен жұмысының диалогтық формалары:

- топтық пікірталастар: талқылаулар, пікірталастар, полемика және т.б.;

- проблеманың шешімін конструктивті бірлесіп іздеу: «ми шабуылы» әдісі, синектика, жобаларды әзірлеу және т.б.;

- тренинг: микрооқу, психотренинг және т.б.;

- рөлдік ойындар: іскерлік, ұйымдастырушылық-әрекеттік, инновациялық, коммуникативтік және т.б [61].

Университет тәжірибесінде сәйкес келетін ең маңыздыларын қарастырайық.

Рөлдік ойындар. Ойын әдетте пәндік іс-әрекеттерді және әлеуметтік қарым-қатынасты жүзеге асырудың бекітілген тәсілдерін

тәжірибеде меңгеруге бағытталған жағдайлар мен нақты іс-әрекетті имитациялау ретінде қарастырылады.

Рөлдік ойынның ерекше белгілері рөлдерді бөлу және ойын сюжеті барысында тез өзгеретін ойын жағдайлары, онда субъект өзінің ойын рөлін орындау кезінде басқалармен өзара іс-қимыл жасау барысында өзін анықтайды және әрбір ойыншының іс-әрекеті жағдайдың өзгеруіне байланысты дәл сондай жылдам бейімделуі.

Ойын түрінде практикалық сабақ өткізу әдістемесі келесі шарттарды орындауды талап етеді:

- оқу тобы сабақты өткізу нысаны, оның тақырыбы мен мақсаттары туралы алдын-ала хабардар етіледі;

- оқу тобы шағын топтарға бөлінеді, олардың әрқайсысында көшбасшылар анықталады, рөлдер бөлінеді;

- көшбасшылар сұрақтар шеңберін белгілейді, олардың ішіндегі пікірталастарды анықтайды; топты белсендіру үшін көшбасшылар түрлі рөлдерді (мысалы, «судьяның», «прокурордың» және т.б. рөлдерді атқара алады.);

- сабақты бағалауда оқытушы пікірталас құрылымын, оның эвристикалық әсерін, рөлінің орындалу сапасын ескереді.

Брейнсторминг («ми шабуылы»). Брейнсторминг рөлдік ойыннан гөрі жоғары даму әлеуетіне ие. Диалогтың бұл түрі талқыланатын проблеманы екі бөлікке бөлуді көздейді, олардың шешілуі екі кезеңнен тұрады.

Бірінші кезеңде диалог идеялардың плюрализмі және ұсынылатын идеялардың сынын «кейінге қалдыру» ұстанымы бойынша ұйымдастырылады, бұл мақсатты ұжымдық іздестіруді қамтамасыз етеді және зияткерлік еркіндікті ынталандырады.

Екінші кезеңде ұсынылған идеялар жіктеледі және ұтымды сынға ұшырайды.

Оқытушының рөлі эвристикалық сұрақтардың шешімін іздестіруді ынталандыруда.

Сократтық (эвристикалық) әңгіме. Оқытушы өзі проблемалық жағдайды жасайды, оны шешу әдістерін және мүмкін болатын нәтижені ұсынады. Бірақ проблеманы талқылау барысында субъектілер қандайда бір мәселелерді қойып, оқытушының жоспарына түзетулер енгізе алады, бұл оқытушы үшін де, басқа субъектілер үшін де күтпеген нәтиже болуы мүмкін. Бірақ бұл диалогтық ойынды ұйымдастырудың осы түрінің эвристикалық күші бар.

Синектика. Сабақтың мақсаты - ойлаудың спонтанды үрдісін зерттеуге және проблеманы түрлендіруге бағыттау.

Топ мәселені түсінуге көмектесетін аналогияны қолданады. Аналогияның төрт түрі бар:

- тікелей ұқсастықтар (мысалы, техникалық құрылғыларды құру үшін биологиялық жүйелерді пайдалану ұқсастықтары);
- субъективті ұқсастықтар (жағдайды өзіне болжау);
- символдық ұқсастықтар (мысалы, «шешім ағашы», «қарсылық басу» және т.б. поэтикалық метафорлар);
- фантастикалық ұқсастықтар (мысалы, кеңсе техникасымен жұмыс жасау үшін «кішкентай адамның» болғанын қалаймын).

Ұсынылған ұқсастықтар мәселені шешу барысында мұқият талқыланады, қабылданады немесе жойылады.

Микрооқыту әдісінің негізі - білім беру үдерісінің субъектілерінде белгілі бір түрдегі құзыреттілік компоненті ретінде жеке дағдылар мен біліктерді мақсатты және жүйелі түрде дамыту. Микрооқу үдерісінде оқу, кәсіби немесе басқа қызметтің белгілі бір түріне компоненттік талдау жүргізіледі, субъект нақты білігін пысықтайтын «микро-жағдаяттар» бөлінеді. Ол үшін оқытушы келесі әдістерді қолданады:

- қызығушылықты ынталандыру, тренингтің «қызықты» басталуы, проблеманы қою және т.б.;
- үзіліс немесе бейвербальді коммуникациялық ынталандыруды қолдану (ым-ишара, мимика);
- оң және теріс бекіту жүйесі (көтермелеу, сөгіс, мін және т.б.);
- жетекші сұрақтар, тексеру сұрақтары;
- оқу материалын қорытуға субъектіні әкелетін сұрақтар;
- шығармашылық белсенділікті ынталандыратын дивергенттік сипаттағы сұрақтар;
- мінез-құлықтың сыртқы белгілері бойынша зейін дәрежесін тану;
- мысалдарды қолдану және иллюстрация.

Микрооқыту барысында білім алушы белгілі бір тәжірибелік дағдылар мен машықтарды жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар өз қызметін талдауды, онда жеке құрамдастарды ажыратуды және қандай да бір іскерлікті пайдалана алатын жағдайларды анықтауды үйренеді.

Диалог - бұл тұлғааралық қарым-қатынас пен ойлау генезисіндегі бастапқы және ең іргелі форма, оның барысында адам

адамдармен тікелей байланыста болады, олармен пікір алмасады, оның түсініксіз екенін анықтауға тырысады, өзінде бар көзқарастарды дәлелдейді немесе жоққа шығарады. Дискуссиялық формаларға ерекше мән беру негізі дискуссиялық әдістің диалектикалық табиғатынан тұрады. Пікірталастар қазіргі заманғы менеджменттің маңызды ережесін түсінуге көмектеседі: адамдарды басқару өнері әрбір нақты жағдайда жалғыз дұрыс басқару шешімін іздеуден емес, осы нақты жағдай үшін оңтайлы шешім табудан тұрады.

Пікірталас (лат. discussio - қарау, зерттеу) - жиында, баспасөзде, әңгімелесуде қандай да бір проблемалық, даулы мәселені талқылау. Мағынасы бойынша жақын түсінік - диспут (лат. disputare - талқылау) - тақырып бойынша қоғамдық пікірталас; диалог (dialogos) - екі немесе бірнеше тұлғалар арасындағы әңгіме, келіссөздер, пікір алмасу.

Диалог қатысушылар тобында айтарлықтай қарама-қайшы және тіпті даулы мәселені талқылау болып табылады, бұл шешілетін міндет бойынша жеке көзқараспен алмасу, соның нәтижесінде проблеманың өзін және әңгімелесушілерді түсінуге мүмкіндік беретін бірыңғай мағыналық орта пайда болады.

Оқу бағдарламасымен жұмыс істеу кезінде оқытушының қолдануы үшін орынды пікірталас формаларын қарастырайық. Қарапайым форма - шағын топта жүргізілетін проблемалық мәселе бойынша пікірталас. Мұндай пікірталастарды өткізу кезінде ұйымдастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлмеуге болады. Бұл жағдайда катализатор және пікірталасты ұйымдастырушы рөлінде оқу құралы, оқытушы, пікірталасқа қатысушылардың біреуі қойған проблемалық сұрақ болады. Топтық талқылауды белсендіру үшін оқытушы топқа мәселені шешудің ұсынылған екі жолын, қарама-қарсы бағалау пайымдауларын талқылауды немесе проблемалық жағдайларды құрудың басқа тәсілдерін пайдалануды ұсына алады. Пікірталасқа қатысушылар бірқатар қосымша сұрақтарға жауап бере отырып, қорытынды жасаған кезде, оны аяқтау кезеңі оқу пікірталасы үшін маңызды болып табылады.

Қосымша сұрақтар:

- пікірталас барысында қандай жаңа білім алынды;
- пікірталасқа қатысушылардың көзқарастары қандай позицияларға сәйкес келеді;

- пікірталасқа қатысушылардың көзқарастарында ең көп айырмашылық қандай позициялар бойынша анықталды;

- қатысушылар алдына қандай жаңа сұрақтар қойылды.

Сұрақтар нақтылануы немесе өзге тәсілмен тұжырымдалуы мүмкін, бірақ оқу мақсаттарында өткізілетін пікірталастың қатысушылардың жаңа білім беру немесе кәсіби құзыреттіліктерін меңгеруіне бағытталған қорытынды болуы маңызды.

Әрине, әрбір оқытушы жеке тәжірибесі мен қалауына қарай пікірталас жағдайларын және олардың ұйымдастырушылық және технологиялық іске асыруды өз бетінше жасайды.

Білім беру үдерісінде тиімділігіне байланысты танымал болған басқа да пікірталас түрлеріне тоқталайық.

Ашық пікірталастар мәселені кейіннен талқылай отырып, бекітуші және теріс жақтарын айқын бөлмей және қатысушылардың кең ауқымды тобын тарта отырып, талқылауды көздейді, бірақ мұнда талқылау нысанасымен белгілі бір танысу бұрын орын алуы маңызды, сондай-ақ сындарлы сипатта болуы үшін пікірталасқа басшылық жасау қажет.

Телевизиялық ток-шоу түріндегі пікірталастар жүргізушіден «белгілі бір формат бойынша жүруді» болдырмай, мәселелердің мәні бойынша пікірталасты бағыттауды талап етеді, ол үшін пікірталас шеңберінде негізгі қағидаттарды да, алшақтық нүктелерін де алдын-ала қарастыру қажет.

Пікірталас жазбаша түрде жүргізілуі мүмкін. Бұл пікірталас өткізудің постер формасы болуы мүмкін. «Жариялылық қабырғалары» формасы сияқты пікірталасты ұйымдастырудың (немесе оның жеке кезеңінің) формаларын атауға болады, онда пікірталастың әрбір қатысушысы берілген немесе өз бетінше таңдалған кез-келген тақырып бойынша өз пікірін жаза алады. Пікірталастың мұндай түрі интернет желісінде ұйымдастырылатын заманауи диалогтарға үндеседі. Екі негізгі түрін атап өтуге болады: чат (көбінесе диалогтың жастар нысаны) және виртуалды конференция логикасында ашық пікір алмасу.

«Пікірталас бөлмесі» режимі желіде орналастырылған кез-келген білім беру немесе ғылыми порталдың қажетті элементі болып табылады. Бұл технология білім алушының ұзақ мерзімді сүйемелдеуін қамтамасыз ететін мамандардың жұмысында қолданылуы мүмкін.

Кез-келген пікірталас әр түрлі формада қол жеткізуге болатын тұлғааралық келісімді орнатуды көздейді, мысалы, келісім ретінде:

- түпкілікті;
- дискуссияда жасалған, бірақ одан әрі пысықтауды талап ететін белгілі бір жолдарға қатысты;
- бұл мәселе қатысушылар үшін өте қиын болды.

Диалогтық қарым-қатынас білім беру үдерісі субъектілерінде өз пікірін еркін білдіруге және сонымен бірге басқа қатысушылар берген пікірлерді ашық талқылауға мүмкіндік беретін шынайы ашық ойлауды дамытады. Ашықтық - бұл тек білім беру қызметінде ғана емес, сонымен қатар адамдармен қарым-қатынас жасаудың түрлі салаларында да қажетті жеке тұлғаның маңызды интеллектуалды-тұлғалық сапасы. Сондықтан диалогтық қарым-қатынасты жобалау оның қатысушыларының айқындамасының ашықтығын, әр түрлі бағалау мүмкіндігін, өз көзқарасын білдіруді көздейді.

Проблемалық-рефлексивті диалог әдістемесі екі негізгі тәсілді қамтиды.

Бірінші проблемалық жағдайды логикалық есептің көмегімен тапсырумен және шешімді іздеу үрдісінде жеке және интеллектуалды-рефлексивті түсінудің тәсілдерін ұйымдастырумен байланысты.

Екінші - шығармашылық, шығармашылық тұлға, шығармашылық тапсырма, шығармашылық мәселелерді шешуде шығармашылық ойлау және диалогқа қатысушының әлеуеттік және нақты мүмкіндіктері арасындағы «алшақтықты» түсіну үрдісінде оның шешімін дәлелдейтін сұрақтардың көмегімен проблемалық жағдайды қою.

Бұл ретте оқытушының негізгі күш-жігері білім алушының туындаған қарама-қайшылықтар бойынша сұрақтарға немесе пікірлерге жауап беруде өз тұлғасын барынша көрсету мүмкіндігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ проблемалық жағдайларды өз бетінше шешу қабілетін дамытуға бағытталған.

Технологияны әзірлеу кезінде келесі қағидаттарды басшылыққа алған жөн [62]:

- өзара іс-қимылдың диалогы (субъектілер арасындағы теңдік пен өзара түсіністік қатынастары);
- сұрақтар мен тапсырмалардың проблемалық сипаты; іс-әрекеттерді орындау немесе пікір айту барысындағы рефлексия;

- білім беру үрдісінің жеке бағыты. Ұйымның диалогтық нысанын жобалау технологиясы

- тәжірибелік сабақ диалогта бірлескен жұмыстың жалпы құрылымын әзірлеуді көздейді. Субъектілердің іс-әрекетін кезең-кезеңмен қарастырайық.

1. Мәселе қою.

Дайындық кезеңі. Осы кезеңде бірлескен іс-шаралар ұйымдастырылады (кесте 7).

2. Топтық жұмысты ұйымдастыру. Қатысушылар топтар бойынша бөлінеді; екіден бес-тоғыз адамға дейін (конструктивті міндеттерді шешу кезіндегі бірлескен жұмыс, дискуссиялар мен т.б.) және одан да көп (түрлі түрдегі ойын әдістері).

Әрбір топ мүшелерінің арасында функционалдық рөлдер бөлінеді (оқытушының басшылығымен немесе дербес).

Топта проблемаларды шешу үрдісі тікелей пікір алмасу негізінде, болжамдар, гипотезалар және т.б. көмегімен жүзеге асырылады. Топта жасалған шешімдерді барлық қатысушылар талқылайды. Бұл ретте әр түрлі топтарда алынған шешімдер салыстырылады және сәйкестендіріледі.

3. Қатысушылардың функционалдық ұстанымдары. Бірлескен қызмет барысында әрбір қатысушының белгілі бір өзіндік пікірі болады, осыған сәйкес топтың басқа мүшелеріне қатысты белгілі бір позицияға ие болады [62]:

- әр түрлі білім саласында еркін бағдарланатын және оларды нақты мәселелерді шешуде тез қолдана алатын жақсы ақпараттандырылған қатысушы;

- «миға шабуыл» өзінің зияткерлік әлеуетін іске асыратын көптеген идеяларды айтатын қатысушы;

- сыни тұрғыдан ойлаушы, идеяларды дәйекті түрде сараптайтын, құбылыстар мен фактілердің себептік байланысын орнататын қатысушы;

Кесте 7 - Бірлескен іс-шараларды ұйымдастыру

Оқытушы	Білім алушы
- бірлескен жұмыстың мақсатын анықтайды және нақтылайды; - нақты-мазмұнды мәселені тұжырымдайды; - мәселені топпен талқылайды, топтық жұмыс	- бірлескен жұмыстың мақсаттарын талқылайды және қабылдайды немесе түзетеді;

түрлерін таңдайды; - бірлескен жұмысқа қатысу сипатын анықтайды (топтағы рөлдер мен функционалдық позицияларды бөлу); - топтық жұмыс үшін қажетті оқу материалдарын дайындайды (қандай да бір рөлді орындаушыларға арналған тапсырмалар, нұсқаулықтар, білім беру нәтижелерін бағалау үшін тапсырмалар); - оқытудың техникалық құралдарын іріктейді; - білім алушылар арасында пікірталасты, ойынды немесе тренингті ұйымдастырушыларды анықтайды.	- нақты мазмұндық проблеманы тұжырымдауға қатысады; - мәселені талқылауға қатысады; - топта рөлдер мен функционалдық позицияларды таңдайды; - сабақты дайындауға қатыса алады.
Топтық жұмыс жобасын әзірлеу кезеңі	
Оқытушы	Білім алушы
- қатысушылардың ұсынылған проблеманы зерттеуге бастапқы дайындығын және олардың топтық қызметінің тәжірибесін талдайды; - мәселені бірлесіп шешу үдерісінің негізгі кезеңдерін, шығармашылық элементтердің көрінуін болжайтын қатысушылардың іс-әрекеттерінің вариативтілігі алдын-ала көзделетін сценарий дайындайды	- топта жұмыс істеуге бастапқы дайындықтарын көрсетеді; - сценарий дайындауға қатыса алады.
Іске асыру кезеңі	
Оқытушы	Білім алушы
- жанама көмек көрсетумен жұмыс барысын реттейді, топтарда бірлескен жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдерін қолданады; - проблемалы жағдайларды тіркейді; - бірлескен қызметке қатысушылар тарапынан мәселелерді ынталандырады; - олармен кері байланысты қолдайды; - қатысушылардың іс-әрекеттеріне барынша аз араласуға тырысады, оған көмек сұраған немесе қақтығыстар, қиындықтар; - кедергілер туындаған жағдайларда тәжірибелі ұйымдастырушы; - кеңесші рөлінде болады; - барлық ойын ережелерін ұстанады.	- жұмыс барысында белсенді қатысады; - топта жұмыс істеу ережелерін орындайды; - сұрақтар қояды, топ мүшелерімен және оқытушымен қарым-қатынас жасайды; - қызметте дербестік танытады; - жанжалдарды болдырмауға тырысады.

- идеяларды іске асыратын және оларды қисынды аяқтауға жеткізетін, шыдамды және ойластырылған орындаушының қасиеттері бар қатысушы;

- құрылымдарды жетілдіруге ғана емес, формалардың сұлулығына ұмтылатын талғампаз шешімдерді жақтаушы қатысушы;

- конструктивті емес сын айтушы скептик;

- жеке өнімді жұмысты артық көретін, топтық жұмыспен әрең айналысатын қатысушы;

- көпшіліктің пікірін ұстанатын, пікірталасқа нәтижесіз қатысатын қатысушы.

Жұмыс кезеңдеріне және қалыптасқан жағдайға байланысты топішілік және тұлғааралық рөлдердің динамикасы орын алады.

4. Әлеуметтік іскерлікті дамыту. Диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін қатысушылардың жеткілікті дамыған әлеуметтік дағдыларына негізделген топтағы субъектілердің бірлескен қызмет үрдісі ең маңызды болып табылады. Практикалық сабақ үшін диалогтық қарым-қатынас технологиясын жобалау кезінде ынтымақтастық пен әлеуметтік дағдыларының төрт деңгейін ескеру қажет:

1) Топ құру және оның бірлескен қызметін ұйымдастыру үшін қажетті (әлеуметтік іскерлікті қалыптастыратын):

- қатысушылардың пікірлерінің кезектілігін сақтау, іс-қимылдарды бақылау және т.б. бойынша жүгіну;

- оқу тапсырмасын орындау бойынша топтың қызметін басқару және топта тұлғааралық қарым-қатынасты қолдау үшін қажетті функционалды әлеуметтік білік.

2) Тапсырманы түсіну, әр топтың позициясын талқылау және түзету үшін топтың әр мүшесі өзінің пікірлері мен идеяларын білдіру.

Топ қызметінің бағытын анықтау:

- тапсырманың мақсатын жариялап, қайталаңыз (Бізге қажет...);

- топ мүшелерінің назарын уақытша көрсеткіштерге аудару (Біз мұны қалған уақытта жасай аламыз ба?);

- тапсырманы тиімді орындау жолдарын ұсыныңыз (Неге біз тырыспаймыз?);

- топтың әр мүшесін қатысуға ынталандыру (Сіз бұл туралы не ойлайсыз?);

- топ мүшелерінен көмек сұрауға өзіңізді еркін сезініңіз (Сіз не айтқыңыз келеді?);

- қолдау мен түсінуді вербальды және вербальды емес түрде көрсетіңіз.

3) Зерттелетін материалды терең түсіну және оны проблемаларды конструктивті шешу үшін пайдалану, проблемалық міндеттерді шешудің әр түрлі стратегиялары мен нұсқаларын таңдау үшін қажетті (әлеуметтік біліктерді қалыптастыратын):

- дауыстап қорытындылау: жазбаларға қарамай, мүмкіндігінше толықтай тұжырымдаңыз;

- қайта қарау кезінде дәлдікті сақтаңыз, басқалардың пікірлерін толықтырыңыз және түзетіңіз;

- жаңадан зерттелген материалды бұрыннан белгілі ақпаратпен байланыстырыңыз;

- топқа көрнекілікті пайдалана отырып, маңызды идеялар мен фактілерді есте сақтаудың ең жақсы тәсілдерін табуға көмектесіңіз;

- бәрі түсінікті екеніне көз жеткізіңіз;

- қатысушылардың бірінен жоспарды дауыстап айтуды немесе топтың материалды қалай зерттейтінін айтуын сұраңыз.

4) Топта білім алушылардың танымдық іс-әрекетін ынталандыру үшін қажетті (ынталандырушы әлеуметтік біліктері):

- қатысушылардың жеке басына сын айтпай идеяларды сынаңыз;

- пікірталас қатысушыларының пікірлері мен идеяларын саралап, олардың ойлау тәсілдерінің айырмашылығын анықтаңыз;

- әр түрлі ойларды бірыңғай көзқараспен біріктіруге тырысып, бірыңғай қорытынды жасаңыз;

- жауаптың дұрыстығын фактілермен растауды талап етіңіз;

- басқалардың жауаптарын қосымша ақпаратпен немесе қорытындылармен толықтыра отырып күрделендіріңіз (Біз әлі де ойлануымыз керек?);

- терең талдауға және проблеманы түсінуге апаратын сұрақтар қойыңыз (Бұл жағдайда бұл орынды бола ма?);

- одан әрі жауаптарға, шешімдердің бірнеше нұсқаларын және т.б. әзірлеуге итермелеңіз.

5). Рефлексивті бағалау. Тапсырманы орындағаннан кейін оқытушы топты бағалауға ынталандырады:топтың әрбір мүшесі пікірталас барысында өзін-өзі бағалайды (кесте 8).

Кесте 8 - Пікірталас барысында белсенділік дәрежесін өзіндік бағалау

Белсенділік дәрежесі	Көрсеткіші	Бағалау			
Бастама	Өз бастамасы бойынша сұрақтар қою, гипотезалар ұсыну, жұмыс тәсілі туралы пікір айту, талқылауды өз бетінше бастау	0	1	2	3
Қолдау	Басқалардың бастамаларын қолдау, топтың басқа мүшелерін жұмысқа тарту, бірлескен жұмыс үшін қолайлы жағдай жасау				
Келісім	Жұмысқа қатысуға келісім, оған қосылуға үнсіз ұмтылу				
Бағыну	Жұмыстағы пассивтілік, ішкі қалаусыз топтың талаптарына бағыну				
Қабылдамау	Жұмыс жасаудан бас тарту, оны сынау, өзін басқаларға қарсы қою				
Барлығы:					

- бақылаушы топ мүшелерінің қызметіне және олардың мінез-құлқының ерекшеліктеріне өздерінің бақылауының нәтижелерін жария етеді;

- топ мүшелері топтың әрбір мүшесінің мінез-құлқында тапсырманы орындауға не көмектескені, не кедергі келтіргені жөнінде пікір алмасады. Пікір алмасу барысында олар топтың қаншалықты жақсы жұмыс істейтіні, әрбір қатысушы қажетті әлеуметтік іскерлікті қаншалықты жиі қолданғаны, топтық өзара іс-қимылды жетілдіру үшін не істеу қажет екендігі туралы қорытынды жасайды.

Бұл ретте бақылаушы барлық қатысушылардың кері байланысы болуын, топтағы өзінің мінез-құлқын білуін қадағалайды.

Топтарда талқылаудан кейін оқытушы барлық ұжымның жұмысы туралы өз бақылауларымен бөліседі және келесі сұрақтарға жауап бере отырып, жұмыстың қорытындысын шығаруды ұсынады.

Қатысушылар талқыланған мәселенің маңыздылығын қандай деңгейде түсінді?

Қатысушылар балама шешімдер ұсынды ма?

Еркін пікір алмасу қамтамасыз етілді ме?

Оппоненттер көзқарасы назарға алынды ма?

Айтылған сынға түсіністікпен қарау болды ма?

Топтарда жәрдемдесу мен ынтымақтастық ынталандырылды ма?

Субъектілер диалогтық қарым-қатынас негізінде проблемаларды шешудің әр түрлі нысандарына енгізілуіне қарай, олар шешімдерді бірлесіп іздестірудің белгілі бір тәжірибесі мен белгілі бір

мәдениетіне ие болады. Олар сұрақтар қою, шешілетін мәселенің түрлі аспектілерін көру, басқалармен қойылатын сұрақтардың кіші мәтіндерін түсіну қабілетін дамытады. Білім алушылар бір мәселе бойынша топта айтылған әр түрлі пікірлерге түсіністікпен қарайды. Мақсаты - басқалардың пікірлерін ескеру ғана емес, сонымен қатар диалогқа қатысушылардың пікірлері арасында ортақ тіл табу, оларда ортақ нәрсені табу, бірыңғай мағыналық ортаны құру.

Дебат технологиясы

Дебат технологиясы 1993 жылы «Ашық қоғам» институтында жасалған дебаттар халықаралық бағдарламасының негізінде құрылды. Бұл технология белгілі бір ережелер бойынша жүргізілетін пікірталастың ерекше түрі болып табылатын зияткерлік ойын.

Бұл технологияның мақсаты - білім алушыларды азаматтық, ғылыми немесе кәсіби қоғамдастықтың нормалары мен құндылықтарына баулу, сондай-ақ оларды қазіргі қоғам, нарық және өндіріс жағдайларына бейімдеу механизмі болып табылады. Дебаттар келесі салаларда қолданылуы мүмкін [63]:

- білім беру іс-әрекетінде оқытудың формасы мен технологиясы ретінде (дербес технологиялар кешені немесе жеке пәнді оқыту технологиясы);
- ғылыми-зерттеу қызметінде (ғылыми ақпарат көздерімен жұмыс істеу, ғылыми іздеу, зерттеу қызметінің дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді);
- тәрбие жұмысында (өзін-өзі басқару және өзін-өзі таныстыру дағдыларын тәрбиелеу);
- зияткерлік ойын түрі ретінде.

Дебаттар - пікірсайыстың белгілі бір деңгейдегі бәсекелестікті болжайтын ойын технологиясы. Жеңімпаз дәлелдердің ең қисынды логикалық алгоритмін құрастыра білгені маңызды, өйткені пікірталаста тараптардың бірінің сөзсіз дұрыстығы болмайды. Бұл бір қарағанда дидактикалық ұстанымдарға қайшы келеді, бірақ өмірмен және әлеуметтік тәжірибемен пікірталастар туындайды: әрбір проблеманың екі жағы бар, кем дегенде әрбір шешімнің жақтаушылары мен қарсыластары бар.

Дебаттар технологиясы құралдары мен логикасында шешілетін мақсаттарға қол жеткізу үшін негізгі үш ұстанымды есте ұстау керек.

Пікірталастар жеке тұлғаға қарсы бағытталмайды (қарсыластардың жеке басын сынауға болмайды), қарсыластардың

(оппоненттердің) идеялары мен пікірлеріне қарсы дәлелдер (аргументтерді) келтіруге болады.

Дебаттың негізі - адалдық. Кейде шыншыл болу қиын: сіз дәлелдердің жоқтығын немесе логикалық конструкциялардың дұрыс еместігін мойындауыңыз керек.

Университеттің оқу тәжірибесіндегі дебаттар білім алушылар арасындағы немесе оқытушы мен білім алушылар арасындағы бәсекелестік үшін емес, білім алушылардың білім алуы мен дамуына, олардың әлеуметтенуіне арналған. Бұл сайыс түрінде жасалған оқыту технологиясы.

Л.А.Туриктің пікірінше дебаттың жағымды жақтарына мынадай ұстанымдарды жатқызуға болады [64]:

- дебаттарға дайындық кезінде мәселені терең және жан-жақты қарастыруға көзқарасты қалыптастыру;
- әр түрлі идеялар мен оқиғаларды салыстыра және талдай білуді дамыту, негізделген тұжырымдар жасау, дәлелдемелер тізбегін құру қабілеттерін дамыту;
- мәселенің мәнін шоғырландыру қабілетін дамыту;
- іс жүргізу дағдыларын дамыту: ақпаратты алу және өңдеу, деректер қорын пайдалану, мәтіндерді конспектілеу және т.б.;
- пікірталас мәдениетінің дағдыларын меңгеру мүмкіндігі: оппоненттердің дәлелдерін есту, бейвербалды қарым-қатынас тілін (мимика, ым-қимыл, интонация) дұрыс пайдалану;
- өз ойын ауызша және жазбаша түрде анық жеткізе білуді дамыту;
- әр түрлі көзқарастарға, оның ішінде өзгеше көзқарастарға төзімділікке тәрбиелеу.

Спонтандылықтың жоғары дәрежесіне байланысты дебат оқу материалын игерудің дербес әдісі бола алмайды, өйткені белгіленген нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз етпейді. Дегенмен, элемент ретінде ол барлық дәстүрлі және инновациялық технологиялар мен оқыту әдістеріне кіреді және негізгі оқу пәндерін оқу кезінде және пікірталастың өзін жүргізу әдістерін игеруге арналған арнайы сабақтарда коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Пікірталас мәдениеті әр қатысушының белгілі бір нормалар мен ережелерді сақтауын көздейді және олардың дамуы қарым-қатынас құзыреттерінің қалыптасуына әкеледі:

- еркін пікір алмасу;

- пікірталасқа қатысушылардың әрқайсысының пікірін құрметтеу;

- сынға төзімділік.

Еркін ұйымдастырылған пікірталас барысында көрсетілген ережелерді сақтау - психологиялық жағынан өте күрделі іс болғандықтан, оларды ойын түрінде пікірталас әдісімен оқыту кезінде сақтау тереңдетілген рефлексиялық талдауды, субъекті диалогты қатысушы немесе ұйымдастырушы ретінде өз қызметін түсінуді талап етеді. Пікірталас ұйымдастырушылық іс-әрекеттік ойын ретінде дебаттарды жасауға және өткізуге негіз болып табылады.

Ұйымдастырушылық-іс-әрекет ойындарын өткізу технологиялық циклдің мынадай кезеңдерін дәйекті түрде жүзеге асыруды көздейді:

- оқытушының проблемалық жағдайларды жобалау: мақсаттарды, мазмұнын, әдістері мен құралдарын, шығармашылық топтардың құрамын анықтау;

- проблеманы қою: қарама-қайшылықты өзектендіру, мақсаттарды, қызмет тәсілдерін ұжымдық талқылау, шығармашылық топтар құру;

- шығармашылық топтар бойынша жұмыс: жобалау қызметі - өз мақсаттарын анықтау, оларға жету жолдарын анықтау, шешім қабылдау, іс-шаралар бағдарламасын құру; орындаушылық қызмет - бағдарламаны іске асыру; ұжымдық ұстанымды әзірлеу; жұмыс үрдісін бақылау және түзету;

- жалпы талқылау, әрбір топтың ұстанымдарын қорғау (ұстанымды ғылыми дәлелдеу, оны қорғау немесе өзгерту);

- рефлексия ұйымдастыру. Әр топтың, жалпы ұжымның танымдық және коммуникативтік қызметін талдау. Талдау негізінде іс-әрекеттің мақсаттары, мазмұны, әдістері, құралдары мен нәтижесі арасында сәйкестік белгіленеді. Бірлескен қызметтің әрбір қатысушысы оның құндылығын сезінеді, қарым-қатынас жүйесіндегі өз орнын айқындайды, қоршаған ортамен өзара іс-әрекет жасау тәсілдерін түсінеді.

Бірлескен іс-әрекеттің әрбір қатысушысы өзінің құндылығын түсінеді, қатынастар жүйесіндегі өзіндік орнын анықтайды, сыртқы әлеммен өзара әрекеттесудің өзіндік тәсілдерін түсінеді.

Классикалық дебаттарды келесі форматтарда өткізуге болады (формат ережелердің белгілі бір жиынтығын білдіреді).

Командалық дебаттар:
- Карл Поппер дебаты;
- парламенттік дебат;
- Линкольн-Дуглас дебаты.
Жеке дебаттар:
- импровизациялық сөйлеу;
- авторлық орындау.
Бұдан басқа дебатты былайша ажыратып бөлуге болады:
- еркін дебаттар;
- пікірталас түрінде талқылау;
- экспресс-дебаттар;
- өзгертілген дебаттар;
- шағын-дебаттар.

Карл Поппер форматындағы дебаттарды толығырақ қарастырайық. Карл Поппер - белгілі ағылшын философы, «ашық қоғам» әлеуметтік теориясының идеологы, ғылыми білім негізін қалаған ұстанымдардың тұжырымдамасымен танымал («Реализм және ғылымның мақсаты» мақаласы):

- мүлдем сенімді теориялар, ережелер, пікірлер жоқ;
- кез келген пікір немесе пайымдау құнды, өйткені субъективті ақиқатқа ие, сондай-ақ ойдың пайда болу көзі болып табылады;
- кез-келген ақпарат сыни талдау мен бағалауға ұшырауы мүмкін;
- діни сенім туралы біржақты шешім қабылдау тиіс деген пікір жоқ.

Дебаттың әрекет етуші тұлғалары - екі команда, әрқайсысы үш қатысушы (спикер). Тақырыптық ойын шеңберінде тезис қорғайтын команда - бекіту командасы. Тезисті терістейтін команда - терістеу командасы.

Төрешілер ойынды бағалайды, арнайы төрешілер хаттамасын толтырады, онда командалардың позицияларының қақтығыс аймақтарын белгілейді, өз пікірлерін түсіндіреді. Төрешілік - өте күрделі процесс. Төреші жеке позициядан бас тартып, ойын жеке ықылас негізінде емес, дәлелдерге және пікірлерге сүйене отырып бағалауы тиіс. Төреші үш міндетті атқарады: үйретеді, әділдікті қолдайды және ойынның жағымды атмосферасын сақтайды. Егер сабақ аясында пікірталастар өткізілсе, онда төрешілер ретінде командаға енбеген және тьюторлар немесе таймкипер (ағылш.,

timekeeper - уақыт сақтаушысы) қызметін орындамайтын барлық білім алушыларды алуға болады.

Таймкипер - регламенттің сақталуын қадағалайтын ерекше қатысушы. Ол спикерлерге сөйлеу аяқталғанға дейін қалған уақыт көрсетілген арнайы плакаттарды көрсетеді: 3 мин, 2 мин, 1 мин, 30 сек.

Тьюторлар - ойынға дейін дебатты ұйымдастырушылар, жаттықтырушылар, команда жетекшілері. Олар ойын кезінде бақылаушылардың рөлін атқарады, әрбір командадан барлық мүшелерінің іс-әрекетіне талдау жүргізеді.

Пікірталастың мәні - бейтарап үшінші тарапты (төрешілерді) қарсыластардың дәлелдерінен гөрі команданың дәлелдері жақсы екеніне сендіру.

Пікірталастың негізгі элементтері: тақырып, растайтын тарап, теріс тарап, дәлелдер, қолдау және дәлелдер, қарама-қайшы мәселелер, төрешілердің шешімі.

Тақырыптың тұжырымдасы.

Ойынға дайындық оның тақырыбын (тезисін) анықтаудан басталады. Дебат технологиясы бойынша тақырып бекіту түрінде тұжырымдалады, мысалы: «жан басына қаржыландыруды енгізу білім беру үдерісінің сапасын кепілді түрде арттырады».

Тақырыпты таңдау кезінде «жақсы» тақырыпқа сәйкес келетін талаптарды ескеру қажет:

- қызығушылық тудырып, пікірталастар үшін маңызды мәселелерді қозғап, өзекті болу;
- бәстесу үшін жарамды болу;
- теңгерімді болу және сапалы аргументтерді ұсынуда командаларға бірдей мүмкіндіктер беру;
- растайтын тарап үшін оң тұжырымы болуы тиіс;
- айқын тұжырымы болу;
- зерттеу жұмысын ынталандыру.

Жақсы таңдалған тақырып жеткілікті ұзақ уақыт бойы пікірталас тақырыбы бола алады.

Растайтын тарап. Растайтын топтың спикерлері төрешілерді өз ұстанымдары мен дәлелдерінің дұрыстығына сендіруі тиіс.

Қарсы тарап. Терістейтін топтың спикерлері растайтын тараптың ұстанымы дұрыс емес екенін немесе растайтын топтың тақырыпты түсіндіру (позицияны дәлелдеу) кемшіліктері бар екенін дәлелдеуі тиіс.

Аргументтер. Маңызды сенім құралы; дәлелдерді ойлай отырып, проблемаға екі көзқарасты да назарға алу қажет.

Қолдау және дәлелдемелер. Бұл дәлел ұстанымды (дәйексөздер, фактілер, статистикалық деректер, мысалдар) растайды. Қолдау мен дәлелдер ақпараттық іздеу, команда кейсін құрастыру барысында қол жеткізіледі, бұл ұжымдық жұмыс.

Айқас сұрақтар. Бұл бір топтың спикерінің сұрақтарына басқа топтың спикерінің жауаптарынан тұратын раунд атауы. Ол позицияны түсіндіру немесе қарсыластың ықтимал қателерін анықтау үшін қолданылады. Айқас сұрақтар барысында алынған ақпарат келесі спикерлердің сөздерінде қолданылуы мүмкін.

Төрешілердің шешімі. Төрешілер екі команданың дәлелдерін тыңдаған кезде, олар төрешілік хаттамаларын толтырады, онда дебаттар нәтижелері бойынша командаға қандай артықшылық берілгені туралы шешім тіркеледі. Хаттамада растайтын топтың және терістеу тобының үздік спикері атап өтіледі.

Түсініктердің анықтамасы. Анықтамалар дау үшін мүмкін кеңістік жасайды. Оны тар немесе кең түрде анықтау мүмкін емес. Анықтамалар бойынша дебаттар жүргізілмейді. «Мәдени норма» болып табылатын анықтамалар, яғни анықтамалықтар мен сөздіктер негізінде берілген анықтамаларға күмән келтірілмейді. Анықтамалар негізінде дәлелдер жасалады. Анықтамалар нақты, негізделген және дұрыс, стратегиялық болуы тиіс (оларды ұсынған топтың ұстанымына сәйкес келуі керек).

Ақпараттық іздеу - тақырып бойынша ақпаратты жинау және ұйымдастыру. Талап - білімнің толықтығы. Қажетті іскерліктер:

- библиографиялық аппаратты, алфавиттік және жүйелі каталогтарды пайдалану;
- аннотация (авторлық, баспа, ұсынымдық, сипаттама аннотациялары);
- библиографиямен жұмыс (кітап ішіндегі және кітаптан тыс библиография);
- алдын-ала оқу;
- жылдам оқу;
- күнделік жүргізу (дәйексөз, түсініктеме);
- тірек конспектісін жасау;
- реферат жасау (оқылатын мақаланың немесе кітаптың негізгі мазмұнын қысқаша баяндау) конспектіден, реферат авторының қарастырылатын мәселелер туралы ойымен ерекшеленеді;

- конспектілеу, автордың негізгі ережелері мен ойларын өз сөздерімен жазу, шартты белгілер мен қысқартулар жүйесін құру;

- дәйексөз (сілтемелер);

- карточкаларда жазбалар жасау.

Дебаттар тақырыбы бойынша дәлелдемелер сюжетін құру. Дәлелдемелердің сюжеті - топ іске асыратын растау (терістеу) дәлелдемелерінің блогы. Келесі сұрақтарға жауап беру қажет.

Неге біз тақырыпқа келісеміз (келіспейміз)?

Тақырыпты қолдау үшін қандай күшті дәлелдер келтіре аламыз?

Тақырып қандай негізгі мәселелерді қамтиды және қандай негізгі мысалдарды келтіруге болады?

Осы тақырыпқа байланысты қандай сұрақтар туындайды?

Қандай дәлелдерді теріске шығару мүмкін?

Спикердің іс-шаралар жоспары:

- тыңдаушылардың сәлемдесуі;

- топты және өзін таныстыру;

- кіріспе (тақырыптың өзектілігін негіздеу - оның қазіргі кездегі маңыздылығы);

- түсініктердің анықтамасы (жіктелуі және синоним - антоним);

- өлшемдерді ұсыну;

- дәлелдеу;

- қорытынды;

- назар қойғандарына рахмет айту.

Критерийлерді қалай таңдау керек. Ең қиын сәттердің бірі - критерийді таңдау. Критерий - дәлелдер сюжетінің құрылымдық элементі, ол дәлелдер мен тақырыптың тезисі арасындағы логикалық байланыстарды жеңілдету үшін қызмет етеді, дебаттар раундының бағытын анықтайды. Мысалы, «заманауи жарнама қаланың келбетін бұзады» тақырыбында критерий ретінде «қалалардың біркелкілігі мен біртұтастығы» болуы мүмкін; «теледидар зорлық-зомбылыққа әкеледі» тақырыбында критерий «содырлар мен бағдарламалар кейіпкерлерінің мінез-құлқын көшіру» болуы мүмкін. Критерий дебатқа қатысушылар бекітетін түпкі мақсат немесе құндылық болуы мүмкін.

Дәлелдемені қалай жасау керек:

- дәлелдеменің мағынасы ретімен екі-үш сөзбен жазу;

- тұжырымдау - дәлелдеменің негізгі идеясын қамтитын толық ұсыныс;

- дәлелдеменің мағынасын сипаттайтын түйінді сөздер;

- дәлелдемелер мазмұнын - тезиске немесе критерийге дейін қысқарту;

- толық ұсыныстар түріндегі дәлелдеме мәтіні;

- тіректерді көрсету;

- келесі дәлелдеме байламы.

Дәлелдер жиынтығын ұсыну тәсілі - «шолу» әдісі. Ескерту: «бұл дәлел бірнеше аспектіде қаралуы мүмкін...»

Дебаттарды өткізу ережесі. Ойынға әрқайсысы үш ойыншы (спикер) екі топ қатысады. Бұл растау командасының бірінші, екінші және үшінші спикерлері (Р1, Р2, Р3) және терістеу командасының бірінші, екінші, үшінші спикерлері (Tl, Т2, Т3). Ойын барысында спикерлер ережелер мен регламентке сәйкес кезекпен сөз сөйлейді. Айқас сұрақтар раундында спикерлер сұрақтар қойып, сұрақтарға жауап береді. 9-кестеде барлық қатысушылардың іс-әрекеттері арасындағы арақатынас берілген.

Спикерлерді дайындау және сөйлеу ерекшеліктері: бірінші спикерлер - бұл тұлға, команданың визит карточкасы. Бірінші спикерлер үй дайындамаларына негізделуі мүмкін, бірақ айқас мәселелерге, қарсы сұрақтарға дайын болуы тиіс. Екінші спикерлер үнемі гиперсілтеме режимінде жұмыс істейді. Олар ойында айтылғандардың барлығын талдайды және осы негізде өз сөзін құрастырады. Бұл талдау және диалог шеберлері. Екінші спикерде команда жұмыс істейді, оларға көмектеседі, олардың рөлі өте үлкен. Олар бірінші спикерлердің материалында үшінші үшін лайықты база әзірлеуі тиіс. Үшінші спикерлер - актерлер, сөз сөйлеудің майталман шеберлері. Олар өз ойларын әдемі, әсем аяқтау керек.

Сөз сөйлеу кезінде конспектілерді, құжаттарды, үй дайындамаларын пайдалану өте дұрыс емес деп саналады. Шағын форматтағы карточкаларды (алақан өлшемімен) пайдалануға жол беріледі, әрбір карточкада әдетте бір ғана аргумент немесе бір қолдау (дәйексөз, факт және т.б.) жазылады.

Төрешінің дайындығы мен жұмысының ерекшеліктері. Дебаттардағы төрешілер пікір сайыс қағидаларын қабылдайтын және бөлісетін, ойын регламентімен және ережелерімен таныс және төрешілік хаттамасын жүргізе алатын адамдар бола алады.

Төреші спикерлердің сөздерін тыңдайды, жұмыс жазбаларын жүргізеді, спикердің сөз сөйлеу стилін ұмытпай, сөз сөйлеудің негізгі сәттерін және айқас мәселелерді белгілейді.

Төреші төрешілік хаттаманы толтырады, қандай топқа артықшылық беру туралы шешім қабылдайды. Хаттаманың кері жағында төреші тараптардың дәлелдері бар кестені келтіреді.

Кесте 9 - Айқас сұрақтар раунды

Спикер	Уақыт	Функциясы
Р1	6 мин	Топты таныстырады және тақырыпты анықтайды, оның өзектілігін негіздейді, негізгі ұғымдарды түсіндіреді, критерий енгізеді, ұйымдасқан түрде топтың барлық дәлелдерін ұсынады
Р1, Т3	3 мин	Аргументтердің мәнін төмендету үшін сұрақтар қояды (Р1), бекіту позициясының әлсіз жерлерін анықтайды (Р1).
Т1	6 мин	Жалпы алғанда анықтамалар қабылдайды немесе нақтылайды (анықтамалар бойынша дебаттар жүргізілмейді). Бекітуді жоққа шығарады (Р1), барлық ықтимал теріс дәлелдерді ұсынады.
Р3, Т1	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін дәлелдерді көрсетеді (Р3), жауап береді (Т1)
Р2	5 мин	Барлық дәлелдерді қабылдамайды (Т1), бекіту ойын күшейтеді және дәлелдемелерді ұсынады (Р2).
Т1, Р2	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін сұрақтарды қояды (Р1), жауап береді (Т2)
Т2	5 мин	Дәлелдерді жоққа шығарады, теріс ойды күшейтеді, оны қолдауға дәлел келтіреді (Р1, Р2)
Р1, Т2	5 мин	Нақтылайтын және төмендететін сұрақтарды қояды (Р1), жауап береді (Т2)
Р3	5 мин	Теріс ойдың дәлелдерін теріске шығарады, күшейту үшін топтардың ұстанымдарын салыстырмалы талдауды және бекітетін ойдың дәлелдемелерін ұсынады
Т3	5 мин	Теріс ойдың дәлелдерін дұрысқа шығарады, күшейту үшін топтардың ұстанымдарын салыстырмалы талдауды және бекітетін ойдың дәлелдемелерін ұсынады

Хаттама әрбір спикердің сөзін үш критерий (үш «С»): мазмұны, құрылымы, тәсілі негізінде бағалайды. Осы критерийлердің әрқайсысы бойынша әрбір спикер ең жоғары балл санын - 10 ала алады (осылайша, ойын үшін әрбір спикер 30 балл ала алады). Төреші спикердің сөзін бағалай отырып, әрбір байқалған қате үшін барынша мүмкін болатын он баллдың кейбір санын алып тастайды.

Ұпайлар алынуы мүмкін қателердің тізімі.

Мазмұны «критерийі бойынша типтік қателер»:

- дау нысанасын оның дәлелдемелерінің орнына қайта бекіту;

- нақты дәлелдемелер емес, пікірді бекіту;
- тақырып түсініктерін түсініксіз немесе дұрыс емес анықтау;
- төмен дайындық немесе оппоненттердің қатты қысымына байланысты тақырыптан ауытқу;
- сәйкессіздік - егер олар іске аспаса, дәлелдер пайдаланылмауы тиіс;
- жалған аналогтар;
- дәлелдерге емес, жеке тұлғаға шабуыл жасау;
- артық дәйексөз;
- лингвистикалық бірліктерді дұрыс түсіндірмеу;
- дұрыс емес дедукция-тарихи қате.

«Құрылым» критерийі бойынша типтік қателер:
- жағымсыз сөздер;
- жалған тұжырымдар мен қорытындылар (себеп-салдарлық байланыстардың бұзылуы);
- егер сөз сөйлеу спикер рөліне сәйкес келмесе, рөлдердің дұрыс бөлінбеуі;
- дәлелдердің орынсыз немесе қисынсыз келтірілуі;
- хронологиялық қателер;
- регламентті сақтамау;

Тәсіл критерийі бойынша типтік қателер:
- ұқыпсыз мінез-құлық;
- сәйкес келмейтін мимика мен ымдау;
- артық агрессивтілік;
- сөйлеу қателері;
- монотонды сөйлеу;
- жаман артикуляция;
- жаман дикция.

Әрбір критерий бойынша төреші, егер осы критерий бойынша шегерімдер болса (ең жоғары балл саны - 10), бір көтермелеу балын қосуға құқылы.

Бұдан әрі төреші хаттамасының нұсқасы келтіріледі (кесте 10, сабақ өткізуге бейімделген).

Дебат ойыны бастапқысында білім беру үдерісінде диалогты жүргізу мәдениетін дамытуға бағытталған тұтас педагогикалық технология ретінде американдық педагогтар тобымен жасалған. Уақыт өте бұл технология өзгерістерге ұшырады. Қазіргі педагогикадағы оның модификациясы мынадай [65]:
- сыни ойлауды дамыту;

- коммуникативтік мәдениетті дамыту, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын қалыптастыру;

- зерттеу дағдыларын қалыптастыру (мысалы, қажетті дәлелдерді іздеу кезінде);

- ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыру (материалмен жұмысты ұйымдастыру, пікірталасқа арналған материалды дайындау, команда жұмысын ұйымдастыру);

- тыңдау және жазба жүргізу дағдыларын қалыптастыру.

Кесте 10 - Төреші хаттамасы

Төреші _____ Өткізу орны _____
Тақырып _____ Өтетін күні _____
Пән атауы _____

Дәлелдейтін тараптың құрамы 1 2 3				Реттік саны	Теріске шығаратын тараптың құрамы 1 2 3				Реттік саны
Спикер	Мазмұны	Құрылымы	Тәсілі	Барлығы	Спикер	Мазмұны	Құрылымы	Тәсілі	Барлығы
Р1					Т1				
Р2					Т2				
Р3					Т3				
Барлығы					Барлығы				
Үздік спикер:					Үздік спикер:				
Жеңімпаз топ:									
Өлшем		Балды төмендетуге болады		1	2	3	1	2	3
Мазмұны:									
Анықтама бойынша		-2 балға дейін							
Аспектілер мен дәлелдер, тақырыпқа көзқарас әртүрлілік, дәлелдемелер		-2 балға дейін							
Нақты қателер		-1 балға							

	дейін						
Сұрақтармен жұмыс	-2 балға дейін						
Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						
Құрылымы:							
Спикер рөлінің сәйкестігі	-3 балға дейін						
Сөйлеу логикасы	-3 балға дейін						
Сөз сөйлеудің құрылымдылығы	-3 балға дейін						
Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						
Тәсілі:							
Сөйлеу мәдениеті	-3 балға дейін						
Мінез-құлық мәдениеті	-3 балға дейін						
Әдептілік	-3 балға дейін						
Ерекше пікір (шегергеннен кейін қосылуы мүмкін)	+1 балға дейін						

Технологияда қойылған міндеттерді іске асыру үшін іс-әрекеттердің белгілі бір реттілігі көзделеді. Технологияның әр кезеңінің өз құрылымы мен қолданылатын әдістер мен тәсілдердің жүйесі бар.

Ойын тақырыпты таңдаудан басталады. Бұл болашақ ойыншылардың көмегімен болуы мүмкін.

Ойынға дайындық. Тақырып бойынша ақпаратпен жұмыс:

- ойынға қатысушылардың білімін белсендіру (топтық «ми шабуылы»);
- әр түрлі көздерді пайдалана отырып, ақпаратты іздеу;
- алынған материалды жүйелеу;

- тезистерді растау және жоққа шығару үшін жүйелер құру;
- дәлелдерді тұжырымдау және негіздеу, тіректерді таңдау;
- растайтын тараптың стратегиясын құру;
- сұрақтарды дұрыс тұжырымдай білу;
- риторика мен логика білімін меңгеру және оларды тәжірибеде қолдану;
- топта тиімді жұмыс істеу, аутотренинг және релаксация дағдыларын меңгеру [65].

Сонымен, дайындық кезеңінде білім алушылар ойын үшін ұсынылған тақырыптың мазмұнын терең зерттеп, мұқият пысықтап қана қоймай, тезистегі әрбір ұғымға анықтама беріп, растаушы және терістеуші жақтар үшін дәлелдер жүйесін құруы керек, себебі командалардың жеребесі ойынның басталуына дейін аз уақыт қалғанда жүзеге асырылады. Бұл ретте әрбір тарап үшін терістеу стратегиясы ойластырылады, яғни оппоненттердің ықтимал аргументтеріне контраргументтер жасалады, сондай-ақ қарама-қарсы тарап позициясындағы қайшылықтарды анықтауға ықпал ететін мәселелер болжанады.

Ойын барысында командалар алгоритм бойынша жұмыс істейді, әр спикердің іс-әрекеттері нақты регламенттелген, бірақ бекіту және терістеу жүйесін құруда тамаша импровизация үшін, ал айқас сұрақтар раундында - қызықты диалогтар үшін мүмкіндік бар.

Ойын нәтижелерін және оның барысын талдау - бұл технологияның мақсаттарына қол жеткізудегі маңызды және қажетті кезең (ойын бейнекассетаға жазылған болса, бұл кезең ең тиімді өтеді, яғни барлық кезеңдер бойынша ойынды қайта көруге мүмкіндік пайда болады). Пікірталасқа талдау жүргізген кезде спикерлердің баяндамаларын бір-бірімен салыстыруға болмайды, білім алушы тек өздерімен салыстыруға болады. Сөз сөйлеудің кез-келген сыны сындарлы болуы тиіс. Ойынның талдауында бірінші орынға команданың және әрбір ойыншының өздігінен талдау жасауы тиіс. Ойынды талдаудың негізгі критерийлері төреші жүзеге асыратын өлшемдер, сондай-ақ таңдалған аргументтер мен контраргументтердің тиімділігі, айқас сұрақтар раунды өткізу, әр спикердің өз рөлін орындауы, команда жұмысының үйлесімділігі (топтық жұмыс) болуы мүмкін.

Кейс технологиясы

Кейс технологиясы - бұл жай ғана әдістемелік жаңалық емес, технологияның таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы

өзгерістермен тікелей байланысты. Бұл технология нақты білімді меңгеруге ғана емес, білім алушымен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған. Кейс әдісін пайдалану тек оқытумен шектелмейді, кейс-стади өте белсенді зерттеу әдісі ретінде қолданылады. Осылайша, білім беру үдерісінде кейс-технологиясының тез таралуы орын алуда, осыған байланысты оны егжей-тегжейлі зерделеу қажеттілігі туындауда.

Қазіргі уақытта мектеп және жоғары білім беру үдерісіне кейс-технологиясын енгізу өте өзекті болып табылады [66]:

- білім беруді дамытудың жалпы бағыттарынан, оның нақты білім алуға ғана емес, сонымен қатар құзыреттілікті, ойлау іс-әрекетінің дағдылары мен машықтарын қалыптастыруға, жеке тұлғаның қабілеттерін дамытуға бағытталуынан туындайды, олардың арасында оқыту қабілетіне, ақпараттың үлкен ауқымын қайта өңдеу қабілетіне және т.б. ерекше көңіл бөлінеді;

- болашақ маманның дайындық сапасына қойылатын талаптарды дамытудан туындайды, ол бірінші үрдістің талаптарын қанағаттандырудан басқа, сондай-ақ әр түрлі жағдайларда оңтайлы іс-әрекет қабілетіне, өмірдің әлеуметтік, кәсіби және басқа да салаларында үздіксіз өзгерістер жағдайында іс-әрекет жүйелілігі мен тиімділігімен ерекшеленуге тиіс.

Қазіргі таңда кез-келген тұлғаның дамуының маңызды тетігі ретінде стандартты емес ойлау қабілеті қарастырылады. Басты міндет- білім алушылардың даралығын қалыптастыру үшін жағдай жасау.

Инновациялық жолдарды іздеу әрқашан қиын және оқытушыдан көп уақыт пен шығармашылық талап етеді. Бірақ білім алушылардың қол жеткізген даму деңгейі кез-келген педагог қызметіндегі басты марапат болып табылады: пәнге деген қызығушылықты арттыру, білім білім алушылардың (студенттердің) өз мүмкіндіктерін нақты бағалау, сабақтардағы психологиялық шиеленісті төмендету, оқытушы мен білім алушылар арасында сенімді қарым-қатынасты орнату, білім сапасын арттыру. Бұған жетуге кейс технологиясы көмектеседі.

Соңғы жылдары Республикамыздың жоғары мектеп жүйесінде білім беруді жаңғырту «НИШ» курсына байланысты оқытудың жаңа тиімді әдістерін оқу үдерісіне енгізу жүріп жатыр, яғни әдістің таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы өзгерістермен тікелей

байланысты. Кейс әдісі белгілі бір білімді немесе дағдыларды меңгеруге ғана емес, классикалық білім беру кезінде де, сонымен қатар көпшілік, тұрақтылық, дәстүрлік, нақтылық, норматив және т.б. тән, білім алушымен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған.

Кейс технология нақты мәселелерді, міндеттерді шешуге негізделген білім беру технологияларының, оқыту әдістері мен тәсілдерінің тобын білдіреді. Оларды оқытудың интербелсенді әдістеріне жатқызады, олар барлық білім алушыларға, соның ішінде оқытушымен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді. Білім алушылар оқытушыдан кейс алады, олардың көмегімен проблеманы және оны шешу жолдарын анықтайды, немесе проблема белгіленген күрделі жағдайдан шығу жолдарын іздейді.

Қазіргі кезеңде ситуациялық тапсырмаларды қолдану тек бизнесте, медицинада, социологияда ғана емес, адам танымының барлық салаларында жүзеге асырылады. Әр түрлі ғылымдарды оқытуға кейс-әдісі жағдайды зерттеу бойынша мамандандырылған курс ретінде емес, сабақта оқыту технологиясы түрінде (кейс-технология) қолданады. Әлемнің көптеген елдерінің түрлі білім беру ұйымдарында (институттар, университеттер және т.б.) кейстердің өз коллекциялары бар. Осы кейстердің көпшілігі 22 жоғары оқу орнының бастамасы бойынша 1973 жылы құрылған ECCH (European Case Clearing House) тиесілі және ол кейстерді жинау және тарату бойынша көшбасшы болып табылады.

Бизнес-кейстерді шешу тәжірибесі Қазақстанға батыстан шетелде білім алған басқарушылармен, сондай-ақ алмасу бойынша тағылымдамадан өту бағдарламасының білім алушыларымен бірге енді. Қазақстанда кейс әдісті 2010-шы жылдары алдымен Назарбаев университетінде, содан кейін академиялық және салалық университеттерде, кейінірек арнайы даярлау және қайта даярлау курстарында қолдана бастады.

Бизнес-клубтар қауымдастығының ұйымдастырушылары бүкіл Қазақстан бойынша бизнес-кейстердің көмегімен білім беру тәжірибесін енгізу идеясының қозғаушы күші болып табылады. Олар республикамыздың жоғары оқу орындарында бизнес-кейстер мәдениетін білім сапасын арттыру үшін ғана емес, жалпы ұлттық экономиканы дамыту үшін де тарату қажеттігі туралы айтады. Елде эканомикалық әлеуметтік ахуалды талдау тәжірибесі бар жас мамандардың болуы шағын және орта бизнес секторын одан әрі

дамытуға және кәсіпкерліктің барлық деңгейлерінде бизнес-этиканың әлемдік стандарттарын енгізуге мүмкіндік береді.

Көптеген зерттеушілер білім беруде болып жатқан өзгерістер постклассикалық білімге көшу ретінде сипатталды. Бұл ауысу білім беру мақсаттары мен құндылықтарының өзгеруінде көрініс тапты.

Кейс-стади әдісі - бұл жай ғана әдістемелік жаңалық емес, әдістің таралуы білім берудегі қазіргі жағдайдағы өзгерістермен тікелей байланысты. Бұл әдіс нақты білімді меңгеруге ғана емес, білім алушымен оқытушының жалпы интеллектуалдық және коммуникативтік әлеуетін дамытуға бағытталған.

Кесте 11 - Классикалық және постклассикалық білімді салыстыру

Классикалық білім	**Постклассикалық білім**
- жаппай қатысу - тұрақтылық - дәстүрлілік - аяқталған - нормативтік - мақсатты - нәтижесі-білім	- жеке тұлға - тұрақсыздық - инновациялық - үздіксіздік - шығармашылық және өзіндік ерекшелік - өзіндік мақсат - нәтижесі-құзыреттілік, дербестік

1. Кейс - бұл нақты жағдайдың сипаттамасы.

2. Кейс - шынайы өмірдің бөлігі.

3. Кейс - бұл қандай да бір қызмет саласында болған және оқу аудиториясында пікірталасты тудыруы үшін авторлардың сипаттаған оқиғалар, білім алушыларды жағдайды талқылау мен талдауға, шешім қабылдауға итермелеу.

4. Кейс - бұл шындықтың фотосуреті.

5. Кейс - оқиғаның шынайы сипаттамасы ғана емес, жағдайды түсінуге мүмкіндік беретін бірыңғай ақпараттық кешен (О.Г. Смолянинова бойынша).

Білім берудің кейс әдісінің ерекшелігі оның бір жағынан білім беру ашықтығы, ал екінші жағынан оқытудың нәтижелілігі мен тұрақтылығы болып табылады. Сауатты дайындалған кейс білім алушыларды нақты фактілерге байланыстыра отырып, пікірталасқа итермелейді, болашақта тәжірибеде кездесетін нақты мәселені шешуге мүмкіндік береді.

Кейс жасау үшін қажетті материалдар:

1. Өзекті нақты жағдайлар.
2. Қызықты тарихи деректер.
3. Ғылыми дереккөздер.

Кейсте қолданылатын негізгі ұғымдар «жағдай» және «талдау» ұғымдары, сондай-ақ олардан туындайтын «жағдайды талдау» болып табылады. «Жағдай» термині бірнеше мағыналық мәнмәтіндерді қамтиды және белгілі бір қайшылықтарды қамтитын және тұрақсыздықтың жоғары дәрежесімен сипатталатын бір жағдай ретінде түсінілуі мүмкін. Жағдай, әдетте, өзгертуге әлеуеті бар және бұл өзгерістер жағдайға қатысатын адамдардың қызметіне байланысты. Жағдай адамдардың қатысу мен ықпал етуі үшін ашық, ал адамдардың іс-әрекеттері осы жағдайда олардың мақсаттары мен мүдделерін іске асырумен байланысты [67].

Кесте 12 - Аналитикалық қызмет түрлерінің сипаттамасы

Аналитикалық қызмет түрлерінің сипаттамалары	**Олардың сипаттамасы**	**Негізгі түрлері**
Проблемалық талдау	Проблемаларды бөлу, проблемалық орта қалыптастыру, олардың біліктілігі	Жағдайдың проблемалық мазмұнын талдау.Жағдайдың проблемалық жағдайларын талдау.Жағдайдың проблемалық салдарын талдау
Жүйелік талдау	Нысанды құрылымдық сипаттайтын және белгілі бір жүйе ретінде жүйелік көзқарас тұрғысынан қарастыруфункциялары	Дескриптивті талдау, яғни қолда бар құрылым негізінде функциялар қалыптасады.Құрылымдық талдау, яғни берілген функциялар негізінде құрылым құрылады
Праксеологиялық талдау	Іс-әрекет үрдісін оңтайландыру тұрғысынан қарастыру	Қызметті оңтайландыру жолдарын талдау.Алгоритмдеу және қызметті модельдеу
Болжамдық талдау	Жағдайдың болашақ дамуына қатысты болжамдарды қалыптастыру	Нормативтік болжамдық талдау, жүйенің болашақ жағдайы мен болашаққа қол жеткізу тәсілдері анықталғанда.Тренд үлгілерін

		құру арқылы болашақ жағдайы анықталатын болжамды талдау

Егер осы осы әр түрлілік нақты жағдайдың маңызды сипатын бөліп көрсетуге тырысса, онда келесі қағидаттарға назар аудару керек.

Біріншіден, оқу жағдайы оқу мақсаттары үшін арнайы дайындалады (жазылады, өңделеді, құрастырылады). Бұл мағынада - бұл бизнес тәжірибесінен автормен дайындалған жағдай. Талқылау немесе басқа оқу мақсаттары үшін пайдаланылатын нақты жағдайлардың әдістемелік пысықталуы талқылау үрдісінде шығармашылық және бір мезгілде мақсатты, басқарылатын ортаны құруы тиіс.

Екіншіден, кейс сол оқу курсының немесе бағдарламаның белгілі бір тұжырымдамалық алаңына сәйкес келуі тиіс. Кейс сол себепті нақты ғылыми және әдістемелік дүниетаным контекстінде белгілі бір кәсіби дағдыларды қалыптастырады. Әйтпесе, біз білім алушының кәсіби қасиеттерін мақсатты және жүйелі түрде дамытуды емес, оның жеке жақтарын кездейсоқ, субъективті қабылдауын аламыз.

Үшіншіден, кейстер көп болуы мүмкін, бірақ олардың кез-келген түрлерінде олармен жұмыс істеу білім алушыларды нақты ақпаратты талдауға, себеп-салдарлық байланыстарды қадағалауға, үрдістердегі негізгі проблемалар мен тенденцияларды бөлуге үйретуі тиіс. Оқыту тұрғысынан нақты, өзекті ақпараттың болуы - бұл қажетті, бірақ оқу жағдайының болуы жеткіліксіз.

Өзекті ақпараттар:

- нақты компанияның немесе осы компанияның тарихынан болған жағдайдың қызықты тарихы;
- ішкі интрига, шешім талап ететін басқатырғыштар;
- талдау қиын емес және қосымша ақпарат іздеуді талап ететін ақпараттың көптігі;
- болашақта жағдайды жалғастыруға қабілетті өзекті мәселе;
- басты мәселе - теорияға сәйкес келетін көп немесе аз типті әдеттегі жағдай.

Кез-келген жағдайды жазбаша ұсыну:

- қысқаша, есте сақталатын кейстің атауы бар мұқаба парақ (ескертуде автор және жазылған жылы көрсетіледі);

- кіріспе, кейіпкер, фирманың тарихы туралы айтылады, іс-әрекеттің басталу уақыты көрсетіледі;

- негізгі бөлім, онда негізгі ақпарат массиві, ішкі ақуалы, мәселе көрсетіледі;

- қорытынды бөлім, мәселені тиісті шешуді талап ететін өзінің даму кезеңіне тәуелді болатын нәтиже көрсетіледі.

Кейс-стади әдісінің маңызды ерекшелігі оқытудың түрлі әдістерімен тиімді үйлесуі болып табылады.

Осылайша, білім беру үдерісін ұйымдастырудың әр түрлі әдістері кейс-әдісіне ойдағыдай кіріктірілуі мүмкін.

Кейстерді жіктеу [68]:

1) Құрылымы бойынша:

- кешенді (модульдік) кейс ақпараттың жиырма және одан да көп беттерін, бастапқы деректерді, құжаттардың үлгілерін, бейнероликтер мен т.б. қамтиды.;

- кейс-мазмұнда әңгіме, қандай да бір жағдайлар, проблемалар, оларды шешу жолдары, тұжырымдар бар.

Кесте 13 - Кейстермен жұмысты ұйымдастыруда әр түрлі әдістердің кірігу мүмкіндіктері

Кейс әдісіне кіріктірілген әдіс	**Кейс әдісіндегі оның рөлінің сипаттамасы**
Модельдеу	Жағдай моделін құру
Жүйелік талдау	Жағдайды жүйелі ұсыну және талдау
Ойлау эксперименті	Жағдай туралы ойлы өзгеріс арқылы білім алу тәсілі
Сипаттау әдістері	Жағдайдың сипаттамасын жасау
Проблемалық әдіс	Жағдай негізінде жатқан проблеманы ұсыну
Жіктеу әдісі	Жағдайларды құрайтын тараптардың,реттелген сипаттар тізімін жасау
Ойын әдістері	Жағдай кейіпкерлерінің мінез-құлқының нұсқаларын ұсыну
Ми шабуылы	Жағдайға қатысты идеяларды жасау
Пікірталас	Мәселе туралы көзқарас және оны шешу жолдары туралы пікір алмасу

- кейс-иллюстрация растау үшін пайдаланылатын шағын деректер көлемін қамтиды;

- кейс-тәжірибелік тапсырма ақпараттың шағын немесе орташа көлемін қамтиды;

- құрылымдық сұрақтары бар кейс негізгі мәтіннен кейінгі сұрақтар тізімін қамтиды.

2) Мөлшері бойынша.

- толық кейстер (орта есеппен 20-25 бет) бірнеше күн бойы топтық жұмыс істеуге арналған және әдетте топтық сөз сөйлеуді білдіреді.

- қысылған кейстер (3-5 бет) тікелей сабақта талдауға арналған және жалпы пікірталасты білдіреді.

- шағын кейстер (1-2 бет), қысылған кейстер сияқты аудиториядағы талдауға арналған және көбінесе сабақта оқытылатын теорияға иллюстрация ретінде пайдаланылады.

Зияткерлік тұлғаны қалыптастырудың әмбебап құралы оқытудың ахуалдық әдісі болып табылады. Бұл әдіс нақты ғылымдар бойынша білім алуға арналмаған – ол танымдық сұраққа бір мағыналы жауап жоқ мәселелерді талқылауға арналған. Белгілі бір ережелер бойынша нақты өмірлік жағдайдың моделі әзірленеді. Бұл модель «кейс» деп аталады.

Кейс технологиясы нақты дидактикалық ұстанымдардың жиынтығына негізделген [68]:

- әрбір білім алушыға жеке көзқарас, оның қажеттілігі мен оқыту стилін есепке алу, бұл сабаққа дейін білім алушылар туралы ақпараттың максимумын жинауды көздейді;

- оқытудағы еркіндікті барынша ұсыну (оқытушыны, пәндерді, оқыту формаларын, тапсырмалар түрін және оларды орындау тәсілін таңдау мүмкіндігі);

- білім алушыларды кейстерге қатысты көрнекі материалдардың жеткілікті санымен қамтамасыз ету (баспа, бейне және аудио дискілердегі материалдар, қызметі талданып жатқан компаниялардың өнімдері);

- білім алушыны теориялық материалдың үлкен көлемімен жүктемеу, тек негізгі ережелерде шоғырландыру;

- кез-келген уақытта оған жүгінуге мүмкіндігі бар білім алушы үшін оқытушының қолжетімділігін қамтамасыз ету;

- білім алушылардың өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыру, ақпаратпен жұмыс істей білу;

- білім алушының жақсы жақтарын дамытуға назар аудару. Сонымен қатар, шешуді талап ететін бірқатар проблемалар бар:

- білім алушылар үшін тәжірибелік дайындықтың тартымды құрылымын құру мақсатында оқытудың түрлері мен әдістерін таңдауда кешенді тәсілді қолдану;

оқытудың қолданылатын формаларының пәнаралық және пәнішілік келісімділігі;

- оқыту үдерісінің тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз ету мақсатында түрлі әдістемелік тәсілдерді іздеу немесе әзірлеу және пайдалану;

- педагогикалық шеберлікті арттыру, оқытушылардың жаттықтырушы-нұсқаушының мінез-құлқы мен дағдысын меңгеру.

Кейс-технологияны оқытудың белсенді әдісі ретінде қарастыруға болады. «Белсенді оқыту» деп атауға болатын тұжырымдамалық негізде XX ғасырдың басында американдық философ және педагог Джон Дьюи тұжырымдаған. Ол білім алу мен меңгеруге негізделген дәстүрлі білім беру жүйесіне жаңа білімді адамның тәжірибелік іс-әрекеті мен жеке тәжірибесінен алуы үшін оқытуды «бөлу жолымен» қарсы қою қажет деп сендірді. Нәтижесінде екі тұжырымдама жасалды: «оқыту пирамидасы» және «Эдгар Дейлдің тәжірибе конусы».

Американдық педагог Эдгар Дейлдің «тәжірибе конусы» төгілген құралдарды немесе тасығыштарды пайдалана отырып, қандай білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге болатынын көрнекі түрде көрсетеді.

«Оқыту пирамидасы» тұжырымдамасы. Ол сондай-ақ оқу әдістері мен материалды меңгеру деңгейі арасындағы тәуелділікті көрсетеді. Классикалық дәріс (слайдтармен және басқа да иллюстрациялармен сүйемелденбейтін оқытушының монологы) – оқытудың ең тиімді әдісі: ол орта есеппен шамамен 5% мазмұнды меңгеруді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар «белсенді оқыту» айтарлықтай жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Кейс оқытушының рефлексиялық қызметінің нәтижесі. Зияткерлік өнімнің қайнар көзі болғандықтан, әлеуметтік өмір - кейстердің қайнар көзі деген тұжырымға (тезиске) күмәнданатындар жоқ. Тек кейстің мазмұны мен нысанын анықтайтын дәреже ғана талқылауға лайық. Әлеуметтік өмір өзінің барлық алуан түрлілігінде сюжеттің, проблеманың және фактілік базаның қайнар көзі ретінде әрекет етеді.

Тағы бір дерек көзі - білім беру. Ол кейс әдіске кіріктірілген оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттерін анықтайды.

Ғылым - бұл кейстің үшінші көзі, бейнелеу кешені. Ол аналитикалық қызмет пен жүйелік тәсілмен, сондай-ақ кейс пен оны талдау үрдісіне біріктірілген басқа да көптеген ғылыми әдістермен анықталатын екі негізгі әдіснаманы көрсетеді.

Кейстерді құрастырудың нақты тәжірибесінде көбінесе дереккөздердің бірінің үстемдігі байқалады. Бұл тәсіл кейстерді жіктеу негізіне алынуы мүмкін. Мұнда атап өтуге болады: нақты өмірлік жағдайларды көрсететін тәжірибелік кейстер; негізгі міндеті оқыту болып табылатын оқыту кейстері; зерттеу қызметін жүзеге асыруға бағытталған ғылыми-зерттеу кейстері.

Тәжірибелік кейстің негізгі міндеті - өмірлік жағдайды жан-жақты және егжей-тегжейлі көрсету. Іс жүзінде, бұл кейс тәжірибелік жағдайды тудырады, оны жағдайдың «әрекет етуші» моделі деп атайды. Бұл ретте мұндай кейстің оқу мақсаты білім алушылардың тренингіне, осы жағдайда білім, білік және мінез-құлық дағдыларын қалыптасуына алып келуі мүмкін. Мұндай кейстер барынша көрнекі және егжей-тегжейлі болуы тиіс. Оның басты мәні өмірді тану және оңтайлы іс-әрекет қабілетін алу болып табылады.

Әрбір кейс оқыту функциясын алып жүрсе де, әр түрлі кейстердегі осы функцияның барлық белгілерінің көріну дәрежесі әр түрлі. Сондықтан оқыту функциясының басымдылығы бар кейс өмірді бір-біріне бейнелейді.

Біріншіден, ол өмірде жиі кездесетін және өзінің кәсіби қызметі тәжірибесінде болашақ маманға тап болатын типтік жағдайларды көрсетеді.

Екіншіден, оқыту кейстерінде бірінші орында оқу және тәрбие міндеттері тұр, бұл онда өмірді көрсету кезінде шарттылықтың маңызды элементін алдын-ала анықтайды.

Мұнда жағдай, мәселе және сюжет нақты, тәжірибелік емес, өмірде болуы мүмкін. Олар ең маңызды және шынайы өмірлік жағдайлармен бірлесіп жұмыс жасауымен сипатталады. Мұндай кейс қоғамның нақты бөлігін түсіну үшін аз. Алайда, ол міндетті түрде осындай өмірлік жағдайларға көзқарасты қалыптастырады. Ол типтік жағдайларды көруге мүмкіндік береді және аналогияны қолдану арқылы жағдайды талдау қабілетін алдын-ала анықтайды.

Бұл зерттеу кейсі үшін де тән. Оның негізгі мағынасы - ол ондағы жағдай мен мінез-құлық туралы жаңа білім алу үшін үлгі болып табылады. Мұндай кейсті қарапайым білім алушыларды оқытуда қолдану қиын.

Оның оқыту функциясы модельдеу әдісін қолдану арқылы ғылыми зерттеу дағдыларына үйретеді. Зерттеу моделін құру ұстанымдары бойынша осы кейс құрылады. Сондықтан оны жалпы білім беру әдісі ретінде емес, біліктілікті арттыру әдісі ретінде, яғни кәсіби мамандарды қайта даярлау әдісі ретінде қолдану керек. Онда зерттеу қызметінің үстемдігі оны ғылыми-зерттеу қызметінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Кейстің жоғарыда көрсетілген түрін базалық немесе бастапқы деп атауға болады, өйткені олар кейстерге әсер етудің аса маңызды факторларын анықтайды. Сонымен қатар, кейстерді қалыптастырудың негізгі түрлерін туынды сипатқа ие қайталама түрлері де атап атауға болады.

Кейске жақсы материалдарды қандай да бір мәселеге арналған ғылыми мақалаларды, монографияларды және ғылыми есептерді талдау арқылы алуға болады.

Әдетте, кейс мыналарды қамтиды:

Жағдай - бұл іс, мәселе, нақты өмірден алынған оқиға.

Жағдайдың контексті - хронологиялық, тарихи, орынның контексті, іс-әрекеттің немесе жағдайға қатысушылардың ерекшеліктері.

Автор ұсынған жағдайдың түсініктемесі.

Кейспен жұмыс істеуге арналған сұрақтар немесе тапсырмалар.

Кейс-технологиясы негізінде оқытуды ұйымдастыру:

1. Дайындық кезеңі (сабақ басталғанға дейін)

Кезең мақсаты: мақсатты нақтылау, нақты жағдайды және сабақтың барысын әзірлеу.

Ең алдымен, әрбір нақты жағдайда кейс әдісті пайдалану қаншалықты орынды екенін анықтау маңызды. Кейс әдісті қолданбай шешілетін бірқатар педагогикалық міндеттер бар. Оларға теориялық білімді, фактілерді, ақпаратты беру, жаңа материалды меңгеру жатады. Тәжірибелік жұмыстар кейс әдістен кем емес жаңа тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Алайда, егер негізгі міндеттер - сыни ойлау, шешім қабылдау, тәуелсіз талдау, тиімді коммуникация дағдыларына үйрету, креативтілікті арттыру, яғни кейс әдісті таңдау ақталса. Кейс әдісі білім алушылардың дайындығын талап етеді, оларда өзіндік жұмыс дағдысының болуы керек. Талқыланатын мәселе бойынша дайындалмау, дәрменсіздік немесе білімнің болмауы кейстің үстірт шешіміне әкелуі мүмкін.

Кейсті таңдауға ерекше назар аудару керек. Таңдау бірқатар талаптарға жауап беруі тиіс:

- жағдай элективті курстың мазмұнын қисынды жалғастыруға тиіс;
- жағдайдың күрделілігі білім алушылардың мүмкіндіктері деңгейінде болуы тиіс;
- мазмұны нақты жағдайларды көрсетуі тиіс;
- білім алушыларға кейспен жұмыс істеу бойынша нақты нұсқаулықтар берілуі керек;
- білім алушыларға кейсте көтерілген мәселе қызықты болуы керек;
- мәселе шұғыл шешу қажеттілігін талап етуі тиіс;
- кейс шешімінің шынайылығы бар ақпаратқа негізделуі тиіс.

Қажет болған жағдайда кейспен жұмыс істеу үшін кеңестер өткізуге болады, олар: сабақтың технологиялық моделі, кейс шешімін бағалау жүйесі, сабақта жұмыс істеу ережесі, таныстыру ережесі, дискуссия және рөлдік ойын негіздерінде болуы мүмкін.

2. Таныстыру кезеңі (сабақ кезінде)

Кезең мақсаты: нақты жағдайды талдауға тарту, таныстыру үшін материалды жеткізудің оңтайлы түрін таңдау.

Кіріспе бөлігі ойын фильмінің фрагментін, жағдайға қатысты нақты оқиғалары бар бейнематериалдарды демонстрациялаудан, проблемалық мақаланы оқудан, статистикалық деректерді, нақты өмірдің жағдайын сипаттаудан басталуы мүмкін.

Одан әрі алдағы жұмыстың контекстісі көрсетілген және білім алушылардың назарын белгілі бір саладағы білімді өзектендіруге аударатын оқытушының сөзі ұстанымының болуы тиіс.

Білім алушыларды нақты жағдайлармен таныстыру жеке немесе топтық болуы мүмкін. Нақты жағдайда топта талқылауды және шешімді әзірлеуді тиімді ұйымдастыру, өйткені шешім бірнеше тараптың бірлескен күш-жігерінің жемісі болуы тиіс.

3. Аналитикалық талдау кезеңі (кейсті талқылаудың басталуы)

Кезең мақсаты: топтағы кейсті талдау және шешім шығару.

Талқылауды бастамас бұрын оқытушы «қыздырылатын» деп аталатын сұрақтарды қоя алады:

Сізде де осындай жағдай болды ма?

Бұл оқиға сізге бұрын болған жағдайды еске түсіре ме?

Сіз бұл жағдайға қалай қарайсыз?

Бұл жағдай қаншалықты өзекті? Ол қандай мәселені көтереді?

Топтық жұмыстың тиімділігі топтық жұмысты ұйымдастырудың ерекше тәсілдерін және белгілі нұсқауларды қолданумен қамтамасыз етіледі:

- рәсімдеу мәселелерін шешу қажет: сөз сөйлеудің, сұрақтар мен жауаптардың тәртібі мен регламентін анықтау;
- оқытушы талдауды тездете отырып, жағдайды егжей-тегжейлі талқыламауы және жауап бермеуі тиіс;
- топта әріптестік қарым-қатынас болуы тиіс;

талқылау үш негізгі мәселенің айналасында шоғырлануы тиіс: проблемалар, балама, осы қиын жағдайда қолайлы іс-әрекеттер;

- жағдайды талдауды проблеманың белгілерін анықтаудан бастау қажет;
- мәселені қою нақты тұжырымдауды талап етеді;
- мәселені шешудегі табыс түрлі іс-әрекет тәсілдеріне байланысты (балама);
- баламаларды негіздеу қажет;
- бағдарламаны жасау кезінде іске асырудың шынайылығын ескеру қажет.

Бұл жағдайда келесі проблемалар қарастырылады:

- бөтен мәтіндерді пайдалану;
- жас маманның бейімделуі;
- ақпараттық басылымның беделі.

Кейс келесі кемшілікті жеңуге бағытталған:

- нақты ақпаратты іздеу;
- әр түрлі көздерден алынған ақпаратты салыстыру;
- өз көзқарасын анықтау.

4. Қорытынды кезең (топтық шешімдерді таныстыру) мақсаты: кейс бойынша топтың шешімін ұсыну және негіздеу [69].

Кейсті талқылау дискуссиясыз мүмкін емес. Алайда, оны білім алушылардың кемелдену және ойлау дербестігінің елеулі дәрежелеріне ие болған кезде, эмоцияларды бақылай алатын, өз көзқарасын дәлелдей алатын кезде ұйымдастыру орынды.

Пікірталастың басты сипаттамасы оның қатысушыларының құзыреттілік деңгейі болып табылады.

Пікірталасқа арналған сұрақтар:

Қалыптасқан жағдайдың алғышарты қандай?

Негізгі мәселе деп не санауға болады?

Мәселені шешуге кім қатысады?

Олардың мақсаттары қандай?

Тараптардың қайсысы, жағдайды жанжалсыз шешуге байланысты болады?

Әр тарап не істеуі керек?

Мәселені шешу үшін қандай мәселелер шешілуі тиіс?

Кім шешім қабылдай алады?

Қандай шешім қабылдануы тиіс?

Шешім қабылдайтын адамның мақсаттары қандай?

Қандай іс-әрекеттер жасау керек?

Мұның салдары қандай?

Басты кейіпкердің орнында не істер едің? Неліктен?

Кейстің жақсы талқылануының белгілері:

- оқытушы неғұрлым аз пікір айтса, соғұрлым жақсы;
- білім алушылардың белсенділігі;
- білім алушылар қойған сұрақтар саны;
- педагогтың энергиялылығы;
- пікірталас белсенділігі;
- позитивті атмосфера;
- кейс бойынша жасалған тұжырымның негізділігі.

Қорытынды кезеңде оқытушының таңдауы бар: жағдайды талдауды жазбаша түрде немесе проблеманы шешуге бағытталған іс-әрекеттер бағдарламасы ретінде шағын топтарды ауызша презентация түрінде ұсыну.

Презентацияның маңызды сәті білім алушылардың проблеманы шешудің бөтен нұсқаларын толеранттылықпен және түсінбестіксіз қабылдау қабілеті болып табылады.

Қорытынды кезеңінде, сондай-ақ топта қалыптасқан атмосфера өте маңызды. Олай болмаған жағдайда білім алушылар арасында бір-біріне деген реніш пайда болуы мүмкін. Осындай жағдайларды болдырмау үшін оқытушы жұмысты аяқтау тәсілін алдын-ала жоспарлауы керек: тақырып бойынша мини-дәріс, статистика, ахуалда сипатталған болашақ оқиғалар туралы ақпарат.

Пікірталастың негізгі тұстары, мәселенің шешімдері білім алушыларға мүмкіндігінше көрнекі түрде көрсетілуі керек. Бұл көптеген мақсаттарға қызмет етеді. Біріншіден, талқылаудың әр түрлі тақырыптарын байланыстыратын топтың өзіндік «естелік», қатысушылардың мақтаныш, ынтымақтастық сезімін тудырады және алға жылжуды білдіреді. Сонымен қатар бұл оқытушы үшін бақылау механизмі, өйткені ол тәртіп пен құрылым жасайды, талқыланатын тақырыптардың маңыздылығын алдын-ала анықтайды.

Кейстің құрылымы. Негізгі түрлері:

Кіріспе:

- кейс мәселесін қою;
- ұйымның атауы, аттары, әрекет етуші тұлғалар;
- ұйым профилі;
- кейс атауы және авторлық.

Мәселе:

- проблеманы сипаттау, оны әр түрлі іс-әрекеттегі тұлғалардың пайымдауы;
- проблемалық жағдай құрылымының сипаттамасы, егер ол болса.

Шешім үшін материалдар сұрақтар мен жауаптар түрінде құрылымдалған:

- жанжалды дамыту және проблемалар;
- сыртқы ортаның сипаттамасы;
- әлсіз және күшті жақтары;
- жұмыс істейтін тұлғалардың өзара іс-қимылы; схемалар, кестелер, статистика, фотосуреттер, суреттер, иллюстрациялар, әр түрлі құжаттар мен есеп беру нысандары.

Практикалық кейс. Мақсаты - өмірлік жағдайды жан-жақты және егжей-тегжейлі көрсету.

Басты мағына өмірді тану және оңтайлы қызметке қабілетті алу. Кейс жағдайдың «әрекет етуші» модел деп аталатын тәжірибелік үлгісін жасайды.

Мұндай кейстің оқу мақсаты білім алушылардың тренингіне, осы жағдайда мінез-құлық (шешім қабылдау) білімін, іскерлігін және дағдысын бекітуге байланысты болуы мүмкін, сондықтан практикалық кейстер барынша көрнекі және егжей-тегжейлі болуы тиіс.

Оқыту кейсі. Негізгі міндеттер – оқу және тәрбиелік, бұл онда өмірдің бейнеленуі кезінде шарттылықтың маңызды элементін алдын-ала анықтайды.

Мұнда жағдай, мәселе және сюжет нақты, тәжірибелік емес, өмірде болуы мүмкін. Олар ең маңызды және шынайы өмірлік фрагменттердің «жинақтылығымен» сипатталады. Мұндай кейс қоғамның нақты бөлігін түсіну үшін аз мүмкіндік береді. Алайда, ол міндетті түрде осындай фрагментке көзқарасты қалыптастырады. Ол типтік жағдайларды көруге мүмкіндік береді және аналогияны қолдану арқылы жағдайды талдау қабілетін алдын-ала анықтайды.

Зерттеу кейсі. Онда жағдай мен мінез-құлық туралы жаңа білім алу үшін үлгі болады. Оның оқыту функциясы модельдеу әдісін қолдану арқылы ғылыми зерттеу дағдыларына үйретіледі. Зерттеу моделін құру ұстанымдары бойынша кейс құрылады. Онда зерттеу қызметінің үстемдігі оны ғылыми-зерттеу қызметінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Кейстердің модификациясы:

- проблемалық кейстер. Проблемалық кейстерде мәселе алдын-ала анықталған және білім алушылар кей жағдайларды шешпеген кезде қолданылады. Проблемалық жағдайларда нәтиже негізгі проблеманы анықтау және қалыптастыру, кейде проблемалық алаңды қалыптастыру және әрдайым – шешу күрделілігін бағалау болып табылады;

- жобалық кейстер. Жобалық кейстер үшін нәтиже ретінде ахуалда қалыптасқан проблемаларды еңсеру жөніндегі іс-қимыл бағдарламасы шығады;

- сипаттама кейстері. Бұл, ең алдымен, нақты жағдай сипатталатын кейстер және шешім іс жүзінде талап етілмейді. Ең бастысы, мұндай кейспен жұмыс істеу керек - бұл шешімнің артықшылықтары мен кемшіліктерін сипаттау. Ол білім алушыларға теориялық ережелерді түсінуді жеңілдетуге арналған;

- ашық кейстер. Бұл кейсте нақты сұрақтар жоқ. Білім алушылар жұмысының маңызды бөлігі талданып отырған компанияның алдында тұрған мәселелерді қалыптастыру және оларды шешудің мүмкін жолдарын анықтау болып табылады;

- интербелсенді кейстер. Онымен жұмыс істеу кезінде білім алушылар ұсынылған ақпаратты зерделеуден басқа зерттелетін кәсіпорынның менеджерлерімен тікелей сұхбат жүргізуге, өндіріс үрдісімен танысуға мүмкіндіктері бар. Осының арқасында олар қосымша ақпарат жинау мүмкіндігіне ие. Интербелсенді кейстер жергілікті кәсіпорындар негізінде әзірленуі тиіс, өйткені олар кәсіпорын басшыларымен тікелей өзара іс-қимылды талап етеді. Иллюстрацияланған мақсаттарда кез-келген компанияның, оның ішінде шетелдік компанияның материалдары бойынша жасалған кейс пайдаланылуы мүмкін;

- жүйелік кейстер. Бұл кейсте қазіргі жағдай көрінеді - кәсіпорынның экономикалық және әкімшілік жүйесі сипатталады. Білім алушылар жақсарту бойынша ұсыныстар ұсынуы тиіс;

- ашық кейстер. Бұл кейсте проблемалар жоқ, білім алушыларға қысқа ақпарат қажет;

- айсберг кейстері. Білім алушылардың жеткілікті ақпараты жоқ. Олар мәселені шешу үшін ақпаратты өздері біліп, табу керек;

- сериялық кейстер. Келесі кейс алдыңғы кейстің жалғасы болып табылатын бірқатар аяқталмаған кейстер;

- классикалық (Гарвард) кейстер;

- микро -; мини; жалпы кейстер.

Суреттелген оқу жағдайлары (кәсіпорынды таза сипаттау және танысу). Иллюстрацияланған оқу жағдайлары, әдетте, жақсы белгілі және табысты кәсіпорындардың (компаниялардың) ұзақ уақыт бойы олардың қызметін сипаттайды. Мақсаты, стратегиялары, өнімдердің модификациялары, әр түрлі салаларда түрлі нарықтарда жұмыс істеу. Дұрыс қабылданған шешімдер мен белгілі бір жағдайды есте сақтау. Белгілі кәсіпорындар мен саланың тәжірибесімен танысу.

Оқу жағдайлары - оқулықтың тұжырымдамасына жақын сұрақтардан тұратын ең қарапайым case-study. Case-study жазу тілі, кәсіпорын туралы материалды ұсыну оқу сабақтарының теориялық бөлімінде берілген терминдермен, ұғымдармен, анықтамалармен сәйкес келуі тиіс.

Кесте 14 - Кейспен жұмыс нәтижелері

Оқыту	**Білім беру**
Жаңа ақпаратты меңгеру, деректерді жинау әдістерін меңгеру, талдау әдістерін меңгеру, мәтінмен жұмыс істей білу. Теориялық және практикалық білімнің арақатынасы.	Авторлық өнімді жасау. Білім беру және жеке мақсаттарға қол жеткізу. Кәсіби құзыреттілік деңгейін арттыру. Шешім қабылдау тәжірибесінің, жаңа жағдайдағы іс-әрекеттердің, проблемаларды шешудің пайда болуы

Кейс технологиясын қолдану кезінде мүмкін болатын нәтижелердің алуан түрлілігін екі топқа бөлуге болады: 1) оқу нәтижелерін – білім мен дағдыларды игерумен байланысты нәтижелер ретінде; 2) білім беру нәтижелерін – өзара іс-қимыл қатысушыларының өздері қалыптастырған нәтижелер ретінде, оқытудың жеке мақсаттары іске асырылған.

2.2 Жоғары оқу орнында интербелсенді оқытудың мазмұны мен формалары

Интербелсенді технологиялар оқу үдерісіне интербелсенді оқыту әдістері мен формалары арқылы енгізіледі, олардың ауқымы өте кең. Оларға іскерлік және рөлдік ойындар, пікірталастар, нақты жағдайларды талдау, әңгімелер, проблемалық дәрістер (пікірталас элементтері бар дәрістер), зерттеулер, практикумдар, шағын топтарда жұмыс істеу, өзара оқыту мен өзара бақылаудың әртүрлі формалары, жобалар, эвристикалық оқыту, проблемалық-ізденістік оқыту және т.б.Оқытудың интербелсенді формалары-бұл білім алушыларды оқу материалын игеру үдерісінде белсенді ойлау және тәжірибелік іс-әрекетке итермелейтін формалар. Интербелсенді оқыту негізінен оқытушының дайын білімді ұсынуына, оларды есте сақтауға және көбейтуге емес, білім алушылардың қарым-қатынас үдерісінде білім, білік, дағдыларды өз бетінше игеруіне және белсенді ойлау әрекеттеріне бағытталған әдістер мен формалардың осындай жүйесін қолдануды қамтиды.

Ойлау процестерін белсендірумен қатар, оқытудың интербелсенді формалары білім алушылардың рухани жетілуіне алғышарттар жасайды, оларды өмірлік маңызды сұрақтарға жауап іздеуге бағыттайды және экзистенциалды құндылықтар жүйесінің қалыптасуына ықпал етеді. Оқытушылардыңинтербелсенді технологияларға деген қызығушылығының артуына қарамастан, мұндай оқытудың тәрбиелік функциясы жиі ескерілмейді. Қазіргі таңда оқыту әдістерін қайта қарау қажеттілігі туындайды, оның басты мақсаты рухани бағдарланған процесс болуы керек.Рухани бағдарланған тәрбие моделін енгізу қажеттілігі біз үшін оқу үдерісінде олардың тәрбиелік әлеуеті тұрғысынан интербелсенді өзара әрекеттесу нысандарын қарастыруға ынталандыру болды. Адамның рухани әлемінің мазмұны құндылық белгілері мен экзистенциалды мағыналардан тұратындықтан, оқыту құндылықтар жүйесінің қалыптасуына және өмірдің мәнін алуға барынша ықпал ететін етіп құрылуы керек. Сондықтан біз интербелсендіоқыту өзара іс-қимыл процесіне енгізілуі тиіс келесі кезеңдерді бөлдік:

- проблемалық-бағдарлық кезең;
- экзистенциалды тәжірибе кезеңі;
- интроспективті түсіну кезеңі;
- интербелсенді байланыс кезеңі;

- рухани түсіну кезеңі.

Бірінші кезеңде-проблемалық-индикативті-тренингтер алдағы ойынға, пікірталасқа немесе басқа формаға негіз болатын мәселені анықтайды. Кез-келген мәселе өзекті, егер ол білім алушылар үшін қызықты болса, олардың өмірлік тәжірибесіне әсер етеді, яғни экзистенциалды түрде боялған. Проблемалық-индикативті кезең әртүрлі әдістердің көмегімен жүзеге асырылады: белгілі бір жағдайды сипаттау, кез-келген әдеби шығармадан эпизодты келтіру, фильмді көрсету, кез-келген жағдайды рөлдік ойнау және т.б.

Экзистенциалды тәжірибе кезеңінде білім алушылар проблемалық жағдайды өз тәжірибелерімен байланыстырады. Оқытушы мен білім алушылардың ынталандырушы сұрақтарының көмегімен білім алушылар осындай проблемаға тап болды ма, олардың өміріндегі қандай оқиғалар осы мәселеге әкелді, оны шешу қаншалықты сәтті болды, оның салдары қандай болды, оны сезім мен эмоциялар арқылы сипаттады.

Интроспективті түсіну кезеңі-бұл ішкі кезең, мәселені интроспективті түсіну ішкі диалог, рефлексия процесінде жүреді. Бұл кезеңде білім алушылар мәселені жеке маңыздылығы тұрғысынан бағалайды, өз тәжірибелері арқылы осы мәселенің шешімін іздейді. Интроспективті түсіну кезеңінде келесі кезеңге - интербелсенді коммуникацияға дайындық жүзеге асырылады.

Сыртқы жоспарда жүзеге асырылатын интербелсенді байланыс процесінде-сабақта интербелсенді өзара әрекеттесуге қатысушылар арасында ақпарат алмасу жүреді. Білім алушылар рефлексиялық тәжірибе барысында өз ойларын айта отырып, өз көзқарастарын білдіру арқылы мәселені оңтайлы шешуге келеді. Осылайша, білім алушылардың тәжірибесінің құндылығы өзара байытылады.

Интербелсенді коммуникация-бұл рухани түсінуге ынталандыру- интербелсендіоқу өзара әрекеттесуінің келесі кезеңі. Бұл кезеңде білім алушылар өзара әрекеттесудің алдыңғы кезеңдерінде алынған ақпаратты жинақтайды, оны түсінеді және осы ақпараттан олар үшін маңызды экзистенциалды бағдарларды ажыратады.

Интербелсенді оқытудың жетекші түрлерінің бірі-іскерлік ойын. Оқу іскерлік ойыны-бұл кәсіби қызметті имитациялайтын және кәсіби іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыруға және бекітуге бағытталған кез келген нақты процестің мақсатты түрде құрастырылған моделі.

Іскерлік ойын жаңаны игерудің, материалды бекітудің, шығармашылық қабілеттерін дамытудың, болашақ кәсіби қызметке деген қызығушылықты арттырудың кешенді міндеттерін шешу үшін қолданылады.

Іскерлік ойын білім алушылардың,болашақ оқытушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауымен байланысты тағы бір маңызды мәселені шешеді. Іскерлік ойынды дайындау, таныстыру және талқылау процесінде білім алушылардың педагогикалық проблемаларды экзистенциалды тәжірибесі болашақ мамандыққа оң көзқарасты қалыптастыруға және өмірдің мағынасының құрамдас бөлігі ретінде кәсіби өсуді рухани түсінуге ықпал етеді.

Оқыту нысаны ретінде іскерлік ойын келесі талаптарға сай болуы керек:

- ойынға қатысушылар арасында рөлдерді бөлу;
- имитациялық функцияларды саралау және интеграциялау жағдайында ойынға қатысушылардың бірлескен қызметі;
- келісілген шешімдер қабылдаудың қажетті шарты ретінде ойын серіктестерінің диалогтық байланысы;
- ойынға қатысушылардың мүдделерінің айырмашылығы және даулы жағдайлардың пайда болуы;
- ойынның жетекші өзегі, жеке қақтығыстар мен қайшылықтар дамитын фон болып табылатын бүкіл командада ортақ ойын мақсатының болуы;
- импровизация ойынына кіріспе (күтпеген жағдайларды модельдейтін күтпеген жағдайлар);
- бәсекеге қабілеттілік климатын қалыптастыруға ықпал ететін ойын қызметі мен кәсіби білімнің нәтижелерін бағалау жүйесін қолдану;
- ойында интеллектуалды және эмоционалды жағдай туғызатын ынталандыру жүйесінің болуы, яғни ойын барысында адам нақты өмірде әрекет ететіндей әрекет етуге итермелейді;
- іскерлік ойынның динамикасы, үздіксіздігі және ойын-сауығы;
- іскерлік ойынның бірыңғай-оқыту, дамыту және тәрбиелеу әсеріне қол жеткізу.

Іскерлік ойынды құру процесі төрт кезеңнен тұрады [70]:

1. Ойынның мақсатын анықтау.

Ол оқыту міндеттеріне, тәрбиелік міндеттерге, зерттелетін теориялық мәселелердің мазмұнына және сабақ барысында білім алушылар алуы керек дағдыларға сүйене отырып қалыптасады.

2. Мазмұнын анықтау.

Іскерлік ойынды құру процесінде болашақ кәсіби қызметке тән жағдайлар таңдалады, бұл ойынның кәсіби контекстін қамтамасыз етеді.

3. Ойын контекстін әзірлеу.

Іскерлік ойын дизайнындағы нақты және міндетті компонент болып табылатын ойын контексті: ойыншылар мен төрешілердің ережелерін, ойын құқықтары мен міндеттерін енгізу, кейіпкерлерді енгізу, мүдделерге қарама-қайшы рөлдерді енгізу, мінез-құлық қайшылықтарын құру, айыппұлдар, көтермелеулер мен сыйлықақылар жүйесін әзірлеу, нәтижелерді көрнекі түрде көрсету арқылы қамтамасыз етіледі.

4. Іскерлік ойынның құрылымдық-функционалдық бағдарламасын құру.

Ойын бағдарламасында мақсаттар мен міндеттер, ойын жағдайының сипаттамасы, оның ұйымдастырушылық құрылымы мен реттілігі, ойынға қатысушылардың тізімі, олардың функциялары, сұрақтары мен тапсырмалары, ынталандыру жүйесі бар.

Дәстүр бойынша, іскерлік ойынды өткізу әдістемесі төрт кезеңнен тұрады: ұйымдастырушылық, дайындық, ойын және қорытындылау кезеңі. Бірақ іскерлік ойын интербелсенді форма ретінде құндылықтарды қалыптастыру мәселесін шешуі үшін бұл кезеңдер жеткіліксіз. Сондықтан біз бұл тізімді интербелсенді өзара әрекеттесуді жүзеге асыру логикасына сәйкес келтірдік.

Сонымен, іскерлік ойынды интербелсенді оқытудың бір әдісі ретінде өткізу келесі сұлба бойынша құрылады [71]:

1. Проблемалық-бағдарлық кезең: оқытушыбілім алушылармен педагогикалық мамандыққа байланысты мәселелерді, жалпы қазіргі білім беру жағдайын және оқытушының жұмысында туындайтын нақты қиындықтарды талқылайды.

2. Экзистенциалды тәжірибе кезеңі: оқытушыбілім алушыларға осы мәселелермен танысу дәрежесін анықтау үшін сұрақтар қояды. Егер білім алушылар педагогикалық тәжірибеден өткен болса, олар мектепте жұмыс істеу барысында қандай қиындықтарға тап болғанын есіне алады, егер жоқ болса-мектептегі проблемалар туралы әңгімелеуден қорқады.

3. Интроспективті түсіну кезеңі: білім алушылар ішкі диалог процесінде айтылған мәселелерді түсінеді, ұсынылған әдебиеттермен жұмыс істейді.

4. Дайындық кезеңі: топтарда жұмыс істеу-жағдайларды, нұсқаулықтарды, рөлдерді бөлуді, жұмыс режимін анықтауды, проблеманы қоюды және жағдайды таңдауды негіздеуді, қосымша ақпарат жинауды және т.б. қажет болған жағдайда білім алушылар кеңес алу үшін оқытушыға жүгінеді. Ойынға қатысушылар арасында алдын-ала байланыс орнатуға рұқсат етіледі.

5. Ойын кезеңі: ойынның тұсаукесері - топтар дайындалған тапсырмаларды имитациялайды. Ойынның бағытын өзгертуге болмайды. Ойынның негізгі мақсатынан алшақтап кетсе, қатысушылардың әрекеттерін тек оқытушы ғана реттей алады. Содан кейін басқа шағын топтар сөз сөйлейді: әріптестерінің іс-әрекеттерін толықтырады, нақтылайды немесе жоққа шығарады, төрешілер импровизация енгізеді, олар аз уақыт режимінде шешілуі керек.

6. Интербелсенді коммуникация кезеңі: өткізілген ойынды талқылау кезеңі, ойын процесін төрешілер қорытындылайды, тыңдаушылардың мінез-құлқы мен белсенділігін талдайды, қателіктер мен дұрыс шешімдерге назар аударады, ойын нәтижелері бағаланады. Пікір алмасу, өз шешімдері мен қорытындыларын қорғау. Қорытындылай келе, оқытушы қол жеткізілген нәтижелерді айтады, қателіктерді атап өтеді, сабақтың соңғы нәтижесін тұжырымдайды. Пайдаланылған имитацияны нақты әлемнің тиісті саласымен салыстыруға, ойынның оқу пәнінің мазмұнымен байланысын орнатуға назар аударылады.

7. Рухани түсіну кезеңі: бұл кезең ішкі тұрғыдан жүзеге асырылады, бұл рефлексия, іскерлік ойынға қатысушылар ұсынған әртүрлі көзқарастарды түсіну, осы көлемді ақпарат ағынынан білім алушылардың кәсіби өзін-өзі тануына негіз бола алатын бағдарларды бөліп алу. Оқытушы осы кезеңге өтуді тікелей қадағалай алмайтындықтан, ол білім алушыларға жақын және олар үшін өзекті болатын, ішкі диалогқа түрткі болатын проблемалық жағдайларды таңдауы керек. Бұл құрылым кез-келген іскерлік ойынды өткізуге арналған нұсқаулық болып табылады және оны әр нақты жағдайға сәйкес толықтыруға және өзгертуге болады.

Оқу үдерісінде іскерлік ойындардың әртүрлі модификациялары қолданылады: имитациялық, операциялық, іскерлік театр және т.б.

Имитациялық ойын барысында қандай да бір ұйымның, кәсіпорынның немесе оның бөлімшесінің қызметі еліктеледі. Оқиғаларға, адамдардың нақты іс-әрекетіне және жағдайға, оқиға орын алатын немесе іс-әрекет жүзеге асырылатын жағдайларға

еліктеуге болады. Еліктеу ойынының сценарийі оқиғаның сюжетінен басқа, еліктелген процестер мен объектілердің құрылымы мен мақсатын сипаттайды.

Операциялық ойын нақты операцияларды орындауға көмектеседі, мысалы, эссе жазу әдістері, есептерді шешу және т.б. операциялық ойындарда тиісті жұмыс процесі модельденеді.

Іскерлік алаңында қандай да бір жағдай, осы жағдайдағы адамның мінез-құлқы ойналады. Мұнда білім алушы өзінің барлық тәжірибесін, білімін, дағдыларын жұмылдыруы керек, белгілі бір адамның бейнесіне үйреніп, оның іс-әрекетін түсінуі, жағдайды бағалауы және дұрыс мінез-құлық жолын табуы керек. Бұл әдістің негізгі міндеті-әртүрлі жағдайларда бағдарлауды үйрету, мінез-құлқыңызға объективті баға беру, басқа адамдардың мүмкіндіктерін ескеру, олармен байланыс орнату, олардың құндылық көзқарастарына, мүдделеріне, қажеттіліктері мен қызметіне әсер ету. Бұл форма үшін сценарий жасалады, онда нақты жағдай сипатталады, кейіпкерлердің функциялары мен міндеттері және олардың міндеттері көрсетіледі.

Оқу іскерлік ойыны оқу үдерісін жандандырады және сабақтарды өткізудің дәстүрлі түрімен салыстырғанда айтарлықтай артықшылықтарға ие. Бұл білім алушылардың әрқайсысының зерттелетін мәселені тереңірек білуге деген қызығушылығын ғана емес, сонымен қатар оларға кәсіби шеберлікті қалыптастыруға және арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, іскерлік ойындар тәртіп, жауапкершілік, міндет сезімі, ұжыммен қарым-қатынас жасау қабілеті сияқты жеке қасиеттерді анықтауға ықпал етеді, білім алушылардың білім беру үдерісіне үлкен эмоционалды қатысуын қамтамасыз етеді.

Іскерлік ойын оқытуда болашақ кәсіби қызметтің пәндік, әлеуметтік және психологиялық контексттерін орнатуға және сол арқылы дәстүрлі оқытумен салыстырғанда білім алушының кәсіби өзін-өзі тануының қалыптасу жағдайларын модельдеуге мүмкіндік береді. Іскерлік ойында, бірлескен іс-әрекет жағдайында әр білім алушыкәсіп иесіне тән әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын, құндылық бағдарлары мен көзқарастарын алады. Іскерлік ойынға қатысушылардың мотивациясы, қызығушылығы мен эмоционалды көтерілуі нәтижеге жету үшін мақсатты іс-әрекеттерді ұйымдастыруға, нәтижелі қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге, шығармашылық кәсіби ойлауды дамытуға кең мүмкіндіктер береді.

Іскерлік ойындағы жеке тұлғаның шығармашылық белсенділігі ойын өзінің «менінің» маңыздылығын сезінуге мүмкіндік беретіндігімен анықталады, әсіресе білім алушы ойынның траекториясына бірден әсер ететін және соған сәйкес бағаланатын бір немесе басқа түпнұсқа шешімді тапқан жағдайда.Іскерлік ойын барысында білім алушылар проблемалық жағдайды бастан кешіреді, ондағы жеке мағынаны ашады, ойын жағдайы олардың жеке кәсіби тәжірибесінің бір бөлігіне айналады.

Рөлдік ойын көбінесе іскерлік ойынның бір модификациясы ретінде қарастырылады. Бірақ біз оны оқытудың тәуелсіз, интербелсенді түрі ретінде атап өтеміз, өйткені іскерлік ойыннан айырмашылығы, рөлдік ойын кез-келген тақырыпта өткізілуі мүмкін және міндетті түрде кәсіби қызметке байланысты емес.

Оқу рөлдік ойынының негізгі құрылымдық компоненттері:

- білім алушылардың оқитын пәніне сәйкес келетін іскерліктер мен дағдыларды кезең-кезеңімен игеруін көздейтін ойын және оқу мақсаттары;
- рухани бағдарланған тәрбие парадигмасына сәйкес тәрбиелік мақсаттар;
- белгілі бір тақырыптың ағымдағы оқу материалына негізделген және белгілі бір сюжеттік ұйым мен дамуды алатын рөлдік өзара әрекеттесулер мен қатынастарды көрсететін рөлдік ойынның мазмұны;
- білім алушылар белгілі бір рөлдік ойын мазмұнының едәуір бөлігін жүзеге асыратын әлеуметтік және тұлғааралық рөлдердің жиынтығы;
- коммуникативті жағдайлар, ең алдымен, оқытушының жетекшілігімен білім алушылардың өздері құратын ойын-коммуникативті жағдайларды білдіреді;
- реквизиттер, яғни, қандай да бір жолмен рөлдік ойынға енетін және ойында маңызды, есеп беретін мәнге ие болатын кез-келген заттар.

Айта кету керек, коммуникативті жағдайлар белгілі бір рөлдік ойын үшін құрылған оқу-коммуникативті жағдайларды ғана емес, сонымен бірге осы оқу тобында құрылған және сақталатын қолайлы психологиялық климатты да білдіреді. Қолайлы моральдық-психологиялық атмосфера адамдарды тұлғааралық қарым-қатынасқа, өзара қызығушылық пен шығармашылық бастаманың көрінісіне

бейімдейді. Оқытудың ойын және пікірталас әдістері топта осындай атмосфераны құруға ықпал етеді.

Рөлдік ойындар ЖОО оқу үдерісінде жиі қолданылады, бірақ оқытушылар оқу мақсаттарына артықшылық бере отырып, олардың тәрбиелік қызметіне жеткілікті көңіл бөлмейді. Рухани бағдарланған тәрбие парадигмасы оқытудың осы түріне интербелсенді өзара әрекеттесудің бір әдісі ретінде жаңа көзқарасты талап етеді, оның мақсаты, ең алдымен, білім алушыларға өмірлік бағдарлардың мағынасын алуға көмектесу болып табылады.

Рөлдік ойынның дидактикалық құрылымында біз келесі кезеңдерді бөліп көрсетеміз:

1. Проблемалық-индикативті кезең: оқытушының алдағы ойын тақырыбын ұсынуы, білім алушыларды осы тақырыпқа қатысты негізгі идеялармен таныстыру. Рөлдік ойын тақырыбы білім алушылардың мүдделеріне сай болуы керек, қазіргі уақытта олар үшін өзекті экзистенциалды мәселелерді қозғауы керек.

2. Экзистенциалды тәжірибе кезеңі: білім алушылармен рөлдік ойын тақырыбын талқылау, олардың өмірлік тәжірибесінің объективі арқылы осы мәселеге деген көзқарастарын нақтылау.

3. Интроспективті түсіну кезеңі: білім алушылардың рөлдік ойын тақырыбын рефлексивті түсінуі, ұсынылған мәселелердің маңыздылығы мен оларды шешудің ішкі хабардарлығы.

4. Дайындық кезеңі: оқытушының сценарий, ойын тапсырмалары, ережелер, рөлдер, ойын барысында шешімдердің шамамен түрін ұсынуы; білім алушыларды рөлдік ойынға өз бетінше дайындау, рөлдік мінез-құлық сызығын ойластыру.

5. Ойынды өткізу: білім алушылар ойын ережелеріне сәйкес әрекет етеді, оқытушы ойынның барысын, қабылданған шешімдердің сипатын бақылайды, түсініксіздікті жояды.

6. Интербелсенді қарым-қатынас кезеңі: өткізілген ойынды талқылау, оның барысында сипаттамалық шолу жасалады-ойынның оқиғаларын және қатысушылардың іс барысында туындаған қиындықтарды, ойға келген идеяларды және т. б. сипаттауы. Бұл жағдайда еліктеуді нақты әлемнің тиісті саласымен салыстыруға, ойын мазмұнын өмірлік тәжірибемен байланыстыруға ерекше назар аударылады. Талқылау нәтижелерінің бірі ойынды қайта қарау, оған түзетулер, өзгерістер енгізу бойынша ұсыныстар жинау болуы мүмкін.

7. Рухани түсіну кезеңі: рефлексия, рөлдік ойынға қатысушылар ұсынған әртүрлі көзқарастарды түсіну, нәтижесінде өмірлік тәжірибені байыту, жаңа экзистенциалды нұсқаулар алу [72].

Айқын ұйымдастырушылық функциялардан басқа, рөлдік ойындарды өткізу тәжірибесі үшін оқытушы әрекет ететін рөлдердің келесі шартты тізімі пайдалы. Оларды спорттық ойындарға ұқсас етіп тұжырымдауға болады.

Нұсқаушы. Ойынға қатысу үшін ережелерді түсіну, ойын әрекеттерінің нәтижелері туралы түсінік қажет. Бірақ оқытушы ойынның барлық бөлшектерін барынша егжей-тегжейлі түсіндіруге тырыспауы керек. Көптеген ережелерді білім алушылар ойын барысында ғана түсінеді-бұл ойын өмірге ұқсас. Шамадан тыс нұсқау білім алушыларды шатастыруы немесе олардың қызығушылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін, сондықтан нұсқауды барынша азайтқан дұрыс.

Төреші. Ойын барысы оқытушының бақылауын және белгілі бір дәрежеде басшылықты қажет етеді. Оның қызметінің ұйымдастырушылық жағы ойынның педагогикалық нәтижелілігін қамтамасыз етеді. Бұл, мысалы, барлық білім алушыларды белсенді қосуға мүмкіндік беретін рөлдерді бөлу сипатына әсер етеді. Оқу-ойын қызметі дәстүрлі жұмыспен салыстырғанда жеке көріністерге кең мүмкіндіктер береді.Көптеген оқытушылар нашар үлгеретіндерге ойын барысы үшін белсенді, маңызды рөлдерді ұсынудың мағынасы бар екенін атап өтеді, осылайша оларға өздерін дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Төреші ретінде әрекет ете отырып, оқытушы тек ойынның барысын қолдайды, яғни, ойын ережелерін сақтау, бірақ оған араласпайды.

Жаттықтырушы. Белгілі бір мағынада оқытушы жаттықтырушы ретінде де әрекет етеді. Ол тіпті білім алушыларға ойын әрекетінің әлеуетін пайдалануға көмектесетін кеңестер бере алады (бірақ ойынға тікелей араласпайды). Оқытушының жаттықтырушылық әрекеттерінің қатарына шешілмеген қатысушының жігерленуі де кіреді.

Төраға-жүргізуші. Бұл рөл ойынды аяқтайтын талқылауға жатады. Оның барысында оқытушы топқа өз тұжырымдары мен жалпылауларын ұсынбайды, керісінше білім алушыларға ойын моделі мен имитацияланған нақты құбылыстарды салыстыруға, ойын мазмұны мен зерттелетін пәндік материал арасындағы

байланыстарды қарастыруға шақыратын сұрақтар қояды. Білім алушылардан сценарийге немесе ойын ережелеріне өз түзетулері мен толықтыруларын ұсынуды сұрау арқылы бірлескен талқылауда көптеген шығармашылық идеялар мен жалпылауларды табуға болады.

Оқу ойыны оқытушының оқу материалында талқылау тақырыбын алдын-ала бөліп көрсетуіне негізделген құрылымдық пікірталаспен жақсы үйлесуі мүмкін. Бұл жағдайда талқылау тақырыбы табиғи түрде ойын шарттарымен енгізіледі. Оқу материалының мазмұнында екілік оппозицияларды алдын-ала ойластырып, бөліп көрсетуге болады-қарама-қарсы идеялар, өмірлік құбылыстардың жақтары, тәсілдер және т.б. қарама-қайшылық, осы оппозициялардың қақтығысы болашақта оқу-ойын іс-әрекетінің негізі ретінде қолданылады.

Оқытудың ойын түрлерінің тиімділігі олардың эмоционалдылығымен, барлық білім алушылардың белсенділігімен, әркімнің тәжірибесі мен ойларына назар аударумен байланысты. Осы негізде терең сезілетін берік әсерлер, сенімдер, құндылық бағдарларын жасауға болады. Ойын болып табылатын қуатты құралды білім алушыларды жалпыадамзаттық құндылықтармен таныстыру, өмірлік маңызды мәселелерді түсіну үшін пайдалануға болады.

Оқытудың интербелсенді формаларының ішінде ең көрнекті орындардың бірін оқу талқылауы алады, өйткені ол диалогтық сипатқа ие - оқытуды ұйымдастырудың бір түрі ретінде де, оқу материалының мазмұнымен жұмыс істеу тәсілі ретінде де. Оны қолдану сыни және рефлексиялық ойлауды, білім алушылардың бастамашылығын дамытуға, жастарды мәдениет пен рухани құндылықтармен таныстыруға көмектеседі.

Оқу пікірталасының басты ерекшелігі - бұл шындықты іздеу үшін топтағы идеялармен, пайымдаулармен, пікірлермен мақсатты және реттелген алмасуды білдіреді, және әрқайсысы өзінше осы алмасуды ұйымдастыруға қатысады. Пікірталастың фокусы-бұл оның міндеттеріне бағыну емес, ол тек оқытушыға ғана маңызды, бірақ әр білім алушы үшін жаңа білім-нұсқаулық, білім-бағалауда фактілер, құбылыстар іздеуге деген ұмтылыс.

Пікірталас кезінде білім алушылар бір-бірін толықтыра алады немесе бір-біріне қарсы тұра алады. Бірінші жағдайда диалогтың ерекшеліктері пайда болады, ал екіншісінде пікірталас дау сипатына

ие болады. Әдетте, пікірталаста осы екі элемент те бар, сондықтан пікірталас ұғымын тек дауға дейін азайту дұрыс емес. Бір-бірін жоққа шығаратын дау да, бірін-бірі толықтыратын диалог та үлкен рөл атқарады, өйткені бір мәселе бойынша әртүрлі пікірлерді салыстыру шындықты табу үшін өте маңызды.

Талқылаудың тиімділігі келесі факторларға байланысты:

- пікірталас мәселесі бойынша білім алушыларды даярлау (ақпараттандыру және құзыреттілік) ;
- семантикалық бірегейлік (барлық терминдер мен ұғымдарды барлық білім алушылар бірдей түсінуі керек);
- білім алушылардың мінез-құлқының дұрыстығы;
- оқытушының пікірталас өткізу қабілеті.

Пікірталастың жалпы ұстанымдары:

- тең құқылы субъект-субъектілік қатынастар;
- «мен жақсымын, сен жақсысың» позициясы (Э. Берн);
- «мені дұрыс түсін» позициясы;
- шындық бәрінен бұрын;
- сөз сөйлегенде құрмет пен достық.

Пікірталас өткізу ережелері:

- мен адамдарды емес, идеяларды сынаймын;
- менің мақсатым жеңу емес, ең жақсы шешімге келу;
- мен білім алушылардың әрқайсысын талқылауға қатысуға шақырамын;
- мен әркімнің пікірін тыңдаймын, тіпті олармен келіспесем де;
- мен алдымен екі ұстанымға қатысты барлық идеялар мен фактілерді анықтаймын;
- мен мәселеге қатысты барлық көзқарастарды түсінуге тырысамын;
- мен фактілер мен сенімді дәлелдердің әсерінен өз көзқарасымды өзгертемін.

Мақсаты оқу материалын тереңірек меңгеру және коммуникативтік дағдыларды дамыту ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың рухани жетілуі, олардың ішкі әлемін байыту болып табылатын пікірталас интербелсенді өзара іс-қимылдың барлық кезеңдерінен өтеді:

1. Проблемалық индикативті кезең. Осы кезеңде оқытушының алдына келесі міндеттер қойылады:

- пікірталастың проблемасы мен мақсаттарын тұжырымдау-талқыланатын нәрсені түсіндіру, талқылау не беруі керек;

- қажетті мотивацияны құру, яғни мәселені баяндау, оның маңыздылығын көрсету, ондағы шешілмеген және қарама-қайшы мәселелерді анықтау, күтілетін нәтижені анықтау;

2. Экзистенциалды тәжірибе кезеңі. Оқытушының алдына келесі міндеттер қойылады:

- білім алушылардың осы мәселеге қызығушылық дәрежесін анықтау;

- бұл мәселенің білім алушыларға жақын екенін, білім алушылардың бұрын осы мәселеге тап болғанын анықтаңыз.

3. Интроспективті түсіну кезеңі. Білім алушылардың алдына келесі міндеттер қойылады:

- алдағы пікірталас мәселесін түсіну, осы мәселеге және оны шешу тәсілдеріне қатысты белгілі бір ұстанымға ие болу; ұсынылған әдебиеттерді қолдана отырып, пікірталасқа дайындалу.

4. Интербелсенді байланыс кезеңі. Бұл кезеңде оқытушы мен білім алушыларға келесі міндеттер қойылады:

- пікірталас жүргізу ережелерін тұжырымдау, олардың негізгісі-әркім сөйлеуі керек. Сонымен қатар, қажет: сөйлеушіні мұқият тыңдау, сөзін бөлмеу, өз ұстанымын дәлелдеу, қайталанбау, жеке қарсыласуға жол бермеу, бейтараптықты сақтау, сөйлеушілерді соңына дейін тыңдамай және позицияны түсінбей бағаламау;

- мейірімді атмосфера, жағымды эмоционалды фон құру. Мұнда оқытушығабілім алушыларға жеке үндеулер, динамикалық әңгімелер, мимика мен қимылдарды қолдану көмектесе алады. Оқытудың кез-келген интербелсенді әдісінің негізі жанжалсыздық екенін есте ұстаған жөн;

- белгілі бір қатысушыларға сөз беруді көздейтін пікір алмасуды бастаңыз (оқытушыға бірінші сөзді қабылдау ұсынылмайды);

- максималды пікірлер, идеялар, ұсыныстар жинау (бұл үшін әр білім алушыны белсендіру қажет);

- ұйымдастырушының қаттылығын қажет ететін тақырыптан алыстамаңыз-девианттарды пікірталас тақырыбына бағыттай отырып, оларды әдептілікпен тоқтату керек;

- барлық білім алушылардың белсенділігінің жоғары деңгейін ұстап тұру - басқалардың есебінен біреулердің шамадан тыс белсенділігіне жол бермеу, регламентті сақтау, ұзаққа созылған монологтарды тоқтату, қатысқан барлық білім алушыларды әңгімеге қосу;

- талқылаудың келесі кезеңіне өтпес бұрын айтылған идеяларға жедел талдау жүргізу: мұндай талдау, алдын-ала қорытындыларды белгілі бір аралықтарда (10-15 минут), аралық қорытындыларды қорытындылай отырып жасаған жөн (талқылаудың аралық қорытындыларын шығару білім алушыларға жүргізушінің уақытша рөлін ұсына отырып, тапсырылуы мүмкін).

5. Пікірсайысты қорытындылау. Оқытушы шешуі керек міндеттерді келесідей тұжырымдауға болады:

- өткізілген талқылауды талдау және бағалау, қорытындылау: ол үшін талқылаудың басында тұжырымдалған мақсатты алынған нәтижелермен салыстыру, қорытынды жасау, шешім шығару, нәтижелерді бағалау, олардың оң және теріс жақтарын анықтау қажет;

- талқылауға қатысушыларға әртүрлі түсіндірмелерді мұқият тыңдау, шешім қабылдаудың жалпы тенденцияларын іздеу арқылы қол жеткізуге болатын келісілген пікірге келуге көмектесу;

- білім алушылармен бірлесіп топтық шешім қабылдау, бұл ретте әртүрлі ұстанымдар мен тәсілдердің маңыздылығын атап өту қажет;

6. Рухани түсіну кезеңі: әр түрлі пікірлерді рефлексивті түсіну, пікірталас қатысушылары ұсынған мәселені шешу жолдары және нәтижесінде білім алушылардың құндылықтар жүйесін байыту [73].

Пікірталас сияқты оқыту формасын талдау кезінде тапсырыс беру мәселесіне ерекше назар аудару керек. Пікірталастың фокусы тұжырымдарға қол жеткізуде айқын көрінеді. Алайда мұнда белгілі қайшылық бар. Пікірталас жалған талқылау емес, оқытушыға белгілі және әдеттегідей ұсынылуы мүмкін шешімдерді жалған іздеу емес. Бұл пікірталас дидактикалық иллюстрацияға, алдын-ала берілген тезисті тұжырымдау құралына айналмауы керек. Осы пікірталас барысында әр қатысушы еркін ойлана алады және өз көзқарасын білдіреді, ол қалғандары үшін қаншалықты танымал емес және қолайсыз болып көрінсе де.

Пікірталас жетекшісінің алдында ерекше міндеттер бар: бағыттау емес, ынталандыру, қатысушыларды көзқарастармен алмасуға шақыру. Қатысушылар арасында пікір алмасу еркін жүруі керек, сондықтан сыртқы көзқарас үшін талқылау барысы тіпті хаотикалық болып көрінуі мүмкін. Әрине, репликалардың ретсіз

таралуы-пікірталасты оқытушы мен білім алушы арасындағы дәйекті сұрақ-жауап алмасуға дейін азайту да қолайсыз.

Оқытушылар өздерінің репликаларымен, мәлімдемелерімен, монологтарымен білім алушылардың өзін-өзі ұйымдастыруын тікелей басқарумен алмастырады. Тиісінше, өзара әрекеттесу өзгереді: білім алушылароқытушыға төреші ретінде жүгінеді, бұл олардың танымдық ізденісінің тәуелсіздігін төмендетеді. Кейде оқытушы өзіне беймәлім түрде топты басқаруға көшеді, оған енген тәртіпсіздік әлеуетімен қызу талқылау оқу үдерісін бақылаудан шығаруы мүмкін деген қорқынышпен қозғалады.Уақыт факторы да маңызды рөл атқарады: пікір алмасу неғұрлым еркін және жанды болса, оқытушыға белгіленген уақыт шеңберін ұстану соғұрлым қиын болады. Талқылауды қысқартуғадеген ұмтылыс көбінесе оқытушы мен білім алушылар арасында сұрақ-жауап алмасуда пікірталастың өзіндік деградациясына әкеледі.

Пікірталас өткізу көптеген қиындықтармен байланысты. Пікірталастың басталуы айтарлықтай қиындықтар тудыруы мүмкін. Кіріспе бөлім кез-келген пікірталастың маңызды элементі болып табылады, өйткені білім алушыларға алдағы талқылауға эмоционалды және интеллектуалды көзқарас қажет. Білім алушылардың тақырыпты және пікірталастың жалпы шеңберін, оны өткізу тәртібін нақты көрсетуі маңызды. Психологиялық жайлы жағдай жасау үшін ерекше назар аудару керек. Мысалы, қатысушылардың отыруы әркімнің бетін көре алатындай болуы керек, бұл әдетте білім алушыларды шеңберге орналастырған кезде жасалады.

Кіріспе бөлімді ұйымдастырудың әртүрлі нұсқалары бар. Бір немесе бірнеше білім алушылардың алдында алдын-ала қойылған тапсырма арқылы тақырыпты кіріспе проблемалық хабарламамен топ алдында сөйлеу арқылы енгізу тән. Кейде оқытушы қысқаша алдын-ала сауалнаманы қолдана алады. Пікірталасқа кіріспе әдістері келесідей болуы мүмкін:

- мәселенің сипаттамасы немесе нақты жағдайдың сипаттамасы;
- рөлдік ойын;
- фильмді көрсету;
- материалды көрсету (объектілер, иллюстрациялық материал);
- сарапшыларды шақыру (сарапшылар ретінде талқыланатын мәселелерді өте жақсы және кеңінен білетін адамдар сөйлейді);
- ағымдағы жаңалықтарды пайдалану;

- дыбыс жазбалары;

-кез-келген эпизодты сахналау, рөлдік ойнау;

- ынталандырушы сұрақтар.

Дегенмен, кіріспе сәттердің кез келгенінде кептеліп қалудан аулақ болу керек, әйтпесе пікірталастың өзіне өту өте қиын болады.

Бірақ оқытушының пікірталас барысы оның қатысуы директивалық сызықтарға немесе өз пікірін айтуға дейін азаймауы үшін қажет. Мазмұнды түрде оқытушының қолындағы негізгі құрал-бұл белгілі бір сипаттағы сұрақтар. Ойлауды ынталандыратын ашық типтегі сұрақтар жоғары тиімділікке ие - дивергентті немесе бағалау. Дивергентті (ашық) сұрақтардың жабық сұрақтардан айырмашылығы, жалғыз дұрыс жауапты білдірмейді, олар іздеуге, шығармашылық ойлауға итермелейді (қалай?, неге?, қандай жағдайда?, егер не болуы мүмкін...?және т.б.). Бағалау сұрақтары білім алушылардың белгілі бір құбылысты, өз пікірін жеке бағалауымен байланысты.

Егер оқытушы болса, идеяларды қалыптастырудың өнімділігі артады:

- талқылауға қатысушыларға сұрақтарға жауап беру туралы ойлануға уақыт береді;

- белгісіз, түсініксіз сұрақтардан аулақ болады;

- әр жауапқа назар аударады; білім алушының ойлау бағытын өзгертеді, ойды кеңейтеді немесе оның бағытын өзгертеді (тағы қандай факторлар әсер етуі мүмкін?, мұнда қандай балама нұсқалар бар?және т.б.);

- нақтылайтын сұрақтар қою арқылы мәлімдемелерді нақтылайды;

- шамадан тыс жалпылаудан сақтандырады;

- қатысушыларды ойды тереңдетуге шақырады (Сіз бұл жауапқа қалай келдіңіз?).

Білім алушылардың жауабын күту кезінде шыдамдылық таныту маңызды. Оқытушы жауап күткен кезде сәл үзіліс жасайды, өзара әрекеттесу үлгісі өзгереді:

- жауаптардың ұзақтығы артады;

- мәлімдемелер саны артып келеді;

- талқылауға қатысушы білім алушылардың сенімділігі артады;

- білім алушылардың ойлауының шығармашылық бағыты күшейтіледі;

- пайымдаулар дәлелді бола бастайды;

- білім алушылар көбірек сұрақтар қояды;

- көбірек идеялар ұсынылады;

- аз белсенді білім алушылардың қатысуы артады (бұл пікірталасты топтың екі көшбасшысының диалогына айналдырмау үшін өте маңызды);

- оқу іс-әрекеттерінің ауқымы кеңейеді, білім алушылар арасындағы өзара іс-қимыл күшейеді, олардың оқытушымен өзара іс-қимылы тығыз болады.

Бірақ сұрақтар пікірталасты басқарудың жалғыз құралы емес. Көбінесе талқылауды ынталандырудың орнына сұрақ оны тоқтата алады; керісінше, оқытушының үнсіздігі, кідірту білім алушыларға ойлануға мүмкіндік береді. Түсініксіз сәттердегі сұрақтар одан да шатасуға әкелуі мүмкін. Мұнда әдетте оқытушының қысқаша түсіндірме мәлімдемесі ұсынылады.Ой жеткілікті түрде анық тұжырымдалмаған кезде, парафраза (қысқаша қайталау) тиімді болып, білім алушының сөзін нақтылайды. Егер бұл тұжырым оқытушыға да түсініксіз болса, ол бұл туралы әдептілікпен айтады (Мен сіздің не айтқыңыз келетінін онша түсінбейтін сияқтымын; мен сізді дұрыс түсінетініме сенімді емеспін және т.б.).

Пікірталас жүргізуші оқытушының алдында тұрған ең қиын мәселелерінің бірі – білім алушылардың қателіктеріне жауап беру. Пікірталас өткізудің сөзсіз ережесі-қандай да бір мақұлдау немесе мақұлдамау туралы айтудан аулақ болу. Сонымен қатар, пайымдаудың қисынсыздығы, айқын қайшылықтар, негізсіз мәлімдемелер назардан тыс қалмауы керек. Жалпы тәсіл-бұл талаптардың негіздерін нақтылау үшін әдепті репликалар (әдетте сұрақтар арқылы). Оқытушы сөйлеушіден өз пікірін дәлелдеуді, кез-келген ақпаратқа немесе дереккөздерге сілтеме жасауды, белгісіздікті анықтауды сұрай алады (бұл термин нені білдіреді?;біз қандай мәселені шешуге тырысамыз?және т.б.).

Талқылауға жетекшілік етудің маңызды элементі-бұл пікірталастың барлық бағытын оның тақырыбына бағыттау. Білім алушылардың назарын талқыланатын мәселелерге аудару үшін кейде олардың пікірталас тақырыбынан алыстағанын байқау жеткілікті. Кейбір жағдайларда топ одан әрі талқылау бағыттарын жақсырақ бағдарлай алуы үшін аралық қорытындылау үшін талқылауды кідірту қажет.

Қорытындылауға қойылатын талап - пікірталас барысында да, соңында да-қысқа, мазмұнды, дәлелді пікірлердің барлық спектрін

көрсетеді. Пікірталас соңында жалпы нәтиже берілген мәселе туралы ойлаудың соңы емес, әрі қарай ойлаудағы бағдар, келесі тақырыпты зерттеуге көшудің мүмкін бастапқы нүктесі болып табылады.

Жоғарыда айтылған барлық талаптарға сай пікірталас жүргізу оңай емес. Бұл әдіс оқытушының белгілі бір дағдыларға ие болуын және оның оқу үдерісінде пікірталасты қолдану үшін қажетті қасиеттерге ие болуын қамтиды:

- жоғары кәсібилік, материалды жақсы білу;
- сөйлеу мәдениеті, кәсіби терминологияны еркін және сауатты меңгеру;
- оқытушыға әр білім алушыға көзқарас табуға, әрқайсысын қызығушылықпен және мұқият тыңдауға, педагогикалық әдепті сақтай отырып, талапшылдық танытуға мүмкіндік беретін коммуникативті дағдылар;
- реакция жылдамдығы;
- көшбасшылық қабілеті;
- диалог жүргізу қабілеті;
- материалды игерудегі барлық қиындықтарды алдын-ала қарастыруға, педагогикалық әсердің барысы мен нәтижелерін болжауға мүмкіндік беретін болжау қабілеттері;
- пікірталас барысын талдау және түзету мүмкіндігі;
- өзін-өзі басқара білу;
- объективті болу мүмкіндігі.

Оқу жағдайында пікірталастың келесі түрлері болуы мүмкін:

Пікірталас-диспут.Жүргізуші тақырыпты жариялайды және тілек білдірушілерге (кейде арнайы дайындалғандарға) сөз береді. Пікірталастың барысы ішінара жетекші, бірақ негізінен болжау мүмкін емес, эмоционалды сипатқа ие.

Конференция.Бұл пікірталас пен пікірталас мәселенің жай-күйі немесе кейбір жұмыстың нәтижелері туралы қысқаша хабарламадан басталатын пікірталас түрі. Конференция ұсынылған тезистердің егжей-тегжейлі дәлелдерімен, оларды тыныш талқылауымен сипатталады.

Прогрессивті пікірталас.Оның мақсаты-қатысушыларды тиісті қарым-қатынас іскерліктері мен дағдыларына үйрету арқылы мәселені топтық шешу. Пікірталастың бұл түрі 5 кезеңнен тұрады:

- идеяның пайда болуы (қатысушыларға мәселені шешу жолдары туралы идеяларды ұсынуға уақыт беріледі);
- барлық ұсыныстар тақтаға жазылады;

- ұсынылған әрбір нұсқа талқыланады;

- ең қолайлы нұсқалар қарастырылады, содан кейін олар маңыздылық дәрежесіне сәйкес орналастырылады;

- көшбасшы пікірталас ұйымдастырады, нәтижесінде ең көп дауыс алған шешімдер қалады, олардың ішінен түпкілікті таңдалады.

Пікірталастың бұл түрі топтық шешімді тез және тиімді қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Пікірталас-жарыс.Барлық қатысушылар топтарға бөлінеді. Ұсынылған шешімдерді бағалау критерийлерін айқындайтын қазылар алқасы таңдалады: шешімнің тереңдігі, оның дәлелі, қисындылығы, айқындылығы, қойылған мақсаттың барабарлығы. Пікірталас тақырыбы мен балл жүйесі келісіледі. Соңында проблеманы немесе проблемалық жағдайды шешудің ұсынылған нұсқалары туралы ұжымдық талқылау жүргізіледі. Содан кейін қазылар алқасы нәтижелерді жариялайды, оларға түсініктеме береді.

«Жарты дауысты талқылау» процедурасы.Бұл әдіс кіші топтарда жабық пікірталас өткізуді көздейді, содан кейін жалпы пікірталас өткізіледі, оның барысында бүкіл кіші топтың пікірін оның жетекшісі баяндайды және бұл пікірді барлық қатысушылар талқылайды.

Лабиринт әдісі.Пікірталастың бұл түрі басқаша түрде дәйекті талқылау әдісі деп аталады, бұл әр келесі қадамды басқа қатысушы жасайтын қадамдық процедураның бір түрі. Барлық шешімдер, тіпті дұрыс емес шешімдер де осы жерде талқыланады.

Білім алушылар оқу материалын игерудің әртүрлі формаларына қатыса алса: тыңдау, визуалды көрініс алу, сұрақтар қою, жағдайларды модельдеу, іскерлік ойындарға қатысу, оқу, жазу, жұмыс істеу мүмкіндігі болса, оқыту ең сәтті болады. Оқытушыға интербелсенді оқытуға қолайлы жағдай жасау қажет.

Интербелсенді оқытуды қолдану білім алушыларға сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға, нақты міндеттер мен шешімдер қабылдауға машықтануға, ұқсас мәселелермен әрі қарай, тиімді жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларды игеруге көмектесетін әрекеттерді қамтуы керек. Интербелсенді оқыту тиімді оқытуды заңнамалық қызметпен, жақсартылған инфрақұрылыммен және жоспарлаумен, ашық саясатпен және процедуралармен біріктіретін жан-жақты алдын алу стратегиясының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі ретінде дұрыс қарастырылады.

2.3 Топтық оқытуды ұйымдастыру кезінде білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру

ЖОО үшін маңызды талап оқу үдерісінде топтық және жеке жұмыстарды, ойын формаларын, пікірталастарды, семинарларды және оқытуды ұйымдастырудың басқа түрлерін қолдану қажеттілігі болып табылады. Оқытуды ұйымдастырудың топтық формасы білім алушыларды әртүрлі іс-шараларға қатыстыруға мүмкіндік береді. 3-суретте Д.Мартин ұсынған «таным пирамидасын» ұсынады [74], мұнда үйренушілер үйренетін, есте сақтайтын оқу материалының көлемі пайызбен белгіленеді.

Сурет 3- Д.Мартиннің «таным пирамидасы»

Пирамидадан пікірталас әдістері, практикалық сабақтар және оқытушының жеке басы оқу үдерісінде ең тиімді болып табылады. Жобалық әдіс топ қатысушыларына технологиялық білім мен біліктің өмірлік маңызды негіздерін қалыптастыруға, оларды экономикалық, экологиялық және кәсіпкерлік мақсаттылықты, әлеуметтік тәжірибені ескере отырып, практикалық қызметтің әртүрлі түрлерінде қолдануға мүмкіндік беретін толыққанды оқыту және дамыту ортасын құруға

ықпал етеді. Практикалық іс-әрекет түрінде оқыту білім алушыларға оқытушымен де, бір-бірімен де қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, топтарда оқу кезінде білім алушылар жаңа жағдайда болады, онда олар іскерлік өзара іс-қимыл және ынтымақтастық біліктері мен дағдыларын үйренеді, атап айтқанда:

- барлығына ортақ мәселені шешумен айналысатын топқа тез бейімделу;

- жеке байланыс орнату, жеке ақпаратпен алмасу және қажетті пікірлерді, көзқарастарды қалыптастыру, жұмысты дұрыс бөлу және ұйымдастыру;

- басқалардың қарсылығын жеңу, қақтығыстар мен келіспеушіліктердің алдын алу;

- өз іс-әрекеттерін талдау және бағалау.

Жобалық әдісті қолданған кезде тақырыптық білім беру жобалары, олимпиадалар, конкурстар, тақырыптық конференциялар сияқты жұмыс түрлері қолданылады.

Оқыту үдерісінде жобалық әдісті қолданудың құрамдас бөліктері «оқыту мен білім алушылардың өзара іс-қимыл актілерінің жүйесі; жеке білім алушылар мен топтардың өзара іс-қимылын реттеу бойынша педагогтың қызметі, эмоционалды және тұлғааралық жағымды қарым-қатынас құру [16]. Оқытуды ұйымдастырудың топтық формасының жоғары тиімділігін қамтамасыз етудің негізгі буыны - оқытушы, ол топ жетекшісі ретінде максималды педагогикалық нәтиже алудың технологиялық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-психологиялық мүмкіндіктерін көре алатындығын көрсетеді. Жобалық әдіс оқытушыларға білім алушыларды жақынырақ тануға, олардың дайындық деңгейін егжей-тегжейлі тексеруге мүмкіндік береді. Бұл әдісті командаларда қолдану команданың барлық мүшелерінің тікелей жеке байланысына және педагогикалық әсер ету ұстанымдарына негізделген, бұл кәсіби біліктілікке ие болып қана қоймай, сонымен қатар білім алушының тұлға ретінде қалыптасуына үлкен әсер ететін, топтағы адамның мәртебесін түзететін және ұжым үшін жеке тұлғаның құндылығын көрсететін сәттілік жағдайын жасауға мүмкіндік береді. Топта қолайлы психологиялық көңіл-күй қалыптастыру үшін топтың психологиялық климатына әсер етудің кейбір әдістері сәтті қолданылады. Біздің зерттеуіміздің тақырыбы аясында В.С. Завьялова [75] өз зерттеуінде әзірлеген оқу іс-әрекетінің

психологиялық климатының қалыптасуын бақылау картасы ерекше қызығушылық тудырады (кесте 15).

«Психологиялық ортаға әсер ету құралдары» бағанында оқытушылар сабақта қолайлы жағдай жасау үшін қолданатын әдістер енгізіледі, мысалы, топтың пікірталас ұйымдастыруы, рөлдік ойын, іскерлік ойын және т.б.

Кесте 15 - Оқу іс-әрекетінің психологиялық климатының қалыптасуын бақылау картасы

Уақыты	Топ	Сабақтың тақырыбы	Психологиялық ортаға әсер ету құралдары	Әсер ету құралының нақты көрінісі	Қолданылған құралдың әсері	Ескертпе

«Әсер ету құралының нақты көрінісі» бағанында осы сабақта қандай да бір қабылдауды қолдану нысаны нақтыланады. Мысалы, оқу сабағын саралау.

«Қолданылған құралдың әсері» бағанында білім алушылардың эмоционалды-психологиялық жақындасуына бағытталған педагогикалық басқару құралының әсерінен сабақ барысында топтың эмоционалды көңіл-күйінің өзгеруін белгілеу қарастырылған: жандандыру, күлімсіреу, белсенділікті арттыру, қызығушылық.

Нәтижелерді талдай отырып, В.С. Завьялов оқыту саласындағы психологиялық климатты қалыптастыруға педагогикалық көшбасшылық жүйесінің негізін құрайтын осындай әсер ету әдістерін таңдауды ұсынады. Іріктеу үш санат бойынша жүргізілді:

- қабылдаудың тиімділігі - мұны «қолданылған құралдың әсері» бағаны көрсетеді;

- бұл әдіс жалпы педагогикалық сипатқа ие ме, яғни оны әр түрлі пәндер бойынша сабақтарда қолдануға бола ма, көріну формаларын өзгерте ме, әлде оны қолдану аясын шектейтін жеке сипатта ма;

- бұл әдіс оқытушылардың кең ауқымына қол жетімді ме, әлде ол жеке қызмет стиліне байланысты ма және оны тарату қиын [75].

Жобалық іс-шаралар білім алуға ғана емес, сонымен қатар олардың ерекшеліктерін дамытуға мүмкіндік беретіндіктен, ол командaның әр қатысушысының даралығын ескере отырып құрылады. Білім алушылар тобының психологиялық климатын зерттеу барысында топтың психологиялық климатының сипаттамаларының келесі жүйесі ұсынылды:

1) ұжымдағы басым көңіл-күй;

2) ұжымның эмоционалды өмірінің стилі: эмоционалды белсенділік -немқұрайлылық, маңызды жағдайларда эмоционалды бірігу - эмоционалды реакциялардағы айырмашылық;

3) жеке қарым-қатынастардың сипаты: жанашырлық, достастық; олардың стилі мен үні: сенім, әдептілік, жылулық, әділдік, ізгі ниет, бір жағынан эмоционалды қолдау; екінші жағынан сенімсіздік, әдепсіздік, қатыгездік, өзімшілдік;

4) білім алушылар топ қызметінің негізгі салаларына: оқуға, қоғамдық өмірге, еңбекке қатынасы;

5) ұжымдағы жеке тұлғаның әл-ауқаты: қауіпсіздік сезімі, топты қолдауға деген сенімділік, ұжымға қатысудан қуаныш, ұжымдағы қатынастарға қанағаттану [76].

Білім алушыларды оқытуды ұйымдастырудың командалық формасы олардың әлеуметтік қызметке қосылуын қамтамасыз етеді. Сонымен, командаларда қолданылатын жобалық әдіс білім алушылардың әртүрлі әлеуметтік рөлдерді игеру процесінде әлеуметтік мінез-құлық әдісін дәйекті таңдау негізінде өздерінің кәсіби мүмкіндіктерін және әртүрлі рөлдерді игеру мүмкіндіктерін өзін-өзі бағалауды қамтиды.

Жоба әдісін қолдану нәтижесінде білім алушылар ойлаудың негізгі түрлерін дамытады: шығармашылық, проблемалық, сыни, белгілі бір жұмыс түрін орындау кезінде өзін-өзі тануға деген ұмтылыс.

Білім алушылардың танымдық және еңбек қызметін ұйымдастырудың тәсілі ретінде жобалар әдісінің негізгі міндеті ұсынылған мәселені шешу болғандықтан, бұл жүйеде білім алушыларға идеяны дамытудан бастап оны модельде, еңбек өнімінде жүзеге асыруға дейінгі практикалық қызметті ұйымдастыруды игеруге мүмкіндік береді. Барлық шығармашылық жұмысты топ мүшелерінде жалпы білім беру дағдыларын, технологиялық сауаттылық негіздерін қалыптастыру, ақпаратты, технологияларды түрлендіру тәсілдерін игеру мақсатында оқытушының

басшылығымен білім алушылар тобы орындайды және келесі кезеңдерден тұрады:

1. Бастапқы (мәселені анықтау):

а) тапсырманы қысқаша тұжырымдау, ұсынылған жобаның проблемасын немесе тақырыбын іздеу және талдау;

б) қажетті ақпаратты жинау, зерттеу және өңдеу, соның ішінде ақпараттық көздер арқылы, оңтайлы идея;

в) жобалық қызметті жоспарлау, оған мыналар кіреді:

- жұмыс критерийлерін анықтау;

- талаптарды ескере отырып, жобаны құру кезінде шешімдерді зерттеу;

- жобаның дизайны мен технологиясының ең оңтайлы нұсқасын таңдау және пысықтау.

2. Аралық (іске асыру):

а) қажетті құжаттамамен танысу;

б) Жобаны (модельді) сапалы дайындау үшін қажетті тапсырма мен технологиялық операцияларды орындау;

в) жобаны іске асыру, мүмкіндіктерге және қолда бар ресурстарға сәйкес қажетті материалдарды, құралдарды, жабдықтарды іріктеу;

г) қажет болған жағдайда конструкция мен технологияға өзгерістер енгізу;

д) технология, тәртіп, еңбек мәдениеті ережелерін сақтау;

е) жобалық модельдің (бұйымның) орындалу сапасын ағымдағы бақылау.

3. Қорытынды (жалпылау):

а) дайындалған жобаның қоршаған ортаға әсерін қоса алғанда, оның сапасын бағалау;

б) жоба тақырыбын орындау нәтижелерін талдау, практикалық қолдану, жобаны қорғау;

в) жобалық қызмет нәтижелерін өмірде пайдалану мүмкіндіктерін зерделеу, конкурстар мен жобалар көрмелеріне қатысу.

Бірінші кезеңде топ мүшелерінің идеяларды құру және талдау, оқу жобасының тақырыбын (мәселелерін) тұжырымдау қабілетіне негізделген жобалық іс-әрекетке қажеттіліктер. Кез-келген қажеттілік белгілі бір мазмұнға ие болады. Жобалық қызметке деген қажеттілік барлық жерде туындауы мүмкін: үйде, мектепте және т.б. қажеттіліктер мотивтерде, яғни қызметке тікелей шақыруда көрінеді.

Жобалық қызметке деген қажеттілік жобаның тақырыбын анықтайды және топ мүшелерінің жаңа білім алуында ішкі мотивацияны қалыптастыруға ықпал етеді. Білім алушылардың ізденіс әрекетінің элементтерінің, танымдық мотивтерінің және эмоционалдық жай-күйінің болуы оларға оқу іс-әрекетінен зияткерлік дамуға алып келетін өзін-өзі тәрбиелейтін және шығармашылыққа шығуды қамтамасыз етеді.

Бастапқы кезең (мәселені анықтау) жобаның тақырыбын нақтылауға, оны мағыналы және нақты етуге мүмкіндік береді. Ол үшін топ мүшелері жоба тақырыбына қажетті ақпаратты жинайды және талдайды. Ақпарат көздері әртүрлі оқулықтар, анықтамалықтар, журналдар, кітаптар және т.б. болуы мүмкін. Ақпаратты жинау және түрлендіру функциясының маңыздылығын анықтай отырып, В.Г. Афанасьев оны басқарудың барлық функцияларынан ерекшелендіреді: шешім қабылдау, ұйымдастыру, реттеу, түзету, есепке алу және бақылау.

Біздің ойымызша, топ мүшелері қабылдаған шешімдер тиімді болуы үшін олар белгілі бір талаптарға сай болуы керек:

- жалпы және жеке мақсаттарға бағыну;
- толық және объективті ақпарат негізінде қабылдау;
- - оқу-тәрбие үдерісін дамыту перспективасына жауап беру;
- оқытудың мазмұнына, құралдарына, нысандары мен әдістеріне сәйкес келу;
- нақты және анық тұжырымдау;
- ЖОО ұжымының басқа мүшелерінің мүдделерімен байланыста болу.

Бірінші кезеңде педагогикалық процестің белгілі бір заңдылығынан туындайтын қайшылықтар да ерекшеленеді. Білім алушылар командаларда жұмыс істеген кезде кездесетін барлық қарама-қайшылықтарды сыртқы және ішкі деп бөлуге болады. Біріншісіне табиғат пен қоғамда әрекет ететін қайшылықтар жатады. Екіншісіне білім, білік, дағдыларды игерудің объективті қажеттілігі, өмірлік тәжірибе мен дамыған сананың болмауы арасындағы қайшылықтар жатады. А.Н. Орлов ең алдымен адамның жеке тұлғасында көрінетін қайшылықтарды анықтайды. Мұндай қайшылықтарға мыналар жатады [77]:

- жаңа қажеттіліктер, сұраныстар, жеке тұлғаның мүмкіндіктерін дамытудың қол жеткізілген деңгейі арасында;
- тұлғаның қол жеткізілген даму деңгейі мен оның өмір салты

арасында;

- табысқа ұмтылу мен қиындықтарды жеңе алмау арасында;

- жеке тұлғаның өз бетінше әрекет етуге деген ұмтылысы мен әлеуметтік қажетті іс-әрекеттің арасында.

Аралық кезең (іске асыру) жоспарлауды, қажетті құжаттаманы дайындауды, қажетті еңбек жағдайларын ұйымдастыруды, технологиялық тәртіпті, еңбек мәдениетін, жұмысты орындау сапасын сақтауды қамтиды. Бұл кезең нәтижелі қызметпен байланысты, оның нәтижесі жобалық қызмет объектісі болып табылады.

Қорытынды кезең (жалпылау) жұмыстың дизайны мен презентациясын, оны орындаушының, командаңың басқа қатысушыларының және оқытушының бағалауын қамтиды. Жобаны орындау нәтижесін бағалау ретінде әртүрлі критерийлерді қолдануға болады: конструктивті, экологиялық, эстетикалық, экономикалық, маркетингтік, орындаудың өзіндік ерекшелігі, жобаның орындалу сапасы, орындау дәлдігі.

Технологиялық дайындықтың нәтижесінде білім беру әлеуетін көтеретін мағыналы және ұйымдасқан еңбек процесінде білім алушылар топтарда жұмыс істей отырып, белгілі бір жеке қасиеттерді дамытады: еңбекқорлық, жауапкершілік, қызығушылық, қызметтің жоғары нәтижелеріне ұмтылу, басқаларға құрметпен қарау.

Топ мүшелерінің бір-бірімен және басқа топтармен ынтымақтастығы оларға келесі дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді: көшбасшылық қабілеті, шешім қабылдау қабілеті, туындаған мәселелерді шеше білу, топтың әр мүшесінің жұмысын талдай білу, жұмысты қорытындылай білу.

Жобалау әдістемесін қолдану топ мүшелерін белгілі бір зерттеу дағдыларын дамытуға бағыттайды. Жобаға қатысушылар берілген тақырып аясында шығармашылық ойларын жүзеге асыруға, қажетті ақпаратты өз бетінше алуға және талдауға мүмкіндік алады. Жобалық жұмысқа қатысу білім алушыларға өздерінің зияткерлік дамуының белгілі бір деңгейін көрсетуге мүмкіндік береді. Әрбір білім алушы талқылауға қатыса алады, өйткені оның жеке өкілдері емес, бүкіл топ қатысады, мінез-құлық пен сөйлеу әдеттегі сабақтарға қарағанда еркін болады. Әдетте инертті білім алушылар қызығушылық танытып, айтарлықтай жанданады. Сабақ аяқталғаннан кейін білім алушылармен өткізілетін әңгіме топтың психологиялық бірлігін, олардың бірге жетістікке жеткеніне қуанышты екендерін көрсетеді.

Мұндай ынтымақтастық шынайы шығармашылыққа ықпал етеді.

Жобалық топтарда өткізілген сабақтар циклі олардың артықшылықтарын анықтауға және жобалық әдістеме бойынша оқу сабақтарын өткізудің дәстүрлі нысаны арасындағы айырмашылықтарды көрсетуге мүмкіндік береді (кесте 16).

Қазіргі уақытта қоғам ізгілендіру және демократияландыру мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін оқытудың мазмұнына, өту барысына және ұйымдастырылуына өз талаптарын қояды. Оқытуды ұйымдастырудың топтық формасында білім алушылардың өмірлік белсенділігін көрсету, топтағы жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктері ашылады және өз көзқарасының болуы әлеуметтік белсенділікті тудырады. Білім алушылар тобы оқытуды қарым-қатынас жағдайларына, психологиялық жайлылықты құруға, іскерлік өзара әрекеттесуге, ынтымақтастыққа, яғни басқару топтары бар жағдайларға барынша жақындатады. Білім алушылар тобында қолданылатын жобалық әдіс жалпы мақсатқа, келісілген әдістерге, жалпы нәтижеге жетуге бағытталған әдістерге негізделген. Білім алушылар басқа мүшелер ғана емес, бүкіл команда талап ететін нәрсені тануды үйренеді. Команданың әрбір мүшесі белгілі бір білім алушылар командасына да, жалпы басқару командаларына да ортақ ұстанымдар, ережелер және ойын рөлдерінің жиынтығын ұстанады. Білім алушылар өздерінің мінез-құлқын сырттан және өздері белгілеген стандарттар бойынша бағалайды.

Кесте 16 - Жобалық әдістемені қолдана отырып, оқу сабақтарын өткізудің ерекше жақтары

Жобалық топтарда сабақтар өткізу	**Сабақтарды дәстүрлі түрде өткізу**
Барлығы белсенді, тапсырмада барлығы жұмыс істейді	Тек белсенді білім алушылар жұмыс істейді
Ортақ мақсатты нақты елестетеді	Білім алушылардың сабақтың мақсатын толық түсінбеуі
Олар талқылайды, өз пікірлерін айтады, бір-бірін тыңдайды, өздеріне сұрақтар қояды: «Неге олай ойлайсың?»	Басқа білім алушылардың жауаптарына жиі немқұрайлы қарау
Бір-біріне қолдау көрсетуді үйренеді: «Мұны қалай түсінесіз?». «Мен жалғыз емеспін» деген сезім болады	Әр білім алушы өзі үшін жұмыс істейді және басқалардың не сезінетініне қызығушылық танытпайды
Қызығушылықтың жоғары деңгейі,	Төмен немесе орташа деңгей, кейде

көбірек білуге және осы ақпаратты басқалардың мүдделі топ мүшелеріне жеткізуге деген ұмтылысы	қызығушылықтың болмауы

Топпен оқу жағдайында оқытушының рөлі зор, оның негізгі міндеті білім алушылардың өзіндік, топтық жұмысын қолдау болып табылады және бұл мыналарды қамтиды:

- олардың ынталандырушы мотивтерін қалыптастыру;
- мақсаттар мен міндеттер қою;
- білім, тәжірибе беру;
- ұйымдастыру қызметі;
- топ қатысушылары арасындағы өзара іс-қимылды ұйымдастыру;
- оқу үдерісін бақылау.

Педагогикалық технология ретінде мониторинг (бақылау, зерттеу) туралы теориялық әзірлемелерді талдау негізінде біз «мониторинг» ұғымына мыналар кіретінін анықтадық:

- диагностика білім алушылардың тәрбиесі, білімі мен даму деңгейін анықтау процесі ретінде;
- жалпы білім беру жүйесінің негізгі критерийлері, оның құрамдас бөліктері және аралық нәтижелер, оның дамуына әсер ететін негізгі факторлар тұрғысынан қаралатын көрсеткіштерді бағалау;
- тәрбие үдерісін болжау;
- оны өткізу барысын, нәтижелерін, болашаққа даму перспективаларын бақылау;
- диагностика, бағалау, болжау және бақылау нәтижелерін педагогикалық теорияның неғұрлым жоғары деңгейінде тәрбие үдерісін одан әрі құруға және неғұрлым тиімді тәрбие технологияларын пайдалануға енгізу (тұтастай алғанда тәрбие жүйесінің және оның жекелеген компоненттерінің жұмыс істеуін реттеу және түзету мақсатында арнайы басқарушылық шешімдер қабылдау арқылы). Мониторниг - бұл бақылау, зерттеу. Оны жүзеге асырудың мақсаты - қажетті нәтижеге сәйкестігін тексеру, өзгерістерді анықтау, мақсатты басқару, даму бағдарламаларын сенімді ғылыми-ақпараттық қамтамасыз ету, қызметтің мақсаттары мен міндеттерін оңтайлы таңдау.

Педагогикалық мониторинг мыналарды қамтиды:

1) тәрбие үдерісінің сапалы деңгейі мен өнімділігін дамыту,

арттыру;

2) ЖОО оқытушыларының біліктілігін арттыру жүйесін жетілдіру.

ЖОО білім алушыларының сыни ойлауын қалыптастыру процесінің педагогикалық мониторингі, сондай-ақ оны жоғары оқу орнында жүзеге асырудың әдістемесі мен техникасы, оқытушыларды игеру мен жүйелі пайдаланудың табыстылығы процестің мәні мен ерекшелігімен және осы процесті басқару ерекшелігімен тығыз байланысты. Жүргізген зерттеу жұмыстарымызды талдау негізінде жоғары оқу орнының педагогикалық мониторингі ұстанымдарының келесі жүйесін бөліп көрсетуге болады: педагогикалық қарым-қатынас, практикалық маңыздылық, педагогикалық диагностика, ақпараттың интегративті сипатын құру, ғылыми, үздіксіздік, тұтастық, болжау, сабақтастық. Аталған қағидаттардың жиынтығы педагогикалық ақпаратты алудың ғылыми нысандарының, әдістерінің, құралдарының жүйесін көрсетеді, педагогикалық мониторинг технологияларын әзірлеу үшін жағдайларды айқындайды.

Ю.К. Бабанскийдің көзқарасын ескере отырып, біз оқу үдерісінің келесі негізгі буындарын қарастырамыз [78]:

- білім беру мазмұнының ЖОО компонентін қалыптастыру және ЖОО ішіндегі білім беру мониторингін құру;
- оқу сабақтары жүйесін құру;
- оқытушылар мен білім алушылардың өзара іс-қимылы;
- ағымдағы талдау;
- тақырыптық (қорытынды талдау).

Бірінші топтағы жұмыс стратегиялық сипатқа ие және оқу жылының басында орындалады. Кері байланыс оқу үдерісінің нақты барысы туралы жинақталған ақпарат білім беру мазмұнының ЖОО компонентін түзетуге ықпал ететіндігін көрсетеді.

Екінші топ келесі элементтерді қамтиды:

- тақырыптың дидактикалық бірліктері арасында оқу уақытын бөлудің оңтайлы тәсілі;
- оқу сабақтары жүйесін және әрбір оқу сабағын жеке құруға оңтайлы тәсіл;
- білім алушыларға сараланған көзқарас;
- оқу сабақтарында жұмыс формалары мен әдістерін оңтайлы таңдау;
- педагогикалық болжау.

Барлық жұмыс педагог пен білім алушылардың шығармашылық ынтымақтастығына, оқытушының білім алушылармен диалог режимінде құрылуы керек. Кері байланыс оқу үдерісінің нақты барысына байланысты алынған нәтижелерді өзгерту мүмкіндігін көрсетеді.

Үшінші топ оқу үдерісінің құрылымында орталық болып табылады, өйткені білім алушылардың нақты оқу мүмкіндіктеріне және жүйенің басқа ерекшеліктеріне байланысты дидактикалық өзара әрекет әртүрлі жолдармен жүруі мүмкін. Бұл дұрыс таңдалған нұсқа және оның сауатты іске асуы оқытушы қызметінің маңызды элементін құрайды.

Төртінші топ оқыту үдерісінде әлсіз жерлерді уақтылы анықтаумен, оларды түзету бойынша жедел шаралар жүргізумен байланысты. Бұл кезеңде білім алушылардың ағымдағы жұмысының нәтижелеріне интроспекция жүргізуі, пысықтауды қажет ететін сәттерді анықтау, өзіндік жұмысқа өзгерістер енгізу көзделеді.Интроспекция - өз психикасын басқаратын заңдылықтарды ашу барысындағы, бақылау.

Бесінші топқа келесі элементтер кіреді:

- дидактикалық өзара іс-қимыл нәтижелері туралы қорытынды ақпаратқа талдау жүргізу;
- алынған нәтижелерді қойылған мақсатпен салыстыруды жүргізу;
- орындалмаған міндеттерді, артта қалу себептерін және білім алушылардың сәтсіздіктерін анықтау;
- оқытушының өз қызметінің рефлексиясы;
- білім алушылардың тақырыпты оқыту нәтижелерінің рефлексиясы;
- оқытушылармен қорытындыларды бірлесіп талқылау.

Барлық аталған элементтер бір мезгілде ақпараттық сипатта болатын және өзара әрекеттесудің жаңа неғұрлым жетілдірілген кезеңін құруға әсер ететін қорытынды кері байланысты тудырады.

Стратегиялық тұрғыдан қорытынды кері байланыс білім беру мазмұнының ЖОО компонентін қайта қарауға және ЖОО ішіндегі білім беру мониторингін құруға қызмет етуі мүмкін.

Бір жағынан оқытушының қызметін жетілдіру, екінші жағынан білім алушылардың қызметін жетілдіру, білім алушыларды оқытуды ұйымдастырудың топтық формасы жағдайында оқу үдерісінде педагогикалық ақпараттың әлеуметтік-психологиялық функциясын

жүзеге асыруды қамтамасыз ететін педагогикалық қарым-қатынас пен ынтымақтастық атмосферасын құруға мүмкіндік береді. Педагогикалық диагностика ұстанымын іске асыру диагностикалық қызметтің теориялық және практикалық бағдарланған тәсілдерін қолдана отырып ақпарат алуға жағдай жасау болып табылады.Болжау ұстанымы, егер педагогикалық ақпарат нормативті-ізденіс мағынасына ие болса, іс-әрекеттің барлық қатысушылары педагогикалық болжауды дамытып, педагогикалық қызметтің барлық процестері мен құбылыстарына озық әсер етсе, өте орынды болады.

Осылайша, жалпыланған түрде анықталған функциялар мониторинг құрылымын жоғары мектептегі педагогикалық процестің барысы мен нәтижелері туралы ғылыми негізделген ақпарат алуға бағытталған оқыту қызметінің педагогикалық технологиясы ретінде анықтайды (кесте 17).

Кесте 17 - Педагогикалық үдерістегі кәсіби құзыреттілікті бағалау

Міндеттер мен тапсырмалар	Негізгі критерийлер	Балл				
		1	2	3	4	5
1. Білім беру үдерісінде сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғаны тәрбиелеу	Білім алушылардың (студенттердің) оқу пәнін меңгеру көрсеткіштерін анықтау					
	Білім алушының жеке ерекшеліктерін зерттеу мақсатында диагностика жүргізу					
	Топ мүшелерінің оқуға деген ынтасын қалыптастыру					
	Білім алушылардың пәнді меңгеру нәтижелерін қадағалау, олардың жетістіктері мен проблемаларын анықтау					
2. Білім алушылардың жоғары мектептің білім беру мақсаттарына жетуіне бағытталған білім беру үдерісін құру	Оқу мақсаттарына сәйкес оқыту технологиясын таңдау					
	Диагностика нәтижелеріне барабар педагогикалық қолдау әдістерін анықтау					

	Білім алушылардан құралған топ мүшелеріне педагогикалық қолдау көрсету тәсілдерін әзірлеу, оқу үдерісінде туындайтын қиындықтар-ды жеңуге көмек көрсету					
	Білім алушыларды бағалау рәсімдерін әзірлеу және жүзеге асыру					
3. Білім беру үдерісінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесуі	Білім алушылардың командада өзара ынтымақтастығын ұйымдастыру, олардың басқа топтардың білім алушыларымен өзара іс-қимылы					
	Әр түрлі байланыс құралдарын қолдану (Интернет және т. б.)					
	Белгілі бір командалық мәселелерді шешу үшін басқа білім алушылармен өзара әрекеттесу формалары мен технологияларын қолдану					
	Командалық міндеттерді шешу үшін оқу орнының әкімшілігімен өзара іс-қимыл жасау					
	Қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл					
4.Білім беру ортасын құру және оның мүмкіндіктерін пайдалану	Ақпараттық ресурстарды пайдалану					
	Ақпараттық технологияларды белсенді пайдалануды көздейтін пәндік-дамытушы ортаны қалыптастыру					
	Нақты педагогикалық ортаны шешу үшін оқу орнында арнайы білім беру ортасын ұйымдастыру					
5.Өзін-өзі тәрбиелеуді жүзеге асыру	Өз қызметінің рефлексиясы					
	Командалық тапсырмаларды шешуде негізгі құзыреттерді пайдалану					
	Топ мүшелерінің өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасын					

	құруы					
	Білім алушылардың кәсіби мүдделерінің саласын анықтау, кәсіби қызметті жүзеге асырудағы проблеманы анықтау және оларды шешу жолдарын табу					

Жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі барысында топтарда білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру процесіне мониторинг жүргізу кезінде нақты жағдайларды ескеру қажет, мысалы:

- сыни ойлаудың қалыптасу деңгейі;
- құндылық бағдарлары мен мүдделері;
- топ мүшелерінің өз міндеттеріне қатынасы;
- білім алушылардың оқуға деген көзқарасы;
- білім алушылардың нақты және әлеуетті мүмкіндіктері және т.б.

Оқу сабағында топтарда жұмысты ұйымдастыру үшін оқытушы бірқатар шешімдер қабылдайды, білім алушыларға оқу тапсырмасы мен сабақтағы командалық ынтымақтастық ұстанымдарын түсіндіреді, білім алушылар тобының жұмысын дұрыс бағытқа бағыттайды, өзара әрекеттесуді басқарады, оң өзара әрекеттесу тәсілдерін түзетеді, оқу материалын оқуға көмектеседі, нәтижелерді бағалайды және өңдейді.

Білім алушылар тобында оқытушының мониторинг жүргізуінің мақсаты топ мүшелерін бақылау және бағалау емес, өз кәсіби мәселелерін анықтау және шешу болып табылады:

- анықталған мәселелерді шешу үшін не істеу керек;
- сыни ойлауды қалыптастыру бойынша білім алушыға қандай көмек көрсету қажет.

Мұндай мониторинг зерттелетін объектінің барлығына ортақ стандартқа сәйкестігін бақылауға емес, бірақ мандаларда жұмыс істейтін білім алушыларда сыни ойлау мәдениетінің қалыптасып келе жатқан динамикасын бақылауға бағытталған. Сонымен, команданың әлеуетін, білім алушылардың белсенді жұмыс істеуге деген ұмтылысын сақтау, бірлескен қызметке деген ұмтылысты қолдау үшін нәтижелерді бағалау және топтық жұмысты түзету қажет. Осы мақсатта кестеде көрсетілген бағалау көрсеткіштерін қолдана отырып, білім алушы топ мүшелерінің бірлескен қызметіне сараптама

жүргізу ұсынылады (кесте 18).

Топта жұмыс істеу кезінде білім алушылардың мінез-құлқын басқару өте маңызды. Оқытушы оқудағы прогресті, тұлғааралық, топаралық дағдыларды дұрыс пайдалануды және сыни ойлау қасиеттерін дамытуды бағалау үшін топ мүшелерінің қарым-қатынасын бақылайды. Берілген теорияны басшылыққа ала отырып, басқару - ұзақ мерзімді бақылау болғандықтан, басқарудың үш сатысы туралы айтуға болады:

- білім алушылар тобын бақылауға дайындық: бақылау формасын таңдау, бақылаушыны тағайындау және оқыту;
- білім алушылар топтарындағы ынтымақтастықтың сапасын бағалау мақсатында бақылау;
- білім алушылар тобындағы ынтымақтастықты жақсарту қажет болған кезде араласу [79].

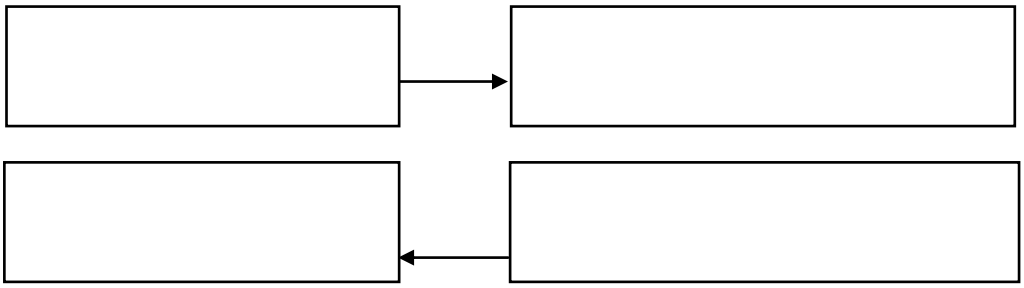
Кесте 18 – Білім алушылар тобы жұмысының тиімділігін бағалау

№	Бағалау көрсеткіштері	Бағалау әдістері. Ақпарат көздері	Бағалау жүргізу жиілігі
1	Топ мүшелерінің ортақ мақсаттарды қабылдауы	Сауалнама, ойын, миға шабуыл, проблемалық-іскерліккездесулер	Айына бір рет
2	Топ ішіндегі көшбасшылармен бірлікті анықтау	Социометриялық әдістер	Жарты жылда бір рет
3	Командадағы функцияларды бөлу	Сұхбат	Жарты жылда бір рет
4	Басқарудың ұйымдастырушылық құрылымдарының анықтығы	Сұхбат	Жарты жылда бір рет
5	Мақсаттар мен қызмет нәтижелерінің өзара байланысы	Миға шабуыл	Жылына бір рет

Топтың жұмысына бақылау жүргізу барысында оқытушы білім алушылардың материалды игеруін жақсарту және қажетті дағдыларды дамыту процесіне араласуы мүмкін. Сонымен, топ білім алушыларының бір-біріне не үйретететінін мұқият тыңдай отырып, оқытушылар білім алушылардың не түсінетінін және не түсінбейтінін анықтай алады. Оқытушы нұсқауларды нақтылау, тапсырманы аяқтау үшін маңызды амалдар мен стратегияларды қайталау, сұрақтарға

жауап беру, мәселелерді шешу жолдарын ұсыну үшін араласа алады. Оқу үшін тұжырымдамалар мен ақпаратты талқылау кезінде оқытушы «Иә, бұл параграфтың негізгі идеясын табудың бір жолы» сияқты тұжырымдар жасауы керек, мысалы: «Иә, дұрыс». Баламалы шешімдер қабылдау мүмкіндігін болжайтын мәлімдеме білім алушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырады. Араласу сәтін қалай таңдау керектігін білу оқу өнерінің бір бөлігі болып табылады. Бұл жағдайда оқытушы топ мүшелеріне суретте көрсетілген алгоритмді ұстануды ұсынады (сурет 4).

Осылайша, білім алушыларды - топ мүшелерін тарта отырып, жан-жақты бақылауды тиімді жүргізу, сондай-ақ сыни ойлауды қалыптастыру үшін оқытушының «араласу» саясаты топтық оқыту үдерісін сәтті ұйымдастыруға ықпал етеді.

Сурет 4 – Топтық мәселені шешуге бағытталған әрекеттер

Сыни ойлауды оқу бағдарламасына енгізудің негізгі алғышарты - оқытушы білім бермейді, керісінше, оны тек білім алушының өзі ғана «қабылдай алады», тек өз күшімен ол белгілі бір білім деңгейіне жете алады. Сондықтан, сыни тұрғыдан ойлау айналаңыздағы барлық нәрсеге теріс қатынасты білдірмейді, бірақ негізделген шешімдер қабылдауды қамтиды. Ойлаудың сыни мәні білім алушылардан құралған топ мүшелерінің сенімге ешнәрсе қабылдамайтындығында, әр білім алушы оқу үдерісінің контекстінде өз пікірін дамытады. Осылайша, білім алушылардағы сыни ойлаудың көрінісін зерттеу кезінде бағалау туралы пікір айту, қателіктерді тану және оларға баға беру сияқты көрсеткіштер негізге алынады.

Білім алушылардың топ мүшелерінің танымдық дағдыларды меңгеру нәтижелерін бағалау бойынша ұсыныстар:

Мәселелерді шешу

1) есептің жалпыланған тұжырымы;

2) негізгі тапсырма;

3) мәселені шешу контексті (бір тапсырманың әртүрлі контексттері ұсынылады;

4) тапсырманы шешуге әкелетін тапсырмаларды орындау:

- білім алушының теориялық білімді анықтауы, оған сүйене отырып, ол мәселені шеше алады;

- әр түрлі зерттеушілер бұл мәселені қалай шешетіні туралы ақпарат жинау;

- командалық қызметте жасампаз бастаманың көрінісі;

- команданың басқа мүшелерімен мәселені шешудің ықтимал нұсқасын талқылау;

- мәселені шешудің соңғы нұсқасын және оны ұсынуды жобалау;

- нақты өмірде ұсынылған тапсырманың контексті.

Оқытылатын пәндер бойынша білім сапасын бағалау кезінде мониторинг нысандарының бірі білім алушылардың сынақтар мен емтихандардағы жауаптары болуы мүмкін. Білім алушыларда сыни ойлаудың қалыптасуын, олардың ойлау қабілеттерінің көрінісі түрінде тәжірибеге бағдарланған дайындығын көрсететін білім мен түсініктерді бағалау үшін келесі критерийлер қолданылады:

- қосымша әдебиеттерді оқу;

- белгілі бір тақырып бойынша ақпаратты іздеу, содан кейін презентация;

- шағын зерттеулер жүргізу;

- жобаны әзірлеу;

- тест тапсырмаларын орындау;

- қорытынды бақылау жұмысын орындау.

Өздеріңіз білетіндей, дидактикада тесттер екі түрге бөлінеді: білім деңгейін өлшейтін жетістік сынақтары және тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қасиеттерін анықтайтын тұлғалық тесттер. Сонымен қатар, бағалаудың дәлдігі мен объективтілігі білімді анықтауға және бағалауға бөлінген көрсеткіштерге байланысты. Білім алушылардың сыни ойлауының қалыптасу жағдайын анықтауға бағытталған тестілерді әзірлеуде біз теориялық тұрғыдан бөлінген сыни ойлау критерийлерінен және жеке тұлғаның кәсіби және әлеуметтік құзыреттілік деңгейлеріне жетуінің интегралды көрсеткіштерінен бастаймыз. Білімді бағалау жүйесіне тестілік бақылауды енгізу білім алушылардың топтық жұмысын

ұйымдастырудың маңызды факторы болып табылады, соның арқасында білім алушылардың тестілеу процесіне деген қызығушылығы артады. Сонымен қатар, тестілік бақылау оқытушының өзін де ретке келтіреді.

Әр түрлі зерттеушілер (А.И. Липкина, Л.А. Рыбак және т.б.) төрт сұрақты қарастырады [80]:

1) білім алушылардың оқытушының бағалауына қатынасы; әдістер - сауалнамалар, бақылаулар, білім алушылармен әңгімелер;

2) білім алушылардың оқу қызметіндегі өзін-өзі бағалауы; әдістері - өзін-өзі бағалау, өзін-өзі сипаттау;

3) оқу тапсырмасының орындалуына барабар сыни және өзін-өзі сыни бағалауды қалыптастыру;

4) алынған білімге сыни көзқарасты тәрбиелеу; әдістер - өз және сыныптастарының жазбаша жұмыстарына, оларды оқытушы бағалағанға дейін және кейін рецензиялау, білім алушылардың сипаттамалары мен өзіндік сипаттамаларын жасау және т.б.

Оқытуды ұйымдастырудың топтық формасын жүзеге асырудың қажетті шарты жүйелі мониторингті енгізу болып табылады, ол білім алушының сыни ойлауын қалыптастыру процесін модельдеуге, даярланатын мамандардың кәсіби-тұлғалық дамуындағы субъектілердің әрқайсысының қызметінің мазмұнын анықтауға, ЖОО-дағы білім алушылардың тиімді және кәсіби бағдарланған қызметін ұйымдастыру үшін жағдайларды қамтамасыз етуге байланысты сауатты және негізделген басқару шешімдерін қабылдауға негіз болады. Мұндай мәселені шешу білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру процесінің заманауи кешенді мониторингі болған жағдайда ғана мүмкін болады, бұл сыни ойлаудың қалыптасу деңгейінің жай-күйін, оның динамикасын, білім алушылардың танымдық даму факторларының бүкіл жүйесінің әсерін жедел және жүйелі түрде бақылауға мүмкіндік береді.

Теориялық талдау білім алушылардың оқу іс-әрекеті үдерісінде сыни ойлау мәдениетінің қалыптасуын бағалаудың негізгі критерийлерін анықтауға мүмкіндік береді:

- мотивация деңгейі;
- сыни тұрғыдан ойлау туралы білім;
- жеке тұлғаның қажетті қасиеттерін, сыни ойлауды дамытатын қабілеттерін қалыптастыру;
- сыни ойлау мәдениетінің біліктері мен дағдыларының болуы;
- сыни тұрғыдан ойлау тәжірибесінің болуы (проблемалық

мәселелерді шешу, іскерлік ойындарға қатысу, миға шабуыл жасау және т.б.).

Білім алушылардың сыни ойлауын қалыптастыру мәселелерімен байланысты зерттеулерге сүйене отырып, сыни ойлаудың қалыптасуының келесі деңгейлерін бөліп көрсетеміз [79]:

Сыни тұрғыдан ойлау мәдениетінің бастапқы деңгейі (сыни емес) - бұл білім алушылардың сыни ойлау туралы өрескел түсінігі, бағалау қабілетінің әлсіздігі, олардың дұрыстығын дәлелдеу, талдау, синтез, салыстыру, негізгі ойды бөліп көрсету сияқты ойлау амалдарының қалыптасу деңгейінің төмендігі; салыстырмалы талдаудың әлсіз дағдылары басым. Оқытушы жағдайды жасайды және білім алушылармен бірге одан шығу кезеңдерін іздейді. Білім алушылар барлық әрекеттерді белгілі алгоритм бойынша орындайды.

Орташа деңгей (ішінара сыни) - негізгі ойлау амалдарын кезең-кезеңімен пысықтау, ұйымшылдық пен фокустың төмен деңгейі, дәлелдеу мен теріске шығарудың аз тәжірибесі, белсенді позицияның болмауы.

Жоғары деңгей (сыни) - сыни ойлау туралы нақты түсінік, негізгі ойлау операцияларының тұрақты біліктері мен дағдылары, өзінің және басқалардың кемшіліктерін көре білу (сөйлеуде, істе және т.б.), бағалау мен өзін-өзі бағалауды логикалық негіздеу, өзін-өзі болжау, дәлелді тексеру; өз атына дәлелді сынға төзімділік және т.б.

Әрине, аталған сипаттамалардың барлығы білім алушының белгілі бір әлеуметтік мінез-құлқымен, оның қарым-қатынас тәжірибесімен, оның танымдық қабілеттері мен шығармашылық мүмкіндіктерінің болуымен байланысты: проблемалық жағдайды талдау, мәселені тұжырымдау, болжам жасау және оларды дәлелдеу жолдарын табу мүмкіндігі.

Осылайша, мониторинг процесінде ЖОО білім алушыларының сыни ойлауын қалыптастыру процесінің табысты болуына ықпал ететін педагогикалық жағдайлар мен оқыту технологияларын іске асыру қажеттілігі анықталады. Мониторинг жүргізу білім алушылардың өздерінің құндылық-танымдық іс-әрекеттерін өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын игеруін және рухани, кәсіби өзін-өзі дамытуды тереңдету үшін жеке қажеттіліктерін қалыптастыруды бағалауға мүмкіндік береді.Болашақ мамандардың өз бетінше жұмыс істеуге деген ұмтылысы мен қабілеті олардың жеке тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыру қабілетін дамыту негізінде кәсіби бағытталған және жеке даму қызметінде жеке өзін-өзі растауын көрсетеді. Болашақ

мамандардың танымдық белсенділігінің қалыптасуы олардың жеке тұлғаның белсенді және жауапты ұстанымын, шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыруға дайындығын қалыптастырудан көрінеді.

2.4Жоғары оқу орны білім алушыларын даярлау үдерісінде интербелсенді оқытуды сынақтан өткізу

ЖОО-да интербелсенді оқытуды іске асыру үдерісі бүгінгі таңда оқыту циклдарына (пән, курс, тақырып бойынша) қатысты интербелсенді оқыту нысандарын практикалық қолданудың төрт нұсқасын көздейді.

1. Оқытудың бастапқы кезеңінде интербелсенді оқыту формалары мотивациялық құралдар ретінде, мотивациялық сабақтар шеңберінде немесе мотивациялық ойындар түрінде қолданыла алады. Мақсаты - білім алушыларды пән мәселелеріне батыру, университеттің оқу үдерісіне бейімделуді жеделдету, оқу дағдыларына үйрету арқылы танымдық белсенділікті қалыптастыру. Сонымен қатар, мотивациялық типтегі іскерлік және дидактикалық ойындарды, дәстүрлі оқыту формалары аясында ойын амалдары мен әдістерін, мазмұны бойынша мотивациялық ойындарды қолданған жөн.

2. Оқыту үдерісінде оқу ақпаратын жеткізуге, кәсіби іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыруға, озық тәжірибені игеруді жандандыруға және тәжірибе алмасуға арналған нысандар пайдаланылады. Оларды пайдаланудың мақсаты, ең алдымен, білім алушылардың әлеуметтік-қоғамдық және қызметтік байланыстардың барлық алуан түрлілігінде кәсіби қызметті эмоционалды-бағалауы үшін жағдай жасау; пәнаралық алшақтықты еңсеру; оқу ақпаратын анықтау; іскерліктер мен дағдыларды дамыту; білімді аралық бақылау болып табылады.

3. Соңғы кезеңде интербелсенді оқытудың барлық формаларын қолдануға болады. Бұл ретте оқу материалын бекіту, білімді игеру деңгейін бақылау, пәнаралық байланыстарды қосымша нығайту және оқу материалын жалпылау, білім алушылар нашар меңгерген бөлімдер мен тақырыптарды анықтау мақсаттары көзделеді. Бұл кезеңдегі артықшылық дәстүрлі түрде ең тиімді, үлкен және күрделі формаларға ие - дидактикалық және іскерлік ойындар.

4. Пән бойынша оқуды аяқтағаннан кейін интербелсенді оқыту нысандары білім алушылардың оқу бағдарламасын меңгеруін бақылау үшін пайдаланылуы мүмкін. Сынақтар мен емтихандарды өткізу кезінде ойын әдістерін қолданудың практикалық тәжірибесі бар [81].

Басқаша айтқанда, кез-келген тақырыптағы кез-келген сабақты оқытудың кез-келген кезеңінде интербелсенді оқытудың элементтерін немесе формаларын қолдана отырып жүргізуге болады. Сонымен қатар, интербелсенді оқыту формалары, табиғаты бойынша, дәстүрлі оқыту формалары мен әдістерінен ажырамас.

Осы нұсқаларды орындау үшін біз педагогикалық мамандықтарда оқытудың интербелсенді түрлерін енгізудің эксперименттік бағдарламасын жасадық. Бағдарлама бес кезеңнен тұрды: дайындық, теориялық, практикалық, шығармашылық, трансформациялық.

Дайындық кезеңі білім алушыларды жоғары оқу орындарының оқу жағдайларына бейімдеу арқылы жүзеге асырылды. Білім алушылардың оқу іс-әрекетін жандандыруды қалыптастыру мәселесі (оның негізінде мотив жатыр) ұзақ уақыт бойы назардан тыс қалды. ЖОО оқуға келген білім алушы бастапқыда оқу мотивациясының жоғары деңгейіне ие болуы керек деп есептелді және әлі де солай. Бұл аксиома ретінде қарастырылады, білім алушының мотивациясы бар - оқуға болады, мотивация жоқ - оны оқудан шығарған дұрыс, өйткені одан жақсы маман шықпайды. Егер білім алушының қалауы мен қабілеті болса, бірақ ерік-жігері жеткіліксіз болса, оны оқуға мәжбүрлеу керек немесе жалқаулығын жеңуге немесе оқуды тастап кетуге тура келетін жағдайда осындай жағдайға қою керек деп саналады.

Соңғы жылдары мұндай ұстаным ЖОО бірқатар күрделі мәселелерге алып келді. Білім алушының төмен оқу мотивациясы тек ЖОО қалуға бағытталған, одан жоғары деңгейдегі маман даярлау үшін жеткіліксіз. Сондай-ақ, көптеген оқытушылар үшін олар және олардың оқу жетістіктері мүлдем немқұрайлы деп санайтын білім алушылардың пікірін ескеру қажет, сондықтан олар сабақтарды осылай өткізеді, олар тіпті оқығысы келетін және оқи алатын адамдардан да тілек алады.

Қазіргі таңда көптеген адамдар гуманистік педагогика мен ынтымақтастық педагогикасы теориясына, дамытушылық, ойын, интербелсенді оқытуға назар аударды. Бұл теориялардың негізгі

ережелерінің бірі - білім алушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыту талабы. Олардың оқу қызметін күштік әдістермен емес, танымдық қызығушылықтарды өзектендіру арқылы, зерттелетін материалға деген көзқарасты өзгерту арқылы жандандыру.

Білім алушылардың белсенді оқу іс-әрекетінің қажетті шарты, оларды осындай іс-әрекетке дайындаудың шарты ретінде, демек, бейімделу оқу мотивациясын, әсіресе бірінші курс білім алушыларын қалыптастыру факторы ретінде әрекет етеді.

Білім алушылардың бейімделуі күрделі және көп қырлы процесс болып табылады:

а) оқу бейімделуі - оқу үдерісінің сипатына, мазмұнына, жағдайларына және ұйымдастырылуына бейімделу, оқу және ғылыми жұмыста дербестік дағдыларын дамыту;

б) әлеуметтік-психологиялық бейімделу - білім алушыларды оқу тобына, онымен қарым-қатынасқа бейімдеу, мінез-құлықтың әлеуметтік стилін дамыту.

Басқаша айтқанда, бейімделу адамның ішкі ыңғайсыздық сезімінсіз және онымен жанжалсыз әлеуметтік және табиғи ортаның әртүрлі талаптарына бейімделу қабілетін білдіреді. Бұл ретте бейімделу - белсенді қызметтің алғышарты және оның тиімділігінің қажетті шарты [60].

Зерттеушілер бірінші курс білім алушыларының жоғары оқу орындарының жағдайына бейімделуінің үш түрін ажыратады:

- білім алушының жаңа ортаға, жоғары мектеп құрылымына, ондағы оқу мазмұнына, оның талаптарына, өз міндеттеріне танымдық және ақпараттық бейімделуіне қатысты ресми;

- әлеуметтік бірінші курс білім алушыларының топтарын ішкі интеграциялау процесі және осы топтарды жалпы қоршаған ортамен біріктіру.

- білім алушыларды жоғары мектепте оқу жұмысының жаңа формалары мен әдістеріне дайындауға қатысты дидактикалық [82].

Бейімделу процесіне көптеген факторлар әсер етеді және кешегі оқушының осы кезеңнен қалай өтуі оның университеттегі оқу сапасына байланысты. Көптеген бірінші курс білім алушылары өз бетінше оқу жұмысының дағдыларының болмауымен байланысты үлкен қиындықтарға тап болады, олар дәрістерді жинақтауды, оқулықтармен жұмыс істеуді, бастапқы көздерден білім табуды және алуды, үлкен көлемдегі ақпаратты талдауды, өз ойларын нақты және анық жеткізуді білмейді. Ю.Н. Пароходов білім алушыларды ұтымды

ғылыми-практикалық жұмыс құралдарына, өзін-өзі басқаруға үйрету арқылы оқу үдерісінің тиімділігін едәуір арттыруға болатындығын көрсетті [82]. Бұл білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін жандандыру бағыттарының бірі оларға оқу дағдыларын игеруге және оқу іс-әрекетінің жеке стилін дамытуға көмектесу болып табылады деген біздің идеямызбен сәйкес келеді.

Интербелсенді оқыту моделі тұрғысынан бейімделу білім алушыларды осы ЖОО оқу үдерісінің әлеуметтік-психологиялық жағдайына енгізу кезеңі болып табылады. Білім алушыларда оның барлық компоненттерінің өзара байланысында оқу-жаттығу қызметінің біртұтас құрылымын қалыптастыру маңызды.

Бірінші курс білім алушыларын жоғары оқу орнына бейімдеуге, оқу үдерісіне белсенді қатысуға дайындауға бағытталған «Мамандыққа кіріспе» пәнін енгізуге болады. Бұл курстың негізгі міндеті – білім алушыларға ЖОО немесе осы пән бойынша кәсіптік оқыту туралы жалпы түсінік беру. Осы курста оқытудың интербелсенді түрлерін қолдану орынды: ойындар, пікірталастар, тренингтер және басқалар.

Зерттеулер көрсеткендей, сыртқы әсер ету тұрғысынан интербелсенді оқытудың формалары мен әдістерін – жеке, топтық және ұжымдық әдістерді қолданатын оқыту үдерісін ұйымдастыру ең ынталандырушы болып табылады. Атап айтқанда, бұл олардың өздерінің өсуін, таным мазмұнында алға жылжуын білуге байланысты жағымды тәжірибелердің кең ауқымының пайда болуына ықпал ететіндігімен түсіндіріледі; ұжымдық жұмыстың өзіндік табысы мен табысын сезіну; өзін-өзі бағалау сезімі; жолдастардың жетістігі үшін мақтаныш және басқалар.

Жоғарыда аталған мәселелерді зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, ЖОО-дағы білім алушылардың танымдық іс-әрекетін ынталандырудың барлық аспектілерін қалыптастырудың теориялық мүмкіндігі мен маңыздылығы туралы қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, білім алушылардың жоғары оқу мотивациясының болуы белсенділіктің жоғары деңгейіне сәйкес келеді және сипатталады: танымдық қызығушылық, оқу іс-әрекетіне шығармашылық көзқарас, өзін-өзі тәрбиелеу, оқу белсенділігі, бастамашылық, өзін-өзі тану және тұлғаның қалыптасуы, кәсіби бағдар, оқу материалында жақсы бағдар, болашақ мамандықтың барабар көрінісі.

Жоғарыда келтірілген тізім білім алушылардың осындай қасиеттерін қамтиды, оларды қалыптастыру үшін осындай міндеттерді шешу қажет:

1. Білім алушылардың ЖОО-дағы оқу жағдайларына бейімделуін жеделдету, оған мыналар кіреді:

- жоғары оқу орнының, факультеттің құрылымын зерделеу, профессор-оқытушылар құрамымен, оқу базасымен танысу;
- ЖОО-да оқыту жүйесін, үлгерімді есепке алу мен бақылауды, білім алушыларға ұсынылатын материалдық және моральдық ынталандыру жүйелерін зерделеу;
- ЖОО-ның оқыту формалары мен әдістерін игеру, саналы шығармашылық жұмыс дағдыларын үйрету;
- реферат, әдебиетпен жұмыс істеу, пәндерді шығармашылық зерттеу, емтиханға дайындық, өзіндік және ұжымдық жұмыс дағдыларына үйрету.

2. Әлеуметтік және эмоционалды контекстті, жеке пәндерді, университет бағдарламасының тақырыптарын, олардың өзара байланысын ескере отырып, білім алушылардың болашақ мамандықты кең, барабар ұсынуын дамыту. Болашақ кәсіби қызметті жеке қабылдауды дамыту.

3. ЖОО тарихы мен білімнің арнайы салаларын, ғалымдар мен педагогтардың жетістіктерін зерделеу, кәсіп пен маманның маңыздылығын түсіну, мамандықтың дамуы мен даму перспективаларын қарастыру арқылы ЖОО мен мамандыққа деген патриоттық сезімдерді дамыту.

4. Позитивті, тұрақты жеке қасиеттерді, өзін-өзі тануды және өзін-өзі растауды қалыптастыру.

5. Әр білім алушының кәсіби жолын және өмірдегі орнын таңдауға және нақтылауға көмектесу.

6. Оқу тобында, курста шығармашылық атмосфераны қалыптастыру. Жеке тұлғаны құрметтеу, өзара көмек, өзара оқыту қасиеттерін дамыту.

Осы міндеттердің барлығын шешу күрделі және бір реттік емес процесс болып табылады, онда біздің ойымызша, егер сіз интербелсенді деп аталатын арнайы сабақтар кешенін ұйымдастырсаңыз, жетістікке жетуге болады.

ЖОО-да оқытудың интербелсенді формаларын жүзеге асырудың келесі кезеңі, теориялық, негізгі психологиялық-педагогикалық

пәндерді оқытуда оқытудың интербелсенді формаларын біртіндеп енгізу болып табылады.

Эксперименттік топтарда алдымен интербелсенді оқыту әдістерін қолдана отырып сабақтар өткізілді, содан кейін интербелсенді түрде, бақылау топтарында сабақтар дәстүрлі түрде өтті.

Сонымен, оқу курстарына тәжірибелік сабақтар енгізілді:

- шығармашылық тренинг: театр, кинофестиваль, актерлік шеберлік байқауы және білім алушылардың шығармашылық белсенділігін дамытуға, диалог мәдениетін қалыптастыруға бағытталған басқа да жаттығулар қолданылды;

- сезімталдық тренингі: сезім мүшелері, ыстық орындық, басқалардың көзқарасы және эмпатия, жанашырлық, басқа адамға өз іс-әрекеттерінде, ойларында көмектесу қабілетіне арналған басқа жаттығулар, бұл өз кезегінде олардың іс-әрекеттерінің шынайы себептерін түсінуге көмектеседі;

- жеке өсу тренингі: өзін-өзі қабылдау, мейірімді сөз, менің Елтаңбам және басқалардың жаттығуларын өздерінің әлсіз жақтары мен кемшіліктерімен қабылдауға, оларды ашық мойындауға және сонымен бірге олардың күшті жақтарын түсінуге үйрету;

- сенім тренингі: бір-бірімен қарым-қатынас жасау, байланыс орнату, жанжалды жағдайларда шешім табу үшін «соқыр және жетекші», «балауыз таяқшасы», «жартас», «еркін құлау» және басқа да жаттығулар;

- коммуникативтік дағдыларды дамытуға, білім алушылардың танымдық және тұлғалық белсенділігін қалыптастыруға бағытталған коммуникативтік тренингтер және оқытудың басқа да интербелсенді түрлері.

Тренинг сияқты оқытуды ұйымдастырудың бұл түрі топ мүшелерінің эмоционалды ашылуын ынталандырады; эмпатия дағдыларын дамытуға көмектеседі; басқа адамды ғана емес, сонымен қатар олардың іс-әрекеттерінің себептерін түсінуге үйренуге мүмкіндік береді; тұлғаның шығармашылық дамуына ықпал етеді. Тренингтің арқасында топтағы оқыту және жұмыс процестері тұлғаға бағытталған және нәтижелі бола бастайды, ал оқытушы топтағы ресурстарды жан-жақты ашуға шоғырлана алады.

Пікірталас негізінде оқу үдерісін ұйымдастыру іздеу процедураларын арнайы қолдануға бағытталған интербелсенді оқытуды жүзеге асыруға бағытталған. Проблеманы бірлесіп әзірлеуге

бағытталған белсенді коммуникативті-диалогтық іс-әрекеттің бастапқы нүктесі ретінде рефлексивті ойлауды қалыптастыруға, білім алушылардың тәжірибесін өзектендіруге және ұйымдастыруға.

Сипаттамалық белгілер ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: білім алушылардың топтық жұмысы; жұмыс үдерісінде білім алушылардың өзара әрекеттесуі, белсенді қарым-қатынасы; пікірталас үдерісінде өзара әрекеттесудің негізгі нысаны ретінде ауызша қарым-қатынас; жұмыс орны мен уақытын тиісті ұйымдастырумен, бірақ білім алушылардың өзін-өзі ұйымдастыруы негізінде реттелген және бағытталған пікір алмасу; оқу мақсаттарына жетуге бағытталған.

Білім алушылардың оқу ақпаратына немесе оқу үдерісіне эмоционалды қатынасын өзгертуде ойын әдістері мен амалдарын қолданудың негізгі мақсаты. Ойын әдістеріне тән мысалдар «мұндай сұраққа кім жауап бере алады?», «Неге екенін кім біледі...?», «Маған кім қарсы бола алады?» (бұл сұрақтарды ашық әдістерге жатқызуға болады); «есімде жоқ, айтыңызшы, қалай?», «Маған қиын сұрақ жіберілді, бәріне бірге жауап беруге тырысайық...?»; « бұл пікірмен кім келіспейді?» және басқалар.

Ойын әдістерін қолданудағы белсенділік жеке әлеуметтік және танымдық мотивтермен, білім алушылардың өзін-өзі тануға, өзін-өзі растауға деген табиғи ұмтылысымен ынталандырылады. Бұл тұрғыда арандатушылық ойындар мен эксперименттік ойындар үлкен қызығушылық тудырады. Ескертусіз қолданылған біріншілері аудиторияның күшті эмоционалды реакциясын тудырады және шебер қолданған кезде жеке мәселені, терминді, санатты қарастыруда айтарлықтай жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді. Бірақ бұл техниканы қолдану шектеулі. Оны жиі қолдануға болмайды, бірақ қатарынан тек бір рет. Эксперименттік ойын немесе демонстрациялық ойын көптеген ережелердің көрнекі дәлелі ретінде педагогикалық пәндерді оқыту тәжірибесінде өте маңызды. Сонымен қатар, білім алушылар субъектілер болып табылады және мұндай демонстрация өте әсерлі.

Сол санатқа дискретті ұзақтығы бар кейбір басқа ойын формаларын жатқызуға болады. Мысалы, жоспарланған қателіктері бар дәрісте ойынның ұзақтығын шамалы деп санауға болады. Дәрістің басында оқытушы білім алушылардың назарын қателіктер жіберуі мүмкін нәрсеге аударады және оларды қадағалап, жазып алуды сұрайды (1-2 минут). Сабақ соңында ол ең мұқият білім

алушылармен сұхбаттасады және атап өтеді (5-7 минут). Ойын әрекетінің жалпы ұзақтығы 6-10 минут. Сонымен қатар, осы форманың арқасында дәріс барысында білім алушылардың назары артады.

Дәріс-баспасөз конференциясында оқытушы дәрістің тақырыбын түсіндіреді және қатысушылардан оған жазбаша түрде сұрақтар қоюын сұрайды. Осыдан кейін ол берілген сұрақтарға сәйкес дәріс құрастырады және оның барысында оларға жауап береді. Қысқа ойын сәті - дәріс тақырыбы бойынша сұрақтар алу, сонымен қатар өз сұрақтарына жауап күткен білім алушылардың назарын арттырады.

Іскерлік ойын сияқты оқытудың интербелсенді түрі танымдық белсенділікті жандандыруға, білім алушылардың жеке қасиеттерін дамытуға, ұжымшылдықты, серіктестікті, ынтымақтастықты дамытуға, кәсіби мотивацияны қалыптастыруға ықпал ететін жағдайлар жасайды.

Маңызды фактор - іскерлік ойындар интербелсенді оқытудың барлық түрлерін (белсенді оқу іс-әрекетін ынталандыру) пайдалану мақсатында да, ойын сабақтарының құрылымында да реттелетін мотивациялық ұстанымдарға негізделген. Интербелсенді оқытудың жан-жақты сипаты болғандықтан, бұл білім алушылардың мотивациясын басқарудың қажетті шарттарының бірі болып табылатын білім алушылардың мотивтерінің кешенін бір уақытта қолдануға мүмкіндік береді.

Кесте19- Төрт топтық жұмысты ұйымдастыру техникасы

Кезең	**Іс-әрекет мазмұны**
1. Жеке жұмыс	Оқытушы тапсырманы ұсынады (көлемі бойынша жеткілікті үлкен): кез-келген мақаланың қысқаша мазмұнын оқып, құрастырыңыз, түлектердің қажетті кәсіби құзыреттіліктерінің тізімін жасаңыз, өзекті тақырып бойынша пікірталасқа сұрақтар қойыңыз және т.б. осы тапсырманы дайындауға және орындауға 15-20 минут беріледі. Бақылау уақытының соңында топтың әр мүшесінің орындалған тапсырманың өзіндік нұсқасы болуы маңызды.
2. Жұпта жұмыс істеу (көлденең байланыстар)	Әр қатысушы өзіне серіктес таңдайды. Мазмұны бойынша тапсырма өзгеріссіз қалады, бірақ бұл кезеңнің мақсаты бірлескен, жұптық шешімді табу болып табылады. Табылған шешім екі қатысушының

	жалпы пікірін білдіруі маңызды. Талқылау уақыты-10 минут.
3. Жұпта жұмыс істеу (тік байланыстар)	Жұптар өзгереді. Жұмыстың мазмұны өзгеріссіз қалады. Жаңа серіктестер өз шешімдерімен алмасады және мәселені жаңарту мүмкіндігін іздейді. Талқылау уақыты-10 минут. Осылайша, топтың әр мүшесі екіншісінің пікірін тыңдауға, проблеманы түсінуді ұсынуға, табылған шешімді қорғауға үйренуге мүмкіндік алады.
4. Топтық шешім қабылдау	Топ мүшелері жиналады. Барлығы шешудің мүмкін жолдары туралы білетіндіктен, бұл кезеңнің мақсаты жалпы ережелерді әзірлеу болып табылады. Бұл жағдайда мәселенің мазмұнына ғана емес, сонымен қатар шешілу формасына да көп көңіл бөлінеді (топтар анықтамалық реферат, сурет, сұлба, өлеңдер және т.б. түрінде шешім ұсына алады). Уақыт-10 минут.

Жоғарыда айтылғандарды «басқару», «педагогикалық айналмалы үстел», «талдау», «Кроссворд» авторлық іскерлік ойындарының және әсіресе танымал интербелсенді ойындардың мысалында қолдануға болады.

Интербелсенді оқытудың бірегей ойын формаларын әзірлеу кезінде іскерлік ойындар үшін ұсынылатын әрекеттер тізбегіне назар аударуға болады:

1. Тақырыпты таңдау.

2. Мақсаттарды анықтау.

3. Имитацияланған нысанды модельдеу.

4. Сценарийді әзірлеу:

- құрылымдар, жалпы сұлбалар, кезеңдердің реттілігі, олардың мазмұны;

- рөлдердің құрамы, рөлдік қызметтің сипаттамалары;

- проблемалық жағдайлар жүйесін қалыптастыру;

- ойын ережелерін анықтау.

5. Ойынға қатысушыларды бағалау және ынталандыру жүйесін әзірлеу.

6. Ақпараттық, бағдарламалық және техникалық қамтамасыз етуді дайындау.

7. Қосалқы материалдарды дайындау: нұсқаулықтар, жұмыс нысандары, нұсқаулар.

8. Ойынды тәжірибелі (бірнеше рет) өткізу және оны түзету.

9. Әдістемелік құрал дайындау.

10. Ойынды өткізетін оқытушыларды оқыту.

11. Ойынды оқу үдерісіне қосу [83].

Ойынды әзірлеу берілген реттілікпен шектелмейді, өйткені пайдалану үдерісінде оқытушы оның өтуін қадағалап, сыртқы факторлар, білім алушылар контингенті, олардың саны өзгерген жағдайда, қатысушыларға қандай да бір кезеңде қиындықтар туындаған жағдайда ойынның ұйымдастырылуын түзетуі керек. Ол үнемі тәжірибе жасауы керек, тек осы жағдайда ол кез-келген жағдайда осы ойынды өткізген кезде сәттілікке жететініне сенімді бола алады.

ЖОО-да оқытудың интербелсенді нысандарын іске асырудың үшінші кезеңі аясында - практикалық, педагогикалық тәжірибе жағдайында кәсіби қызметті модельдеу.

Білім алушыларды педагогикалық тәжірибеге дайындау барысында оқытушылардың осы бағыттағы мақсатты жұмысы оқытудың интербелсенді түрлерін қолдана отырып жүзеге асырылды. Бұрын ұсынылған интербелсенді оқыту формаларының ішінен дидактикалық ойындар қолданылды, яғни, ойын интербелсенді оқытудың бірқатар ұстанымдарын жүзеге асыратын және ережелердің болуымен, ойын қызметінің тұрақты құрылымымен және бағалау жүйесімен ерекшеленетін оқу ойындары түрінде ұйымдастырылған оқу сабақтары.

ЖОО алдында күрделі педагогикалық міндеттердің оңтайлы шешімдерін таба алатын және оларды талқылау мен бағалауға шығармашылықпен қарай алатын маман даярлау міндеті тұр. Дәстүрлі мектеп іс жүзінде оңтайлы шешімді табу дағдыларын береді. Қалған компоненттерді интербелсенді оқыту формаларын қолдану арқылы қалыптастыруға болады.

Бұл жағдайда қолданылатын формалардың бірі - білім алушылардың проблемалық мәселені ұжымдық шешуіне негізделген нақты жағдайларды талдау. Тапсырма әлеуметтік, басқарушылық болуы мүмкін. Ол нақты шешімді табуды немесе қиын жағдайдан шығуға әкелетін әрекеттер жиынтығын анықтауды талап етуі мүмкін.

Сарапшылар осы интербелсенді форманың көптеген модификацияларын ажыратады, бірақ біз И.Г. Абрамованың зерттеулеріне сүйене отырып, олардың тек үшеуін ғана ажыратамыз [84].

Жағдай-иллюстрация. Нақты мысалда тәжірибеден белгілі бір әлеуметтік процестер мен әрекеттердің, лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттерінің, жұмыс әдістерінің, мінез-құлқының, фактілері мен жағдайларының заңдылықтары мен механизмдері көрсетіледі.

Жағдай-бағалау. Білім алушылар ұсынған жағдайды жан-жақты бағалауды көздейді. Бағалауды әзірлеу үшін олар анықтамалық әдебиеттерді, рефераттарды, оқытушы қарастырған басқа дереккөздерді қолдана алады.

Жағдай-жаттығу. Бұл жағдайда білім алушылар жағдайды арнайы дереккөздер, әдебиеттер, анықтамалықтар бойынша зерттеп, оқытушыға сұрақтар қоюы керек. Содан кейін олар іс-қимыл тәртібін жасайды.

Келесі интербелсенді форма: ойын дизайны - ойын түрінде жүргізілетін педагогикалық қызмет технологиясын әзірлеу. Тән белгілері бар: күрделі әлеуметтік міндеттің болуы; топтық жұмыс; жоба авторлары оны көпшілік алдында қорғайтын ғылыми кеңестің отырысына еліктеу. Ойын жобалау процесі және әсіресе қорытынды талқылау функционалды рөлдік позициялардан өткізілген жөн. Бұл, А.М. Смолкиннің пікірінше, білім алушыларға зерттелетін процесс пен жобаланған объект туралы толық түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, интербелсенді формалардың көмегімен іс жүзінде барлық жеке және кәсіби мінез-құлық тәсілдерін модельдеуге, дамытуға және жетілдіруге болады - қарым-қатынас дағдылары, байқағыштық, өзіңіздің және басқалардың сезімдерін түсіну қабілеті, сонымен қатар шығармашылық пен қиял.

ЖОО-да оқытудың интербелсенді нысандарын іске асырудың төртінші кезеңі - шығармашылық, білім алушылардың «математиканы оқыту әдістемесі», «информатиканы оқыту әдістемесі» арнайы курсын меңгеруін қамтиды. Арнайы курстың мазмұны білім алушылардың алдыңғы дайындықтың барлық кезеңдерінде алған теориялық және тәжірибелік білімдеріне, іскерліктері мен дағдыларына негізделген. Арнайы курсты игерудің негізі өзара әрекеттесудің мәні, педагогикалық қарым-қатынастың заңдылықтары мен ерекшеліктері, оқыту мен тәрбиелеу теориясы туралы теориялық идеялар болып табылады.

«Оқыту әдістемесі» арнайы курсы аясында сабақтар әртүрлі бағыттағы үш блокқа бөлінді: дәрістер, тәжірибелік сабақтар, тренингтер.

Дәрістерге интербелсенді оқытудың теориялық негіздемесі, интербелсенді оқытудың ерекшелігі, оқытудың интербелсенді формаларының жіктелуі, оқытудың интербелсенді формаларын қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері, педагогикалық университет білім алушыларын интербелсенді оқытудың ерекшеліктері кірді.

Тәжірибелік сабақтар білім алушылармен бірге психологиялық-педагогикалық цикл пәндері бойынша оқытудың интербелсенді формаларын модельдеуге және дамытуға, сондай-ақ осы формаларды нақты педагогикалық тәжірибеде сынақтан өткізуге арналған. Арнайы курстың барлық сабақтары барысында білім алушылар шығармашылық қызметке қосылып, белсенділік көрсетті.

Арнайы курс аясында «педагогикалық бұрылыс», «Сөзжұмбақ» іскерлік ойындары әзірленді, олар психологиялық-педагогикалық цикл пәндерінде сыналды, «мозаика» интербелсенді ойыны қолданылды.

«Сөзжұмбақ» іскерлік ойыны тақырып, курс бойынша қорытынды сабақ ретінде өткізіледі. Топ екі командаға бөлінеді, олардың әрқайсысы үшін әр түрлі сөзжұмбақ ұсынылады. Сөзжұмбақ сөздерінің бір бөлігі теориялық тұжырымдалған сұрақтармен, ал сөздердің бір бөлігі қарсылас команданың орындауында шығармашылықпен ұсынылған. Осылайша, бұл форма білім алушылардың белсенді шығармашылық қатысуын, белсенді танымдық, білім мен дағдыларды шоғырландыруды қамтиды. Сөзжұмбақты шешкеннен кейін жалпылау мен қорытынды жасалады, сонымен қатар рефлексия жасалады.

«Педагогикалық айналмалы үстел» атты оқытудың келесі интербелсенді формасында 7 кіші топқа бөлінеді. Әрбір кіші топ сабақтың белгілі бір тақырыбы бойынша кезеңдерге қатысу тәртібін көрсететін маршрут парағын алады.

1 кезең: ой сабақтары: кітап, шығармашылық, табиғат.

2 кезең: оқу үдерісінде білім алушылардың шығармашылығы.

3 кезең: үй тапсырмасы.

4 кезең: зияткерлік сынып қоры.

5 кезең: белгінің рөлі.

6 кезең: проблемалық оқыту.

7 кезең: білім алушылардың өзін-өзі тәрбиелеуі: кітапхана, еңбек.

Әр кезеңде кезең тақырыбы бойынша тапсырманы орындау қажет, тапсырманы алдын-ала таңдалған топтың тәуелсіз білім алушылары бағалайды.

«Мозаика» техникасы. Жұмыс төрт кезеңде жүзеге асырылады (әр кезеңнің ұзақтығы 10-нан 20 минутқа дейін). Қатысушылар алдын-ала дайындалған және әр үстелге орналастырылған әріптік индекстері бар (A, B, C) карточкалар бойынша үштікке бөлінеді.

1. Оқытушы үштікке тапсырма ұсынады: мысалы, кез-келген тақырыптың проблемалық тезаурусын құру, зерттелетін құбылыстың немесе оқиғаның сипаттамаларын анықтау, білім алушыларға сынаққа сұрақтар дайындау, жоғары оқу орындарында сабақ өткізудің стандартты емес формаларын атау және т.б. нәтижесінде триаданың әр қатысушысында кіші топта келісілген шешімі бар парақ болуы керек.

2. Екінші кезеңде қатысушылар бастапқы топтардан шығып, әріптік индекстің бірлігі негізінде уақытша жұптар құрады: A-A; B-B; және т.б. жұптарда басқа ұсыныстармен танысу, олардың рефератын шешіммен толықтыру және нақтылау, қажет болған жағдайда жазбаларды белгілі бір түзету және тәсілдерді біріктіретін жаңа еркін реферат құру орын алады екі түрлі топ.

3. Келесі кезең формада алдыңғы кезеңді іс жүзінде қайталайды: жұмыс «әріптік бірлік» жұптарында, бірақ жаңа серіктестермен жүзеге асырылады. Осылайша, үшінші кезеңнің соңында әр қатысушыда мәселенің шешімдерінің көп вариантты рефераты болады.

4. Соңғы кезеңде қатысушылар бастапқы триадаларға оралады, онда барлық басқа топтардың пікірлерін біле отырып, ең толық шешімді таңдауға, өз көзқарастарын толықтыруға мүмкіндік алады.

Бұл әдіс оқытушыға шешілетін мәселелердің өзгергіштігін көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл ретте қатысушылардың назарын мұнда дұрыс емес және дұрыс шешімдер болмайтындығына аудару қажет. Сабақтан өткеннен кейін қорытындылар мен рефлексия жасалады.

Сабақтың түпкілікті және қорытынды рефлексиясы интербелсенді оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Рефлексия топтық болуы мүмкін және жалпы сабаққа, жеке кезеңге немесе эпизодқа, кіші топтың қызметіне немесе жеке адамға (олардың мінез-құлқын талдау және т.б.) қатысты жүргізілуі мүмкін. Білім беру қызметі процесінің және өнімнің (алынған нәтиженің)

рефлексиясы: әрбір қатысушыға - оның жеке ілгерілеу деңгейін анықтауға; топқа - рефлексия арқылы біліктілікті арттыру процесін жақсартуға, бірлескен іс-әрекетті неғұрлым ыңғайлы және нәтижелі етуге көмектеседі; оқытушылар тобына өз жұмысын ұйымдастырған дұрыс.

Сабақты рефлексивті бағалау кезінде тыңдаушылар (білім алушылар) мен оқытушылардың бірлескен жұмысы маңызды. Тек осы жағдайда ғана рефлексияны сырттан бақылау ретінде емес, кәсіби өсу мен жетілдіру мақсатында өзін-өзі бағалау ретінде қарастыруға болады.

Жоғары білім беру мекемелеріндегі рефлексияның танымал түрлерінің бірі – Синквейн рефлексиясы.

Кішкентай қағазға білім алушыларға 5 жолды толтыру ұсынылады:

1-ші жол - бір зат есім (ерікті түрде жазуға болады, бірақ көбінесе оқытушы береді);

2-ші жол - екі сын есім (зат есіммен белгіленген ұғымға қатысты ассоциацияларды білдіретін);

3-ші жол - үш етістік;

4-ші жол - сөйлем;

5-ші жол - қорытынды сөз немесе сөз тіркесі.

2-5 жолдың мазмұны 1-ші жолдағы сөздің мағынасына сәйкес келуі керек.

Интербелсенді оқыту формалары қарым-қатынас арқылы оқыту ұстанымдарына негізделген. Білім алушылардың коммуникативті іс-әрекетінің әртүрлі формаларын қолдана отырып құрылған сабақтарда бірнеше мақсаттарға қол жеткізуге болады.

1. Қарым-қатынасты тек қарым-қатынас үдерісінде үйретуге болады. Сондықтан диалогтарды, пікірталастарды, оқу мәселелерін шешудің топтық формаларын ұйымдастыру, сайып келгенде, бірлескен қызметті ұйымдастыру қажетті элемент болып табылатын іскерлік және дидактикалық ойындарды қолдану - мұның бәрі интербелсенді оқыту формаларының міндетті элементтері. Дидактикалық ұйымдастырылған қарым-қатынас үдерісінде білім алушылар қоғамдағы өз қызметін ұйымдастыруды үйреніп қана қоймай, әлеуметтік ортаға қарсы тұру немесе қолдау жағдайында іс-әрекет мақсаттарына адамгершілік және этикалық қол жеткізу дағдыларын алады.

2. Диалог, пікірталас тәрбиелік әсердің ең тиімді құралдарының бірі болып табылады. Пікірталас жағдайында адамды сендіру, оған әлеуметтік маңызды мотивтер беру, физикалық немесе әлеуметтік заңдылықтар туралы хабардар ету оңайырақ. Пікірталастарда оқыту және тұлғаның мотивациялық-құндылық құрылымын қалыптастыру мақсаттарына қол жеткізіледі.

3. Оқытудың интербелсенді формаларының маңызды аспектісі - оларды пайдалану барысында білім алушыларға адамгершілік тәрбие беру мүмкіндігі. Педагогикалық ұжымда мінез-құлық этикасын, қарым-қатынас нормалары мен ережелерін оқыту және практикалық оқыту.

4. Мамандарды даярлаудың интербелсенді тәсілі оқу модельдерінде кәсіби қызмет жағдайларын нақты көрсетуді талап етеді. Бұл шарттардың элементтерінің бірі - кәсіби ортадағы қарым-қатынас. ЖОО-ның түлегі тек есептей, жобалай немесе құра біліп қана қоймай, пікірталасқа, жиналысқа қатыса білуі керек, демек: сөйлей білуі, өз пікірін қорғай білуі, қарсыластарын тыңдай білуі және өз көзқарасын дәлелді түрде білдіре білуі керек. Мұның бәрін, егер мұндай қызмет түрлері оқу үдерісінде қолданылса ғана үйренуге болады. Интербелсенді оқытуда принциптердің бірі кәсіби қызметтің оқу модельдерінің барабарлығы болып табылады, сондықтан ол жиналыстар, көпшілік алдында сөйлеу, проблемалық жағдайларды талдау және т.б. нысандарын кеңінен қолданады.

5. Интербелсенді оқытудың формалары мен әдістері барлық сабақтарда қарым-қатынастың белгілі бір түрлерін жүзеге асыра отырып, білім алушыларға өз қабілеттерін жүзеге асыруға, өзін-өзі көрсетуге, әлеуметтік сәйкестендіру мәселелерін шешуге мүмкіндік беретіні маңызды. Олардың іс-әрекетте, қарым-қатынаста жеке қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

6. Тек қарым-қатынаста білім алушылардың жеке көзқарастары мен ұстанымдарын тәжірибелік қалыптастыру мүмкін. Тек ұжымдық іс-әрекет үдерісінде белсенді өмірлік ұстанымның элементтері қалыптасады: өзіне деген сенімділік, мінездің ерікті қасиеттері, бастамашылық пен тәуелсіздік, тұрақты көзқарастар мен ұстанымдар. Интербелсенді оқыту, белсенділік тәсілін жүзеге асыра отырып, осы процестің дамуына ықпал етеді [85].

Бүкіл оқу үдерісінде жүзеге асырылатын эксперименттің трансформациялық кезеңі интербелсенді оқыту жағдайында

тәрбиелік әсер етеді. Трансформациялық кезеңнің шекаралары нақты анықталмайды, өйткені бұл процесс үздіксіз.

Тұтас педагогикалық процесте тәрбие процесі маңызды орын алады. Интербелсенді оқыту оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін құралдарды, әдістерді көрсете отырып, білім беру үдерісінің барлық деңгейлерінде тәрбиелік әсерді іске асыру бойынша ЖОО-да бай мүмкіндіктер береді. Қазіргі оқуда тәрбие - бұл тұлғаны мақсатты түрде қалыптастыру процесі. Тәрбие мен қазіргі білім беру жүйесінің мақсаттары сәйкес келеді - екі жағдайда да жеке тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуы туралы мәселе туындайды. Олар интербелсенді оқыту мақсаттарымен сәйкес келеді. Интербелсенді оқыту үшін, сондай-ақ тәрбие үшін мақсатқа жету өз шешімін, міндеттерін талап ететін жиынтықта пайда болады. Олардың ішінде:

- үйлесімді даму;
- белсенді өмірлік ұстанымды тәрбиелеу;
- бейімділіктерді, қабілеттерді, мүдделерді дамыту;
- танымдық қызметті ұйымдастыру;
- жеке және әлеуметтік маңызды қызметті ұйымдастыру;
– тұлғаның маңызды әлеуметтік функциясын - қарым-қатынасты дамыту.

Білім алушылардың оқу-танымдық қызметін жандандырудың біз анықтаған тәсілдерін ескере отырып, интербелсенді оқыту үшін осы міндеттерді шешу мүмкін ғана емес, сонымен қатар қажет. Үйлесімді даму, білім алушылардың бейімділігі мен қабілеттерін дамыту тәрбиелік міндет және маңызды мотивациялық фактор болып табылады, оны жүзеге асыруға білім алушының құндылық бағдарларын қалыптастыру, оның танымдық және әлеуметтік белсенділігі байланысты. Бұған оқу үдерісін басқару және ұйымдастыру деңгейінде іске асырылатын интербелсенді оқыту құралдары бағытталған. Интербелсенді оқытудың дидактикалық құралдарының кешенін пайдалану кезінде негізгі міндет білім алушылардың танымдық белсенділігін дамыту болып табылады. Интербелсенді оқытуда тәрбиенің барлық басқа міндеттері шешіледі.

Осылайша, интербелсенді оқыту білім алушыларға тәрбиелік әсермен тығыз байланысты, ол тәрбиелік әсерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді, қосарлы оқу және тәрбиелік маңызы бар тәсілдерді жүзеге асыруды талап етеді, білім алушының ішкі әлеміне жанама және тікелей әсер ету құралдары мен әдістеріне ие. Мұның бәрі

интербелсенді оқытуды кез-келген университет түлегінің жеке басын қалыптастыру үдерісінде маңызды элемент етеді.

Маманның жеке қасиеттерін қалыптастыруға қатысты интербелсенді оқыту формаларын қолданудың тиімділігін бағалау көбінесе рөлдік ойындар деп аталатын жұмыстарда кездеседі. Рөлдік ойындарды (сюжеттік ойындар, театр педагогикасының элементтері, авторларды түсіндірудегі этюдтер) пайдалану тиімділігін бағалау бойынша эксперимент нәтижелерін талдай отырып, кәсіби маңызды дағдылардың қалыптасу деңгейінің жоғарылауымен қатар мамандыққа қанағаттану индексі жоғарылағаны, білім алушылардың кәсіби қызметіндегі шығармашылықты бағалаудың жоғарылауы, өзін-өзі бағалау деңгейінің жоғарылауы, коммуникативті және ұйымдастырушылық дағдылар және білім алушылардың дағдылары.

Оқытудың интербелсенді нысандарын қолданудың тиімділігі мынадай нәтижелермен расталады:

- білім мен дағдыларды игеру сапасын арттыру, бұл бақылау және эксперименттік топтарда орындалған бақылау, тест тапсырмаларымен, сондай-ақ интербелсенді түрде өткізілген сынақтар мен емтихандармен дәлелденеді;
- интербелсенді оқыту формаларын қолдана отырып, сабақ барысында сұхбат алған білім алушылар санын көбейту;
- жауап беруге дайындығын білдіретін білім алушылар санының артуы;
- оқуға және таңдаған мамандығын игеруге оң уәжі бар білім алушылар санын арттыру.

Интербелсенді формаларды қолдана отырып, білім алушыларды дәстүрлі оқыту мен оқытудың тиімділігін салыстырмалы бағалауға арналған арнайы эксперименттің нәтижелері қызықты болып көрінеді. Тиімділік келесі көрсеткіштер бойынша анықталды:

- уақыт бірлігіне оқытушы ұсынатын ақпарат саны;
- бүкіл оқу барысында ұсынылатын ақпараттың жалпы көлемі;
- білім алушылар алған ақпарат саны;
- білім алушылардың әрі қарайғы қызметінде пайдаланатын ақпарат саны;
- оқу аяқталғаннан кейін ұмыту динамикасын өлшеу.

Эксперимент нәтижелері бойынша, атап айтқанда, келесі тұжырымдар жасалды.

- барлық өлшемдер бойынша ең нашар көрсеткіштер оқытушысыз оқытуды береді.

- білім алушылар (интербелсенді формалар арқылы оқытылған кезде) нақты материал туралы шамамен 20%-ға және зерттелетін пән туралы 30%-ға көбірек білімді сақтайды.

- интербелсенді оқыту кезінде ұмыту дәстүрлі оқыту түрлеріне қарағанда әлдеқайда баяу жүреді.

Осыған байланысты В.Ю. Большаков: «білім алушы білімді алу үшін белсенділік танытқан кезде алынған білім жоғары және толық болады» деп атап өтті [84].

Оқытушылар үшін оқытудың интербелсенді нысандарының тиімділігін бағалаудың интегралды сауалнамасы ұсынылды. Сауалнамаға 15 оқытушы қатысты. Оларға жүйелі және мақсатты жұмыстан кейін интербелсенді түрде сабақтың тиімділігі қандай өзгергенін көрсету ұсынылды (оқытушылар бірнеше жауап нұсқаларын таңдауға немесе өз нұсқаларын ұсынуға құқылы болды). Сауалнама нәтижелері білім беру үдерісінде оқытудың интербелсенді нысандарын қолдану қажеттілігін растады және оқытудың интербелсенді нысандарын енгізу технологиясынан кейін педагогтердің кәсіби шеберлігі өзгергенін көрсетті, атап айтқанда: сабақтардың тиімділігін бағалауда - 72%-да, оқыту нысандарын таңдауда - 62%-да, сабақтардың түрлерінің үйлесімінде - 31%-да, бақылау жүйесінде - 43%-да, жаңа интербелсенді сабақтарды іздеуде - 37%-да, білім алушылармен ынтымақтастықта - 31%-да, оқытуды саралау мен дараландыруды күшейтуде - 18%-да.

Оқыту жүйесін немен өзгерту керек екендігі туралы оқытушылардың көзқарастары интербелсенді оқыту формаларының санының эксперименттің басында 3%-дан соңында 15%-ға дейін ұлғаюымен расталды, бұл білім алушының жеке басының дамуына, оның кәсіптік білім беру сапасын арттыруға және оқытушының шығармашылық өзін-өзі дамытуын арттыруға ықпал етеді.

Интербелсенді оқыту формаларының тиімділігін бағалау үшін білім алушылар сауалнама жүргізді. Сауалнама нәтижелері оқытудың интербелсенді нысандарының тиімді жүйесін қолдану қажеттілігін растады және тиімділікке қызығушылық - 74%, оқытушының мақсаттарын анықтау - 65%, проблемалық жағдайларды жасау және оқытушының кәсібилігі - 50%, білім алушылардың 47%-ы дәстүрлі сабақтардың санын азайту қажет деп санайды.

Эксперимент барысында дәстүрлі сабақтармен салыстырғанда оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігі анықталды, оны

ұзақ уақыт қолдану нәтижесінде оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігі артады.

Жүргізілген зерттеу қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бүгінгі білім беру бағдарламасы бойынша оқитын білім алушы дәріс барысында оқытушымен белсенді қарым-қатынас жасауға бейім. Дәрістегі ең жоғары белсенділікті 3 және 4 курс білім алушылары көрсетеді, олар өздерінің қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға, түсініксіздікті анықтауға, материалды қабылдау барысында күмән мен келіспеушіліктерді шешуге тырысады.

Білім алушылар дәрісті жоғары бағалайды, оның салдары әр түрлі формада қалады - танымдық, жеке, танымды басқалармен бөлісуге деген ұмтылысты ынталандырады (коммуникативті). Жоғары курс білім алушылары дәрісті бітіргеннен кейін оның материалы туралы оқытушымен сөйлесуге, онымен адами қарым-қатынас жасауға деген ұмтылысымен сипатталады.

Осылайша, білім алушылар мен оқытушылардың өзара әрекеттестігі - бір жағынан білім алушының позициясын, екінші жағынан оқытушының шеберлігі мен кәсібилігін көрсететін интербелсенді дәрістің тән ерекшелігі.

Алынған мәліметтер білім алушыларға, ең алдымен, өз іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыру, осы қызметті талдау қабілеттерінде қиындықтар туындайды деп сенуге негіз береді. «Өзіңді біл», «Не? Қайда? Қашан?» және т.б. білім алушылардың жеке даму нәтижелерін арттыруға мүмкіндік берді.

Ғылым және технологиялар факультетінің оқытушыларының бақылауларына сүйене отырып, біз интербелсенді оқытудың қажетті шарты болып табылатын интербелсенді оқыту нысандарымен, білім алушылармен қарым-қатынастағы кедергілерді еңсерумен қызығушылықты атап өтуге болады.

Интербелсенді формалардың көпфункционалдылығы олардың тиімділігін барабар бағалауға мүмкіндік бермейді. Оқу үдерісін жандандырудың нысандары мен әдістерін қолдану мүмкіндігі мен қажеттілігін бағалай отырып, олар жүзеге асырылатын интербелсенді қызметтің дидактикалық және психологиялық ерекшеліктеріне назар аударады. Осы ойларға сүйене отырып және пайдалану тәжірибесін ескере отырып, оқу үдерісінде интербелсенді формаларды қолдану мақсаттары қарастырылады [85]:

- оқытудың тиімділігін арттыру, өйткені психологтар дәріс беру кезінде ақпараттың 20-30%-ы, әдебиеттермен өз бетінше жұмыс істеу

кезінде - 50%-ға дейін, сөйлеу кезінде - 70%-ға дейін, ал зерттелетін іс-шараларға жеке қатысу кезінде (мысалы, іскерлік ойында) - 90%-ға дейін игерілетінін анықтады;

- оқу үдерісін қарқындату. В.Н.Рыбальский мен Н.Б. Мироносецкийдің бағалауы бойынша, жоғары оқу орындарында іскерлік ойындарды енгізу және кеңінен қолдану оқу материалын игерудің үлкен әсерімен кейбір пәндерді оқуға бөлінген уақытты 30-50%-ға азайтуға мүмкіндік береді [85];

- білім алушылардың қызығушылығын арттыра отырып, оны шығармашылық, тартымды ету мақсатында оқыту үдерісін жандандыру.

Интербелсенді оқыту формаларының ерекшелігі – білім алушыны белсенді болуға шақырады, ал бұл әрекет қысқа мерзімді емес және оқытушының белсенділігімен салыстыруға болады. Сонымен қатар, ол авторитарлық сипатта емес, оқу үдерісін ұйымдастырудың осы формасының құрылымы мен шарттарының талаптарын орындау ретінде қалыптасады. Осылайша, оқытушы олардың ресми тасымалдаушысы емес, оқу үдерісінің өзі; шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін және оның болашақ кәсіби қатынастар контекстінде эмоционалды-құндылық қабылдауын беру, өзін-өзі тануды, іскерлік және жеке қасиеттерді дамыту және қалыптастыру, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын, әлеуметтік-психологиялық бейімделуін қамтамасыз ету.

Зерттеу нәтижелері негізінде біз математика, информатика білім беру бағдарламалары бойынша оқитын білім алушыларды интербелсенді оқытудың нақты формаларының салыстырмалы сипаттамасын ұсынамыз (кесте 20).

Салыстырмалы педагогикалық эксперимент оқытудың интербелсенді түрлерін жүйелі қолдану кәсіби білім мен дағдылардың сапасын арттыратынын, оқытушымен және курстастарымен диалогтық қарым-қатынасқа түсуге дайындықты тәрбиелейтінін көрсетті. Оқытудың интербелсенді түрлерін қолдана отырып, сабақтарда білім алушылармен тұлғааралық байланыстың жоғары деңгейіне қол жеткізуге болады:

- білім беру үдерісіне қатысушыларға оң әсер ету;

- білім алушылар мен оқытушының рухани, шығармашылық және жеке әлеуетін ашу мүмкіндігі.

Осылайша, оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігін талдау барысында оқытудың интербелсенді формаларын қолданудың

педагогикалық шарттарының екі тобы анықталды: оқыту үдерісінде интербелсенді формаларды тиімді қолдану шарттарының бірінші тобы; оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігін көрсететін критерийлерді анықтау және қолдану шарттарының екінші тобы.

Бірінші топтың қажетті шарты ретінде және оқу мотивациясын қалыптастыру факторы ретінде, әсіресе бірінші курс білім алушылары бейімделу болып табылады: формальды, білім алушының жаңа ортаға, жоғары мектеп құрылымына, ондағы оқу мазмұнына, оның талаптарына, өз міндеттеріне танымдық және ақпараттық бейімделуіне қатысты; әлеуметтік-білім алушылар топтарының ішкі интеграция процесі - бірінші курс білім алушылары және осы топтардың қоршаған ортамен интеграциясы; білім алушыларды жоғары мектептегі оқу жұмысының жаңа формалары мен әдістеріне дайындауға қатысты дидактикалық. Оқытудың интербелсенді түрлерін қолданудың келесі шарты - білім алушылардың оқу іс-әрекетін күштік әдістермен емес, танымдық қызығушылықтарды өзектендіру арқылы, зерттелетін материалға деген көзқарасты өзгерту арқылы жандандыру. Оқытудың интербелсенді формаларын қолдану, егер әлеуметтік-психологиялық оқыту ұстанымдары білім алушылардың оқу және оқудан тыс іс-әрекеттерінде қолданылса тиімді болады және бұл жағдайда әр ұстанымның өзіндік ерекшелігі болады:

1. Белсенділік ұстанымы. Бұл жағдайда білім алушылар арнайы әзірленген іс-шараларға қатысады. Әсіресе, барлық топ мүшелеріне бір уақытта белсенді қатысуға мүмкіндік беретін жағдайлар мен жаттығулар жасағанда тиімді.

Кесте 20- ЖОО-да оқытудың интербелсенді нысандарының артықшылықтары мен кемшіліктері

Түрі	**Артықшылықтары**	**Кемшіліктері**	**Қол жеткізілген мақсаттар**
Дәріс	Нақты материалды тікелей және логикалық түрде ұсынуға мүмкіндік береді. Білім алушыларға сенімділік беретін	Мамандар әрқашан жақсы оқытушы бола алмайды. Білім алушылар пассивті. Материалдың ассимиляция	Білім алу

	тәжірибе бар. Пікірталас құру үшін рефлексияны ынталандырады. Білім алушылардың үлкен топтары үшін жақсы	деңгейін бағалау қиын. Нақты кіріспе мен түйіндеме қажет. Дәрістердің тиімді болуы үшін оларды уақыт пен көлеммен шектеу керек	
Жаттығулар мен сауалнамалар	Білім алушыларға талқылау кезінде орын алатын сыртқы әсерсіз өз бетінше ойлауға мүмкіндік береді. Жеке ойлар кейінірек білім алушылардың шағын немесе үлкен топтарында айтылуы мүмкін	Оны қысқа уақыт ішінде ғана қолдануға болады. Жаттығулар мен сауалнамалар оқытушыдан оларды дайындау үшін қосымша уақытты қажет етеді	Білім алу, позицияны дамыту
Миға шабуыл	Жаңа идеяларды дамыту үшін шығармашылық ойлау болады. Әр білім алушының қатысуын ынталандырады, өйткені барлық идеялар бірдей талқыланады	Бастапқы тақырыптан ауытқуы мүмкін. Сондықтан сабақтың ұзақтығын 10-15 минутқа шектеу қажет	Білім алу, позицияны дамыту
Жоспарлы көзқарас	Алынған білімді тез жүйелеу үшін қолдануға болады. Білім алушыларға қажетті тәртіпте оның құрамдас бөліктерін құру арқылы кез-келген процедураны үйренуге мүмкіндік береді. Топтық жоспарлау тәжірибесі	Жоспарлауды және әртүрлі жоспарлы көзқарастарды құруды қажет етеді	Білім алу
Аудиовизуалды материалдар (фильмдер, слайдтар және	Оқу материалын ұсынудың және проблемаларды қоюдың қызықты	Бір уақытта тым көп мәселелер жиі қарастырылады, бұл олардың егжей-	Білім алу

т.б.)	тәсілі. Аудиторияның назарын аударады. Білім алушылардың үлкен топтары үшін тиімді	тегжейлі талқылауына кедергі келтіреді. Талқылау білім алушылардың толық қатысуымен сипатталмайды	
Практикалық мәселелерді шешуге арналған жаттығулар	Білім алушыларда нақты мәселелерді талдау және шешу дағдыларын дамытады. Шешімдерді зерттеуге мүмкіндік береді. Білім алушыларға алған білімдері мен дағдыларын қолдануға мүмкіндік береді	Білім алушы шешілетін мәселенің ұқсас мәселеге қатынасын көре алмауы мүмкін. Білім алушылардың шағын топтары үшін тиімді болу үшін қарастырылып отырған жағдайлар мен міндеттер нақты анықталуы керек	Білім алу, әлеуметтік белсенділікті арттыру, позицияны дамыту
Рөлдерді ойнау	Проблемалық жағдайды тиімді ұсынады. Білім алушылардың аналитикалық дағдыларын дамытады. Білім алушыларға әртүрлі адамдардың рөліне қатысуға мүмкіндік береді. Шешімдерді зерттеуге мүмкіндік береді	Білім алушылар рөлді орындау үшін тым ұялшақ болуы мүмкін. Үлкен топтардағы сабақтарға жарамайды	Әлеуметтік белсенділікті арттыру, позицияны қалыптастыру
Есептерді тыңдау	Шағын топтарда, үлкен топтарда орындалатын рөлдерді ойнау, зерттеулерді және басқа жаттығуларды зерттеу бойынша қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Білім алушыларға өз тәжірибелерімен	Егер әр шағын топ бірдей есеп берсе, қайталанулар болуы мүмкін. Оқытушылар талқылауды қажетті сұрақтарға бағыттау үшін сұрақтар дайындауы керек және осылайша	Әлеуметтік белсенділікті арттыру, білім алу

	бөлісуге мүмкіндік береді	қайталанудан аулақ болу керек	
Басымдық беру және жоспарлау	Білім алушылардың қатысуына кепілдік береді. Мәселелерді талдау және басымдықтар бойынша орналастыру бойынша тәжірибе береді. Белсенді талқылау мен пікірталас өткізуге мүмкіндік береді	Плакаттар үшін үлкен тақта немесе қабырға қажет. Тиімді болу үшін ұсынылған материалдарды талқылау қарқынды жүруі керек	Әлеуметтік белсенділікті арттыру
Аудиториялық практика	Зерттелген мінез-құлық түрлері бойынша аудиториялық тәжірибені қамтамасыз етеді	Бұл жеткілікті уақытты, тиісті физикалық кеңістікті және жабдықты қажет етеді	Мінез-құлық дағдыларын дамыту

2. Зерттеу, шығармашылық ұстанымы. Бұл ұстанымның ерекшелігі - жұмыс барысында топ мүшелері заңдылықтарды біледі немесе бұрын белгілі идеяларды ашады, сонымен қатар, ең бастысы, өздерінің жеке ресурстарын, мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ашады.

3. Объективтендіру, мінез-құлық туралы хабардар болу ұстанымы. Ерекшелігі - әмбебап құрал - бұл кері байланыс. Топта тиімді кері байланыс үшін жағдай жасау - оқытушының шығармашылық жұмысының маңызды міндеті.

4. Серіктестік ұстанымы, субъект-өзара әрекеттесудің басқа қатысушыларының мүдделері, сондай-ақ олардың сезімдері, эмоциялары, тәжірибелері ескерілетін субъективті қатынас, басқа адамның жеке басының құндылығы танылады. Оқытушы, білім алушылар сияқты, эмпатия мен диалогтық ойлауды дамытады. Оқытушылар оқу үдерісінде өз белсенділіктерін білім алушыға беруге психологиялық тұрғыдан дайын болса, оқытудың интербелсенді түрлерін қолдану тиімді болады.

Екінші топқа оқытудың интербелсенді түрлерінің тиімділігін көрсететін шарттар, анықтамалар және критерийлерді қолдану кіреді. Алынған нәтижелердің объективтілігіне білім алушылардың жеке

ерекшеліктері мен танымдық белсенділігінің мониторингі әсер етеді; білім алушылардың білімін, оқуын меңгеру деңгейін анықтау үшін тесттер, бақылау жұмыстары түрінде бөлімдер жүргізу қажет; білім алушылардың шығармашылық іс-әрекетінің эмоционалды-құндылық қабылдауы мен тәжірибесі қажет.

Интербелсенді оқыту үдерісін бағалау үшін тиімділік критерийлерін қолдану қажет: кәсіптік даярлыққа қанағаттану; білімді игеру деңгейі; кәсіптік білімнің, іскерліктің сапасы; оқыту; танымдық белсенділік; тұлғалық белсенділік; жеке-тұлғалық даму критерийі. Оқытудың интербелсенді нысандарын енгізудің өнімділігін эксперименттік бағалау, ең алдымен, білім алушылар тарапынан оларға деген таза оң көзқарасты; екіншіден, оқу және кәсіптік уәждемені арттыру мақсатында пайдалану кезінде нысандардың жоғары нәтижелілігін, яғни эмоционалдық белсенділікті, шығармашылықты; үшіншіден, білім алушылар тарапынан нысандардың жалпы тиімділігі туралы куәландырады. алдыңғы сәттерді іске асыру есебінен оқыту бағыттары.

ҚОРЫТЫНДЫ

Кәсіптік білім берудің қазіргі жағдайы педагогикалық жүйені, оның барлық нысандары мен көріністерінде оның бөлігі ретінде оқыту үдерісін жетілдіруді талап етеді. Дайындалатын мамандардың сапасы оқыту деңгейіне, жоғары оқу орындарының білім беру үдерісін ұйымдастыру үшін қолда бар резервтерді пайдалану қабілетіне байланысты. Мұның бәрі оқытудың интербелсенді түрлерін ұйымдастыру арқылы заманауи педагогикалық технологияларды қолдану мәселесін айтарлықтай өзекті етеді.

Педагогикалық, психологиялық әдебиеттерді теориялық талдау негізінде ЖОО-ның оқу үдерісіне оқытудың интербелсенді түрлерін енгізу білім алушылардың оқу жұмысына деген көзқарасын айтарлықтай өзгертуге мүмкіндік беретіні анықталды. Зерттеу барысында интербелсенді оқыту ұғымдары, интербелсенді оқыту формалары, олардың жіктелуі, ЖОО-да қолдану ерекшеліктері қарастырылды. Оқытудың интербелсенді формалары арқылы біз білім алушылардың оқу үдерісін ұйымдастыруды түсінеміз, онда оқытушыбілім алушылардың оқу материалымен, өзімен және оқытушымен белсенді өзара әрекеттесу процесінде фасилитатор позициясында болады.Педагог-фасилитатор (ауызша және вербалды емес деңгейде) білім алушының өзін-өзі бағалауын арттыруға ықпал етеді, өз қабілеттеріне деген сенімділікті оятады, бұл болашақта білім алушының өзін-өзі анықтауына және қоғамда өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі. Педагогикалық фасилитацияны біз оқытушының,білім алушының санасы мен мінез-құлқына жағымды әсер ету процесі ретінде қарастырамыз, нәтижесінде ақыл-ой әрекетінің өнімділігі артады, адамгершілік әрекеттерінде көрінетін жағымды эмоциялар мен сезімдер белсендіріледі.

Интербелсенді білім беру үдерісінің негізгі белгілері:

-«оқытушы-білім алушы» және «білім алушы-білім алушы» жүйелеріндегі тұлғааралық, диалогтық өзара іс-қимыл;

- ынтымақтастық негізінде шағын топтарда жұмыс істеу;

-оқытуды белсенді-рөлдік (ойын) және тренингтік ұйымдастыру.

Интербелсенді режимде сабаққа дайындық кезінде оқытушы оны тиімді ұйымдастыру шарттарын қамтамасыз етуі керек:

-оқуға қолайлы эмоционалды климат пен тиісті оқу-кеңістіктік орта құру;

- білім беру үдерісінің барлық білім алушыларының диалогтық өзара іс-қимылына басшылық жасау;

- топішілік және топаралық оқу қызметін ұйымдастыру;

- аудиториямен кері байланысты жүзеге асыру, бірлескен қызметтегі жетістіктер мен сәтсіздіктердің себептерін талдау.

Зерттеудің маңызды орны оқытудың интербелсенді түрлерін модельдеу болып табылады. Оқытудың интербелсенді нысандарын сынақтан өткізу және енгізу ЖОО-да оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру мәселелерін шешуде модельдеудің кең мүмкіндіктері туралы тұжырымдардың заңдылығын көрсетті.

Дәстүрлі оқу формасымен салыстырғанда білім алушылар үшін интербелсенді оқытудың басымдылығын растайды.

Сабақтарда оқытуды интербелсенді түрде жандандыру оқуға деген оң уәждемені қалыптастырумен байланысты екендігі дәлелденді және білім алушылардың дамуының, кәсіби білімді игеру сапасының қолданылатын педагогикалық технологияға және білім алушымен оқытушының жеке басының психологиялық қасиеттеріне тәуелділігі анықталды.

Оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігі-бұл білім алушының және оқытушының іс-әрекеті нәтижелерінің көрсеткіші, критерийлер бойынша бағаланады, бұл кәсіби шеберліктің қалыптасуында, білім алушының жеке басының дамуында және кәсіби білім мен дағдылардың сапасында көрінеді. Тиімділік критерийлері ретінде: кәсіптік даярлыққа қанағаттану; білімді меңгеру деңгейі; кәсіптік білімнің, іскерліктің сапасы; оқыту; танымдық белсенділік; тұлғалық белсенділік; жеке-тұлғалық даму критерийі таңдалды.

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде оқытудың интербелсенді нысандарының тиімділігін талдау барысында оқытудың интербелсенді нысандарын қолданудың педагогикалық шарттарының екі тобы анықталды: оқыту үдерісіндеинтербелсенді нысандарды тиімді қолдану шарттарының бірінші тобы; оқытудың интербелсенді нысандарының тиімділігін көрсететін критерийлерді анықтау және қолдану шарттарының екінші тобы. Біз келесі шарттарды бөлдік: бейімделу (формальды, әлеуметтік, дидактикалық), зерттелетін материалға деген көзқарастың өзгеруі, әлеуметтік-психологиялық оқыту ұстанымдарын қолдану (және бұл жағдайда әрбір ұстаным белгілі бір ерекшелікке ие), оқытушылардың психологиялық дайындығы және ең алдымен білім алушылармен өзара әрекеттесу

кедергілерін жою; оқытудың интербелсенді формаларының тиімділігі жоғары болған жағдайда, егер сабақтың әр кезеңіне талдау жасалса, оның мазмұны және бұл процесс топтың барлық білім алушыларын өзін-өзі бақылау түрінде қамтиды.Алынған нәтижелердің объективтілігіне білім алушылардың тұлғалық ерекшеліктері мен танымдық белсенділігінің мониторингі әсер ететін болады; білім алушылардың білімін, оқуын меңгеру деңгейін анықтау үшін тесттер, бақылау жұмыстары түрінде бөлімдер жүргізу қажет; критерийлердің тиімді болуы үшін білім алушылардың шығармашылық іс-әрекетінің эмоционалды-құндылық қабылдауы мен тәжірибесі қажет.

Сонымен, интербелсенді оқытуды енгізудің нәтижесі: оқытудың тиімділігін арттыру; оқыту үдерісін қарқындату; білім алушылардың қызығушылығын арттыра отырып, оны креативті, тартымды ету мақсатында оқыту үдерісін жандандыру; шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін және оның болашақ кәсіби қарым-қатынастар контекстінде эмоционалды-құндылық қабылдауын беру, өзін-өзі тануды, іскерлік және жеке қасиеттерді дамыту және қалыптастыру, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы, әлеуметтік-психологиялық бейімделуі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абрамова Г.С., Степанович В.А.Деловые игры: теория и организация. - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 169 с.

2. Акимов Ю.Б., Данченко А.М., Мальков В.И.Вопросы теории и методики проблемного обучения в высшей школе. – Л., 1981.

3. Горелого А.В.Активизация обучения проектированию: Учебное пособие. - Киев, 1991. – 112 с.

4. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. - М.: Высшая школа, 1991. – 148 с.

5. Панина Т.С., Вавилова Л.Н.Современные способы актуализации обучения. - М.: «Академия», 2006. – 174 с.

6. Ермолаева М.Г. Интерактивные методики в современном образовательном процессе. - М.: Просвещение, 2014. - 42 с.

7. Суворова, Н.А. Интерактивное обучение: новые подходы.- М., 2005. – 167 с.

8. Блинов А.О. и др. Интерактивные методы обучения в магистратуре// Альма Матер, 2014. -№4.-С. 45-47.

9. Бурняшева Л.А. Активные и интерактивные методы обучения в образовательном процессе высшей школы: методическое пособие. - М: КноРус, 2016. – 219с.

10. Ветошкина Т., Шнайдер Н.Активные и интерактивные методы обучения. - М: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. - 164 с.

11. Ветров Ю.П. Психолого-педагогическая подготовка преподавателей вуза к использованию методов интерактивного обучения //СПО, 2012. -№5. - С.89-95.

12. Вишневская А.В. Применение интерактивных технологий в педагогическом вузе как основа педагогического взаимодействия в процессе подготовки будущего учителя // Альма Матер, 2012.-№9.-С. 42-44.

13. Воронкова О.Б. Информационные технологии в образовании // Интерактивные методы. - М: Феникс, 2018. - 598с.

14. Генике Е.А. Активные методы обучения. Новый подход. - М: Национальный книжный центр, 2015. – 832с.

15. Гостин А.М. Интерактивное веб-портфолио студента: структура и содержание // Информатика и образование, 2013.-№10.-С. 83.

16. Горностаева А.М., Ларина Э.С. Диалог с компьютером. Интерактивные средства обучения, созданные при помощи программы Macromedia Flash. - М: Глобус, Панорама, 2018. – 120с.

17. Гура Н.Ф. Использование в учебном процессе методов интерактивного и активного обучения // Среднее профессиональное образование, 2020.-№4. - С.62-68.

18. Гушул Ю.В. Интеллектуальная игра как интерактивная форма развития профессиональных компетенций студентов//Среднее профессиональное образование, 2013.-№3. - С.18-27.

19. Добрынина Т.Н. Интерактивная форма семинарских занятий в высшей школе // Педагогическое образование и наука, 2009. - № 8. - С. 70-74.

20. Добрынина Т.Н. Интерактивное обучение в системе высшего образования. - Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2014. - 182 с.

21. Земцов Д.В. и др. Интерактивная стратегия обучения математике в школе // Среднее профессиональное образование, 2018.-№11. - С.146-150.

22. Иванова О.А. Об использовании интерактивных игр // Химия в школе, 2014. -№1. - С.74-80.

23. Калинковская С.Б. Модель интерактивного учебного процесса в образовательной системе высшей школы// Альма Матер, 2012.-№4. - С.40-42.

24. Карнилова Е.А. Урок физики с использованием интерактивной доски // Физика в школе, 2013. -№2. - С.43.

25. Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения. - М: ТетраСистемс, 2013. - 224 с.

26. Конькова С.В. Возможности использования интерактивной системы голосования в учебно-воспитательном процесс//Информатика и образование, 2013. -№9. - С.64.

27. Коротаева Е.В. Будущее интерактивного обучения// Народное образование, 2013.- №2. - С. 169-175.

28. Крымова Л.Н. Интерактивная доска на уроках математики // Математика в школе, 2008.-№10.-С. 31-40.

29. Лазутова Л.А. и др. Интерактивные формы обучения студентов иностранному языку с использованием видеофильмов // Высшее образование сегодня, 2014.-№10.-С. 101.

30. Лыбаева Е.Б. Экспериментальное внедрение интерактивной мультимедийной обучающей программы// Среднее профессиональное образование, 2009.-№10. - С.128-131.

31. Нигматуллина И.В. Педагогические инновации в высшей школе: психологические особенности интерактивных методов обучения // Высшее образование сегодня, 2018.-№7. - С.10-18.

32. Нигматуллина И.В. Игра как метод интерактивного обучения в высшей школе // Высшее образование сегодня, 2017.- №5. - С.13-19.

33. Нюдюрмагомедов А.Н. и др. Развитие самоорганизации студентов на основе интерактивных технологий обучения // Высшее образование сегодня, 2020.-№6. - С.48-52.

34. Петрова Ю.А. Интерактивное обучение в ссузах // Среднее профессиональное образование, 2015.-№2.-С. 72-76.

35. Петрусинский В.В., Розанова Е.Г. Игры для активного отдыха в процессе обучения. - Москва: Высшая школа, 2014. - 128 с.

36. Полупан К.Л. Интерактивная интеллектуальная среда-цифровая технология непрерывного образования // Высшее образование в России, 2018.-№11. - С.90-96.

37. Пономаренко Ю.С. Интерактивные технологии как ключевой фактор в продвижении бренда вуза// Маркетинг в России и за рубежом, 2014.-№1.-С. 37-43.

38. Соболев В.Ю. и др. Интерактивные методы обучения как основа формирования компетенций// Высшее образование сегодня, 2014.-№9.-С. 70-74.

39. Сухлоев М.П. Использование интерактивной доски как средства обеспечения деятельностного обучения образование// Информатика и образование, 2012. -№7. - С.45-49.

40. Сухов И.П. Интерактивность электронного образовательного ресурса // Среднее профессиональное образование, 2012.-№9.-С. 56.

41. Табачкова М.Ю. и др. Интерактивные методы обучения в математике// Интеграция образования, 2014.-№3.-С. 65-70.

42. Трагель М.В. Модель компетенций преподавателя: способствующих реализации интерактивных педагогических технологий на занятиях в вузе// Альма Матер, 2015. - №10. -С.111-113.

43. Юцявичене П.А. Теория и практика модульного обучения: монография. - Каунас, 2014. - 271 с.

44.Шевелева Н.Л. Модульное обучение в системе дополнительного профессионального образования специалистов. - Екатеринбург, 2017. - 300 с.

45. Туркменбаев А.Б. Модульдік оқыту технологиясы. Монография. Алматы: «Отан» баспасы, 2022. - 127 б.

46. Георге И.В. Формирование профессиональных компетенций студентов образовательных организаций высшего образования на основе организации самостоятельной работы. - Тюмень: ТИУ, 2016. - 143 с.

47. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: методическое пособие. - М.: Народное образование, 2016. - 160 с.

48. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация. - М.: Академия, 2001. - 192 с.

49. Маврина И., Погорелова В. Блочно-модульная технология. - М.: Народное образование, 2017. - 218 с.

50. Жанпеисова М.М. Модульная технология обучения как средство развития ученика. - Алматы: Центр педагогических исследований при РИПК СО, 2002. - 154 с.

51. Маковская И.В. Технология модульного обучения в вузе. - М.: Педагогика, 2018. -186 с.

52. Ковалевская Е.В. Проблемное обучение: подход, метод, тип, система. - М.: МНПИ, 2014. - 245 с.

53. Бабанский Ю.К. Проблемное обучение как средство повышения эффективности учения школьников. - Ростов-на-Дону, 2012. - 300 с.

54. Яковлева Н.О. Педагогическое проектирование инновационных образовательных систем. Монография. - Челябинск: Изд-во ЧГИ, 2008. - 281 с.

55. Карпинская Т.В. Педагогическое проектирование в структуре подготовки педагога. - Мозырь: МГПУ им. И.П. Шамякина, 2015. - 211 с.

56.Вербицкий АЛ. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход. - М.: Высшая школа, 1991. - 207 с.

57. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. - М.: Народное образование, 2018. -256 с.

58. Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода. - Алматы: Жазушы, 2005. - 136 с.

59. Козырев В.А., Радионовой Н.Ф. Компетентностный подход в педагогическом образовании. – СПб.: Изд-во РГПУ, 2004. - 391 с.

60. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образовании (психолого-педагогический и технологический аспекты). - М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. - 398 с.

61. Лапыгин Ю.Н. Методы активного обучения. Учебник и практикум для вузов. - М.: Юрайт, 2017. - 249 с.

62. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: монография. - М.: Высшая школа, 2017. - 230 с.

63. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. – М.: Традиция, 2014. – 559 с.

64. Шихваргер Ю.Г. Метод проектов в профессиональном обучении педагогов. Монография. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2013. - 142 с.

65. Юдин В.В. Технологическое проектирование педагогического процесса: монография. – Москва: Университетская книга, 2008. – 300 с.

66.Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. - Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. - 318 с.

67. Вашурина Е. В., Драντусова Н. В., Евдокимова Я. Ш., Клюев А. К., Майбуров И. А. Анализ мировых тенденций развития научно-образовательной деятельности. Аналит. обзор. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. - 136 с.

68. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. - М.: Педагогическое общество России, 2002. - 224 с.

69. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика: теория и практика нововведения в системе образования: научный фонд и перспективы развития. - А.: Ғылым, 2001. - 296 с.

70. Джадрина М.Ж. Научные основы построения содержания вариативного образования в школе: Монография. - Алматы: Тауар, 2000. - 217 с.

71. Фурс М.В. Интерактивные формы обучения - средство повышения уровня профессиональной подготовки студентов//Альма Матер, 2011.-№10.-С. 29-32.

72. Христочевский С.А. Развитие электронных ресурсов: интерактивные творческие среды // Информатика и образование, 2014. -№7. - С.3.

73. Чернецкая Т.А. Интерактивные творческие среды как средство формирования у школьников элементов математической деятельности исследовательского характера// Информатика и образование, 2014.-№3.-С. 36-42.

74. Чернобай Е.В. Как эффективно использовать интерактивную доску на уроке в качестве современного педагогического инструмента //Информатика и образование, 2012.-№7. - С.64-67.

75. Шарипов К.О. Сравнение эффективности интерактивных и традиционных методов обучения// Высшее образование сегодня, 2014. -№11. - С.33-38.

76. Агеева И.А., Лысенкова А., Борченко Е.С. Интерактивные методы, формы и средства обучения. - Бишкек: КРСУ, 2017. - 84 с.

77. Волкова Е.А. Методические подходы к использованию интерактивных средств в процессе обучения студентов непедагогических специальностей // Образовательные технологии и общество, 2015. – Т. 18, № 3. – С. 502-510.

78. Голованова И.И. Практики интерактивного обучения: метод. пособие. – Казань: Казан. ун-т, 2014. – 288 с.

79. Ноздрякова Е.В. Интерактивное обучение - реальность или вымысел современного образовательного процесса? // Интерактивное образование, 2017. - С. 5-10.

80. Эскандерова М.А. Трансформация образовательного процесса в условиях смены поколений: монография.- М.: Проспект, 2021. - 496 с.

81. Ширшов Е.В. Информация, образование, дидактика, история, методы и технологии обучения. - М.: Издательский дом Академии естествознания, 2017. - 138 с.

82. Инновационные технологии дополнительной профессиональной подготовки педагога: монография // Под ред. В.А. Кальней. – М.: ГОУ Педагогическая академия, 2011. – 332 с.

83. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе. Саратов: Наука, 2009. - 52 с.

84. Хащенко Т.Г., Макарова Е.В. Интерактивные методы обучения в образовательном процессе вуза. - Ульяновск, 2011. - 46 с.

85. Хайновский С.Е. Интерактивные методы обучения и их актуальность на сегодняшний день // Pedagogical Journal. 2022, Vol. 12, Is. 4A. – pp. 296-304.